

Fr. Baconi

DE VERULAMIO

SERMONES FIDELES,

ETHICI,

POLITICI,

ŒCONOMICI:

Sive

INTERIORA RERUM.

Accedunt

FABER FORTUNÆ

COLORES BONI ET MALI, *&c.*

LUGD. BATAVORUM,

Apud Franciscum Hackium. *A.º* 1659.

428

ILLUSTRI ET EXCELLENTI DOMINO, GEORGIO, Duci Buckinghamiæ, Summo *Angliæ* Admirallio.

Honoratissime Domine,

S*Alomon* inquit, *Nomen bonum est instar Unguenti fragrantis & pretiosi*; Neque dubito, quin tale futurum sit *Nomen* tuum apud Posteros. Etenim & Fortuna, & Merita tua, præcelluerunt. Et videris ea plantasse, quæ sint duratura. In lucem jam edere mihi visum est *Delibationes meas*, quæ ex omnibus meis Operibus fuerunt acceptissimæ: Quia forsitan videntur, præ cæteris, *Hominum* Negotia stringere, & in sinus fluere. Eas autem auxi, & Numero, & Pondere; In tantum, ut plane Opus Novum sint. Consentaneum igitur duxi,

Affectui, & Obligationi meæ, erga *Illustrißimam Dominationem* tuam, ut *Nomen* tuum illis præfigam, tam in *Editione Anglica*, quam *Latina*. Etenim, in bona spe sum, Volumen earum in *Latinam*, *Linguam* scilicet universalem, versum, posse durare, quamdiu *Libri* & *Literæ* durent. *Instaurationem* meam *Regi* dicavi: *Historiam Regni Henrici Septimi*, (quam etiam in *Latinum* verti,) & Portiones meas *Naturalis Historiæ*, *Principi*: Has autem *Delibationes Illustrißimæ Dominationi* tuæ dico; Cum sint ex Fructibus optimis, quos, Gratia divina Calami mei laboribus indulgente, exhibere potui. *Deus Illustrißimam Dominationem* tuam manu ducat.

Illustrissimæ Dominationis tuæ

Servus Devinctissimus
& Fidelis

FR, S. ALBAN.

431
5

SERMONES FIDELES.

I.

De Veritate.

QUID *eſt veritas*, inquit *Pilatus* Deriſor? Nec præſtolari voluit Reſponſum. Certe ſunt, qui cogitationum vertigine delectantur; ac pro ſervitute habent, Fide fixa aut Axiomatis conſtantibus conſtringi; *Liberi Arbitrii* uſum in Cogitando, non minus quam in Agendo, affectantes. Cujuſmodi quidem *ſectæ Philoſophorum* licet defecerint; ſuperſunt tamen Ingenia quædam ventoſa & diſcurſantia, quibus eædem omnino venæ, licet non pari, cum Antiquis, copia ſanguinis, repletæ. Verum, nec difficultas ſola, laborque quem Homines ſubeunt, in *Veritate* invenienda; nec quæ ex ea inventa Cogitationibus

imponitur Captivitas, *Mendaciis* favorem conciliat; Sed ipsius *Mendacii* Naturalis (utcunque corruptus) Amor. E recentiore *Græcorum Schola* quidam, rem ad Examen vocans, hæret attonitus; dum excogitare nequit, quorsum Mortales amarent *Mendacium, ipsius Mendacii* caussa; Cum nec voluptati sit, ut *Mendacia Poëtarum*; nec utilitati, ut illa *Mercatorum*. Sed nescio quomodo, *Veritas* ista, (utpote nuda & manifesta Lux diurna,) personatas hujus *Mundi Fabulas*, Ineptiasque, non tam magnifice & eleganter ostendit, quam Tædæ, Lucernæque nocturnæ. Ad *Vnionis*, forsan, valorem, pervenire poterit *Veritas*, quæ per diem speciosissima apparet: Sed ad pretium *Adamantis*, aut *Carbunculi*, qui lumine vario pulcherrime splendent, nunquam ascendet. Mixtura *Mendacii* voluptatem semper auget. Ecquis dubitat, si è mentibus Hominum tollerentur Opiniones vanæ, Spes blandæ, Æstimationes Rerum falsæ, Imaginationes ad libitum, & id genus alia, quin multorum animi relinquerentur dejecti, & marcidi, atræ bilis & languoris pleni, ac sibimet ipsis ingrati ac displicentes? *Patrum* unus, magna cum severitate, *Poësin* appellat, *Vinum Dæmonum*; Eo quod Phantasiam vanis impleat; licet

licet *Poësis Mendacii* tantum *umbra* sit. Verumtamen, non est *Mendacium*, mentem pertransiens, quod officit; Sed *Mendacium* quod à mente imbibitur, nempe ejus generis, de quo ante diximus. Verum utcunque in depravatis Hominum judiciis, & affectibus, hæc ita se habeant; *Veritas* tamen (quæ sola se judicat) docet, *Veritatis inquisitionem*, quæ eam, proci instar, demeretur; *Veritatis Cognitionem*, quæ præsentem eam sistit; *& Veritatis Receptionem* cum *Assensu*, quæ est ipsius Fruitio & Amplexus, Summum esse Humanæ Naturæ Bonum.

Prima, in Operibus sex dierum, Creatura Dei, fuit *Lux sensus*; Postrema, *Lux Rationis*; Quin & Opus ejus, *Sabbatho*, quod deinceps perpetuo exercet, est Spiritus sui Illuminatio. Primo inspiravit Lumen in *Faciem Materiæ*, vel *Molis indigestæ*, postea in *Faciem Hominis*; Quin & usque semper Lucem inspirat in *Faciem Electorum*. *Poëta*, qui *Sectam*, alioqui cæteris inferiorem, ornavit, elegantissime dixit; *Suave est in litore stanti videre naves fluctibus exagitatas: Suave ad Arcis fenestram stanti, prælium commissum, ejusque varios eventus, inferius spectare: Sed nulla voluptas æquiparari potest huic ipsi, Nempe ut quis stet super Clivum*

excelsum Veritatis; (Collem certe inaccessibilem, ubi aër semper liquidus est, & serenus!) *atque inde Errores, Homines palantes, Caligines & Tempestates, in Convalle subjacente, despiciat:* Modo prospectus iste cum misericordia conjunctus sit, non cum Tumore, aut Superbia. Et hoc ipsum, est *Cœlo* in *terris* frui, quando *Mens Humana* in *Charitate* movetur, in *Providentia* quiescit, & supra polos *Veritatis* circumfertur.

Jam vero, ut à *Theologica* & *Philosophica Veritate*, ad *Veritatem*, aut potius *Veracitatem* in Civilibus negotiis, transeamus: Agnoscent vel ipsi qui eam non exercent, apertam, & minime fucatam in Negotiis gerendis, Rationem, præcipuum esse Humanæ Naturæ Decus: Mixturam autem *Falsi*, similem esse plumbeæ materiæ, quæ efficit sane, ut facilius cudi possit Metallum, sed ita ut interim vilius fiat. Nam flexuosi isti, & obliqui motus, *Serpentum sunt*; Qui super *ventrem suum gradiuntur*, non pedibus incedunt. Non est vitium, quod tanto Hominem pudore obruit, quam si *Falsus* vel *Perfidus* inveniatur. Itaque acutissime *Montaneus*, rationem scrutatus, cur *Mendacii* vocabulum, pro tanto haberetur Opprobrio, & Contumelia; *Si Res recte perpendatur*, (in-

(inquit,) *qui dicit Hominem mentiri, eadem opera dicit, eum adversus Deum audacem esse, adversus Homines timidum. Mendax* enim *Deo* insultat, *Homini* se incurvat. Certe, quam flagitiosa res sit, *Falsitas*, & *Perfidia*, nullo modo exprimi potest melius, quam quod istis (quasi ultimis Clamoribus,) devocabuntur Judicia *Dei* in Genus Humanum: Prædictum enim est, *Christum*, in Adventu suo secundo, *non recepturum Fidem super terram.*

II.

De Morte.

Metuunt Homines *Mortem*, ut Pueri Tenebras. Quemadmodum autem, metus iste naturalis, in pueris augetur fabulosis quibusdam Terriculamentis, ita & ille alter. Sane, *Mortis* Meditatio, prout *Mors stipendium est peccati*, & ad aliam vitam transitus, pia est & salubris; Metus vero ejus, ut est *Natura debitum*, res est infirma, & inanis. Inest tamen nonnunquam piis Meditationibus, Fermentum aliquod Vanitatis, nec non *Superstitionis*. Præcipitur in *Libris* nonnullis *Religiosorum*; qui tractant de *Mortificatione*, ut recogitet secum Homo, quantus sit dolor, cum vel minimus digiti articulus torqueatur; atque inde æstimet,

quantus sit in *Morte* cruciatus, ubi totum corpus corrumpitur, & dissolvitur. Cum tamen *Mors* sæpenumero transeat, minore cum dolore, quam sentitur in tortura membri. Partes enim maxime vitales, non sunt maxime sensitivæ. Nec abs re dictum fuit, ab illo, qui locutus est ut *Philosophus* tantummodo, & *Homo Animalis*; *Pompa Mortis magis terret, quam Mors ipsa*: Gemitus & Singultus, membrorum Convulsiones, oris Pallor, Amici flentes, & atrata Funera, cum similibus, hæc sunt quæ *Mortem* ostentant terribilem. Observatione plane dignum est, nullam esse *Animi Passionem* tam debilem, quin superet, & in ordinem redigat *Timorem Mortis*. Ideoque *Mors*, non est hostis adeo formidabilis, cum multos habeat homo circa se Athletas, qui in certamine illam vincant. *Vltio* de *Morte* triumphat; *Amor* eam parvi facit; *Honor* ambit; *Metus Ignominiæ* eligit; *Mœror* ad eam confugit, *Metus* anticipat. Imo legimus, quod postquam *Otho Imperator* se ipsum interfecisset, ipsa *Misericordia* (quæ Affectus est omnium tenerrimus) multos provocarit ad *commoriendum*, ex mera *Animi Compassione* erga *Dominum* suum; ut fidissimos Asseclas. Quin & addit *Seneca Fastidium*, & *Satietatem*: *Cogita quam diu*

diu eadem feceris; Mori velle non tantum Fortis, aut Miser, sed etiam Fastidiosus potest. Nec minus observatu dignum est, quantillam mutationem in Animo generoso & forti, appropinquans *Mors* efficere valeat; Eosdem enim gerunt homines illi Spiritus, usque ad extremum momentum. Mortuus est *Augustus Cæsar* voce certe urbana; *Livia, conjugii nostri memor, vive, & vale. Tiberius* inter dissimulandum; Ita enim de illo *Tacitus*, *Iam Tiberium vires, & corpus, non dissimulatio, deserebant. Vespasianus* cum Scommate; Exonerans enim se super sella; *Vt puto Deus fio. Galba* cum Gnoma; *Feri, si ex re sit Populi Romani*: protendens simul collum. *Septimius Severus*, inter expedienda negotia; *Adeste, si quid mihi restat agendum.* Pariter & alii. Certe *Stoici*, nimium insumpserunt operæ in Solatia *Mortis*: Etenim grandi suo, contra eam, apparatu, effecerunt, ut terribilior videretur. Rectius ille; *Qui Finem vitæ extremum inter munera ponit Naturæ.* Æque enim est naturale hominibus *Mori*, ac *Nasci*; atque Infans forsan, non minorem sentit dolorem, ex hoc, quam ex illo. Qui *moritur* inter prosequendum magnum aliquod desiderium, ita se habet, ut vulneratus, sanguine adhuc fer-

vente, qui plagam vix sentit. Itaque Mens, in aliquod Bonum fixa & intenta, à doloribus *Mortis* se subducit. Verum enimvero super omnia, suavissimum *Canticorum* est illud, *Nunc dimittis*; Cum quis Fines suos, & Expectationes honestas, assecutus fuerit. Hoc item in se habet *Mors*, ut *bona Famæ* januam aperiat, & *Livorem* extinguat; *Extinctus amabitur idem.*

III.

De Unitate Ecclesiae.

Cum *Religio* sit præcipuum humanæ Societatis vinculum, par est, ut & ipsa, debitis veræ *Vnitatis* & *Charitatis* vinculis, astringatur. Dissidia circa *Religionem*, Mala erant, *Ethnicis* incognita. Nec mirum, cum *Religio Ethnicorum* posita esset potius in Ritibus, & Cultu *Deorum* externo, quam in constanti aliqua Confessione, & Fide. Facile enim est conjicere, cujusmodi fuerit illorum *Fides*, cum præcipui *Ecclesiæ* ipsorum *Doctores* & *Patres*, fuerint *Poëtæ*. Inter Attributa autem veri *Dei* ponitur, quod sit *Deus Zelotypus*: Itaque Cultus ejus non fert mixturam, nec consortium. Quamobrem pauca quædam de *Vnitate* in *Ecclesia* dicemus. Scilicet, qui sint ejus *Fructus*, qui *Limites*, quibus denique *Modis* concilietur.

tur.

tur. *Unitatis Fructus* præcipui, (præterquam quod *Deo* summe placeat, id quod ante omnia poni debet.) sunt duo. Alter respicit eos, qui *extra Ecclesiam* sunt; Alter eos, qui *intra*. Quod ad priorem attinet, certum est, longe maxima in *Ecclesia* Scandala, esse Hæreses, & Schismata; Ut quæ etiam Corruptelas Morum superent. Quemadmodum enim in Corpore Naturali, Vulnera, & Solutio Continuitatis, genere pejora sunt, quam Humores putridi; Similis est Corporis Spiritualis ratio. Adeo ut nihil reperiatur, quod æque Homines ab ingressu in *Ecclesiam* absterreat, aut jam receptos expellat, ac *Unitatis Violatio*. Itaque temporibus quibus illud increbrescit, ut alii dicant; *Ecce in Deserto*, alii, *Ecce in Penetralibus*: hoc est, dum quidam *Christum* quærunt in *Hæreticorum Conciliabulis*, quidam in *Facie Ecclesiæ externa*; opus est prorsus, ut illa Vox aures Hominum quasi perpetuo feriat; *Nolite exire*. *Doctor* ille *Gentium*, cujus Vacatio & Missio, propria & demandata, ei imposuit, ut eorum, qui *extra Ecclesiam* fuerant, curam gereret, inquit, *Si ingrediatur cœtus vestros Infidelis quispiam, aut Idiota, & vos variis loquentes linguis audiat, annon vos insanire predicabit?* Neque sane multo melius se habet,

cum

cum *Athei* & Homines profani, tantas, in *Religione*, lites, & Opinionum dimicationes, intueantur. Siquidem hæc res ab *Ecclesia* illos avertit, & in *Cathedra Derisorum sedere facit.* Levius quiddam videatur, quam ut in Tractatu tam serio citetur, deformitatem tamen rei egregie depingit. Insignis quidam locandi Artifex, in *Catalogo librorum*, *Bibliotheca* cujusdam *Fabulosa*, inter cæteros, cum hac Inscriptione, *Librum* ponit, *Saltationes Florales, & Gesticulationes Hareticorum.* Nemo enim est ex iis, qui non peculiarem quendam motum Corporis ridiculum, & Gestus deformitatem, exhibeat: unde fieri non potest, quin Homines Carnales, & Politici degeneres, subsannent, qui facile in contemptum Rerum Sacrarum feruntur. Quantum ad *Fructus Unitatis*, qui ad eos, qui *intra* sunt, redundat, is, uno verbo, *Pax* est, quæ innumeras Benedictiones complectitur. Etenim Fidem stabilit, Charitatem accendit; Quin & externa *Ecclesia Pax* in Pacem internam Conscientiæ sensim destillat; Laboresque scribentium, & legentium Controversias, vertit in Tractatus Pietatis, & Mortificationis.

Quantum ad *Terminos* & *Limites Unitatis*, vera proculdubio & justa eorum Collo-

Collocatio, magni prorsus est, ad omnia in Religione, momenti. Duo autem in iis statuendis videntur fieri Excessus. Hominibus enim zelo fervidis, omnis *Pacificationis* mentio est odiosa; *Numnam pax Iehu? Quid tibi cum pace? vade post me.* Quasi *Pax* nihil esset ad rem, sed *Secta* & *Partes*. Contra, quidam tanquam *Laodicenses*, in caussis *Religionis* tepidi, putant, *Capita Religionis*, nexu se commodo, colligare posse, per Vias medias, & Opiniones utrinque participantes, & Reconciliationes ingeniosas, ac si pro Arbitris se gerere vellent, inter *Deum* & *Homines*. Uterque Excessus vitandus; Quod fiet, si Fœdus inter *Christianos*, ab ipso *Servatore* nostro descriptum, in clausulis illis, quæ primo intuitu inter se opponi videntur, perspicuam & planam interpretationem sortiatur: *Qui non nobiscum est, contra nos est*. Et rursus: *Qui contra nos non est, nobiscum est*. Hoc est, si *Capita Religionis*, plane Essentialia & Fundamentalia, rite discernantur & distinguantur à *Capitibus*, quæ non sunt ex *Fide*, sed ex *Opinione* probabili, & Intentione sancta, propter ordinem, & *Ecclesiæ* politiam, sancitæ. Hoc vero plurimis videri possit triviale quiddam; in quo quis actum agat: Verum si hoc ipsum, minore partium studio,

dio, fieret, majore etiam consensu reciperetur. In hac re Consilii nonnihil impertiri visum est, pro captus nostri tenuitate. Videndum est, ne Homines *Ecclesiam Dei* lacerent, per duo *controversiarum* genera. Primum est, cum *Controversiae* materia levior est, nec tanta contentione, quanta circa eam excitatur, digna; Contradictione sola inflammata: Quemadmodum enim acute & eleganter notatum est, ab uno ex *Patribus*; *Tunica Christi inconsutilis fuit, at vestis Ecclesiae versicolor.* Unde praecipit; *In veste varietas sit, Scissura non sit.* Differunt enim haud parum inter se Unitas, & Uniformitas. Secundum est, cum *Materia* quidem *Controversiae* pondus habet, sed ad nimiam subtilitatem ac obscuritatem redacta est: Adeo ut ingeniosa quaedam res esse videatur, potius quam solida. Videmus quandoque fieri, ut quis Doctus, & Intelligens, Homines imperitos, de aliqua Quaestione inter se litigantes, audiat; atque perspicue advertat, eos idem re ipsa sentire, & in unum convenire, quibus tamen ipsis nunquam fuisset aliquis dissidendi Finis. Quod si hoc nonnunquam eveniat, in exigua illa Judicii disparitate, quae inter Homines esse potest; An non credere par est, *Deum* in Coelis,

lis, qui *Corda scrutatur* & novit, satis perspicere, nos Homines fragiles, in aliquibus, de quibus *Controversiam* movemus, idem revera sentire, & in ambobus benigne complacere? Hujusmodi *Controversiarum* Natura, & Character, optime à *D. Paulo* exprimitur, in monito illo ac præcepto, quod circa illud adhibet; *Devita prophanas vocum Novitates, & oppositiones falsi nominis Scientiæ.* Creant sibi Homines Oppositiones, quæ revera nullæ sunt, easque in nova Vocabula effingunt, & cudunt; Quæ tam fixa sunt & invariabilia, ut ubi Sensus Vocabulum regere debeat, Vocabulum imperet Sensui. Sunt etiam, ut *Controversiarum*, ita *Unitatis*, species duæ; quæ Adulterinæ censeri possunt. Altera, cum *Pax* Ignorantiæ tantum implicitæ innititur. Coloribus enim omnibus in Tenebris bene convenit. Altera, quæ consuta est & sarcita, expositionibus ex diametro inter se contrariis: in Capitibus nimirum Fundamentalibus *Veritas* enim & *Falsitas*, similes sunt *Ferro* & *Luto* in digitis pedum Imaginis, quam in somnis vidit *Nebuchadnezzar*; Adhærere sane possunt, incorporari non possunt.

Jam quatenus ad *Modos*, per quos conciliatur *Unitas*, cavendum est Hominibus, ne, dum *Unitatem Religionis* procurent

rent & muniant, *Leges Charitatis* & *Societatis* solvant, & demoliantur. Inter *Christianos* duo tantum recipiuntur *Gladii*; *Spiritualis* nempe, & *Temporalis*. Uterque autem suum habet locum, & suo perfungitur munere, in *Religione Christiana* propugnanda, & protegenda. Sed neutiquam arripiendus est *Gladius* tertius, qui est *Mahumetis*, aut illi similis. Hoc est, ut *Religionem Bello* propagemus, aut cruentis persecutionibus vim Conscientiis inferamus; Exceptis Casibus Scandali aperti; & insolentis; Blasphemiæ, aut Machinationis adversus Statum Civilem: Ne dum ut foveantur Seditiones, animentur Conjurationes, & Rebelliones, Gladius in manus Populi transferatur, & similia; Quæ omnia manifesto tendunt ad *Majestatem Imperii* minuendam, & Auctoritatem Magistratuum labefactandam; Cum tamen omnis *Legitima potestas sit à Deo ordinata*. Hoc enim nihil aliud est, quam alteram ex *Tabulis Legis*, in alteram allidere; & in tantum Homines ut *Christianos* intueri, ut interim obliti videamur, quod sint *Homines*. *Lucretius Poëta*, cum sibi ante oculos poneret *Agamemnonem*, Filiam propriam immolantem, exclamat; *Tantum Relligio potuit suadere malorum!* Quid tandem dixisset,

xiſſet, ſi ei *Laniena Pariſienſis*, aut *Conjuratio Pulveraria* in *Anglia*, innotuiſſet? Certe ſepties factus eſſet magis *Epicureus*, & *Atheus*, quam fuit. Nam quemadmodum *Gladius Temporalis*, non temere, ſed magno cum judicio, in Caſu *Religionis*, ſtringendus eſt; Ita monſtri ſimile eſt, eum in manus Populi tradi. Sibi habeant hoc *Anabaptiſtæ*, & hujuſmodi Furiæ. Certe, inſignis fuit illa *Blaſphemia*, cum diceret *Diabolus*, *Aſcendam*, *& ero ſimilis Altiſſimo*; Sed adhuc major *Blaſphemia* fuerit, ſi quis *Deum* introducat dicentem; *Deſcendam*, *& ero ſimilis principi Tenebrarum*. Quid autem hoc ab illo differt, ſi Cauſſa *Religionis* deſcendat, & præcipitetur, ad Crudelia & Execrabilia Scelera, *Principes* trucidandi, in *Populorum* vitas graſſandi, & *Imperia* funditus evertendi? Videtur quidem hoc perinde eſſe, ac ſi quis deſcendentem faciat *Spiritum Sanctum*, in ſpecie, non *Columbæ*, ſed *Vulturis*, aut *Corvi*; aut ex *Navi Eccleſiæ* erigeret Vexillum Piratarum, & Aſſaſſinorum: Quocirca, juſtum eſt, & id ipſum neceſſitas Temporum flagitat, ut *Eccleſia* doctrina ſua, & Decretis ſuis; *Principes* Gladio; omneſque *Literæ*, ſeu Religioſæ ſint, ſeu Morales, Caduceo ſuo; in Barathrum Inferni damnent, &

detru-

detrudant in secula, hujusmodi Facta, & doctrinas, iis Auctoritatem aliquam tribuentes; Ut magna ex parte jam pridem factum est. Certe optandum esset, ut in omnibus circa *Religionem* Consiliis, ante oculos Hominum præfigeretur Monitum illud *Apostoli*; *Ira Hominis non implet Iusticiam Dei.* Atque ut verum dicamus, optime & prudentissime observatum est ab uno ex *Patribus*, profundæ sapientiæ viro; nec minus ingenue, & sincere, ab eodem prolatum,& evulgatum; *Eos, qui conscientias premi, iisque vim inferri suadent, sub illo Dogmate, Cupiditates suas subtexere, illamque rem sua interesse, putare.*

IV.

De Vindicta.

Vindicta agrestis quædam Justicia est; quæ quo magis in Humana Natura serpit, eo fortius Legibus severis est evellenda. Etenim *Injuria illata*, Legem tantummodo violat; At reposita, Legem Auctoritate sua plane spoliat. Certe, in *vindicanda injuria*, æqualem se quis Inimico suo sistit; In remittenda vero, superiorem: *Regium* enim est, *Ignoscere*. Equidem memini dixisse *Salomonem*, *Honori est Homini, offensas præterire*. Quod jam præteriit, in integrum restitui non potest;

At

At prudentes sat habent præsentia & futura curare. Nugantur igitur, & se frustra conturbant, qui præteritarum rerum satagunt. *Injuriam* nemo, *Injuriæ* ipsius caussa, infert; verum, ut ex ea, Lucri aliquid, aut Voluptatis, aut Honoris, sibi conciliet: Cur igitur cuipiam succenseam, quod se potius quam me diligat? Quod si quis ex malignitate mera sit injuriosus: quid tum? Etiam Spina & Rubus pungunt & lacerant, quia natura sua utuntur. *Vindictæ præcipue* Excusationem merentur, in iis *Injuriis*, de quibus Lege cautum non est. At simul prospiciat quis, ut Genus *vindictæ*, ejusmodi sit, quod non sit Legi obnoxium. Alias ipse sibi Pœnam conduplicat, Inimicus vero Lucrum facit. Sunt, qui, inter sumendam *Vindictam*, cupiunt, ut læsi intelligant, unde Malum illud sibi ingruerit. Nempe generosior est iste *Affectus*: Siquidem videntur illi non tam ipsa ultione delectari, quam ut læsum Facti sui pœniteat. At vili ingenio præditi, & maliciosi, instar sagittarum sunt, quæ per tenebras volant. Magnus *Dux Florentiæ Cosmus*, acutissimum telum vibravit in Amicos perfidos, aut incuriosos. *Legimus* (inquit) *& mandatum habemus, ut Inimicis nostris ignoscamus; at nusquam legitur, astringi nos, ad ignos-*

ignoscendum Amicis. Verum Spiritus *Iob* loquitur meliora; *Numnam* (inquit) *de manu Dei bona accipiemus, neque mala itidem quandoque sustinebimus?* Quod etiam, aliquo modo, de Amicis dici par est. Hoc certissimum est, Hominem qui *Vindictæ* studet, sua vulnera refricare, quæ alias, sibi relicta, sanari & consolidari potuissent. *Vltiones publicæ*, maxima ex parte, prospere cedunt: Quales erant, propter cædem *Cæsaris*, cædem *Pertinacis*, cædem *Henrici Quarti* Magni illius *Galliæ Regis*, & aliorum complurium. At in *vindictis privatis* hoc minime tenet. Quin potius, *Homines Vindicativi* vitam fere agunt *Veneficarum*, quæ ut aliis sunt exitiabiles, ita ipsæ plerunq; exitum infaustũ sortiuntur.

V.

DE REBUS ADVERSIS.

GRande prorsus sonabat *Seneca*, more *Stoicorum*, cum diceret; *Bona rerum Secundarum optabilia, Adversarum mirabilia.* Certe, si Miraculum recte ponatur illud, quod Naturam superat, cernuntur Miracula maxime in *Calamitatibus*. Ad priorem illam Sententiam magniloquentia superat alterum ex ejus Dictis; Et excelsius quiddam est, quam *Ethnico* conveniat. *Vere magnum, habere Fragilitatem*

tem Hominis, Securitatem Dei. Sane hoc Dictum in *Poësi* fuisset tolerabilius, ubi transcendentia ista magis probantur. Ac ut verum dicamus, *Poëtæ* hoc intactum non reliquerunt. Eadem enim fere res est, quæ adumbratur, in portentoso illo *Poëtarum* antiquorum Commento; Quod Mysterio videtur non carere; imo & Statum *Christianum* non obscure referre; Nimirum de *Hercule*; Qui cum ad solvenda *Promethei* vincula proficisceretur, (in *Prometheo* autem figura Naturæ humanæ repræsentatur;) Oceani longitudinem in *poculo figulino* emensus est; Ubi ad vivum *Christiana Constantia* depingitur, quæ in fragili carnis testa, per Mundi fluctus, undique circumfusos, navigat. Verum ut à Granditate verborum, ad *Mediocritatem* descendamus; *Rerum secundarum* præcipua virtus est *Temperantia, adversarum Fortitudo*; Quæ in Moralibus reputatur pro virtute maxime Heroica. Quin & *res prosperæ*, ad *Veteris Testamenti* Benedictiones; *adversæ*, ad *Novi* Beatitudines, pertinent: Quæ, & re ipsa majores sunt, & clariorem *Divini favoris* revelationem exhibent. Attamen etiam in *Veteri Testamento*, si *lyræ Davidis* aures præbeas, plures invenias *Threnos*, quam *Exultationes*; *Spiritus* autem

tem *Sancti* calamus, diffusius tractavit *Iobi* afflictiones, quam felicitatem *Salomonis*. *Res prospera*, non sine plurimis timoribus & molestiis transeunt? *Adversa* itidem suis solatiis & spe non vacant. Videmus certe in acupictis, melius placere, cum imagines coloris lucidioris sunt, stamen autem telæ, coloris magis opaci, quam cum stamen ipsum splendidius est, imagines autem tenebrosiores. Judicium igitur capi potest, quid cordi magis volupe sit, ex eo, quod oculos magis delectat. Habet certe *virtus* simile quiddam odoramentis quibusdam pretiosis; quæ fragrantissima sunt, aut incensa, aut tusa. Nam *fortuna prospera* potissimum vitia hominum indicat; *adversa virtutes*.

VI.

DE DISSIMULATIONE ET SIMULATIONE.

Dissimulatio est artium Civilium compendium quoddam, & ars infirmior: Etenim, & ingenium acre, & robur animi constans, ad hoc requiritur, ut quis sciat, quando verum proferendum sit, atque id facere audeat. Itaque inter inferiores Politicos reponuntur, qui magni sunt *Simulatores*.

Quod discrimen, bene apud *Tacitum*, *Cæsa-*

Cæsarem Augustum inter, & *Tiberium*, adnotatum est. Etenim de *Livia* sic ait: Quod esset, *cum artibus mariti, & simulatione filii, bene composita. Artes Imperii Augusto, Simulationem Tiberio* attribuens. Idem alibi hisce verbis, *Mucianum* inducit, *Vespasianum* ad arma contra *Vitellium* sumenda hortantem: *Non adversus Augusti acerrimam mentem, nec adversus Tiberii cautissimam senectutem, insurgimus.* Quare hæ facultates, *Artium Civilium*, & *Simulationum*, sunt prorsus distinguendæ. Esto igitur, ut sit felicis ita quisquam acuminis, tantæque perspicaciæ, ut distinguere queat, quæ palam facienda, quæ occultanda, quæ tanquam in crepusculo producenda, temporum etiam & personarum ratione penitata; (Quæ revera *artes* sunt *Politicæ*, & *Civiles*, ut *Tacitus* eas recte appellat, huic *Dissimulatio* impedimento erit. Quod si quis, ad hunc judicii & discretionis gradum, adscendere non valeat, ei relinquitur tanquam tutissimum, ut sit *Tectus*, & *Dissimulator*. Ubi enim in singulis non datur eligere, ibi in omnibus caute insistere tutissimum est; Cæcutientibus enim lente movendum. Sane ubique reperias, homines rerum tractandarum peritissimos, omnes fere Candorem, Ingenuitatem,

& Veracitatem, in negotiis præ se tulisse: Verum simul erant, tanquam equi, bene docti & domiti, qui subito, se sistere, & se vertere, norant. Quod si necessitas quædam ingruat, *Dissimulationem* profundam postulans, tunc quidem opinio & fama, de bona fide & veracitate eorum præconcepta, eos reddit prorsus invisibiles.

Consilia & mentem tegendi, aut *velandi*, gradus sunt tres. Primus est, *Taciturnitas*. cum quis sensus animi sui premit, adeoque relinquit in æquilibrio, ut, in quam partem propendeat, nemo facile conjecerit. Secundus *Dissimulatio* in Negativa, cum quis ex composito signa quædam & indicia jacit, se non eum esse, qui reyera est. Tertius *Simulatio* in Affirmativa, cum quis aperte fingit & prætexit, se eum esse, qui revera non est.

Quantum ad primum horum, *Taciturnitatem* scilicet; ea est certe *virtus Confessoris*. Atque profecto, *vir taciturnus* multas audit *Confessiones*; Quis enim garrulo, & loquaci, pectus suum recludat? Quod si quis famam habeat *viri taciturni*, facile aliorum animos reserabit: sicut aër clausus apertum fugit. Atque veluti *delicta confiteri*, non ad aliquem finem collimat, qui ad res Civiles tendit, sed ad con-

conscientiam sublevandam ; Ita certe *homines taciturni*, ad multarum rerum Notitiam simili de caussa perveniunt ■dum homines, non tam impertire, quam exonerare animum suum cupiant. Ut paucis dicamus, mysteria *silentibus* debentur. Præterea, si verum loquamur etiam in animo, æque ac in corpore,deformis & invenusta est nuditas: neque parvam addit reverentiam consiliis & factis hominum, si *minus pateant*. At *loquaces & futiles*, etiam plerumque leves sunt, & creduli. Qui enim eloquitur quæ scit, effutiet etiam quæ nescit. Ponatur igitur pro certo, *habitum Taciturnitatis virtutem esse Politicam*, *& Moralem*. Sed & illud addendum est, bonum esse homini, ut *vultus* suus *lingua* officium non præripiat. Nam, *revelatio animi ex vultu*, aut *gestu* magnus est defectus, & quædam quasi *proditio* : eo magis, quod sæpenumero plus notatur, & fidem facit, quam verba.

Quantum ad Secundum, *Dissimulationem*, scilicet: Ex necessitate quadam illa *Taciturnitatem* sequitur. Adeo ut qui *tectus* esse vult, *Dissimulator*, aliquatenus vel nolens evadet. Etenim astutiores sunt homines quam ut patiantur aliquem in æquilibrio se continere absque aliqua in alteram partem inclinationis suæ decla-

ratione. Ita quæstionibus subtilibus eum obsidebunt, & allicient, & excutient, ut, nisi obstinato & absurdo *silentio* se quis muniat, necesse ei fuerit, se *nonnihil prodere:* Quinetiam si hoc non fecerit, ex *silentio* ipso aliquid conjecturæ capient, non minus, quam ex *verbis*. Quod vero ad *Æquivocationes*, & *Oracula verborum* attinet, non poterunt illa diu valere. Ita ut nemo *tectus* esse queat, nisi aliquem *Dissimulationis* gradum sibi indulgeat: Quæ nihil aliud est, quam silentii quædam appendix, aut limbus.

Quantum vero ad tertium gradum, nimirum *Simulationem*, & *Professionem falsam*; Illam magis vitiosam, & minus Politicam, duco; nisi forte dignus vindice nodus inciderit. Itaque perpetua Consuetudo *simulandi*, vitium est, aut ex ingenii lubricitate quadam, vel timiditate, ortum; aut etiam, ex animi constitutione, quæ vitio aliquo magno imbuta est: Quod, quia *occultare* oportet, *Simulationem* etiam in aliis adhibere & exercere efficit, ne forte habitus ipse intercidat.

Commoda Simulationis, & *Dissimulationis*, tria primum est, quod oppositionem amoliatur, & homines imparatos aggrediatur, ubi enim consilia cujuspiam evulgata fuerint, Adversarii, veluti tuba,

exci-

excitantur. Secundum est, quod in hominis potestate relinquit, ut pedem referat, & se absque existimationis suæ jactura de negotio subducat. Si quis enim se manifesta declaratione obstringit, is cuneis quasi impactis includitur, aut pergendum est ei, aut turpiter desistendum. Tertium est, quod ad aliena consilia detegenda viam aperiat. Etenim ei, qui sua consilia profert, non facile quis se adversarium profiteatur, verum assentabitur potius; & libertatem loquendi, in libertatem cogitandi, vertet. Itaque habetur apud *Hispanos* satis malignum Adagium: *Dic mendacium*, & *veritatem erues.* Perinde ac si *Simulatio* clavis esset ad secreta reseranda. Tria etiam sunt *Simulationis*, & *Dissimulationis*, *incommoda*, ut ex æquo res compensetur. Primum, quod illa timiditatem arguant: id quod omnibus negotiis plumas vellit, ne perniciter ad metam advolent. Secundum, quod in ancipites cogitationes animos complurium conjiciant, qui fortasse alias cooperaturi fuissent, & studio suo rem promoturi: unde sine socia & amica opera ad fines suos solus quis ambulet. Tertium est; (idque maximum,) quod præcipuo ad actiones organo hominem privet: minimum *Fide*. Opti-

mum fuerit temperamentum, si quis *Veracitatis* famam obtineat, *Taciturnitatis* habitum, *Dissimulationis* usum tempestivum, & facultatem *Simulationis*, ubi opus fuerit.

VII.

De Parentibus et Liberis.

Gaudia *Parentum* occulta sunt; nec minus dolores eorum, & metus. Illa certe verbis assequi nequeunt, hos autem proferre nolunt. Certe *Liberi* labores humanos suaviores, verum infortunia amariora, reddunt. Curas vitæ multiplicant, sed memoriam mortis mitigant. *Æternitas sobolis* etiam brutis communis est; Sed illa *Memoria Meritorum*, & *Operum*, propria est hominibus. Atque videre sane est, Opera nobilissima, & fundationes, ab *Orbis* profecta; quibus effigies animorum exhibere curæ erat, cum *corporis imaginibus* destituerentur. Adeo ut *Posteritati* maxime studeant, qui *Posteritate carent*. Qui honores in *familiam* suam primi introducunt, erga *Liberos* indulgentissimi sunt: Intuentur siquidem eos, non tantum ut *continuationem speciei* suæ, sed ut *rerum* à se *gestarum hæredes*: ideoque ut *Liberos*, & *Creaturas*. Gradus affectuum in *Parentibus* erga *Liberos* diversos,

versos, sæpe dispares sunt. Aliquando iniqui: ac potissimum in *matre*. Unde *Salomon* dicit; *Filius sapiens lætificat patrem: Filius vero stultus mœstitia est matri suæ.* In domo fœcunda, & *Liberorum* plena, cernere quandoque est, unum aut alterum ex *senioribus* pluris æstimari; atque ex *junioribus* in deliciis esse: Sed in medio fortasse aliquos quasi oblivione transiri: qui nihilominus, haud raro optimæ indolis evadunt. Illiberalitas *Parentum* erga *Liberos* suos, error est plane noxius: Nam eos reddit animo degeneres; fallaciis deditos; ignobilium consortio se delectantes: magisque ad luxum propensos, quando rerum copiam adepti sint. Itaque optime succedit, quando *Parentes* suam, apud *Liberos*, auctoritatem tuentur, crumenam laxant. Invaluit, tam apud *Parentes*, quam *Pædagogos*, & *Famulos*, mos quidem ineptus; æmulationes inter *fratres* serendi, & alendi, durante eorum pueritia: Quæ sæpenumero in discordias evadunt, post ætatem virilem, & *familias* turbant. *Itali* non magnum ponunt discrimen, inter *Liberos*, & *Nepotes*, aut *Cognatos*; Sed, modo sint è *massa sanguinis* non multum pensi habent, utrum sint *corpore proprio* editi, necne. Atque si verum dicendum sit, in natura non multum in-

tereſt: adeo ut ſæpe videamus, *Nepotem Avunculo* magis ſimilem, aut *Cognato*, quam *Parenti* proprio; prout ſanguis caſu quodam derivatur. Curent *Parentes*, in tenera ætate *Filiorum* ſuorum, cui vitæ generi illos deſtinent: tum enim maxime ſunt flexibiles, & cerei. Neque in hac electione reſpiciant nimis inclinationem *Filiorum* ipſorum: Quaſi illud melius arrepturi ſint, ad quod maxime videntur propenſi. Verum eſt, ſi affectus, aut aptitudo *puerorum*, ſit erga aliquod ſtudium inſignis, non expedire, ut quis naturæ aut indoli repugnet: Sed, ut plurimum præceptum illud ſanum eſt; *Optimum elige, ſuave & facile illud faciet conſuetudo Fratres juniores* plerunque ſunt *fortunæ filii:* Sed raro, aut nunquam, proſperum ſortiuntur exitum, quando exhæredantur *ſeniores.*

VIII.

DE NUPTIIS ET COELIBATU.

QUi *Uxorem* duxit, & *Liberos* ſuſcepit, obſides Fortunæ dedit; Sunt enim magnorum conatuum impedimenta, ſive ad virtutem tendat quis, ſive ad improbitatem: Certe præſtantiſſima (ut alibi diximus) in uſum Reipublicæ Opera, & Merita, à *viris* profecta ſunt, *prole carentibus*; qui tam affectu, quam fortunis,

Rem-

Rempublicam connubio sibi junxerunt, & dotarunt. Attamen rationi videatur magis consentaneum, ut qui *Liberos* relinquunt, majorem futurorum temporum curam gererent; Ad quæ satis norunt *clarissima illa* sua *Pignora* oportere transmitti. Sunt tamen, qui licet *Liberis* careant, tamen memoriæ suæ incuriosi sunt, & cogitationes vitæ tantum curriculo terminant, & tempora futura, ut ad se nihil pertinentia, ducunt. Imo & alii nonnulli, *Vxorem* & *Liberos*, tantum in Rationibus Expensarum habent. Quinetiam reperiuntur aliqui fatui avari, qui gloriantur fere; se *Liberis* carere; ut habeantur tanto ditiores. Audiverunt scilicet aliquos dicentes, *Talis quispiam est ditissimus*; alios autem subinferentes, *At Liberis compluribus oneratur*: Quasi divitiarum hoc esset decrementum. Verum *Cœlibatus* caussa maxime frequens, est Libertas; Præsertim, in quibusdam animis sibi complacentibus & phantasticis; qui omnis restrictionis sensum nacti sunt tam acutum; ut cingula & periscelidas fere habeant pro vinculis & compedibus. *Viri cœlibes* optimi sunt amici, optimi erga servos domini, servi etiam erga dominos optimi; At non semper subditi optimi: Sunt enim ad fugam expediti: Atque re-

vera Transfugæ fere omnes sunt ejus conditionis. *Vita cœlebs Ecclesiasticis* bene convenit: Non enim facile quis eriget Solum, si prius stagni alicujus receptaculum interveniat. *Iudicibus* & *Magistratibus* res est fere indifferens: Si enim faciles sint, & corruptelis dediti, servum aliquem videas *uxore*, multis modis, ad hujusmodi Lucra captanda, deteriorem. Quod ad *Milites* attinet, reperio certe, *duces*, apud *exercitus* suos concionantes, illis in memoriam redigere solere *Charitates Vxorum* & *Liberorum*. Reperio etiam, *Nuptiarum* contemptum apud *Turcas*, *milites* vulgares reddere viliores. Sunt certe porro, *Vxor* & *Liberi*, disciplina quædam humanitatis; atque *Cœlibes*, etsi sæpenumero magis sint munifici & charitativi, quia fortunæ eorum minùs exhauriantur, sunt tamen, ex altera parte, magis crudeles, & sine visceribus, (idonei qui sint severi inquisitores) quia indulgentia & teneritudo affectuum suorum non tam sæpe evocatur & excitatur. Naturæ graves, & consuetudine ductæ, ideoque constantes, sunt plerunque uxoriæ: ut de *Vlysse* perhibetur; *Vetulam suam prætulit immortalitati*. *Mulieres castæ*, sunt plerunque superbæ, & protervæ, merito *pudicitiæ* suæ elatæ. Inter vincula præstantissima

tissima castitatis, & obsequii *uxoris* erga *maritum*, illud censeri debet, si virum suum *uxor* prudentem putet; Quod nunquam faciet, si eum inveniat *zylotypum*. *Vxores*, Iuvenum dominæ sunt; Mediæ ætatis, sociæ; Senum, nutrices. Adeo ut adsit ansa ad *uxorem* ducendam ætatibus singulis. Inter *Sapientes* tamen numeratus est ille, qui interrogatus; *Quod esset tempus opportunum Nuptiarum?* respondit; *Iuvenibus non adhuc, senibus non omnino* Sæpe fit, ut *mariti* deteriores, bonas habeant *uxores*: Sive hoc fiat, quod hoc modo pretium addatur *mariti* benevolentiæ, per vices; sive quod *uxores* in patientia sua glorientur. Hoc autem nunquam fallit. si hujusmodi *mariti*, ab *uxoribus* ipsis expetiti & electi fuerint, contra consensum amicorum: Tunc enim animus iis semper adest, ut stultitiæ suæ pœnitere non videantur.

IX.

De Invidia.

Ex *Affectibus*, nulli sunt, qui existimantur *fascinare*, præter *Amorem*, & *Invidiam*. Uterque acria progignit desideria; Vterque se perniciter efformat in phantasias, & suggestiones: Atque uterque facile inscendit in oculos: (præcipue

quando Objectum adest;) Quæ omnia ad *Fascinationem* faciunt; si modo *Fascinatio* aliqua sit. Videmus etiam, *Scripturam*, *invidiam*, *oculi mali* nomine insignire; atque Astrologos, malos astrorum influxus; *Malignos Aspectus* vocare. Ita ut agnosci ab omnibus videatur, in *Invidia*, ejusque operatione, ejaculatio quædam, & irradiatio ex *oculis*. Quin & nonnulli tam extiterunt curiosi, ut notaverint, tempora, quibus ictus & percussio *oculi invidi* plurimum obest, tum præcipue esse, cum persona, in quam *Invidia* torquetur, spectatur in Gloria, & Triumpho: Etenim hoc mucronem *Invidiæ* acuit; Atque insuper illis temporibus spiritus Personæ invisæ prodeunt maxime in exteriora unde ictui occurrunt.

Verum, missis istis rebus curiosis (licet non indignis, quæ in considerationem veniant, sed loco idoneo,) tractabimus hæc tria: *Qui sint ad invidendum maxime proclives; Qui sint Invidiæ maxime obnoxii: Et quæ sit differentia inter Invidiam publicam, & privatam.* Qui virtutis ipse expers est, *invidet* virtuti alterius. Etenim animi hominum, se pascunt & delectantur, aut Bono proprio, aut Malo alieno; Quique primo alimento caret, satiabit se secundo; Et qui nullo

nullo modo ſperat ſe ad virtutem alterius pervenire poſſe, ipſe fortunam ejus libenter deprimit, ut minor intercedat diſparitas.

Vir curioſus, & ſe alienis rebus immiſcens, ut plurimum *invidus* eſt. Etenim, de rebus alienis multum inquirere, neutiquam eo ſpectare poſſit, quod operoſa illa ſedulitas ſuis rebus conducat: Itaque fieri non poteſt, quin hujuſmodi *vir*, Scenicam quandam voluptatem capiat, aliorum fortunas ſpectandi: neque, qui rebus propriis tantum intentus eſt, ſegetem *Invidiæ* multam reperiet. *Invidia* enim paſſio eſt curſitans, & plateas terit, nec domi ſe continet; *Non eſt curioſus, quin idem ſit malevolus.*

Viri natalibus Nobiles, *invidiæ*, erga novos homines, notam ſubeunt. Etenim mutatur intervallum. Et ſimile eſt hoc deceptioni viſus; Cum res retrocedere videantur, aliis ſe promoventibus.

Deformes, & *Eunuchi*, & *Senes*, & *Spurii*, *invidi* ſunt. Etenim, qui conditionem ſuam emendare nullo modo poteſt; conditionem alterius, pro viribus ſuis labefactabit. Niſi forte hi defectus in generoſa & heroïca ingenia inciderint, quæ defectus proprios naturales, in honoris ſui incrementum vertere nitantur; ſcilicet,

ut

ut fama hoc arripiat, *Eunuchum*, aut *Claudium*, tam magna perpetrasse; Miraculi nimirum honore affectato. Id quod evenit *Narseti eunucho* & *Agesilao*, atque *Tamberlani*, qui *claudi fuerunt*.

Eadem fere ratio est hominum, *qui è calamitatibus resurgunt*. Sunt enim plerunque temporibus infensi; atque alienas calamitates, tanquam suarum molestiarum redemptiones, gustant.

Qui in plurimis excellere contendunt, levitate & gloria vana mori, necesse est ut sint *invidi*. Ubique enim occurrunt Objecta *Invidiæ*: cum fieri nequeat, quin aliqui in tot rebus illos superent. Qui fuit Character *Imperatoris Adriani*, qui Poëtas & Pictores, & Opifices alios, in iis scilicet operibus; quibus ipse præcellere gestiebat, capitali quadam invidia prosequebatur.

Postremo *Propinqui*, & *Collegæ*, & *una educati*, ad *invidendum* æqualibus, cum evehuntur, proni sunt. Etenim exprobrat hoc illis fortunam propriam, eosque quasi digito monstrat, & frequenter eorum memoriam vellicat; Quin etiam in aliorum notam hæc fortunæ collatio magis incurrit. *Invidia* autem à fama & sermonibus, semper reflectitur, & conduplicatur. Unde *Invidia Cainis*, erga *fratrem* *Abe-*

Abelem malignior fuit, quia cum sacrificium *Abelis* magis acceptum *Deo* fuit, nemo inspexit. Atque hæc de iis, *qui ad invidendum proclives sunt.*

Quantum ad illos, *qui Invidiæ magis aut minus obnoxii sunt*; Primo, iis, qui *eminente virtute* præditi sunt, minus invidetur, cum promoventur: Promotio enim eorum, videtur ex debito; Debiti autem solutioni nemo *invidet*, sed largitioni supra meritum. Atque etiam, *Invidia*, non sine comparatione est; Ubi autem nullus comparationis gradus, nulla *Invidia*; Itaque *Regibus* non *invidetur*, nisi à *Regibus*. Illud tamen observatione dignum est, Personis indignis, sub primum honoris sui ascensum, maxime invideri; postea vero minus; ubi contra, Personæ dignæ, & meritis insignes. *Invidiam* tum demum experiuntur, postquam fortunæ eorum diutius duraverint. Etenim, licet virtus eorum eadem maneat, tamen minus fit illustris; Recentes enim oboriantur homines, qui eam obscurant.

Nobiles genere, minus *Invidiæ* expositi sunt cum honoribus cumulantur: Etenim nihil aliud videtur, quam debitum Majoribus suis repensum: præterea, parum fortunæ eorum additum videtur: *Invidia* autem, more radiorum Solis, in clivo arden-

ardentior est, quam in plano. Itaque eandem ob causam, qui *per gradus* evehuntur, minorem subeunt *Invidiam*, quam qui *per saltum*.

Qui cum *honoribus* suis conjunctos habent *labores magnos*, *curas*, & *pericula*, *Invidia* minus laborant. Etenim, existimant homines, eos, honores suos, caro pretio emere, & misereri potius ipsorum nonnunquam incipiunt: Misericordia autem semper fere sanat *Invidiam*. Itaque notabis plerunque, ex viris Politicis, & honore fulgentibus, magis sanos & sobrios, semper querimonias fundere, qualem vitam traducunt; canentes illud, *Quanta patimur!* Non quod ita sentiant, sed quo *Invidia* aciem retundant. Verum hoc intelligi debet, de negotiis, quæ hujusmodi viris imponuntur, non de iis quæ ipsi ad se attrahunt. Nihil enim *Invidiam* magis suscitat, quam ambitiosum & immodicum negotiorum monopolium: Nihilque è converso, *Invidiam* extinguit magis, quam si quis in summis honoribus constitutus, aliis Officiariis inferioribus nihil detrahat. Hoc enim modo, quot illi ministri sunt, tot se tegit umbraculis ab *Invidia*.

Super omnia, illi *Invidiam* in se concitant maxime, qui fortunarum suarum ampli-

amplitudinem insolenter & tumide ostentant; nunquam sibi placentes, nisi dum potentiam suam jactent, vel per pompam exteriorem, vel triumphando de Adversariis aut Competitoribus suis dejectis: ubi contra, Viri prudentes sacrificare quandoque *Invidiæ* amant; de industria interdum permittentes se vinci, in rebus, quæ minus eis cordi sunt. Nihilominus, illud verum est, potentiæ ostentationem apertam, & indissimulatam, (modo absit arrogantia & gloria inanis) minore *Invidia* laborare, quam si callide & quasi furtim se notæ subtrahat. Etenim, hoc cum sit, nihil aliud facit quis, quam ut Fortunam insimulet, quasi ipse sibi esset conscius indignitatis suæ: unde alios ad sibi *invidendum* stimulat.

Postremo, ut huic parti finem imponamus; Quemadmodum in principio diximus, *Invidia* actum aliquid habere in se ex *Venefico*; Ita non alia est *Invidia* curatio, quam quæ solet esse *Veneficii*, & *Incantationis*: hoc est, *Sortis translatio* (ut vocant,) & in alium *remotio*. Ad quem finem, prudentiores ex honoratis, semper in Scenam introducunt aliquem in quem *Invidiam*, in se alias incursuram, derivent: quandoque in ministros & servos, quandoque in Collegas & socios; aut in

in alios quosdam eam rejicientes. Neque ad hunc usum umquam desunt Personæ aliquæ violentæ, & temerariæ; quæ, modo potentiam & negotia agitent, ea quovis periculo mercari non dubitent.

Jam vero, ut de *Publica invidia* loquamur. Ea saltem aliquid in se habet boni; ubi in *Privata invidia* nihil prorsus inest boni. *Publica* enim *Invidia*, instar salubris *Ostracismi* est, qui viros magnos, supra modum excrescentes, coërcet, unde etiam fræno est viris præpotentibus, ne se nimium efferant.

Hæc *Invidia*, quæ *Mala Contentatio* modernis linguis appellatur, (& in Titulo de Seditionibus plenius tractabitur,) est in *Regnis* & *Rebuspub. contagioni* non absimilis. Etenim sicut *contagio* in sanas partes serpit, easque corrumpit; Ita etiam, quando *Invidia* statum occupaverit, vel optima Reip. Mandata & Instituta in odium vertit, & graveolentiam quandam. Itaque parum proficitur intermiscendo actiones gratas & populares odiosis; Etenim, hoc ipsum imbecillitatem & *Invidiæ* metum arguit; Quæ tanto magis nocet, ut sit etiam in *Contagionibus*, quæ, si tibi ab iis metuas, facilius irruunt.

Ac *publica* ista *Invidia*, magis in *Regum* Officiarios & ministros involat, quam

quam in *Reges* ipſos Attamen ecce Regulam quæ vix fallit; Si *Invidia*, quæ miniſtro incumbit. ſit magna, cauſſa autem parva; aut ſi *Invidia* quaſi generalis ſit, & omnes Status miniſtros complectatur: tunc *Invidia* (etſi occulto) *Regem*, aut *Statum* ipſum, petit. Atq; hæc dicta ſint, de *Publica Invidia*, aut *Contentione mala*; atque de ejus Differentia ab *Invidia privata*, quam priore loco tractavimus.

Addemus etiam, in genere, de affectu *Invidiæ*, hoc inſuper; eum inter omnes *Affectus* eſſe maxime importunum, & aſſiduum. Etenim, aliis *Affectibus* excitandis ſubinde præbetur occaſio; Recte autem dictum eſt; *Invidiam feſtos dies non agere*; Quia ſemper materiam ſe exercendi reperit. Unde etiam obſervatum eſt, *Amorem* & *Invidiam*, maciem hominibus inducere; id quod alii *Affectus* non faciunt, quoniam non continui ſunt. Eſt etiam *Invidia Affectuum* viliſſimus & praviſſimus: Quam ob cauſſam proprium eſt Attributum *Diaboli*; Qui dicitur, *Invidus homo: qui Zizanias inter Triticum noctu ſeminavit:* Quemadmodum etiam ſemper evenit, ut *Invidia* callide & in tenebris operetur, ad præjudicium cujuſvis rei optimæ, veluti *Tritici*.

X. De

X.

De Amore.

Amori plus debet Scena, quam Vita. Etenim in Scena, *Amor* semper Comœdiæ præbet Argumentum; quandoque etiam & Tragœdiæ; At in vita humana, multum plerumque affert nocumenti; Nunc ut *Sirenum* aliqua, aliquando ut *Furiarum*. Observare licet, neminem ex Viris Magnis & Illustribus fuisse (quorum extat memoria, vel antiqua, vel recens,) qui ad actus fuerit ad insanum illum gradum *Amoris*. Unde constat, animos magnos, & negotia magna, infirmam hanc *passionem* non admittere. Excipere tamen oportet *Marcum Antonium*, *Imperii Romani* Duumvirum, & *Appium Claudium*, Decemvirum, Legislatorum inter *Romanos* principem. Quorum prior fuit revera homo luxuriosus, & voluptatibus deditus; Alter autem vir fuit prudens & austerus. Unde quivis perspiciat, *Amorem* (quanquam rarius) aditum reperire posse, non solum in cor apertum, sed & bene munitum, si diligenti custodia non asservetur. Abjectum quidem, & pusillanimum, est illud *Epicuri* dictum; *Satis magnum alter alteri Theatrum sumus*: Quasi homo natus ad contemplationem Cœli & Cœ-

& Cœlestium, Idolum adorans minutum, satageret, se submittendo, si non ori, ut bruta, oculo tamen, certe ad altiora contemplanda dato. Mira res videbitur, si passionis hujus excessum perpendamus, ac quomodo ipsi rerum naturæ & valori vero insultet, vel hoc ipso, quod Hyperbole perpetua nulli rei conveniat, præterquam *Amori*. Neq; hæc Hyperbole solummodo in locutionis phrasi cernitur. Cum enim verissime dictum sit, Adulatorum principem, quo cum cæteri adulatores minores conspirant, esse unumquemque sibi ipsi; profecto *Amator* aliquid amplius est. Nunquam enim fuit quisquam adeo superbus, qui se ipsum tam absurde magnifecerit, quam *Amator* personam amatam. Recte itaq; receptum est illud diverbium, *Amare & Sapere, vix Deo conceditur*. Neque aliis tantummodo manifesta est hæc Phrenesis, *Persona* autem *amata* minime; sed & *Amata* potissimum, nisi *Amor* sit reciprocus. Certissimum enim est, *Amorem* semper rependi, aut *Amore* mutuo: aut *Contemptu* intrinseco, & secreto. Quo magis cavendum est hominibus ab hac *passione*; quæ non solum alias res perdit, sed & se ipsam. Quæ alia infert damna, belle illa exprimit *Poëtarum* fabula: *Eum scilicet, qui Helenam prætulit, Iunonis dona, &*

na, & *Palladis*, *amisisse*. Quisquis enim *Amatoriis affectibus* nimis indulget, & divitiis & sapientiæ nuncium remittit. Habet hæc *passio* æstus suos, in ipsis temporibus, quibus animus maxime mollis est, & infirmus: nimirum in rebus prosperis, aut adversis: Quanquam hoc posterius minus forsan observatum fuerit. Utraque enim tempestas *Amorem* accendit, redditque flagrantiorem; unde evincitur esse stultitiæ proles. Optime illi, qui si *Amores* omnino nequeant extrudere, eos tamen in ordinem redigunt; & à rebus seriis vitæque negotiis, segregant. Si enim illis *Amor* se immisceat, turbat omnia, hominesque eo compellit, ut fines suos recta petere non possint. Quicquid in re sit, viri militares *Amoribus* dediti sunt; opinor, non aliter, quam vino. Poscunt enim plerunque pericula, compensationem voluptariam. Inest ingenio humano motus quidem arcanus, & tacita inclinatio, in *Amorem* aliorum: Qui si non insumatur in unum, vel paucos, naturaliter se diffundit in plures; atque homines reddit humanos, & charitativos: Quemadmodum videre licet nonnunquam in *Monachis*. *Amor conjugalis* genus humanum creat; *Amor socialis* perficit; *Amor* vero *lascivus* inficit, & dehonestat.

XI. De

XI

DE MAGISTRATIBUS ET DIGNITATIBVS.

VIri in *Magistratu* collocati, ter servi: servi Principis vel Politiæ; servi famæ; & servi negotiorum. Adeo ut libertate neutiquam fruantur; nec in personis, nec in Actionibus, nec in temporibus suis. Mirum cupiditatis genus, potestatem appetere, libertatem amittere: vel potestatem in alios ambire, potestatem in se ipsum exuere: Ascensus ad *Dignitates* arduus est; Et per labores pervenitur ad labores majores: Sæpe quoque *Indignitatibus* non vacat; Atque per *Indignitates* pervenitur ad *Dignitates*. Statio in *Dignitatibus* res lubrica est; Atque regressus, aut præcipitium est, aut saltem Eclipsis; quæ & ipsa triste quiddam, & Melancholicum. *Cum non sis qui fueris, non esse cur velis vivere.* Imo nec regredi datur, etiamsi quis cupiat; Neque regredi volunt homines, cum ratio postulat ut id facerent; Verum Impatientes manent vitæ privatæ, etiam cum senectus aut infirmitas ingruit; quæ umbram & otium postulant, sicut oppidani senes, qui ante ostium sedere volunt, licet se eo pacto derisui exponant. Sane, Viris in *Magistratibus*

tibus positis opus est; ut aliorum opiniones mutuentur, quo se ipsos beatos putent; Nam si judicent ex sensu proprio, nihil hujusmodi reperient: Verum, quando secum cogitent, quid alii de ipsis sentiant, & quam libenter alii conditiones cum illis permutare vellent, tum demum beati sunt, tanquam rumore tenus: cum intus fortasse contrarium experiantur. Siquidem dolores suos primi omnium sentiunt, licet culpas suas omnium novissimi. Certe *Viri Potestatibus sublimes*, ipsi sibi ignoti sunt; Et dum negotiis distrahuntur, tempore carent, quo sanitati, aut corporis, aut animæ suæ, consulant;

Illi mors gravis incubat,
Qui notus nimis omnibus,
Ignotus moritur sibi.

In *Potestatibus*, licentia magna datur, & boni, & mali: Quorum posterius pro maledictione habendum; In malis enim, optima conditio est, nolle; proxima, non posse. Certe potentia bene merendi, verus est & legitimus ambitionis finis. Etenim bene cogitate; licet Deo acceptum sit, tamen versus homines non multo melius est, quam bene somniare; nisi in actum producatur. Id autem fieri non potest sine *Munere* aliquo, publico & *Potestate*; veluti Solo superiore & elevato,

Meri-

Merita & Opera bona, sunt veri fines laborum hominis: Atque eorundem Conscientia perfectio humanæ quietis. *Et conversus Deus, ut aspiceret opera, quæ fecerunt manus suæ, vidit quod omnia essent bona nimis*: Tum sequitur *Sabbatum*. In *Munere* tuo perfungendo, propone tibi exempla optima; Imitatio enim globus est præceptorum; Et post tempus aliquod propone tibi exemplum proprium; Atque in te ipsum stricte inquiras, num non melius inceperis, quam perstiteris: Neque rursus exempla eorum negligas, qui eodem *Munere* praviter functi sunt: non ut te ipsum, eorum memoriam carpendo, vendites: sed ut monearis, quid evitare debeas. Institue igitur reformationem, sed absque elatione Tui-ipsius, aut scandalo priorum temporum, & personarum; Hoc tamen tibi constitutum sit, Exempla præclara non minus introducere, quam imitari. Retrahe res ad primam earum institutionem; Et circumspicias, in quibus, & quibus modis, degeneraverint. Attamen utrumque tempus consulas; tum antiquius, ut cognoscas quid optimum fuerit; tum recentius, ut notus, quid fuerit aptissimum. Contende, ut quæ *agis pro Potestate*, tanquam Regulis quibusdam cohibeantur; ut homini-

bus tanquam digito monstres, quid illis sit expectandum: Neque tamen nimium sis pertinax, aut peremptorius: Atque semper, cum à Regula recesseris, quid sit quod agas, diligenter expone. *Muneris* tui Jura constanter tueare; Neque propterea lites de Jurisdictione facile move: Atque ita te geras, ut potius Jura tua assumas & exerceas tacite, & de facto, quam ut Quæstiones de iis cum strepitu suscites, & agites. Jura etiam inferiorum *Munerum*, tibi subordinatorum, defende, ac ne destitue. Tibique majori honori ducas rerum summas præscribere, quam in omnibus satagere. Amplectere, imo invita, qui tibi adjumento sint & informationi, ad *Muneris* tui executionem; neque abige eos, qui operam suam ad hoc tibi deferunt, tanquam se ingerentes; sed potius cum favore eos allicias, & recipias.

Vitia in Auctoritate utenda, & exercenda, sunt præcipue quatuor. *Mora nimia*, *Corruptela*, *Asperitas*, & *Facilitas*. Quantum ad *Moras*, faciles aditus præbe; tempora præstituta serva; inchoata quæ sunt perfice; neque negotia nova intermisce, nisi urgeat necessitas. Quantum ad *Corruptelas*: non solum manus tui ipsius & tuorum liga, ne munera accipiantur; Sed etiam manus supplicantium, ne ea offeran-

ferantur. Prius horum præstat certe integritas adhibita; verum ea ipsa prædicata, & ex professo, idque cum detestatione *Corruptelarum*, etiam posterius assequitur. Neque tantum culpam, verum etiam suspicionem devita. Quicunque mutabiles sunt, & manifesto alterantur absque caussa manifesta, injiciunt suspicionem de *Corruptelis*. Itaque, perpetuo, cum ab opinione tua quam declarasti, aut processu quem incepisti, deflectas, ingenue hoc ipsum profitere; simul & caussas quæ te ad hoc commoverunt sedulo declares & inculces; neque rem suffurari te posse credas. Servus gratiosus, & apud Dominum potens, si non extet aliqua favoris caussa manifesta, reputatur plerunque nihil aliud quam via obliqua ad *Corruptelas*. Quantum ad *Asperitatem*; invidiam, & malevolentiam parit illa, nihil inde metens: *Severitas* siquidem metum incutit, *Asperitas* odium parit. Etiam Reprehensiones de loco superiore, graves esse debent, non contumeliosæ. Quantum ad *Facilitatem*: ea *Corruptelis* etiam deterior est: *Corruptela* enim interdum & subinde tentantur; Quod si quis importunitati pateat, aut respectibus levioribus ducatur, hæc ei ubique aderunt. Sicut ait *Salomon*; *Personas respicere non est bo-*

nium;Talis enim offendet pro bucella panis.
Verissimum sane, quod à veteribus dictum est; *Magistratus virum indicat.* Alios autem indicat in melius, alios in pejus; *Omnium consensu capax Imperii, nisi imperasset*; inquit, *Tacitus* de *Galba:* Contra de *Vespasiano* idem; *Solus Imperantium Vespasianus mutatus in melius.* Licet alterum intelligat *Tacitus* de Arte Imperatoria, alterum de Moribus & Affectibus. Signum est luculentissimum indolis generosæ, si quis *honoribus* emendetur. Est enim *Honor*, aut saltem esse debet, *locus virtutis:* Atque quemadmodum in Natura, corpora moventur rapide ad locum, placide in loco: ita virtus in ambitu violentior est, in *honore* adepto sedatior. *Ascensus* omnis ad *Dignitatum fastigium*, incedit tanquam per scalam graduum flexuosam; Atque, si *factiones* valeant, bonum fuerit, alteri parti adhærere, dum quis *honorem* scandat: at se ad æquilibrium reducere, postquam eundem fuerit consecutus. Memoriam *Prædecessoris* tui illæsam conserva. Hoc si non feceris, debitum tibi hoc à *Successore* tuo rependetur. *Collegas* etiam amici tracta, & potius advoca cum illud minime expectent, quam exclude cum consentaneum fuerit eos advocari. Ne sis loci tui nimis memor,

memor, aut crebram de eo mentionem facias, in quotidianis sermonibus, aut conversatione privata; sed potius prædicetur de te; *Alius prorsus vir est; cum sedet, & munus suum exercet.*

XII.

De Avdacia.

IN Scholis tritum est dicterium, nec tamen Sapientis observatione indignum. Interrogatus olim *Demosthenes*, quænam prima *Oratoris* virtus? respondit, *Actio.* Quæ secunda? *Actio.* Quæ tertia; Itidem respondit, *Actio.* Ipse dixit, qui rem optime noverat; nec tamen in eo, quod laudabat, multum Naturæ debebat. Mira certe res, illam *Oratoris* partem, quæ non ultra corticem penetrat; & *Histrionis* potius virtus censenda est, quam *Oratoris*; in locum tam sublimem, supra nobiliores illas partes, *Inventionis*, *Elocutionis*, & cæterarum, extolli; Imo quasi *omne tulisset punctum*, pene solam prædicari. Sed in promptu ratio est: Inest enim naturæ humanæ, plerunque, plus stulti, quam sapientis. Unde & facultates eæ, quibus capitur pars illa in animis mortalium stulta, sunt omnium potentissimæ. Huic mire convenit, & quasi parallela est, *Audacia* in negotiis Civilibus. Quid in istis

primum? *Audacia*. Quid secundum? Quid tertium? *Audacia*. Attamen utcunque ignorantiæ, & sordidi ingenii, proles est *Audacia*; cæterisque Civilis scientiæ partibus longe impar. Sed nihilominus fascinat, & captivos ducit eos, qui vel judicio infirmi sunt, vel animo timidiores: Tales autem sunt hominum pars maxima. Quin & sapientibus ipsis, cum animis vacillent, vim injicit. Idcirco videmus *Audaciam*, in Democratiis, plurimum valuisse; Apud Senatores vero, & Principes, certe minus. Imo quando primo rebus gerendis admoventur *Audaces*; plus possunt, quam postea: Nam male pollicita præstat *Audacia*. Sane quemadmodum interveniunt agyrtæ, qui corpori naturali mederi profitentur; sic & corpori Politico non desunt homines, qui curationes vel difficillimas suscipient; Quibus forsan in paucis aliquibus experimentis feliciter successit; sed cum scientiæ principia non gustarint, sæpius excidunt Imo videre est nonnunquam hominem *Audacem*, miraculum illud *Mahometis*, edentem. Populo persuasit *Mahometes*, se collem ad semet evocaturum: atque à summo ejus jugo, preces pro legis suæ cultoribus, oblaturum. Populus magna frequentia convenit: collem, ut ad se veniret,

ret, iterumque iterumque vocavit *Mahometes*; sed cum Collis immotus maneret, ille (nihil omnino pudefactus) inquit; *Si collis ad Mahometem accedere nolit, ad collem ibit Mahometes.* Sic & istiusmodi homines, quando ingentia quædam in se susceperunt, turpissimeque in iis defecerunt, tamen (si ad ipsum *Audaciæ* culmen pervenerunt) lusu rem excipient, & se vertent, & nihil aliud. Hominibus profecto magno judicio præditis, ludibrio sunt *Audaces*; Imo & apud ipsum vulgus *Audacia* aliquid habet ridiculi. Nam si risus Objectum sit absurditas, ne dubites, quin magna *Audacia* semper secum habeat aliquid ridiculi. Neque fere jucundius est spectaculum, quam videre in *Audace* oris confusionem: Vultum enim tunc nanciscitur in se reductum, sed deformiter. nec aliter fieri potest. Nam in verecundantibus fluunt paulatim, refluuntque spiritus; sed *Audaces*, quando tale quidpiam illis contingit, attoniti hærent; ut fit in *Schacciæ* ludo, quando non vincitur collusor, sed torpet tantum motus. Atqui hoc postremum, Satyræ aptius, quam seriæ observationi. Illud vero animadvertendum, *Audaciam* semper cæcam esse. Discrimina enim & obstacula nulla videt: Quare in delibe-

rando nocet, in exequendo juvat. Adeo ut, si *Audaces* tuto adhibere velis; summum illis Imperium non deferas; secundæ Classi annumerentur, & ab aliis regantur. Nam in consiliis capiendis, pericula ante oculos habere bonum est; in executione autem, oculos claudere oportet, nisi pericula valde magna fuerint.

XIII.

DE BONITATE, ET BONITATE NATIVA.

Bonitatem eo sensu accipio, ut sit affectus, qui hominum commoda studeat, & bene velit: Quam eandem Græci *φιλανθρωπίαν* vocant. *Humanitatis* autem vocabulum (prout vulgus ea utitur) levius aliquanto est, atque angustius, quam ut vim ejus exprimat. *Bonitatem* scilicet appello Affectum, & Habitum; *Bonitatem* autem *nativam*, Inclinationem. *Bonitas* vero inter omnes virtutes, atque animi dgnitates, facile primas obtinet; cum sit ipsius *Divinæ naturæ* adumbrata quædam effigies, & character: Qua è rebus sublata, *homo animalis* nihil aliud fuerit, quam res inquieta, scelesta, misera, imo species quædam noxiorum vermium. *Bonitas Moralis*, virtuti illi Theologicæ, *Charitati*, respondet; neque excessum

cessum quidem capit, aberrationem autem patitur. Immodica scientiæ cupiditas Angelos cœlo deturbavit; immodica scientiæ cupiditas hominem Paradiso expulit: At in Charitate non datur excessus; neque per eam aut Angelus, aut Homo, unquam periculum subire possit. Inclinatio autem ad *Bonitatem*, altis defixa radicibus, naturæ humanæ insidet: Quæ si benefaciendi materia, aut occasione, destituta, non inveniat, quo se exerceat in homines, deflectet certe in brutas animantes. Quod in *Turcis*, gente utique sæva & fera, videre est; Qui nihilominus erga bruta animalia misericordes sunt, & eleemosynas canibus & avibus distribuunt. Adeo ut, (referente *Busbequio*) *Aurifex* quidam *Venetus*, *Byzantii* agens, vix furorem populi effugerit, quod avis cujusdam, rostri oblongi, fauces, inserto baculo, diduxisset. Neque tamen erroribus suis vacat, *Bonitatis* hæc, & *Charitatis*, virtus. Nequam apud *Italos*, jactatur Proverbium; *Tanto buon, che val niente. Adeo bonus, ut ad nihil bonus.* Neque subveritus est *Nicolaus Machiavellus*, literis concredere, idque disertis fere verbis; *Fidem Christianam, homines probos & innocentes in prædam Tyrannorum iniquitati dedisse.* Quod ideo pronun-

ciavit, quia nulla usquam Lex, nulla secta aut opinio, tam in immensum extulit *Bonitatem*, quam *Religio Christiana*. Quo melius itaque, extra scandali, adeoque periculi ictum & minas; tuti consistamus, operæ precium erit nosse *Errores*, qui nos à recto tam insignis Habitus tramite, transvorsos agant. Ita aliorum *bono* studeas, ne te illorum interea aut vultibus, aut voluptatibus, mancipio dedas. Illud enim facilitatis, atque mollitiei indicium est, quæ honestam mentem in vincula captivam abducit: Neque projicias *Æsopi* gallo gemmam, cui gratius & felicius cedere granum hordei. *Dei* exemplum, in hac re, pro præcepto tibi sit. *Ille pluvia sua rigat, Sole suo irradiat justos juxta ac injustos:* Non tamen omnes ex æquo, aut opum imbre compluit, aut honorum, virtutumve splendore, illustrat. Communia quidem beneficia cuivis sunt communicanda: peculiaria vero paucis, & cum delectu. Cave autem, ne dum effigiem sculpas, Archetypum destruas. Theologia quippe, *Amorem nostri ipsius* pro Archetypo statuit, *Amorem proximi* pro imitamento. *Vende omne quod habes, atque elargire pauperibus, & sequere me.* At noli omne, quod habes, vendere, nisi venias, & sequaris me: hoc est, nisi ejus-
modi

modi vitæ institutum ingrediaris, in quo, æque ex parvis opibus, ac ex magnis, poteris aliis benefacere. Secus, dum rivos alis, fontem exhauris: Neque interea habitus tantum *Bonitatis* reperitur ad rectæ rationis normam applicatus, sed etiam in quibusdam hominibus reperitur *Indoles Naturalis*, ad eam propensa; Uti è contra in aliis *naturalis* quædam *Malignitas*. Sunt enim, qui ex ingenii proprii instinctu aversentur aliorum bonum. Et levius quidem *Malignitatis* genus, in morositatem cedit, aut perversitatem, aut præcipitem opponendi, & se in singulis difficilem præbendi, libidinem, & similia: Gravius tamen illud, atque altius, ad invidiam producitur, meramque *malitiam*. Hujusmodi homines in alienis calamitatibus fere florent, easque semper aggravant: Non digni certe, qui conferantur *canibus* illis, qui *Lazari* delingebant ulcera; sed *muscis*, quæ cruda quæque & excoriata infestant. Non paucos reperias *Misanthropos*, quibus volupe est deducere homines ad suspendii ramum, neque tamen arborem habent in hortis suis, qualem *Timon* habuit. Ingenia ita disposita, non injurie vocare licet, humanæ naturæ vomicas, & carcinomata. Sunt tamen hæc ligna accommodatissima, è

quibus fiant *Mercurii Politici*; Similia lignis incurvis, quæ bene navigiis extruendis conveniunt, jactationi destinatis, non autem ædibus, quæ immotæ manent. Partes autem, & indicia *Bonitatis* sunt plurima. Si quis se erga Hospites & Peregrinos benignum humanumque præbeat, arguit se *Mundi Civem*, sibique cor esse, non instar Insulæ, cæteris terris avulsæ, sed Continentis, quæ illis conjungitur: Si compatiatur afflictis, nobilitat sua præcordia, quæ non secus atque celebrata illa arbor, per sua vulnera, *Balsamum* exudat. Si facilis offensas remiserit, & delictorum gratiam fecerit, mentem indicat in alto positam esse, supra injuriarum jactum & tela. Si pro modicis beneficiis gratum se exhibeat, argumento est, pluris se æstimare hominum animos, quam sarcinas. Supra omnia, si supremum illum, *Sancti Pauli Apostoli*, perfectionis fastigium sit consecutus, ut devoveat se, atque anathematizet à *Christo*, propter salutem fratrum, indicio est, proxime illum accedere ad *Naturam divinam*, & quodammodo *Christo ipsi conformari*.

XIV.

De Nobilitate.

De *Nobilitate* primum agamus, ut est portio Reipublicæ; Deinde ut est condi-

conditio hominum particularium. *Monarchia*, in qua nulli prorsus *Nobiles*, semper pura est & absoluta *Tyrannis*: Cujusmodi est *Imperium Turcicum*. *Dignitatem* enim *Regalem* diluit *Nobilitas*, & Vulgi oculos à *Prosapia Regia* aliquantulum avocat. In *Democratia* vero, Proceres interdum non desiderantur: Imo Status ille popularis multo pacatior est, atque minus factionibus & turbis obnoxius, ubi non sunt *Stirpes Nobilium*: Illic enim in res ipsas oculi hominum conjiciuntur, non in personas; vel si omnino in personas, id fit, tanquam in maxime ideoneis rebus gerendis, minime vero ut ratio habeatur Insignium, aut Imaginum. *Helvetiorum* Rempublicam satis florentem videmus, licet Religionis Pagorumque diversitas obstare videatur. Utilitas enim apud illos valet, non dignitas. Illa gubernandi forma, qua Confederatæ *Belgarum* Provinciæ utuntur, certe eminet: Ubi enim Paritas admittitur, ibi & Consilia ineuntur æquabilius, & Tributa penduntur alacrius. *Nobilium* potentia & auctoritas in *Monarchia*, *Principi* ipsi impertit splendorem, sed potestatem imminuit; Populi vero animos auget, fortunas illorum deprimit. bene se res habet, cum *Nobiles* non sint potentiores, quam aut

Im-

Imperii aut Justitiæ ratio postulat: in eo tamen Dignitatis gradu sustineantur, ut insolentia popularis illorum reverentia, tanquam obice, retundatur, antequam in *Regalem Majestatem* se effundat. Rursus, numerosa *Nobilitas*, quæ plerumq; minus potens est, Statum prorsus depauperat: Hinc enim profusæ Expensæ: Atq; insuper, cum necesse sit, tractu temporis, complures ex *Nobilibus* indigos fieri, sequitur divortium quoddam, sive malum temperamentū, inter honores & pecunias.

Quod vero ad *Nobilitatem* spectat in personis particularibus: venerationem certe habet, videre Castellum, aut ædificium antiquum, quod nulla ruina invasit; aut etiam annosam & proceram arborem solidam & integram: quanto magis intueri antiquam *Nobilem Prosapiam*, à fluctibus, & procellis temporis, illæsam? *Nobilitas* enim nova *Regia* potentiæ opus est, antiqua vero temporis solius. Qui ad *Nobilitatis* fastigium primi evehuntur, virtutum claritudine plerumque posteris eminent, sed innocentia minime. Ad *honores* enim raro ascenditur, nisi per mixturam bonarum & malarum artium. Æquum vero est, ut Virtutum suarum memoria usque ad Posteros permanet; vitiorum vero una cum ipsis moriatur: *Nata-*

lium

lium ſplendor induſtriam plerunque minuit; atque qui minus eſt induſtrius, alienæ invidet diligentiæ. Ad quod accedit, quod non datur, quo poſſint ulterius *Nobiles* promoveri. Qui vero in eodem loco hæret, dum alii aſcendunt, invidiæ ſtimulis vix carebit. Contra, *Nobilitas* paſſivam invidiam omnino lenit; eo quod *Nobiles* in honorum poſſeſſione nati videntur. Sane *Reges*, quibus *Nobiles* adſunt prudentes & capaces, negotia ſua mollius fluere ſentient, ſi eos potiſſimum adhibeant: Etenim erga hujuſmodi *Proceres* populus magis propendet, utpote natos quodammodo ad *imperandum*.

XV.

De Seditionibus et Turbis.

Magni refert, ut *Paſtores populi* Prognoſtica tempeſtatum Politicarum ſciant; Quæ tunc maximæ ſunt, cum Res vergunt ad Æqualitatem; non ſecus ac naturales tempeſtates circa *Æquinoctia* invaleſcunt. Quemadmodum autem ſæpe videre eſt flatus ventorum cavos, & veluti è longinquo; quin & ſimiliter Maris tumores occultos ante procellam. Idem evenit ingruentibus procellis politicis.

—— Ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudeſque & operta tumeſcere bella.

Fa-

Famosi libelli, & licentiosi & mordaces sermones in Status scandalum, cum passim volitant, & increbrescunt; similiter novarum rerum rumores mendaces, in Regiminis dedecus, undique jactati, & avide à Populo excepti; sunt certe inter Prognostica *Seditionum*. Quo stemmate deducta sit *Fama*, cum *Virgilius* depingeret, *Gigantum* sororem eam esse ponit.

Illam Terra parens, ira irritata Deorum,
Extremam (ut perhibent) Cao Enceladeque sororem
Progenuit. ——

Quasi *Fama* fuissent *seditionum* praeteritarum reliquiae: verum sunt illae, non minus; *Seditionum* futurarum praecursatrices. Recte tamen utcunque notatum est, inter *seditiosos tumultus*, & *seditiosos rumores*, nil aliud fere interesse, nisi qualis est Discrepantia inter fratrem & sororem, masculum & foeminam. Praesertim, si eo usque ingravescat malum, ut actiones status laudatissimae, quae merito plausum Vulgi mererentur, & Populi studia conciliare deberent, in deteriorem partem traducantur, & sugillentur: Hoc enim invidiae molem grandem demonstrat; ut recte ait *Tacitus*; *Conflata magna invidia, seu bene seu male gesta premunt.* Neque propterea sequitur, quod

quia

quia *Famæ* istæ inter turbarum signa numerentur, ideo earum suppressio severior remedium contra turbas præstare intelligeretur; Nam ut plurimum, contemptæ facilius evanescunt, & conatus sedulus eas coërcendi, nihil aliud fere efficit, quam ut durent magis.

Item illud genus obsequii, in exequendis jussis, de quo loquitur *Tacitus*, pro suspecto habendum: *Erant in officio, sed tamen qui mallent imperantium mandata interpretari, quam exequi.* Mandata discutere, detrectare, cavillationibus eludere, quid aliud sunt quam jugum jactare, & inobedientiam tentare? Præsertim, ubi in istis Disputationibus circa mandata, qui à parte mandatorum stant, loquuntur timide & molliuscule; qui autem adversantur, audacius & contumacius.

Etiam (ut bene notat *Machiavellus*) cum *Principes*, qui se pro Parentibus communibus gerere deberent, factioni alicui se adjungunt, idem fit, ac cum lembus, inclinatione nimia in alterum latus, evertitur. Hoc temporibus *Henrici Tertii*, *Gallorum Regis*, confirmatum est. Ipse enim, à principio, in Ligam pro extirpandis Protestantibus, se recipi voluit: At paulo post, eadem Liga contra ipsum *Regem* vertit. Cum enim Auctoritas *Principis*

tipis fit caussæ cujuspiam tanquam accessoria, & fortior insurgit aliqua obligatio, quam vinculum *Imperii*, *Reges* incipiunt de possessione Auctoritatis suæ dejici.

Porro cum discordiæ, & duella, & factiones, palam & audacter se ostentant, indicio est, reverentiam erga *Principem* exui. Motus enim *Procerum*, debent esse sicut motus *Planetarum*, sub *primo Mobili*, (juxta opinionem receptam,) qui rapide quidem circumferuntur secundum motum *primi Mobilis*, leniter autem renituntur in motu proprio. Quare si *Viri Primores* & *Nobiles*, propriis motibus violenter rapiantur: & (ut scite *Tacitus*) *liberius quam ut Imperantium meminissent*; orbes perturbari manifestum est. Reverentia enim idipsum est, quo *Reges* à *Deo* accinguntur, qui eam aliquando disrumpere minatur; *Solvam cingula Regum*.

Rursus, cum aliqua ex quatuor *Imperii Columnis*, concutiatur aut labefactetur, (quæ sunt, *Religio, Iustitia, Consilium, Opes*,) tum serenitas precibus imploranda est. Sed mittamus hæc *Prognostica Seditionum*, (circa quæ nihilominus intervenient nonnulla, quæ iis tractandis majorem lucem præbere possint in sequentibus:) & primo de *Materia Seditionum*;

postea

postea de earum *Caussis* & *Flabellis*; ultimo de *Remediis* nonnihil dicamus.

Materiam Seditionum expendere res est consideratione dignissima. Tutissima enim via *Seditiones* evitandi, (si tempora patiantur,) est, ut ipsam *materiam* è medio tollamus. Si enim fomes flammæ paratus sit, scintillæ, quæ incendium facient, ex qua parte emicare possint, nemo facile dixerit. *Seditionum Materia* duplex est; *Magna inopia*, & *Præsentium rerum tædium*. Certissimum est, tot esse pro turbis vota quot sunt hominum res attritæ, & decoctæ fortunæ. Unde illa *Lucani* observatio, de statu *Imperii Romani*, paulo ante *Bellum Civile*:

Hinc usura vorax, rapidumque in tempore fœnus:
Hinc concussa fides, & multis utile bellum.

Hoc ipsum, *Multis utile bellum*, certum est indicium Status ad commotiones & turbas dispositi. Tum si Primorum hominum indigentia, ac res accisæ, cum summa plebis inopia & paupertate conjungantur, periculum imminet grave. *Rebelliones* enim, quæ à *ventre* ortum habent, pessimæ. Quantum vero ad alienationes animorum, & tædium rerum præsentium; Sunt certe illa, in corpore Civili, instar humorum malignorum in corpore naturali,

rali, qui ad calorem præternaturalem colligendum, & inflammationes, apti sunt. Nemo autem *Principem*, sui periculi magnitudinem metiatur, ex eo, quod justa sint aut injusta, illa quæ animos populi alienant: Hoc enim esset vulgus rationis nimium capax putare, qui suo sæpe recalcitrant commodo. Neque etiam ex hoc quod gravamina, ex quibus invidia oritur, grandia sint aut exigua. Malevolentiæ enim ex omnibus istæ periculosissimæ sunt, ubi plus timetur, quam sentitur. *Dolendi modus, timendi non item.* Præterea, in maximis oppressionibus, ea quæ patientiam irritant, etiam animos frangunt: At in timoribus dispar est ratio. Neque rursus *Princeps*, aut Status, alienationem animorum, & invidiam grassantem, minus pendat, quod aut sæpius, aut diutius, illa fastidia animorum æstuarunt, neque quicquam inde detrimenti Resp. cepit. Verum enim licet sit, quod non omnis vapor in procellam desinat; Ita vere dici potest, ex altera parte, quod procellæ; licet sæpius pertranseant, tandem glomerantur & ruunt. Atque secundum Adagium illud *Hispanicum*; *Funiculus in fine, levissima tensione rumpitur.*

Caussæ seditionum hæ sunt; In *rebus Religionis innovatio*; *Tributa & census*; Le-

Legum & consuetudinum mutatio; Immunitatum & Privilegiorum violatio; Oppressio universalis; Indignorum ad Honores & Magistratus promotio; Alienigenæ: Caritas Annonæ: Milites incuriose dimissi: Factiones factæ desperatæ; Quicquid denique populum offendit, simulque eos in caussa communi unit, & conspirare facit.

Quantum ad *Remedia. Præservativa* quædam confuse, & in genere, possunt assignari, de quibus disseremus: Curatio autem legitima morbo particulari aptari debet. Itaque Consiliis potius, quam Præcepto, relinquenda.

Primum contra *Seditiones Remedium*, & Præventio, hæc est, Omni cum opera & deligentia caussam illam *Seditionum* Materialem, de qua diximus, amovere; Paupertatem intelligo Civium; & inopiam. Cui inservit, Commercii Rationes bene liberare, & bene librare: Artifices & Manufacturas introducere, & fovere: Desidiam & otium profligare: Luxum & profusionem *Sumptuariis Legibus* coërcere; Solū & agros cultura lucrosissima subigere: Rebus venalibus pretia justa imponere; Census & Tributa moderari; & similia. In genere præcavendum, ut incolarum multitudo (temporibus scilicet pacis, quando gladius nihil demetit) *Regni* proventus, qui

quibus ali possit, non exedat. Neque incolarum multitudo, utrum superflua sit, nec ne, capitum numero solum censenda est. Sunto enim pauciores, qui multum profundunt, & parum lucrantur, plus illi atterent Statum quam multo plures, qui majore parsimonia degunt, pecunias autem congerunt. *Nobilium* igitur, & eminentioris dignitatis hominum, numerus auctus, magis quam pro analogia plebeiorum, celeriter Statum depauperat. Quod etiam facit *Clerus* numerosus: illi enim sorti Reipubl. nihil addunt. Idem quoque fit, cum plures in Litteris educantur, quam quibus victum suppeditare possint vocationes Civiles.

Neque prætereundum est, quod cum omne publicæ opulentiæ augmentum, ab exteris nationibus lucrifieri necesse sit; (quicquid enim alicubi adjicitur, alibi detrahitur;) Tria tantum esse, quæ Gens Genti vendit: *Materiam mercium*; *Manufacturam*, & *Vecturam*. Quæ quidem tres rotæ, si recte progrediantur, æstus divitiarum erunt uberiores. Sæpius autem contingit illud, de quo loquitur *Poëta*, *Materiam superabit opus*; Nempe ut *Manufactura*, & *Vectura*, *Materia* pretium excedat, & Statum magis locupletet. Manifesti sunt hujus rei testes inferioris *Germania*

mania Populus; Qui quidem Fodinas, non subterraneas illas, sed supra terram, præ omnibus Gentibus habent ditissimas.

Nihil autem prius debet esse aut consultius, quam ut videat Magistratuum Prudentia, ne pecuniarum thesauri apud paucos recondantur. Aliter enim facile fuerit, *Rempub.* inter magnas opes fame perire. Nummus autem instar fimi, non fructificat, nisi per terram dispergatur. Hoc præcipue efficietur, supprimendo, aut saltem coërcendo, voragines illas, *Fœnoris*, *Monopoliorum*, & *Latifundiorum* in *Pascua* conversorum, & similium.

Quantum ad sedandas animorum offensiones, aut saltem ad amolienda ea, quæ ab iis proveniunt, pericula; Duo sunt, in omni Statu, (ut notum est,) *Subditorum* genera; *Proceres* & *Plebs*. Quævis harum partium sola si infensa sit, non magnum subest periculum. Tardi enim sunt *Populi* motus, nisi à *Nobilibus* incitentur. *Nobiles* autem invalidi, nisi vulgus, sua sponte, ad motus aptum & prædispositum sit: Tum periculum revera ingruit, cum *Potentiores* expectent, dum *Aquæ* moveantur apud *Vulgus*, ut ita demum animos exulceratos prodere possint. Fingunt *Poëtæ*, Cœlicolas *Iovem* ut vincirent conjurasse; Quod ubi *Iupiter* accepisset, *Minerva*

nerva consilio, *Briareum* Centimanum accersivit, ut in suppetias ei veniret. Proculdubio hoc Emblema *Monarchas* monet, quam tutum & salutare sit eis, *Plebis* studia conciliare & retinere.

Licentiam nonnullam, sed moderatam, animis gravate affectis & malevolis indulgere, ut ebulliant eorum dolores, & in fumos abeant, (modo insolentia absit, & audacia) utile sane est. Qui enim humores, ad interiores partes retrovertit; & vulnus in viscera sanguinem refundere compellit, ulcera mortifera, & exitialia apostemata, inducit.

Ad molliendos exacerbatos & malevolos animos, partes *Epimethei* etiam ad *Prometheum* rite transferri possint. Neque enim reperitur remedium utilius. *Epimetheus*, ubi Mala & Ærumnas evolare sensisset, operculum vasi festinus imposuit, & in imo dolii spem reservavit. Certe, politice & artificiose spem nutrire, & injicere, ac homines à spe alia in aliam circumducere, ex fortissimis est, contra venenum Malevolentiæ, Antidotis. Neque certius est judicium prudentis Regiminis, & rerum Administrationis, quam ubi homines spe continere possit, cum satisfaciendi copia non datur, atque ubi res tam provide tractantur, ut nullum malum

malum ita peremptorie imminere videatur, quin aliqua se ostendat spei rima ad evadendum: Quod eo minus difficile factu est, quia tam privatis hominibus, quam factionibus, sibi ipsis adulari insitum est; aut saltem ostentare in gloriam suam, quod non omnino credunt.

Trita sane est, sed præcellens *Periculorum*, quæ Malevolentiæ minantur, *Cautio*, ut prævideatur, ne sit *Caput* aliquod ad quod populus infensus & exacerbatus confluere, & sub cujus præsidio in corpus aliquod coire, possit. *Caput* ego illum dico, & Ducem idoneum, qui *Nobilitate* & Existimatione celebratur; quique apud malevolos acceptus est & gratiosus, atque ad quem ora & oculos convertunt, quique etiam ipse in rebus suis privatis censetur offensus. Quod genus virorum, aut Statui conciliandum est, idque non perfunctorie, sed solide; aut per alium aliquem, ex iisdem partibus retundendum, qui illi alteri se opponat, atque gratiam popularem in diversa trahat & secet.

Ubique hoc obtinet, quod factiosas potentias & coitiones, qui contra Gubernationem *Imperii* frontem contrahunt, inter se committere, aut saltem diffidentiam inter eas seminare, *Remedium* haud contemnendum sit. Etenim male admo-

dum agitur cum Rep. si illi, qui erga Imperium bene affecti sunt, discordiarum pleni existant; qui vero infensi, & maligni, arcte conjungantur.

Adnotavi sæpius, ingeniosa & arguta dicteria, quæ *Principibus* improviso exciderunt, nonnunquam scintillas ad *Seditiones* injecisse. Exitiale sibi vulnus inflixit *Cæsar* eo dicto; *Sylla nescivit Literas, dictare non potuit.* Spem enim omnem illud verbulum præscidit, quam homines imbiberant, aliquando eum *Dictaturam* depositurum. Perdidit se ipsum *Galba* eo dicto; *Legi à se militem, non emi.* Inde enim milites de donativis desperarunt. *Probus* item propter eam vocem interiit; *Si vixero, non opus erit amplius Romano Imperio militibus.* Etenim ob hæc verba milites animum desponderunt. Sunt & alia haud pauca ejusdem generis. Interest sane *Principibus*, in rebus ambiguis, & temporibus anxiis, ut caveant quid dicant; præsertim in concisis his Sententiis, quæ veluti spicula volitant, & ex secreto pectoris eorum emissa putantur. Longiores enim & productiores Sermones obtusi sunt, & minus notantur.

Postremo, in omnes eventus habeant circa se *Principes*, personas nonnullas militia & fortitudine spectatas, ad reprimendas

das

das *Seditiones*, in primis motibus. Hoc enim si desit, magis trepidari solet, in Aulis Principum, cum turbæ primo erumpunt, quam par esset. Et Status eo genere periculi laborat, quod *Tacitus* illis verbis innuit; *Atque is habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.* Isti autem militares viri, fidi omnino esse debent, & bonæ existimationis, potius quam factiosi, aut populares; & cum cæteris *Proceribus* bene comparati. Aliter *remedium* morbo gravius.

XVI.

De Atheismo.

MInus durum est, credere portentosissimis fabulis *Alcorani*, *Talmudi*, aut *Legendæ*, quam credere, huic Universitatis rerum fabricæ, *Mentem* non adesse. Itaque *Deus* nunquam edidit miraculum, ad *Atheismum* convincendum, quoniam Opera ejus ordinaria, huic rei sufficiunt. Verum est tamen, parum Philosophiæ naturalis homines inclinare in *Atheismum*; at altiorem scientiam eos ad *Religionem* circumagere. Etenim intellectus humanus, dum caussas secundas intuetur sparsas, interdum iis acquiescere possit, nec ulterius penetrare; Verum

cum tandem catenam earum, connexarum inter se, & confœderatarum, contemplari pergat, necesse habet confugere ad *Providentiam*, & *Deitatem*. Imo, & illa *Schola*, quæ præcipue accusatur *Atheismi*, si quis vere rem introspiciat, *Religionem* demonstrat clarissime; Nempe *Schola Leucippi*, *Democriti*, & *Epicuri*. Etenim longe verisimilius est, quatuor Elementa mutabilia, & unum quintam Essentiam immutabilem, recte ab æterno locata, opus *Deo* non habere, quam Exercitum Atomorum & Seminum infinitorum, sine ordine fortuito vagantium, hunc rerum ordinem, pulchritudinem, progignere potuisse, absque *Ædili* quodam *Divino*. Dicit *Scriptura*, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus:* Non dicit, *Cogitavit insipiens in corde suo:* Adeo ut, magis intra se hoc asserat, tanquam rem quam lubens optaret, quam quod penitus hoc credat & sentiat. Nemo enim *Deos* non esse credit, nisi cui *Deos* non esse expedit. Nulla alia re sane magis convincitur, *Atheismum* labiis tantum insidere, cordi autem minime, quam hac, quod *Athei* opinionem suam sæpe prædicent & defendant; ac si ipsi sibi diffiderent, aliorumque consensu refocillari cuperent. Quinetiam, videas interdum *Atheos* sibi

Disci-

Diſcipulos comparare, ut aliæ Sectæ faciunt. Imo, quod monſtri ſimile eſt, quidam ex illis mortem & cruciatus ſubierunt, potius quam opinionem ſuam retractare ſuſtinerent, cum tamen, ſi ex animo ſentirent, nihil tale eſſe quale *Deus*, quid tandem de ea re ſatagerent? *Epicuro* imponitur; eum exiſtimationis ſuæ conſervandæ gratia, tenuiſſe, quod exiſterent quidem *Beata* quædam *Natura*, ſed quæ ſe ipſis fruerentur; neque Mundi adminiſtrationi ſe immiſcerent. In qua opinione, ajunt, eum tempori obſecutum, cum revera *Deos* eſſe non putaret. Verum, ut videtur, minus juſte arguitur: Verba enim ejus egregia ſunt & divina; *Non Deos vulgi negare profanum, ſed vulgi opiniones Diis applicare profanum. Plato* ipſe melius dicere non potuit. Unde videtur, licet audacia polleret ad divinam rerum adminiſtrationem pernegandam, eam tamen ad naturam eorum tollendam illi non ſuffeciſſe. *Indi Occidentales* particularium *Deorum* ſuorum nomina prædicant; etſi nomen nullum generale habeant, quod *Deum* ſignificet: Exempli gratia, perinde ac Ethnici nomina *Iovis*, *Apollinis*, *Martis*, &c. in uſu habuiſſent, voce autem, qua *Deum* exprimerent, caruiſſent. Quod ſatis indicio eſt, populos ma-

xime barbaros notionem rei habere, licet latitudinem ejus non comprehendant. Adeo ut contra *Atheistas*, homines maxime ferini, cum Philosophorum subtilissimis, militent. *Atheista* contemplativus, raro reperitur; *Diagoras* quis, *Bion*, & fortasse *Lucianus*, atque alii pauci; qui tamen plures esse videntur quam sunt; quoniam omnibus, qui *Religionem* aliquam aut *Superstitionem* impugnant, à Secta adversa solet inuri nomen & nota *Atheistarum*. Sed magni revera *Atheistæ* sunt *Hypocritæ*; qui Sacra perpetua tractant, sed sine sensu. Adeo ut eos in fine cauterizatos evadere necesse sit. Caussæ *Atheismi* sunt: *Divisiones* circa *Religionem*, si plures fuerint; Nam unica Divisio, zelum utriusque partis adauget; verum numerosæ *Atheismum* introducunt. Alia caussa sunt, *Scandala Sacerdotum*; cum eo res redeat quo innuit *S. Bernardus*; *Non est jam dicere, ut Populus, sic Sacerdos; quia nec sic Populus, ut Sacerdos.* Tertia est, *Consuetudo profana ludendi & jocandi* in *rebus sanctis*, quæ sensim reverentiam *Religionis* atterit. Postremo ponuntur *Secula erudita*, præsertim cum *Pace*, & rebus prosperis conjũcta. Etenim Calamitates, & Adversa, animos hominum, ad *Religionem* fortius flectunt. Qui *Deos*

Deos negant, *Nobilitatem* generis humani destruunt. Nam certissimum est, hominem *brutis* cognatum esse, quatenus ad corpus: Quod si, quatenus ad animam, non intercedat ei cognatio cum *Deo*, vilis est plane, & ignobilis creatura. Destruunt quoque magnanimitatem, & humanæ naturæ exaltationem. Cape enim exemplum à cane, & observa, quantos sibi assumat animal illud spiritus, & quantam generositatem induat, cum se ab *homine* (qui ei vice est *Dei*, aut *melioris naturæ*) impulsum perspiciat. Quam Fortitudinem liquido cernas tantam esse, quantam creatura illa, absque fiducia *melioris naturæ*, quam propriæ, æquare nullo modo possit. Similiter & homo, ubi innititur, & spem collocat, in *Divina Providentia*, & *Gratia*, fiduciam & vires colligit, quales humana natura, sibi relicta, nequisset attingere. Quare, ut *Atheismus*, in omnibus odium meretur, ita in hoc, quod privet naturam humanam facultate se ultra fragilitatem humanam attollendi. Quemadmodum fit in personis individuis, similiter fit & in nationibus. Magnanimitatem *Romanam* nunquam Gens aliqua æquavit. Audi igitur, quid dicat *Cicero*; *Quam volumus, licet, Patres Conscripti, nos amemus, tamen nec*

numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis & terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos, & Latinos, sed pietate, ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium Numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes Gentes nationesque superavimus.

XVII.

De Svperstitione.

PRæstat, nullam aut incertam, de *Deo* habere opinionem, quam contumeliosam, & *Deo* indignam: Alterum enim Infidelitatis est, alterum Impietatis & Opprobrii. Ac *Superstitio* certe *Divinitatis* est dedecus. *Plutarchus*, non abs re, inquit; *Mallem sane multo, ut homines dicerent, nunquam fuisse talem in rerum natura virum, qualis ferebatur Plutarchus; quam ut dicerent, fuisse quendam Plutarchum, qui Liberos suos, recens natos, comedere & devorare solitus erat; quod Poëtæ de Saturno memorant.* Quemadmodum autem contumelia *Superstitionis* ingravescit adversus *Deum*; Ita & periculum majus ab illa incumbit hominibus. *Atheismus* non prorsus convellit Dictamina Sensus, non Philosophiam, Affectus naturales, Leges, Bonæ famæ desiderium; Quæ

Quæ omnia, licet Religio abesset, Morali cuidam virtuti externæ conducere possunt: At *Superstitio* hæc omnia dejicit, & Tyrannidem absolutam in animis hominum exercet. Itaque *Atheismus* turbas in Rebuspublicis raro ciet: Homines enim cautos reddit, & securitati suæ consulentes. Quin & videmus, tempora ipsa, in *Atheismum* procliviora, (qualia fuerint *Augusti Cæsaris*,) tranquilla fuisse. At *Superstitio* compluribus regnis & Rebuspublicis ruinæ fuit: introducit enim novum *Primum Mobile*, quod omnes *Imperio* Sphæras rapit. Magister *Superstitionis* populus; Atque in omni *Superstitione* sapientes stultis obsequuntur; atque argumenta Practicæ succumbunt, ordine perverso. Gravis fuit ille sermo quorundam Prælatorum in *Concilio Tridentino*, in quo doctrina *Theologorum Scholasticorum* plurimum potuit; Nimirum; *Scholasticos Astronomis similes fuisse, qui Eccentricos Circulos, & Epicyclos, & hujusmodi Orbium machinas finxerunt, quo Phænomena servarent, etsi satis scirent, nihil tale revera existere:* Eodem modo, etiam *Scholasticos* complura subtilia & perplexa Axiomata & Theoremata invenisse, quo practicæ Ecclesiæ caverent. *Superstitionis* caussæ sunt; Grati

& ſenſuales *Ritus* ac Ceremoniæ; Externæ & *Phariſaicæ ſanctitatis* Exceſſus; *Traditionum* major quam par fuerit reverentia, quæ Eccleſiam non poteſt non onerare; *Stratagemata Prælatorum*, quibus utuntur ad ambitionem propriam, & lucrum; Nimius *Intentionum bonarum Favor*, qui Novitatibus & ἰδιλοθρησκείαις januam aperit; *Exemplorum* importuna & inepta *petitio* ab humanis, quæ in Divina transferantur; quæ neceſſario parit phantaſiarum male cohærentium mixturam; Poſtremo *Tempora barbara*, cum calamitatibus & perturbationibus conjuncta. *Superſtitio*, ſine velo, deformis res eſt; Etenim ſicut Simiæ, ſimilitudo cum Homine deformitatem addit; ita & *Superſtitioni*; ſimilitudo cum Religione. Et quemadmodum cibi ſalubres corrumpuntur in vermiculos; ita ritus & formulæ bonæ & ſanæ corrumpuntur in obſervantias puſillas & ſuperfluas. Quin &, non caret Superſtitione quandoque *Superſtitionis* fuga; cum ſe tanto ſaniorem & puriorem viam inire putent homines, quanto à *Superſtitionibus*, prius receptis, longius deflexerint. Itaque curæ eſſe debet, in Religione reformanda, (ut fit in corpore purgando) ne ſana cum corruptis ſimul evacuentur;

Quod

Quod fere fit, ubi *Reformatio* regitur à populo.

XVIII.

DE PEREGRINATIONE IN PARTES EXTERAS.

P*Eregrinatio in partes exteras*, in Junioribus pars institutionis est; In Senioribus, pars Experientiæ. Qui proficiscitur in *Partes Exteras*, antequam in Lingua Gentis, quam adit, aliquos fecerit progressus, ad *Ludum Grammaticum* vadit, non ad *peregrinandum*: Ut adolescentes peregrinentur sub Tutore, aut Servo aliquo experto, probo; modo talis sit, qui Linguam calleat, quique Regionem illam ante adiverit; unde possit eos instruere; quæ in illa *Regione*, ubi *peregrinantur*, digna spectatu & cognitu sint; quæ amicitiæ & familiaritates contrahendæ; quæ denique studia & disciplinæ ibi vigeant. Aliter enim adolescentes *peregrinabuntur* cucullati, & foras prospicient parum. Mirabile certe, in *Navigationibus*, ubi nihil aspici datur præter Cœlum & Pontum, conficere consuesse homines *Diaria*; Verum in *Peregrinationibus* per Terram, in quibus tot res occurrunt observandæ, plerunque hoc omitti; Ac si fortuita magis in codicillos mererentur re-

ferri, quam quæ de industria observantur. *Diaria* igitur in usu sint. *Res* spectandæ & observandæ sunt istæ: Aulæ Principum; præsertim cum Legatos exteros admittunt: Judicia & Curiæ, cum caussæ perorantur; & similiter Consistoria Ecclesiastica: Templa & Monasteria, cum Monumentis in illis extantibus: Mœnia & Munitiones Urbium & Oppidorum; Portus & Sinus: Antiquitates & Ruinæ: Bibliothecæ, Collegia, Disputationes, & Prælectiones ubi habentur: Naves & Carinæ: Palatia, & Horti magnifici & amœni prope Urbes magnas: Armaria: *Navalia*: Cellæ & Horrea publica: Loci Excambii; bursæ: Cellæ Mercium: Excercitia equitationum, Muneris Gladiatorii: Militum delectus & instructio, cum similibus; Comœdiæ, illæ scilicet ad quas homines melioris notæ spectatum veniunt: Thesauri monilium & vestium: Curiositates & raritates: Denique quicquid in locis quæ transeunt sit celebre aut memorabile. De his omnibus, à Tutoribus, aut Servis prædictis diligenter inquirendum. Quantum ad Triumphos, Saltationes sub larva, Convivia, Nuptias, Funera, Supplicia capitalia, & hujusmodi Spectacula, non opus est ut reducantur hominibus in memoriam; Attamen non

sunt

sunt certe illa prorsus negligenda. Si tibi cordi sit, fructum *Peregrinationis* adolescentis in compendium redigere, utque brevi spatio multum colligat, hoc faciendum præcipio. Primo (ut dictum est) in Lingua aliquis profectus faciendus antequam proficiscatur. Tum adjungendus est Servus aliquis aut Tutor, qui *Regionem* pernorit, ut & jam dictum est. Habeat etiam præsto Librum aliquem, aut Chartam Chorographicam, Regionis illius, ubi *peregrinatur*; Quæ instar Clavis erit ad inquirendum. Conficiat etiam *Diarium*. Ne moretur longius, in una Urbe, aut Oppido: Plus certe aut minus, prout Locus meretur, sed minime diu. Imo, dum moratur in aliqua *Civitate*, aut *Oppido*, mutet sæpius hospitium, ex una parte *Oppidi* in alteram; Nam & hoc certe magnes est attrahendi familiaritates, & consuetudines hominum complurium. Secludat se ut plurimum à consortio popularium suorum, atque in iis locis victitet, ubi simul convivantur homines melioris notæ ex natione ubi *peregrinatur*. Etiam cum de loco in locum *itineratur*, paret sibi Literas commendatorias, ad personam aliquam eminentiorem, degentem in loco quo se transfert; Ut ejus favore & opera utatur,

in

in iis, quæ spectare aut cognoscere desiderat. Hoc modo *Peregrinationis* utilitatem accelerare poterit. Quatenus ad familiaritates & amicitias, quæ inter *peregrinandum* adjungendæ sunt; Utilissima omnium est illa *Secretariorum*, & Ministrorum interiorum quibus Legati utuntur: Hoc enim pacto, in una regione *peregrinando*, etiam plurium regionum notitiam & experientiam ad se attrahet, & suget. Visitet etiam & adeat personas in unoquoque genere egregias, quæ magni apud exteros nominis sunt; ut possit notare, quomodo Os, Vultus, & corporis lineamenta & motus, respondeant Famæ. Quantum ad Rixas & Simultates, cum cura & diligentia sunt illæ vitandæ. Oboriuntur sæpissime circa amores, compotiones, præsidentiam, & verba contumeliosa. Et caveat inprimis quivis à consortio hominum iracundorum, & qui facile inimicitias suscipiunt; Illi enim eum suis immiscebunt contentionibus. Quando *Peregrinator* domum revertitur, nihilominus regiones, in quibus *peregrinatus* est, non relinquat prorsus pone se: Verum conservet, & colat amicitiam eorum, cum quibus familiaritatem contraxit, (iis dico qui sunt ex dignioribus,) per literas. Et *peregrinatio* sua potius

tius manifestetur & appareat in sermonibus suis; quam in vestitu, aut gestu: etiam in sermonibus suis potius meditetur quid sobrie respondeat, quam ad narrationes facilis & pronus sit. Illud etiam in eo sit conspicuum, quod mores patrios cum moribus exteris non commutaverit: Sed potius quod consuetudines patrias, iis quę peregre didicit tanquam floribus, asperserit.

XIX.

De Imperio.

Miser proculdubio est animi status; pauca habere quæ appetas, multa quæ metuas: Attamen hoc ipsum *Regibus* fere proprium est: Qui in supremo gradu collocati, non habent ad quod aspirent; Id quod animos eorum reddit languidiores: Atque è contra habent phantasmata plurima periculorum & umbrarum volitantium; Id quod animos eorum reddit minus serenos. Hinc etiam emanat & alter ille effectus, quem *Scriptura Regibus* tribuit: *ut cor Regis sit inscrutabile:* Etenim suspicionum multitudo, & absentia affectus alicujus prædominantis qui reliquis imperet, cujusvis animum reddit exploratu difficilem. Hinc quoque emanat & illud; Quod *Reges* sæpenumero desideria sibi ipsis creent, atque ad

nugas

nugas animum adjiciant: Interdum ad ædificia extruenda: interdum ad *Ordinem* aliquem aut *Collegium* instituendum; Interdum ad *personam* aliquam evehendam; Interdum ad artem aliquam mechanicam aut manus excellentiam exercendam: ut *Nero* studuit pulsandæ citharæ, *Domitianus* sagittis collimandis, *Commodus* gladiatoriæ, *Caracalla* aurigationi. Hoc illis incredibile videtur, qui Axioma illud norunt; *Animum humanum, magis exhilarari & refici, progrediendo in rebus parvis, quam consistendo in rebus grandibus.* Videre etiam est *Reges*, qui sub *Imperii* sui initiis, in victoriis & provinciis subjugandis, maxime fœlices fuerunt; Cum vix possibile sit ut perpetuos progressus faciant, verum ut fortunam suam aliquando adversam & retrogradam experiantur; sub fine superstitiosos & melancholicos evasisse; Uti contigit *Alexandro Magno, Diocletiano*, ac nostra ætate *Carolo Quinto*; & aliis. Qui enim progredi semper consuevit, & in obicem tandem impingitur, sui ipsius favore excidit; neque amplius res est quæ fuit.

Dicamus nunc de vera *Imperii Temperatura*; Quam servare, res ardua est, & rara. Etenim tam *Temperies*, quam *Intemperies*, ex contrariis consistunt. Verum alia res est,

contra-

contraria miscere, alia alternare. Responsum *Apollonii*, egregia prudentia plenum est. Interrogabat eum *Vespasianus*; *Quid Neroni ruinæ fuisset?* Respondit; *Nero Citharam perite pulsare & accommodare noverat; At in imperando chordas interdum nimium distendebat, interdum eas nimium relaxabat.* Atque certissimum est; Nihil auctoritatem æque destruere, ac inæqualem, & quasi subsultoriam, atque intempestivam *Potentiæ* alternationem, nunc rigidius intensæ, nunc laxius remissæ.

Veruntamen & hoc verum est, moderni temporis prudentiam, circa *Principum* negotia tractanda, in hoc potissimum versari; ut conquirantur magis & aptentur remedia & subterfugia malorum & periculorum, cum ingruerint; quam ut prudentia solida & constanti depellantur & summoveantur, antequam impendeant. Verum hoc nihil aliud est, quam in agone cum Fortuna experiri. Caveant autem homines, ne obdormiscant circa turbarum materias primas, & inchoamenta. Nemo siquidem scintillam, incendium parituram, prohibere potest, nec regiones metiri, unde eruptura sit. In *Principum* negotiis interveniunt proculdubio multæ difficultates & impedimenta; At sæpenumero maxima impedimenta sunt,

Princi-

Principum ipsorum affectus & mores. Etenim *Principibus* frequenter accidit, ut contradictiora plane appetant; sicut recte *Tacitus*; *sunt plerumque Regum voluntates vehementes, & inter se contrariæ*. At *Potentiæ* nimiæ solœcismus est, credere se posse finem rei pro arbitrio assequi; neque tamen media procurare.

Regibus intercedit negotium cum *nationibus* vicinis, cum *Vxoribus* propriis, cum *Liberis* suis, cum *Prælatis* & *Clero*, cum *Proceribus Regni*, cum *Nobilibus secundæ Classis* sive *Generosis*, cum *Mercatoribus* suis, cum *Plebe Regni*, cum *Militibus* suis. Atque à singulis horum impendent pericula, nisi adhibeatur cura.

Quod ad *Vicinos* attinet, præscribi non potest Regula aliqua certæ Cautionis, propter occasionum varietatem, unica excepta, quæ semper tenet. Ea est, ut *Principes* huic rei perpetuo invigilent, ne quis ex *vicinis* in tantum excrescat; (vel novis territorii augmentis, vel commercium ad se trahendo, vel propius accedendo, & similibus; quo majorem nanciscatur lædendi potestatem, quam antea habuerat. Sane, durante Triumviratu illo *Regum*; (*Henrico Octavo Anglo*, *Francisco Primo Gallo*, & *Carolo Quinto Hispano*;) ea viguit inter ipsos diligentia, ut

ut nemo trium vel palmam terræ acquirere potuisset, quin reliqui duo statim rem ad æquilibrium deducerent; neque pacem fœnore redimere sustinerent. Idemque præstabat Fœdus illud, (cui *Guicciardinus* securitatem *Italiæ* attribuit,) ictum inter *Ferdinandum Regem Neapolitanum*; *Lorenzium de Medices*, & *Ludovicum Sforzam*, *Principes*; alterum *Florentiæ*, alterum *Mediolani*. Neque recipienda est Opinio quorundam ex *Scholasticis*; *Bellum juste suscipi non posse nisi ob injuriam, aut provocationem præcedentem*. Siquidem justus metus imminentis periculi, etsi violentia aliqua non præcesserit, proculdubio belli caussa est competens & legitima.

Quantum ad *Vxores*; Extant exempla ejus generis crudelia & atrocia. *Livia*, infamis ob veneficium *Augusti*. *Roxolana*, uxor *Solymanni*, perniciem intulit *Mustaphæ* celeberrimo illi *Principi*: Atque alias successionem, & Domum, *Mariti* sui, perturbavit. *Edwardi Secundi Regis Angliæ uxor*, operam præbuit, præcipuam, in *Mariti* sui de *Regno* deturbatione, & nece. Hoc genus periculi maxime timendum, cum *Reginæ* Liberos ex priore Marito susceperunt, aut in adulterio degunt.

Quan-

Quantum ad *Liberos*; Ab iis etiam ortæ Tragœdiæ plurimæ. Atque generaliter; suspiciones arreptæ à *Patribus*, in *Filios* suos, infaustæ extiterunt. *Mustapha* (quem antea nominavimus) cædes, *stirpi Solymanni* adeo fatalis fuit, ut successio *Sultanorum*, usque in hodiernum diem, pro suspecto habeatur, velut sanguinis ementiri, quia *Selymus* secundus putabatur suppositirius. Cædes etiam *Crispi*, *Principis* summæ spei; inflicta per patrem suum *Constantinum Magnum*, similiter ejus Familiæ fatalis fuit; Siquidem, tam *Constantinus*, quam *Constans*, Filii ejus, violenta morte perierunt; Et *Constantius*, qui ex Filiis ejus superstes fuit, decessit sane ex morbo, sed non nisi cum *Iulianus* contra eum arma cepisset. Cædes similiter *Demetrii Philippi* Secundi *Macedonis* Filii, vertit se in *Patrem*, qui mortuus est ex mærore & pœnitentia. Complura sunt ejusmodi exempla: Verum pauca, aut nulla, ubi *Patres* aliquid boni ex ejusmodi diffidentiis perceperunt; præterquam cum *Filii* bellum aperte *Patribus* intulerunt, ut fecit *Selymus* Primus adversus *Bajazetem Patrem* suum; & tres *Filii Henrici Secundi*, *Regis Angliæ*.

Quantum ad *Prelatos*; Ab illis etiam, si po-

si potentes fuerint & superbi; periculum ingruit. Ut contigit temporibus *Anselmi*, *& Thomæ Becketti*, *Archi-Episcoporum Cantuariæ*; Quorum Baculi Pastorales cum *Regis* gladio concertarunt; licet res illis fuerit cum *Regibus* animosis & fastuosis, *Gulielmo Rufo*, *Henrico Primo*, & *Henrico Secundo*. At periculum hujusmodi, à *Prælatis*, non est magnopere pertimescendum, nisi ubi *Clerus* ab Auctoritate & Jurisdictione Principatus externi pendet; aut etiam ubi *Ecclesiastici* eliguntur à populo; non autem à *Rege* vel Patronis Ecclesiarum.

Quantum ad *Proceres*; Sunt illi certe cohibendi, & tanquam in justa distantia à *Solio Regali* continendi; Verum depressio ipsorum, poterit *Regem* fortasse ipsum magis absolutum reddere, sed interim minus tutum, & minus efficacem ad ea quæ cupit perficienda. Hoc notavi in *Historia* mea *Regni Henrici Septimi*, qui *Nobiles* suos perpetuo deprimebat: Unde factum, ut tempora ejus difficultatibus & turbis plena essent. *Nobiles* enim, etsi in fide & officio versus eum manserunt, attamen minime cum eo cooperabantur in negotiis suis; ita ut ipse fere omnia solus sustineret.

Quatenus ad *Nobiles secundæ Classis*; Parum periculi ab illis manare potest, cum sint

sint corpus dispersum. Poterunt illi quidem nonnunquam grandia loqui, sed non multum nocere. Quinimo fovendi sunt, tanquam qui potentiam *Nobilitatis superioris* optime temperent, ne immodice excrescat: Atque rursus, cum Populi gubernacula immediate tractent, motus populares optime compescunt.

Quod ad *Mercatores*; Sunt illi instar *Venæ Portæ:* Qui nisi floruerint, potest quidem Regnum aliquod artus habere robustos, sed venas vacuas, & habitum corporis macrum. Vectigalia & portoria immodica raro *Regis* reditus adaugent. Etenim quod in partibus lucretur, in summa deperdit; commercii Quanto deminuto.

Quantum *ad Plebem*; Ab iis raro creatur periculum, nisi habeant Ductores potentes & populares; Aut si introducas mutationem in Religione; Vel in Consuetudinibus antiquis; Vel in gravaminibus Tributorum; Vel in aliis quæ victum eorum decurtant.

Quantum denique ad *Milites*, Periculosissima res est, si in corpus unum cogantur, vel exercitus, vel præsidiorum; & donativis insuescant. Cujus clarissima cernimus exempla, in *Ianizariis* & *Prætorianis*. Verum *militum* conscriptio, & ad arma tractanda instructio, & in locis diversis, & sub

& sub diversis ducibus, & sine donativis; res sunt utiles, & salubres, & sine periculo.

Principes corporibus cœlestibus similes: quæ tempora felicia, aut infelicia, in fluxu suo producunt; quæque veneratione multa gaudent, requie nulla. Omnia circa *Reges* præcepta, duobus illis monitis clauduntur; *Memento quod es homo*; Et; *Memento quod es Deus*, *seu Vice-Dei*: Quorum alterum pertinet ad Potestatem eorum coërcendam, alterum ad Voluntatem regendam.

X X.

De Consilio.

Summa quæ intercedit inter homines fides, est illa *Consilium* impertiendi. Etenim in alio quovis fidei genere, partes tantum vitæ aliis commendamus; Terras, Bona, Liberos, Existimationem, & alia Negotia particularia; Verum iis quos nobis *Consiliarios* adhibemus, omnia mandamus. Quanto magis, qui partes *Consiliariorum* præstant, ad omnem integritatem & sinceritatem astringuntur? *Principes* vel prudentissimi nullo modo in diminutionem Auctoritatis accipiant, si *consilio* virorum selectorum utantur. Quin & *Deus* ipse *consilio* non vacat; sed inter nomina magna *Filii* sui bene-

benedicti ponit, ut *Consiliarius* vocetur. *Salomonis* certe pronunciatum tale: *In consilio stabilitas.* Res humanæ proculdubio, aut primam, aut secundam agitationem subibunt: Si minus *Consulationum* argumentis jactentur, certe fluxibus fortunæ jactabuntur; plenæque evadent, inconstantiæ, & mutationum, modo texendæ, modo retexendæ, instar vacillationum hominis ebrii. Sane *Filius Salomonis* vim *consilii* expertus est, quemadmodum *Pater* ejus necessitatem & usum vidit. Etenim regnum *Deo* dilectum, primo laceratum & fractum est, *consilio* pravo. Cui quidem *consilio* inustæ sur[illegible], ut nobis sint documento, Notæ illæ duæ, per quas *consilia* prava in perpetuum, dignoscantur; Una, quod fuerit *consilium* juvenile quoad personas; Altera, quod fuerit violentum quoad subjectum.

Sapientia Veterum in *Parabola* adumbravit, tam unionem & insolubilem conjunctionem *Consilii* cum *Regibus*; quam prudentem & politicum usum ejusdem per *Reges* adhibendum. Alterum in eo, quod *Iovem* narrant, *Metim*; (quæ vox *Consilium* significat,) in Uxorem duxisse, in quo innuunt, *Consilium* Imperio sponsæ loco esse. Alterum in eo, quod sequitur: Quod hujusmodi Commentum est.

Tra-

Tradunt, postquam *Metis* nupta fuisset *Iovi*, eam gravidam ex illo factam: *Iovem* autem non sustinuisse donec pareret, sed eam devorasse; Unde ipsum quoque gravidum factum; & *Palladem* armatam ex capite suo edidisse. Quæ Fabula portentosa Arcanum Imperii involvit: Hoc nimirum; Ad quem modum *Reges*, erga *Consilium suum sanctius*, se gerere debeant: Primum, ut res deliberandas illis committant; Quod est veluti prima Conceptio: Secundo; cum elaboratæ & efformatæ fuerint, veluti in utero *Consilii* sui; atque maturuerint, & partui vicinæ sint; tum demum non permittant amplius *Consilio* suo ut Decretum perficiant, ac si res ex eorum auctoritate penderet; sed negotium ad se retrahant, & palam omnibus faciant. Decreta & ordinationes ultimas (quæ, quoniam cum prudentia & potestate exeunt, assimulantur *Palladi armatæ*) à se ipsis emanare; neque solum ab Auctoritate sua, verum etiam (qoo magis existimationem suam evehant) ab ingenio & auctoritate propria provenire.

Dicamus jam de *Incommodis Consilii*, & de ipsorum *Remediis*. *Incommoda*, quæ se produnt, in *Consilio* utendo, & adhibendo, sunt tria. Primo, quod hæc res negotia minus reddat secreta. Secundo,

quod derogare videatur de auctoritate *Principum*, ac si minus ex se penderent. Tertio, quod subsit periculum à *Consiliis* infidelibus, quæ tendant potius in commodum *Consulentis*, quam *Principis* ipsius. Ad quæ mala evitanda, doctrina quorundam ex *Italis*, & practica apud *Gallos*, temporibus quorundam *Regum*, introduxit *Consilia interiora*, quæ vulgo vocantur *Cabinetti*: remedium sane morbo deterius.

Quantum ad occultationem *Consiliorum*; Non tenentur *Principes*, omnia cum omnibus *Consiliariis* communicare; sed tam personas, quam negotia, cum delectu, excerpere possunt. Neque necesse est *Principi*, qui deliberat quid sit agendum, simul detegere quid in animo habeat statuere. Verum caveant *Principes*, ne propalationes negotiorum suorum ipsi in caussa sint. Quatenus vero ad *Consilia*, quos diximus *Cabinettos*, in illos diverbium illud competit; *Plenus rimarum sum*. Futilis quispiam, qui gloriæ sibi duxerit, arcana nosse & retegere; plus nocebit, quam complures; qui bene norunt, officii sui esse, eadem reticere. Verum est, intervenire negotia quædam, ejus generis, quæ occultationem summam requirunt; Qualis non facile ultra notitiam unius

unius aut duorum, præter ipsum *Regem*, excedet: Neque improspere cedere solent istiusmodi *Consilia*: Nam præterquam quod secreta sint, procedunt plerunque constanter, & uno quasi spiritu reguntur, absque contentione. Sed tum demum hoc recte cedet, si *Rex* prudens sit, & proprio Marte validus; & simul *Consiliarii* illi sint sagaces; & ante omnia Finibus, quos sibi proponit *Rex*, fidi. Id quod contigit *Henrico Septimo Angliæ Regi*; qui arcana sua majoris momenti, duobus tantummodo *Consiliariis* impertiebatur, *Mortono*, & *Foxo*.

Quantum ad *Auctoritatem minuendam*; *Fabula* remedium monstrat. Imo Majestas *Regum* exaltatur potius quam deprimitur, cum in Cathedra *Consilii* sedeant. Neque unquam invenire est *Principem*, auctoritate sua imminutum, per *Consilium* suum; Nisi forte ubi obtigerit Potentia nimia in uno aliquo *Consiliario*; aut nimis arcta combinatio inter diversos: Quæ duo mala cito deprehenduntur, & sanantur.

Quantum ad postremum *Incommodum*: *Consiliarios* nimirum, in *Consilio* dando, suæ rei prospecturos, non Domini; minime dubium est, *Scripturam* illam, *Non inveniunt fidem super terram*, intelligi debere

bere de natura temporum, minime de personis singulis. Reperiuntur quidem viri fideles, sinceri, candidi & veraces; minime vafri aut involuti. Asciscant sibi *Principes*, ante omnia, ingenia talia. Praeterea *Consiliarii* raro ita inter se uniuntur, quin alius super alium excubias agat; adeo ut, si quis *Consilia* det factiosa, aut ad privatos Fines collimantia; celeriter hoc ad aures *Principis* deveniat. Remedium autem praestantissimum fuerit, si *Reges* dent operam ut *Consiliarios* suos pernoscant; quemadmodum illi, ut *Principem*.

Principis est Virtus maxima nosse suos.

Contra vero *Consiliarios* non decet nimios esse rimatores in personam *Principis* sui. Vera enim *Consiliarii* Constitutio haec; Ut peritior sit in negotiis *Principis*, quam in moribus ejus. Sic enim verisimile fiet, eum *Consilium* potius recta directurum, quam se *Principi* accommodaturum quo complaceat. *Principibus* etiam hoc magno usui esse possit, Si opiniones & vota *Consiliariorum* suorum, & divisim, & conjunctim percipiant. Etenim opinio, in secreto prolata, liberior multo est; sed illa, quae coram aliis, gravior. Nam in privato quisque propriis affectibus plus inservit; in consortio aliorum affectibus magis obnoxius est: Itaque

que neutrum omittendum: atque ab inferioribus, in privato potius ut libertati consulatur; à grandioribus, in consortio potius ut modestius sententiam ferant. Nil prodest, si *Principes* de rebus deliberent, nisi diligenter quoque deliberent de personis: Etenim res omnes, tanquam imagines mortuæ; vita autem actionis in delectu personarum potissimum consistit. Neque sufficit, de personis deliberare, secundum genera, veluti in idea quadam, aut descriptione Mathematica; qualis videlicet Character & conditio personæ esse debeat; Etenim errores maximi interveniunt, & judicii libra maxime versatur in delectu individuorum. Illud quoque memoria tenendum; *Optimi Consiliarii mortui Libri* veritati non parcunt, cum *Consiliarii vivi* forte in adulationem lapsuri sint. Utile itaque fuerit, *Libros* multum revolvere, præsertim eorum auctorum, qui & ipsi gubernacula rerum tractarunt.

Consilia, hac ætate, in locis plurimis, *nihil* aliud fere sunt, quam Congressus, & Colloquia familiaria; ubi res potius sermonibus jactentur, quam debitis argumentis trutinentur. Atque plerumque præcipitantur nimis, ad Decretum vel Actum *Consilii*, properatur. Satius esset,

si in majoris momenti negotiis, res uno die deliberanda proponeretur, altero tractaretur; *In nocte Consilium.* Id certe præstitutum est in *Tractatu Vnionis*, inter *Delegatos Angliæ* & *Scotiæ*; Qui conventus regulariter, & optimo ordine, processit. Ad petitiones autem privatas, dies aliquos præfigi probo: Nam & supplicantibus tempora certa indicant, quibus commodius se applicent; & solenniores conventus exonerant, ut possint *Hoc agere.* In delectu deputatorum, qui negotia ad *Consilium* informandum præparent, præstat eos eligere, qui æqui sint, & in neutram partem propendeant, quam æquitatem quandam creare, introducendo aliquos, qui utrique parti sedulo faveant. Probo etiam *Delegationes*, non tantum temporaneas, aut è re nata; sed etiam continuatas, & perpetuas. Exempli gratia; Quæ curent separatim, Commercia; Ærarium; Bellum; Gratias; Gravamina; Provincias particulares. Sane, ubi in usu sunt *Consilia* subordinata diversa, atque unicum tantum superius *Consilium*; (ut fit in *Hispania*,) nihil aliud fere sunt ejusmodi *Consilia*, quam *Deputationes* (quales diximus) perpetuæ, nisi quod majore auctoritate polleant. Si casus postulet, ut informetur *Consilium* ab hominibus

nibus alicujus muneris aut professionis particularis, (veluti Jurisperitis, Nauticis, Excusoribus Nummorum, Mercatoribus, Artificibus, & similibus;) audiantur illi primo coram *Delegatis*; & postea, prout occasio postulat, coram *Consilio*. Neque permittantur venire catervatim, aut more Tribunitio se gerere; Hoc enim foret, clamoribus *Consilium* fatigare, non informationem, ut debet, exhibere. *Mensa oblonga*, & rursus *quadrata*, sive *sedes ad parietes* Cameræ *Consilii*, videri possunt Formalia tantum; sed sunt profecto Realia: Nam ad *Mensam oblongam*, pauci, qui prioribus locis sedent, res quasi soli transigunt; verum in aliis, quas diximus, figuris, major usus *Consiliariorum* qui inferius sedent. *Rex*, cum præsidet ipse in *Consilio*, caveat, ne sententiam suam, citius quam par est, declaret: Hoc si fecerit, *Consiliarii* se ad nutum ejus applicabunt, & loco *Consilii* liberi, Canticum ei occinent; *Placebo*.

XXI.
De Mora.

Fortuna foro rerum vænalium similis est; ubi sæpe (si paululum expectare poteris) minuetur pretium. Rursus, aliquando *Sibylla licitationibus* assimulatur; quæ primo plenas offert merces, mox

partes aliquas consumens, integrum tamen pretium postulat. Nam *Occasio* (ut in trito habetur Carmine,) *occipitium nobis obvertit calvum, postquam capillorum in fronte copiam fecit non arripientibus:* vel saltem utris ansam præbet primo accipiendam; dein ventrem, qui difficilius comprehenditur. Nusquam certe major apparet sapientia quam in tempestivis negotiorum auspiciis; principiisque eligendis: Non jam levia sunt pericula; si levia videantur; & plura pericula fefellerunt, quam vim intulerunt. Quinimo, satius est, quibusdam periculis, quasi media via occurrere, quam eorum motus, & appropinquationem, perpetuo inquirere, & observare. *Qui enim nimium invigilat, interdum dormitat.* E contrario, umbrarum longitudine decipi, (ut quidam olim, quando *Luna* Horizonti proxima, hostium terga irradiabat,) atque ita ante tempus tela emittere; aut pericula, præmature obviando, accersere, alterum est extremum. Nam *Opportunitatis maturitas, vel immaturitas*, est (ut antea diximus) ad amussim examinanda. Ac; ut plurimum, expedit, omnium magnorum negotiorum principia *Argo* cum centum oculis suis, exitus vero *Briareo* cum centum manibus suis, committere:

tere: primum scilicet invigilare, postea accelerare. Etenim Orci *Galea*, quæ Politicum vere reddit invisibilem, est, *Consiliorum occultatio*, & *Expeditionum celeritas*. Cum enim ad executionem ventum sit, nulla *occultatio celeritati* est æquiparanda; more globuli è Tormento emissi, qui tam velociter pertransit, ut ipsam oculorum aciem antevertat.

XXII.

De Astvtia.

PEr *Astutiam* intelligimus, sinistram quandam & obliquam Prudentiam. Et pro certo est, multum interesse, inter *Astutum*, & *Prudentem*; non solum, quatenus ad probitatem, sed etiam quatenus ad mentis vires. Sunt qui chartas pictas artificio quodam miscere sciunt, qui tamen periti lusores non sunt; Sunt itidem nonnulli, qui in Competitionibus, & Factionibus regendis, multum valent, alias vero infirmi judicii sunt. Rursus, alia res est, personarum naturas & mores callere; alia vero, negotia pernosse: Sunt enim haud pauci, qui in personarum aditibus, & temporibus, versuti sunt, neque tamen partis Realis, negotiorum, sunt capaces: Quæ est constitutio ipsissima hominum, qui in personis dignoscendis, non in li-

bris evolvendis, operám collocarunt. Tales magis in Pragmaticis adhiberi debent, quam in Consiliis; Et non aliter fere usum sui præbent, quam in viis, quas sæpe contriverunt. Converte eos ad homines novos, & artibus suis excidunt: adeo ut vetus illa Regula, stultum à sapiente dignoscendi, (*Mitte ambos ad ignotos, & videbis,*) de hujusmodi hominibus non teneat. Quoniam autem *Astuti* isti homines, similes sunt pusillarum mercium propolis, non abs re fuerit, officinas ipsorũ excutere.

Inter *Astutias* numerari potest, ut quis *vultum* ejus, cum quo colloquitur, limatius observet: quod etiam *Iesuitæ* præcipiunt. Sunt enim complures, iique ex prudentioribus, qui corda habent obscura, vultus autem pellucidos. Verum, decet hoc fieri, cum modesta oculorum per vices demissione, quemadmodum & faciunt *Iesuitæ*.

Altera existit *Astutia*, ut, cum aliquid propere & facile obtinere & expediri cupias, personam, cum qua agis, de alio quopiam negotio sermonem inferendo detineas & præoccupes; ne nimium ad Objectiones & scrupulos evigilet. Equidem noveram *Consiliarium* quendam, & *Secretarium*, qui nunquam ad *Elizabetham Reginam Angliæ*, ad Diplomata manu *Re-*

ginæ

gina signanda, accessit, quin à principio illam in aliquos de rebus Status gravioribus sermones perduceret, ut hisce intenta ad Diplomata minus animum adjiceret.

Idem valet *subita prehensionis* ratio, si quis rem proponat, quando persona, cum qua agitur, ad alia festinat, neque moram pati potest rem accuratius considerandi.

Si cui in animo est, negotium aliquod destruere, quod alius fortasse quispiam dextre & cum effectu propositurus fuisset, ipse se erga negotium *bene affectum simulet*, atque ipse rem proponat, sed eo modo, ut successum ejus disturbet.

Abruptio sermonis in medio, quasi quis se ipsum deprehenderet, & contineret, majorem generat appetitum, in eo quocum colloqueris, ad ulterius inquirendum.

Quoniam autem imprimit fortius quod Quæstione erutum est, quam quod sponte oblatum, possis ad inescandam, Quæstionem insolitum induere vultum: ex quo occasio detur alteri interrogandi. Quid sibi velit ista oris mutatio? Ut *Nehemias* fecit; *Neque ante illud tempus tristis fueram in conspectu Regis.*

In rebus ambiguis, & ingratis, bonum est, initia, de iis Sermonem inferendi, alicui alteri deputare, cujus verba minoris sint ponderis, & majoris auctoritatis vo-

cem in subsidiis reservare, veluti casu fortuito interrogetur ille superveniens, de eo sermone, qui ab altero injectus est. Quod fecit *Narcissus*, cum indicaret *Claudio* Matrimonium *Messalinæ* & *Silii*.

In rebus, quas à se amoliri quis cupiat, non inutile est, vulgi nomen mutuari: Ac si quis tali formula utatur; *Hoc vulgo dicitur*, aut, *Increbruit Sermo*.

Noveram quendam, qui cum Literas scriberet, id, quod maximi erat momenti, Post-scripto semper includebat, ut rem fere prætermissam.

Noveram & alium, qui cum ad Colloquium cum alio veniret, id quod maxime ei in sermone curæ erat, præterire solitus erat, & discedere, & rursus redire, & tum demum ejus rei mentionem facere, ac si illa fere è memoria excidisset.

Alii se subito deprehendi procurant, tali tempore, quo verisimile est, partem, cui insidiantur, superventuram; ac simul se chartam aliquam in manu habentes, aut aliquid præter consuetudinem agentes, inveniri volunt; ut interrogentur de iis rebus, quas revera ipsi eloqui cupiunt.

Astutiæ species satis vafra est, ea verba proprio nomine prolata, sibi excidere pati, quæ alium arripere, & iis uti, quis expetit, ut inde alterum irretiat, & subruat.

Nove-

Noveram duos; pro officio *Secretarii*, tempore *Reginæ Elizabethæ*, competitores; qui tamen se invicem amicè tractabant; quippe de negotio ipso competitionis suæ sæpius conferebant. Atque alter ipsorum dicebat; *Fieri Secretarium in declinatione Monarchiæ*; rem esse haud parvi periculi; seque illud genus honoris minime ambire; Alter statim verba illa, callide prolata, bona fide arripuit, & cum amicis suis nonnullis libere sermones conseruit, dicens, se in *declinatione Monarchiæ muneris Secretarii* ambitiosum esse non debere. Prior ille occasione usus est, eaque verba ut ad *Reginæ* aures pervenirent, tanquam scilicet ab altero prolata, curavit: Quæ indignata circa illa verba, in *Declinatione Monarchiæ*, cum ipsa se vigentem reputaret, posterioris illius competitionem nunquam postea admisit.

Est *Astutiæ* quoddam genus, quod *Anglico* proverbio, *Felem in aheno vertere*, satis absurde dicitur; cum ea verba, quæ quis apud alium profert, imputat Colloquenti, tanquam ab ipso prolata. Et, ut verum dicamus, cum talia aliqua verba inter duos agitata fuerint, difficile est probare & verificare, ab utro primum inceperint.

Et *artificium* in usu, ut quis in alios spicula quædam obliquè torqueat, justificando

cando se ipsum per negativas: utpote dicendo; *Hoc ego non facio*; ut *Tigillinus* fecit, *Burrhum* sugillando; ***Se non diversas spes, sed incolumitatem Imperatoris, simpliciter spectare.***

Nonnulli in promptu habent tot *Narrationes* & *Historiolas*, ut nihil sit quod insinuare cupiunt, quin id *Historiola* aliqua involvere possint; Unde, & se magis in tuto continent, quasi nihil diserte affirmantes, & rem ipsam majore cum voluptate spargi efficiunt.

Bonum est *Astutiæ* genus, ut quis responsum, quod obtinere cupit, conceptis verbis proponat. Etenim alteram partem minus hærere facit.

Mirum est cernere, quamdiu nonnulli occasionem captent, dicendi illud, quod proferre cupiunt, & quanto circuitu uti sustineant; & quot alia attingere, ut quo volunt perveniant Res certe hæc, magnæ patientiæ, sed multi usus.

Improvisa, & *audax Quæstio*, aliquando hominem deprehendit, & detegit. Simile quiddam evenit cuidam, qui nomen mutaverat, & in *Templo Divi Pauli* obambulans, fuit ab alio, per nomen suum verum, à tergo compellatus; ad quod statim retrospexit. Verum merces hæ pusillæ, & *Astutiæ* minores, sunt infinitæ. Neque

male

male factum esset, si quis earum conficeret uberiorem Catalogum; Quoniam nihil rebus obest magis, quam quod *Astuti* recipiantur pro *Prudentibus*.

Illud pro certo habendum, nonnullas negotiorum periodos & pausas nosse, qui in ipsorum viscera & interiora penetrare nequeunt: ut reperiuntur ædes nonnullæ, quæ gradus nactæ sunt commodos, & . . ricameras, sed absque cubiculo aliquo pulchriore. Itaque tales videbis in Conclusionibus *Deliberationum* commodos quosdam exitus reperire. Ad rem vero examinandam, & disceptandam, nullo modo sufficere. Attamen, sæpenumero ex hac re existimationem quandam aucupantur; veluti ingenia, quæ ad decernendum potius quam disputandum, sint aptiora. Sunt qui magis innituntur *dolis*, quos aliis struunt, quam *consiliis* solidis & sanis; Sed *Salomon* ait; *Prudens advertit ad gressus suos; Stultus divertit ad dolos.*

XXIII.

DE PRUDENTIA QUÆ SIBI SAPIT.

F*Ormica* animalculum *sibi sapiens*, sed in horto nocivum. Et sane fit, ut qui sui nimium amantes sint, Reipublicæ noceant. Partire itaque moderate, inter amorem

rem Tui ipsius, & amorem Reipublicæ: Atque ita tibi sis proximus, ut in alios non sis injurius: præsertim, in *Regem* tuum, aut *Patriam*. Centrum plane ignobile est actionum hominis cujuspiam, *Commodum proprium*. Recte terrestrem naturam sapit. Terra enim suo stat fixa Centro; ubi quæ affinia Cœlestibus sunt omnia, moventur super Centrum alterius, cui benefaciunt. *Ad se omnia referre*, tolerabilius est in *Viris Principibus*; Quia ipsi intra personam suam non consistunt; sed publico periculo, & fortuna, degunt. Verum in servo *Principis*, aut cive Reipub., res est perniciosissima. Etenim negotia publica universa, quæ ab id genus homine expediuntur, ad fines proprios flectuntur; quos necesse est Eccentricos sæpe esse, ad fines Domini, sive Status sui. Eligant itaque *Principes*, & Status, ministros & servos, qui hac nota non maculantur, nisi velint res suas accessorii tantum loco esse. Imo quod hunc Effectum reddit magis exitiosum, illud est; Quod amittitur plane rerum analogia. Satis enim iniquum esset, si *bonum* servi præferatur *bono* Domini; Sed adhuc longe iniquius est, cum *exiguum bonum* servi, antefertur *magno bono Domini*. Veruntamen id sæpius factum est, per *Officiarios* pravos; veluti

The-

Thesaurarios, *Legatos*, *Duces*, & alios servos aut ministros infideles & improbos: Qui globulo suo pondus addunt finium suorum minutorum, quod eum in transversum inclinet utilitas Domini sui, in rebus gravioribus & magni momenti. Et plerunque commodum, quod ejusmodi servi ad se attrahant, est pro modulo fortunæ propriæ; at detrimentum, quocum permutent commodum illud, est pro modulo fortunæ Domini sui. Siquidem *Philautorum* istiusmodi ingenium patitur, ut non moreantur domum proximi incendere, pro re nihilo majore quam ad *assanda ova sua*. Veruntamen hujusmodi ministri, haud raro, apud Viros potentes, gratia pollent; Quia illis jucunda procurant, sibi utilia: Atque utrius rei caussa fortunam Domini sui prodent.

Prudentia quæ *sibi uni sapit*, in plurimis ejus ramis res sane depravata. Assimilanda *sapientia soricum* qui domum aliquam pro certo deserent paulo ante ruinam: *Sapientia vulpis*, quæ *taxonem* è domo expellit, quam sibi defodit, non illi. *Sapientia Crocodili*, qui lachrymas emittit cum devorare cupit. Verum illud inprimis observationem meretur; Quod hujusmodi homines, qui (ut *Cicero* loquitur de *Pompejo*) *sui sunt amantes sine rivali*,

vali, sæpenumero infortunati sint: Cumque sibi, per totam vitam, sacrificaverint, in exitu sacrificant inconstantiæ fortunæ, cujus alas sperabant se pulchra illa *sapientia* sua præscidisse.

XXIV.

De Innovationibus.

Sicut partus recens editi informes sunt; sic videre est in *novis institutis*, quæ sunt partus temporis. Veruntamen, ut qui in familiam suam honores primi introducunt, posteris suis plerunque dignitate prælucent; ita rerum exemplaria, & primordia, (quando feliciter jacta sunt,) imitationem ætatis sequentis, ut plurimum, superant. Malum enim, in natura humana, naturali motu fertur; qui processu invalescit; At bonum, ut fieri amat in violentis motibus, in primo impetu fortissimum. Certe, omnis Medicina *Innovatio* est: Et qui *nova remedia* accipere nolit, *nova mala* expectet. *Novator* enim maximus omnium *Tempus*. Quod si *Tempus*, decursu solo, res in pejus ferat; *Prudentia* vero & *Industria* eas in melius restituere non contendat, quis tandem erit finis mali? Hoc concedi prorsus debet; Quod consuetudine firmatum est, etsi minus sit bonum, aptum esse tamen tempori-

poribus; Quæque uno quasi alveo fluxerunt, fœdere quodam conjuncta esse; ubi contra *nova veteribus* non usquequaque tam concinne cohæreant: Etsi enim utilitate juvent; *novitate* tamen & inconformitate turbant. Sunt certe *Novitates*, tanquam advenæ aut peregrini, quos admiratione plus, minus benevolentia prosequimur. Recte quidem hæc omnia, si *Tempus* quiesceret, hoc tamen indefesse in orbem agitatur. Inde fit, ut *importuna* & *morosa moris retentio*, res turbulenta sit, æque ac *Novitas*; & qui vetera superstitiose nimis reverentur, cedant in præsentis seculi ludibrium. Prudentes igitur facient homines, si, in *innovationibus* suis, à *Tempore* exemplum petant; *Tempus* enim *innovat* vel maxime, sed tacite, pedetentim, ac sine sensu. Illud enim pro certo habeas; Quod *novum* est, præter spem & expectationem accedere; & huic adjicere aliquid, illi eripere: At cui incremento est *Novitas*, ille fortunæ gratias habet, & tempori; Cui vero nocumento, is *Novitatis* auctorem injuriarum postulat. Expedit præterea, *Experimentis novis*, in corporibus Politicis medendis, non uti; nisi urgens incumbat necessitas, aut evidens se ostendat utilitas; & sedulo cavere, ut *Reformationis studium mutationem*

nem

nem inducat, non autem *studium mutationis Reformationem* prætexat. Quinetiam omnis *novitas*, quam rejicere fortasse non datur, pro suspecta tamen haberi debet. Denique ex *Scriptura* monito; *Stemus super vias antiquas, atque circumspiciamus, quæ sit via bona, & recta, & ambulemus in ea.*

XXV.

De Expediendis Negotiis.

Celeritas nimia & affectata, negotia, ut plurimum, perdit. Similis est illi rei, quam *Medici Prædigestionem*, sive præproperam *Digestionem* vocant: quæ corpus implere solet humoribus crudis, & secretis seminibus morborum. Itaque *Negotiorum expeditionem* ne metiaris per tempora consulendi, sed per *negotii* ipsius *progressum*. Et quemadmodum in cursu minime in passus granditate, aut pedum elevatione altiore, *celeritas* consistit, sed in motu eorundem humiliore, & æquabili; Ita in *Negotiis*, mordicus rei inhærere, neque partem *negotii* nimiam pro una vice avide amplecti, *celeritatem* in conficiendo procurat. Curæ est nonnullis illud tantum, ut brevi tempore multum confecisse videantur; aut ut periodos aliquas *negotiorum* falsas confingant, quo acres

acres in *negotiis* existimentur: Verum aliud est, tempori parcere, *negotium* contrahendo, aliud intercidendo: *Negotia* autem in eum modum tracta, crebris nimirum congressibus, plerunque sursum deorsum feruntur, magna inconstantia. Novimus *Virum* prudentem, cui semper in ore erat, cum *festinationem* nimiam videret; *Manete paulisper, ut expediamus celerius.*

Ex altera parte, vera *Celeritas*, in *expediendis negotiis*, res est pretiosa. Tempus siquidem *negotiorum*, sicuti pecunia mercium, est mensura. Emitur igitur *negotium* magno, ubi nimia est *protractio.* *Spartani*, & *Hispani*, tarditatis notati sunt; *Mi venga la muerte de Spagna: Veniet mors mea ab Hispania:* Tum, scio, cunctanter veniet.

Aurem illis præbe facilem, quibus primæ in informatione *negotii* partes demandatæ sunt: & potius viam illis monstres ab initio, quam postea in Orationis filo crebrius interrumpas. Qui enim in ordine, quem sibi præstituit, perturbatur, subsultabit, & prolixior fiet, dum memoriam suam recolliget; quam alias futurus fuisset, si sua methodo perrexisset. Sed interdum videre est, *Moderatorem* molestum esse magis, quam *Oratorem.*

Repetitiones plerunque cum *temporis* jactu-

jactura fiunt: Attamen *Statum Quæstionis* sæpe repetere, lucrum est *temporis* vel maximum. Etenim complures sermones, prorsus abs re, in ipso partu, abigit. Orationes prolixæ & curiosæ, æquè *expeditioni negotiorum* conveniunt, ac toga prælonga; terram verrens, cursui. Præfatiunculæ, Transitiones bellæ, & Excusationes, atque alia verba, quæ ad personam loquentis referuntur, *tempus* haud parum devastant; Et licet à modestia emanare videantur, sunt tamen revera gloriolæ captatrices. Sed cave, ne in rem ipsam, ab initio, descendas, cum in hominum voluntatibus impedimentum aliquod reperiatur, aut obstructio; Etenim animorum præoccupatio sermonum semper postulat præfationes: instar fomentationis ante unguentum, quo unguentum mollius subintret.

Ante omnia, *Ordo*, & *Distributio*, & *Partium* apta *Extractio*, *celeritatis* tanquam vita est: ita tamen ut *Distributio* non sit nimium subtilis. Nam qui *partitione* non utetur, in *negotia* nunquam commode ingredietur; qui autem nimia utetur, vix emerget. *Tempora* prudenter deligere, *tempus* plurimum lucratur; Atque intempestiva propositio, nil aliud, quam aërem verberare, & tempore abuti. Tres sunt *negotiorum partes: Præparatio*; *Consulta-*

sultatio sive *Examinatio* ; & *Perfectio:* Harum (si *Expeditioni* consulere in animo est) media, sit opus, multorum ; Prima autem, & ultima, Paucorum. Procedendi in *negotiis* initium sumere ab iis quæ scripto comprehensa sunt, plerunque *Expeditionem* promovet: Licet enim contigerit, ea in totum rejici, nihilominus *Negativa* illa plus valebit ad consilia educenda, quam *Indefinita* ; Quemadmodum cinis magis generativus, quam pulvis.

XXVI.

De Prudentia Apparente.

Recepta est opinio; *Gallos* prudentiores esse quam videntur, *Hispanos* autem prudentiores videri quam sunt. Sed utcunque se res habeat inter *Gentes* ; certum est, hoc usu venire inter *Personas* singulares. Sicut enim loquitur *Apostolus* de *pietate* ; *Speciem pietatis habentes, sed virtutem ejus negantes ;* Ita certe inveniuntur nonnulli, qui nugantur solenniter, cum prudentes minime sint, *magno conatu nugas.* Res est profecto prudentibus ridicula, & Satyra digna, affectatores istos videre ; in quot formas se vertant, & quali utantur arte quasi prospectiva, qua superficie appareat corpus, quod profunditatem aut dimensionem solidi habeat.

beat. Alii tam ſecreti ſunt, & in ſe declarando parci, ut merces ſuas, niſi ſub obſcura luce, oſtendere nolint; & videri volunt, plus ſignificare, quam loqui: Cumque ſibi ipſis conſcii ſint, ſe de iis rebus loqui, quas non bene norunt; cupiunt nihilominus videri, ſe illa noſſe, quæ non poſſunt tuto loqui. Alii vultu & geſtu verbis ſuffragantur, & veluti per ſigna ſapiunt: Ut *Cicero* ait de *Piſone*; *Reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio; crudelitatem tibi non placere.* Alii ſe valere putant, ſi grande quiddam loquantur, idque ſtylo peremptorio: Itaque nihil morantur, & pro admiſſis accipiunt, quæ probare non poſſunt. Sunt, qui, quicquid ſub captum eorum non cadit, ſpernere, aut parvi pendere præ ſe ferunt, tanquam impertinens & curioſum; ſicque inſcitiam ſuam pro judicio limato obtendunt. Alii diſtinctionem aliquam ſemper in promptu habent; & plerunque hominum ingenia ſubtilitate perſtringendo, rem prætervehuntur. De quo genere loquitur *Aulus Gellius*; *Hominem delirum qui verborum minutiis, rerum frangit pondera.* Ad quod exemplum, *Plato in Protagora*, per ironiam, introducit *Prodicum*, ſermonem integrum contexentem ex diſtinctionibus, à prin-

à principio usque ad finem. Generaliter, istiusmodi homines, in Consultationibus, *negativa* libenter se applicant, & existimationem quandam aucupantur ex scrupulis & difficultatibus proponendis & prædicendis; Etenim cum id, quod proponitur, penitus rejicitur, nil ultra restat agendum; sin probatur, nova indiget opera: quod prudentiæ genus spurium negotia prorsus perdit. Ut verbo dicamus; Nec Mercator aliquis obæratus, nec decoctor rei familiaris occultus, tot artificiis se muniet, ad divitias simulandas; quot homines isti *vera prudentia* destituti, utuntur, ad *prudentiæ* suæ opinionem tuendam. Certe, homines hac *prudentia* præditi, opinionem vulgi facile aucupari possunt, sed ad negotia gravia tractanda nemo talium delectum faciat: Etenim, ad negotia promovenda, satius proculdubio fuerit, virum eligere paulo absurdiorem, quam hujusmodi Formalistam fastidiosum.

XXVII.

De Amicitia.

Res sane difficilis esset, etiam illi qui dixerit, plus veri ac falsi, idque compendio, miscuisse, quam in illo scito; *Quicunque solitudine delectatur, aut fera, aut Deus est.* Negari enim non potest, quod

insitum & latens odium, seu fastidium societatis, si in aliquo deprehendatur, sapiat nescio quid belluinum: illud tamen è converso, quod aliquam *Divinæ naturæ* speciem præ se ferat, falsissimum est; nisi hujusmodi vita solitaria minime ab amore ipsius solitudinis proveniat, sed à studio secedendi, ut altioribus Contemplationibus quis vacet: Id quod in nonnullis Ethnicorum reperitur, sed affectatum & fictum: ut in *Epimenide Cretense*, *Numa Romano*, *Empedocle Siculo*, & *Apollonio Tyanæo*: sincerum tamen & verum in plurimis *Eremitarum* antiquorum, & in sanctis *Patribus Ecclesiæ*. Interea vero parum perspiciunt homines, quid hoc sit quod *Solitudo* nominatur, & quibus finibus circumscribatur. Turba enim non est societas dicenda: & facies hominum nihilo plus sunt quam in porticibus picturæ; Colloquia vero absque dilectione *cymbalo* non præstant *tinnienti*. Hoc innuit id, quod Latino jactatum Proverbio; *Magna civitas, magna solitudo*. In magnis enim urbibus *Amici* & Necessarii remotius disperguntur, adeo ut minus plerunque familiariter, & in consortio vivatur, quam in viciniis angustioribus. Quin & ulterius progredi licet, atque verissime asserere, meram & miseram esse *solitudinem*,

nem, ubi desunt *amici* veri: sine quibus Mundus nihil aliud quam Eremus est. Quo etiam sensu si solitudinem accipias; quicunque natura & genio suo ab *amicitiis* abhorret, hujusmodi affectum à bruto potius, quam ab homine mutuatur.

Maximus *Amicitiæ* fructus est *levamen & evaporatio anxietatis & tumorum cordis*, quos animæ perturbationes, cujuscunque generis, imprimere solent. Novimus, morbos illos in corpore esse maxime periculosos, qui ex obstructionibus & suffocationibus nascuntur: Neque multo secus se res habet in ægritudinibus animæ. Sarsam adhibere possis ad Iecoris, *Chalybem præparatum* ad Lienis, *Flores Sulphuris* ad Pulmonum, *Castoreum* ad Cerebri oppilationes deobstruendas: Nulla autem invenitur Medicina apertiva ad obstructiones Cordis, præter *Amicum* fidelem; cui impertire possis, dolores, gaudia, metus, spes, suspiciones, curas, consilia, & quicquid denique Cor opprimat, tanquam sub sigillo *Confessionis Civilis*.

Res est profecto mirabilis, si quis secum reputet, quam magni, *Principes* summi & *Monarchæ*, istum *amicitiæ fructum* (de quo loquimur) æstiment: Tanti sane, ut eundem, & incolumitatis suæ, & amplitudinis, periculo, interdum coëmant.

Principes enim, propter distantiam & sublimitatem fortunarum suarum, à fortunis servorum & subditorum suorum, *fructum* hunc decerpere nequeunt: nisi forte (quo cum melius colligant) aliquos evehant & promoveant, qui sint sibi tanquam socii & æquales: id quod sæpenumero non sine præjudicio fit. Linguæ modernæ, istiusmodi personas, nomine *Gratiosorum*, vel *Amicorum Regis*, insigniunt; ac si res esset favoris & conversationis: at vocabulum Romanum, ejus rei rectius exprimit verum usum, atque caussam; illos nominans, *Participes curarum*; Hoc enim illud est, quod verum ligamen præstat. Atque hoc fecisse manifesto videmus, non tantum *Principes* delicatos, & imbecillis animi; sed etiam prudentissimos, & maxime Politicos ex iis qui regnarunt: Qui sæpe sibi adjunxerunt aliquos ex servis suis; quos & ipsi *Amicos* suos vocarunt, & aliis eodem illos nomine insignire permiserunt: non alio utentes vocabulo, quam quod inter homines privatæ fortunæ receptum est.

L. Sylla, postquam Romanum Imperium occupasset, *Pompeium* (postea cognominatum *Magnum*) ad eam potentiam evexit, ut *Pompeius* superiorem jam *Sylla* factum se venditaret. Cum enim amicum quendam suum *Consulem* fecisset,

ſet, contra ambitum *Syllæ*; atque *Sylla* in malam partem hoc accepiſſet, & verba indignationis nonnulla protuliſſet, *Pompeius* id minime tulit, ſed ferè diſertis verbis eum quieſcere juſſit; addendo; *Plures adorare Solem orientem, quam occidentem*. Apud *Iulium Cæſarem Decimus Brutus* tanta gratia valuit, ut eum *Cæſar Octavio*, ſuo nepoti, hæredem ſubſtituerit. Atque hic ille fuit, qui *Cæſarem* ad mortem ſuam pertraxit. Cum enim *Cæſar* Senatum dimittere in animo habuiſſet, propter mala quædam præſagia, (præcipue ſomnium quoddam *uxoris* ſuæ *Calpurniæ*.) *Brutus* eum molliter è Cathedra, arrepto brachio ejus, levans, dixit; *Sperare ſe, eum Senatum non tam parvi habiturum, ut dimittere illum vellet, donec uxor ſomnium melius ſomniaſſet.* Et videtur ſane tanto favore apud *Cæſarem* polluiſſe, ut *Antonius* in Epiſtola quadam, quæ à *Cicerone*, in una ex *Philippicis*, verbatim recitatur, eum *Veneficum* appellaret; ac ſi *Cæſarem* incantaſſet. *Auguſtus Agrippam* ignobilem licet natalibus, ad tantam celſitudinem promovit, ut quando cum *Mecænate* deliberaret de nuptiis filiæ ſuæ *Iuliæ*; *Mecænas* eum libere monuiſſet; *Agrippam, aut in generum aſſumendum, aut interficiendum; nihil eſſe tertium; quando-*

quidem eum ad tantum fastigium perduxisset. Tiberius Cæsar Seianum tantis honoribus auxit, ut ii duo haberentur tanquam *Par Amicorum*: Certe *Tiberius*, in Epistola quam ad eum, ita scribit; *Hæc pro amicitia nostra non occultavi:* Atque universus Senatus, aram *Amicitiæ* tanquam *Deæ* dedicavit: propter arctam inter eos *Amicitiam*. Similis, aut etiam illa majoris, *Amicitiæ exemplum* cernitur, inter *Septimium Severum*, & *Plantianum*; Etenim, *Filium* suum natu majorem, *filiam Plantiani* in uxorem ducere, coëgit: ac *Plantianum* sæpe, etiam cum contumelia *filii* sui, honoravit. Quin & scripsit ad Senatum hisce verbis; *Ita diligo virum, ut cupiam eum mihi superstitem fore.* Quod si hi *Principes*, *Trajano* alicui, aut *Marco Aurelio*, similes fuissent, immensæ naturæ eorum bonitati hoc attribui posset: cum vero viri tam prudentes extiterint, tantoque robore & severitate animi præditi, tamque impensi amatores sui; liquido probatur, eos felicitatem suam (licet vix major mortalibus ullis obtigisset) veluti mutilam duxisse, nisi per hasce *amicitias* facta fuisset integra, & perfecta. Atque, quod majus est, affuerunt his *Principibus* uxores, filii, nepotes; neque tamen hæc omnia, *amicitiæ* solatia supplere valuerunt.

Minime oblivioni mandandum, quod *Commineus* notatum reliquit, de Domino suo priore, *Duce Carolo*, cognominato *Strenuo*; eum secreta sua cum nemine communicare voluisse; minime omnium ea, quæ eum præ cæteris angebant. Et ulterius ait; eam animi obtectionẽ, posterioribus vitæ annis, intellectum ipsius nonnihil debilitasse, & vitiasse. Potuisset certe *Commineus*, si voluisset, simile judicium facere de Domino suo posteriore, *Ludovico Vndecimo*; cui occultatio consiliorum pro tormento fuit. Tessera *Pythagoræ*, obscura, sed optima; *Cor ne edito*. Certe, si quis durum huic rei nomen imponeret, qui *amicis* destituuntur, quibus cogitationes suas & anxietates libere impertiant, sunt cordium suorum *Anthropophagi*. At illud plane ad miraculum proxime accedit, (quocum claudam hunc, de primo *amicitiæ fructu*, sermonem;) nimirum; Istam cum *Amicis* communicationem, contrarios duos effectus producere; gaudia enim conduplicat, mœrores dimidiat. Nemo siquidem læta sua *amico* impertit, quin lætetur amplius: Nemo autem tristibus *amicum* communicat, quin contristetur minus. Adeo ut revera, eadem virtute polleat, super animum hominis; quam Alchymistæ *Lapidi* suo tribuere solent,

ſuper corpus humanum; hoc eſt, quod contraria operetur, ſed ſemper in beneficium naturæ. Attamen abſque auxilio notionum Chymicarum, extat hujus rei exemplum inſigne, in curſu naturæ ordinario. Nam in rebus naturalibus Unio alit & confortat actiones quaſque naturales; impreſſiones omnes violentas hebetat & retundit: idemque prorſus fit in animis.

Secundus *Amicitiæ fructus*, ſalubris eſt *intellectui*, ſicuti primus *Affectibus*. *Amicitia* enim ſerenitatem inducit in *Affectibus*, à tempeſtatibus & procellis. Verum in *Intellectu* etiam noctem abigit, & lumen infundit, confuſione cogitationum diſſipata. Neque hoc intelligendum eſt tantum de Conſilio fideli, quod ab *Amicis* dari ſolet; Sed antequam de illo dicamus; certum eſt, Quicunque animum cogitationibus multis gravatum habet, ingenium ejus & intellectum clareſcere veluti in diem, communicatione conſiliorum, & diſcurſu cum alio. Etenim cogitationes ſuas facilius agitat, & in omnes partes verſat; eaſdem ordinatius diſponit; illas tanquam in faciem intuetur, poſtquam converſæ fuerint in verba; denique ſe ipſo prudentior evadit: Idque aſſequitur horulæ magis unius ſermone, quam diei integræ meditationibus. Recte dictum eſt à *The-*

à *Themistocle* ad *Regem Persarum*; *sermones tapetibus similes esse. cum explicentur, per quod imagines distincta conspiciuntur; ubi cogitationes, instar sarcinarum quarundam, complicantur & involvuntur.* Neque etiam restringitur secundus iste *fructus Amicitia* (qui consistit in obstructionibus *Intellectus* aperiendis) ad eos solum *Amicos*, qui consilio pollent; (hi proculdubio optimi sunt;) sed & hoc seposito, discit profecto quispiam à se ipso; & proprias cogitationes in luminis oras educit; ingeniumque suum tanquam cotem versus acuit, quæ ipsa non secat. Ut verbo dicamus: præstat *Statua* cuidam, vel *Imagini*, se impertire, quam cogitationes suas silentio suffocare.

Adde jam (ut fiat sermo, de hoc secundo *Amicitia fructu*, magis perfectus) illud modo dictum; quod promptius occurrit, & in vulgarem observationem cadit; *Fidele* intelligo ab *Amico Consilium*. Bene asserit *Heraclitus*, in uno Ænigmatum suorum; *Lumen siccum optimum:* Atqui certissimum est; lumen quod ab alio proficiscitur, per modum consilii, illo siccius esse & purius, quod à proprio emanat judicio, & intellectu; siquidem quod affectibus semper maceratur & tingitur. Adeo ut non minus intersit, inter

consilium Amici & *consilium* cujuslibet *proprium*, quam inter *consilia Amici* & *Adulatoris*. Neque enim *Adulator* magis infestus, quam *quilibet sibi*: neq; rursus remedium præstantius, contra *adulationem sui ipsius*, reperitur, quam *libertas Amici*. *Consilium* duorum generum est, Alterum de *Moribus*: alterum de *Negotiis*. Quantum ad prius; Optimum ad animi sanitatem tuendam, medicamentum, est *Admonitio Amici* fidelis. Se ipsum ad rationes stricte reddendas compellere, medicina est interdum nimis penetrans, & corrosiva. Lectio librorum moralium, res est paulo hebetior. Observatio propriorum defectuũ in aliis, tanquam in speculo, aliquando, ut fit etiam in speculis, minus respondet. Verum (ut diximus) optima medicina, (optima ad recipiendum, optima ad operandum,) est *Admonitio Amici*. Mirum profecto est videre, quot errores enormes, & plane absurdos, committant aliqui, (præsertem ex grandioribus,) quia non adsit iis *Amicus*, qui monere possit: in damnum haud parvũ, & existimationis, & fortunæ suæ. Sunt enim, (ut ait *Apostolus Iacobus*,) *tanquam homines, qui intuentur in speculum, & statim obliviscuntur imaginis suæ*. Quantum ad Negotia; Vetus est; *Melius videre oculos, quam oculum*; licet nonnulli hoc cavillen-

villen-

villentur. Etiam recte dicitur; *Spectatorem sæpe plus videre, quam lusorem :* Quin & certius disploditur sclopetum majus, palo innixum, quam super brachium ; Etsi quidam tam altum sapiant, ut putent, in sese esse omnia. Verum, quicquid dici possit in contrarium, certum est, Consilium negotia dirigere, & stabilire. Quod si quis secum cogitet, consilium se quidem capturum, sed per partes ; in aliis hunc, in aliis illum, consulendo ; bene habet ; hoc est, (melius illi fuerit, quam consilio omnino non uti:) verum in duo pericula impingit; Unum, quod vix fidele consilium repertu-rus sit; raro enim, nisi à fideli, & intimo *Amico*, consilium datur, quod non ad dantis fines inflexum & detortum sit. Alterum, quod consilia illa, à diversis manantia, (licet cum fide, & bona intentione præstita,) damnosa sæpenumero erunt & nociva ; ac partim ex incommodis, partim ex remediis, commixta; veluti, si Medicũ ad voces, qui in curatione morbi illius peritus habetur, sed corporis tui constitutionis penitus ignarus : Quare poterit, fortasse, valetudinem, ad tempus, promovere, sed cum periculo, ne, in summa, sanitati præjudicet : atque hoc pacto morbum extinguet & non ita multo post hominem. Verum *Amicus*, cui status *Amici* sui perfecte co-

gnitus est, cavebit, ne in præsens juvando, in malum futurum impingat. Itaque consiliis istis dispersis, (ut jam dictum) nolim acquiescat: Distrahent enim potius, & seducent, quam dirigent & stabilient.

Post nobiles hosce duos *Amicitiæ fructus*, (*Pacem* dico in *Affectibus*, & *Fulcimentum Iudicii*,) sequitur ultimus; qui similis est *Malo Granato*; plenus granis compluribus: Intelligo autem Auxilium & Participationem, in actionibus & occasionibus vitæ. Hîc autem, expeditissima via repræsentandi ad vivum, usum multiplicem *Amicitiæ*, fuerit, circumspiciendo & videndo, quam multa sint, quæ per se quispiam exsequi commode non poterit: Atque inde apparebit, non per Hyperbolen, sed sobrie dictum esse ab Antiquis; *Amicum esse alterum se*: Quandoquidem, si quis vere rem reputet, *Amici* officia proprias cujusque vires superent. Homines mortales sunt; quin & in medio operum aliquorum, quæ maxime affectant, sæpe moriuntur: veluti in collocatione filii in matrimonium; consummatione conatuum & desideriorum suorum; & similibus. Jam si quis *Amicum* habeat fidelem, securitatem præstat de iisdem rebus, *Amici* cura & opera, post mortem perficiendis: adeo ut fatum immaturum vix obsit;

obſit; atque habeat quis, (ut loquamur more Tribulum aut Firmariorum,) in deſideriis ſuis, terminum, non unius, ſed duarum vitarum. Homo corpore circumſcribitur, & corpus loco; Verum ubi *Amicitia* præſto eſt; vitæ munia omnia conceſſa ſunt, & ſibi, & deputato ſuo. Quot numero res ſunt, quas per ſe quiſpiam, cum dignitate aut decoro, peragere non poſſit? Merita ſua non poteſt cum verecundia recenſere; multo minus extollere: Non ſuſtinet quis, ut ſe ſubmittat ad ſupplicandum, aut etiam emendicandum: Infinita ſunt talia. Verum hæc, & hujuſmodi, in *Amici* ore, ſat decora ſunt; ad quæ erubeſcimus in perſona propria. Rurſus, perſona cujuſque, multa habet conjuncta, quæ exuere non poteſt: Filium alloqui quis non poterit, niſi ut Pater; Uxorem, niſi ut Maritus; Inimicum, niſi ſalva dignitate; ubi *Amico* conceditur loqui, prout res poſtulat; neque ad reſpectus perſonæ alligatur. Verum hæc enumerare infinitum fuerit. Ipſe regulam dedi: ubi quis propriam perſonam, in Fabula, ſuſtinere non poterit: *Amicus* ſi deſit; ſatius eſt ei Scenam derelinquere.

XXVIII.

De Sumptibus.

Opes deſtinantur *Sumptibus*: *Sumptus* autem honori, & actionibus hone-

honeftis. *Sumptus* itaque largiores, occafionis & rei dignitate commenfurandi funt. Etenim *fpontanea paupertas* debetur quandoque *Patriæ*, non folum *regno cœlorum*; *Sumptus* autem confueti cujufque cenfu definiendi funt; eoque tenore temperandi, ut intra reditus fint; nec fervorum fraudi aut incuriæ obnoxii; atque infuper in eum modum difpofiti & ordinati, ut rationes impenfarum exhibitæ, æftimatione fint minores. Certe, qui diminutionem fortunarum fuarum pati nolit, neceffe habet impenfas fuas ordinarias ita inftituere,ut dimidia tantum pars redituum infumatur, altera reponatur: qui vero rem augere cupit, tertiam partem folam *impenfis* affignet. Haud fordidum eft fummis etiam viris, fi rationes fuas diligenter infpiciant. Hoc omittunt complures, non tam focordia, quam averfatione quadam, ne fe contriftent, fi res nimio plus accifas deprehenderint. Vulnera autem, nifi explorentur, fanari nequeunt. Qui *Oeconomica* fua commode tractare non poffunt, iis relinquitur,ut quos adhibent miniftros,& caute eligant,& fubinde mutent: Novi enim minus audent, minufque aftuti funt. Cui raro rationes fuas infpicere datur, eum quæ computationi fubjacent, in certos reditus, atque etiam

fum-

sumptus, vertere convenit. Qui impendiosior est in uno *sumptus* genere, eum sobrie parcum & frugi oportet esse in alio: exempli gratia; Si victu abundantior, vestium elegantia sit moderatior; si in Aula sua copiosior, in Equili contractior sit; & sic de similibus. Qui enim in singulis impensarum generibus est profusior, decoctionem fortunarum ægre vitabit. In perplexa & obærata re familiari liberanda, perinde sibi quis obesse poterit nimia festinatione, ac dilatione nimia: præproperæ enim venditiones, jacturam ex usuris sæpe exæquant. Porro autem, qui simul & semel sortem asserit, de relapsu periclitatur: cum enim prætervectum tantas angustias se sentiat, ad ingenium redibit: Qui autem se per gradus extricaverit, habitum frugalitatis inducit; eademque opera tam animo, quam fortunis, medetur. Sane qui res collapsas restituere in votis habet, vel minima quæque non spernat: Atque plerunque minus sordidum est, *sumptus* quamvis minutos præcidere, quam minutis *lucris* se submittere. Caute admodum inchoandi sunt *sumptus*, qui semel inchoati permansuri sint. Sed in *sumptibus*, qui non facile redeunt, splendidiorem & magnificentiorem esse licebit.

XXIX.

XXIX.

De Proferendis Finibus Imperii.

Dictum *Themistoclis*, sibi ipsi applicatum, incivile certe fuit, & inflatum; sin de aliis, atque in genere, prolatum fuisset, prudentem sane Observationem, & pergravem Censuram complecti videretur. Rogatus in convivio, ut cytharam pulsaret, respondit; *Fidibus se nescire; caterum posse oppidum parvum in magnam civitatem evehere.* Ista certe verba, ad sensum Politicum translata, Facultates duas, multum inter se discrepantes, in iis qui rerum gubernacula tractant, optime describunt, & distinguunt. Etenim, si *Regum* Consiliarios, Senatores, aliosque ad negotia publica admotos, qui usquam fuerunt, attente intueamur; reperientur profecto (licet rarissime) nonnulli, qui *Regnum* aut *Civitatem* è parvis ampla efficere possint, *Fidicines* tamen sint valde imperiti: Econtra autem, alii quamplurimi, in cythara, aut lyra, (hoc est, Aulicis tricis,) miri artifices, qui, tantum abest, ut Rempub. amplificare possint, ut potius à natura comparati videantur ad statum reip. beatum & florentem labefactandum, & evertendum. Sane artes illæ dege-

degeneres, & præstigiæ, quibus sæpenumero *Consiliarii*, atque rerum potentes, & gratiam apud *Principes* suos, & famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam *Peritiæ* cujusdam *Fidicularia*; utpote, cum sint res, magis gratæ in præsens, & artificibus ipsis ornamento, quam ad Rerumpub., quarum sunt ministri, opes & amplitudinem, utiles, aut accommodæ. Occurrent proculdubio & alii Consiliarii, atque Reipubl. Gubernatores, minime spernendi, qui sint negotiis pares, possintque res commode administrare, easque à manifestis præcipitiis & incommodis conservare; à virtute tamen illa *Rerumpub. erectrice* & *amplificatrice* longo intervallo absunt.

Verum qualescunque demum fuerint Operarii, conjiciamus oculos in opus ipsum; Qualis nimirum censeri debeat vera *Regnorum* & *Rerumpub. Magnitudo*, & quibus *Artibus* obtineri possit: Dignum profecto argumentum, quod *Principes* perpetuo in manibus habeant, & diligenter meditentur; quo nec vires suas in majus æstimantes, inceptis se vanis & nimis arduis implicent; nec rursus easdem plus æquo despicientes, ad consilia pusillanima & meticulosa se demittant.

Magnitudo Imperiorum, quoad *Molem* & *Ter-*

& *Territorium*, mensuræ subjicitur, quoad *Reditus*, calculis. *Numerus Civium*, & *Capita*, censu; *Urbium* & *Oppidorum* amplitudo, tabulis excipi possint. Attamen non reperitur inter Civilia res errori magis obnoxia, quam verum & intrinsecum excipere valorem, circa vires & Copias *Imperii* alicujus. Assimilatur *Regnum Cœlorum* non glandi, aut nuci alicui grandiori, sed *grano Synapis*, quod inter grana est minimum; quod tamen habeat, interim, intra se, proprietatem quandam, & spiritum innatum, quo se & citius attollat, & latius diffundat: eodem modo invenire est *Regna* & *Status*, ambitu quidem & regionum tractu valde ampla; quæ tamen ad *Fines* ulterius *proferendos*, aut latius imperandum, sunt minus apta; alia contra, dimensione satis exigua, quæ tamen bases, in quibus maximæ *Monarchiæ* inædificentur, esse possint.

Urbes munitæ, plena Armamentaria, Equorum propagines generosæ, Currus armati, Elephanti, Machinæ atque Tormenta bellica omnigena, & similia; sunt certe ista universa nihil aliud, quam *Ovis induta pelle Leonina*; nisi *Gens* ipsa, stirpe sua, & ingenio, sit fortis, & militaris. Imo, nec numerus ipse Copiarum multum juvat, ubi milites imbelles sunt, & igna-

ignavi. Recte enim *Virgilius*; *Lupus numerum pecorum non curat*. Exercitus *Persarum*, in campis *Arbelæ*, oculis *Macedonum*, tanquam vastum *hominum* pelagus, subjiciebatur, adeo ut Duces *Alexandri*, nonnihil ipso spectaculo perculsi, *Regem* interpellarent, atque ut noctu prælium committeret, ei auctores erant: Quibus ille; *Nolo* (inquit) *suffurari victoriam*. Ea autem etiam opinione fuit facilior. *Tigranes Armenius*, castrametatus in quodam colle, cum exercitu quadringentorum millium, cum spectaret aciem *Romanorum*, quæ quatuordecim millia non excessit, contra se tendentem, in scommate illo suo sibi complacuit; *Ecce* (inquit) *hominem*; *pro legatione*, *nimio plus quam oportet*; *pro pugna*, *longe minus*. Eosdem tamen, priusquam occubuisset Sol, satis multos, ad illum infinita strage profligandum, expertus est. Innumera sunt exempla, quam sit multitudinis cum fortitudine congressus impar. Primo igitur, pro re certissima & exploratissima decernatur, & statuatur; Quod caput omnium, quæ ad *Magnitudinem Regni* aut status spectent, sit, ut populus ipse sit stirpe & ingenio bellicosus. Atque illud magis tritum, quam verum, quod *Nervi belli sint pecunia*, si desint nervi lacerto-

rum

rum in Gente molli & effœminata. Recte enim *Crœso* ostentanti aurum respondit *Solon; At si quis (ô Rex) venerit, qui melius quam tu ferrum gestet, illi profecto totum hoc cedet aurum.* Quare, quicunque is tandem sit *Princeps* aut Status, cujus subditi nativi & indigenæ, non sint animosi & militares, potentiam suam admodum sobrie æstimet: Atque è contra, *Principes*, qui dominantur in Gentes animosas & Martias, norint illi satis *vires* suas, si sibi alias non desint. Quod attinet ad Copias mercenarias; (quod solet adhiberi remedium, cum Copiæ nativæ desint,) plena sunt omnia Exemplis; quibus liquido patet, quod quicunque status illis innitetur, poterit fortasse pennas, ad tempus breve, nido majores extendere, sed defluent illæ paulo post.

Benedictio Iuda, & *Issacharis*, in unum nunquam convenient; nimirum, ut eadem Tribus aut Gens, sit simul, & *Leonis catulus*, & *Asinus procumbens inter sarcinas.* Neque unquam fiet, ut Populus *Tributis* oppressus, fortis existat, & bellicosus. Verum est, collationes publico consensu factas, minus animos subditorum dejicere, & deprimere, quam quæ ex imperio mero indicuntur. Id quod liquido videre est in *Tributis Germaniæ inferioris*,

tioris, *quas Excisas* vocant; atque, aliqua ex parte, in iis, quæ *Subsidia* nominantur apud *Anglos*. Etenim notandum est, sermonem jam institui, de animis hominum, non de opibus. *Tributa* autem hue ex consensu conferuntur; & quæ ex imperio imponuntur, etsi eadem res sint, quoad opes exhauriendas, varie tamen omnino animos subditorum afficiunt. Statuatur igitur & hoc, *Populum Tributis gravatum*, idoneum ad imperandum non esse.

Aspirantibus ad Magnitudinem *Regnis* & *Statibus*, prorsus cavendum, ne *Nobiles* & *Patricii*, atque (quos vocamus) *Generosi*, majorem in modum multiplicentur. Hoc enim eo rem deducit, ut *Plebs Regni* sit humilis & abjecta, & nihil aliud fere quam *Nobilium* mancipia & operarii. Simile quiddam fieri videmus in silvis cæduis; in quibus, si major, quam par est, caudicum sive arborum majorum relinquatur numerus, non renascetur silva sincera & pura; sed major pars in vepres & dumos degenerabit: Eodem modo, in *Nationibus*, ubi numerosior justo est *Nobilitas*, erit *Plebs* vilis & ignava: atque eo demum res redibit, ut nec centesimum quodque caput sit ad galeam portandam idoneum: præsertim si peditatum spectes; qui Exercitus ple-

ſus plerumque eſt robur præcipuum; Unde ſuccedet magna populatio, vires exiguæ. Nuſquam gentium, hoc quod dico, luculentius comprobatum eſt, quam exemplis *Angliæ*, & *Galliæ*; Quarum *Anglia*, quamvis territorio, & numero incolarum longe inferior, potiores tamen partes fere ſemper in bellis obtinuit; hanc ipſam ob cauſſam, quod apud *Anglos*, coloni, & inferioris ordinis homines, militiæ habiles ſint, ruſtici *Galliæ* non item. Qua in re, mirabili quadam & profunda prudentia, excogitatum eſt ab *Henrico Septimo Angliæ Rege*, (id quod in *Vita* ejus *Hiſtoria* fuſius tractavimus,) ut prædia minora atque domus Agricolationis inſtituerentur, quæ habeant certum, eumque mediocrem agri modum annexum, qui diſtrahi non poſſit; Eo fine, ut ad victum liberaliorem ſufficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui domini fuerint fundi, aut ſaltem uſu-fructuarii, non conductitii, aut mercenarii. Nam ita demum Characterem illum, quo Antiquam *Italiam* inſignivit *Virgilius*, merebitur regio aliqua;

- Terra potens armis, atque ubere glebæ.

Neque prætereunda eſt illa pars *Populi*, (quæ *Angliæ* fere eſt peculiaris, nec alibi (quod ſcio) in uſu; niſi forte apud *Polonos*,)

nos,) *Famuli* scilicet *Nobilium*: Hujus enim generis etiam inferiores, quoad peditatum, agricolis ipsis minime cedunt. Quare certissimum est, quod magnificentia, & splendor ille Hospitalis, atque Famulitia, & veluti Satellitia ampla, quæ in more sunt apud *Nobiles*, & *Generosos*, in *Anglia*, ad potentiam militarem apprime conducant; ubi contra, *Nobilium* obscura, & magis privata, & in se reducta vitæ ratio, Copias militares minuit.

Danda est omnino opera, ut *Arbor* ista *Monarchiæ*, qualis fuit *Nebuchadnezaris*, *truncum* habeat satis amplum; & robustum; ad ramos suos & frondes sustentandas; hoc est, ut numeris *indigenarum*, ad subditos extraneos cohibendos, satis superque sufficiat. Illi igitur Status, ad *Imperii Magnitudinem* bene comparati sunt, qui *Ius Civitatis* facile & libenter largiuntur. Vana siquidem fuerit opinio, posse manipulum hominum, utcunque animis & consilio excellant, regiones nimio plus amplas & spatiosas, *Imperii* jugo cohibere & frænare. Id ad tempus fortasse facere possint, sed diuturnitatem hæc res non assequitur. *Spartani* parci fuerunt & difficiles in cooptandis novis Civibus. Unde donec intra parvos limites dominati sunt, res eorum firmæ

fue-

fuerunt, & ſtabiles; at poſtquam limites ſuos cœpiſſent proferre, & latius dominari, quam ut ſtirps *Spartanorum*, turbam exterorum, imperio commode coërcere poſſet, potentia eorum corruit. Nulla unquam Reſpublica ſinus ſuos, ad novos Cives recipiendos, tam profuſe laxavit, quam *Reſpublica Romana.* Itaque par erat, inſtituto tam prudenti, fortuna; cum in imperium toto orbe ampliſſimum ſuccreverint. Moris apud eos erat, *Ius Civitatis* prompte elargiri; idque in ſupremo gradu, hoc eſt, non ſolum *Ius Commercii, Ius Connubii, Ius Hæreditatis*; verumetiam *Ius Suffragii*, & *Ius Petitionis* ſive *Honorum*: Hocque rurſus, non ſingulis tantum Perſonis, ſed totis familiis, imo Civitatibus; & nonnunquam integris Nationibus communicarunt. Huc adde conſuetudinem deducendi Colonias, quibus *Romanæ ſtirpes* in ſolum exterum tranſplantabantur. Quæ duo Inſtituta ſi ſimul componas, dices profecto, non *Romanos* ſe diffudiſſe ſuper *Vniverſum Orbem*; ſed contra, *Orbem univerſum* ſe diffudiſſe ſuper *Romanos*: Quæ ſecuriſſima *proferendi Imperii* eſt ratio. Subit mirari ſæpius *Imperium Hiſpanorum*, quod tam paucis indigenis tot Regna & Provincias amplexari & frænare poſſit. At certe,

certe, *Hispania* ipsæ, pro Arboris stemmate satis grandi haberi debent: cum longe ampliorem contineant regionum tractum, quam *Roma*, aut *Sparta*, sub initiis suis, contigerat. Porro, quanquam *Ius Civitatis* satis parce soleant *Hispani* impertire, quod proximum tamen est, faciunt; Quippe, qui cujuscunque Nationis homines, ad militiam suam ordinariam, promiscue admittant. Quinetiam, summum belli Imperium, haud raro, ad Duces, natione non *Hispanos*, deferunt. Attamen, & illam ipsam videntur, non ita pridem, indigenarum paucitatem sensisse, eique succurrere cupisse; ut ex *Pragmatica Sanctione*, hoc Anno promulgata, cernere est.

Certissimum est, *Artes Mechanicas sedentarias*, quæ non sub dio, sed sub tecto exercentur; atque *Manufacturas delicatas*, quæ digitum potius quam brachium requirunt, sua natura, militaribus animis esse contraria. In universum, Populi bellicosi feriari gaudent, & pericula quam labores minus exhorrent. Atque in hoc ingenio suo, non sunt admodum reprimendi, si, animos ipsorum in vigore conservare, cordi nobis sit. Magno itaque adjumento, *Sparta*, *Athenis*, *Roma*, aliisque antiquis Rebuspublicis fuit, quod habue-

 rint

rint non ingenuos, sed servos plerunque, quorum laboribus istiusmodi opificia expediebantur. Verum mancipiorum usus, post *Legem Christianam* receptam, maxima ex parte, abiit in desuetudinem. Huic vero rei proximum est, ut artes istæ alienigenis tantum permittantur; qui propterea alliciendi, aut saltem facile recipiendi sunt. *Nativorum* autem *Plebs* ex tribus generibus hominum constare debet; Nempe ex *Agricolis*, *Famulis ingenuis*, & *Artificibus*; quorum opera robur & lacertos viriles postulant: Cujusmodi sunt *Fabri Ferrarii*, *Lapidarii*, *Lignarii*, & similes; non annumerando *Militiam descriptam*.

Ante omnia, ad *Imperii Magnitudinem confert*, ut Gens aliqua *Armorum studium profiteatur*, tanquam decus suum, & institutum vitæ primarium, & in præcipuo honore habitum. Quæ enim à nobis adhuc dicta sunt, ad habilitates tantum erga arma spectant; Quorsum autem habilitas, si non rei ipsi incumbitur, ut producatur in actum? *Romulus* (ut narrant, aut fingunt,) postquam è vivis excesserat, illud *Civibus* suis legavit, ut ante omnia *rem militarem* colerent, unde in Caput Orbis terrarum Urbs eorum insurgeret. *Imperii Spartani* fabrica universa, (non nimis pruden-

denter quidem, ſed diligenter tamen,) ad illum finem & ſcopum, compoſita eſt & conſtructa, ut Cives ſui Belligeratores eſſent. *Perſarum*, & *Macedonum*, idem erat inſtitutum, ſed non tam conſtans aut diuturnum. *Britanni, Galli, Germani, Gothi, Saxones, Normanni*, & nonnulli alii, etiam ad tempus armis ſe præcipue dediderunt. *Turcæ* idem inſtitutum, Lege ſua paululum extimulati, hodie retinent, ſed magna cum militiæ ſuæ (ut nunc eſt) declinatione. In *Europa Chriſtiana*, Gens, quæ illud adhuc retinet & profitetur, ſoli ſunt *Hiſpani*. Verum res eſt tam liquida, & manifeſta, unumquemque in eo proficere maxime, in quo plurimum impendit ſtudii, ut verbis non indigeat. Satis ſit innuiſſe, deſperandum omnino alicui Nationi eſſe, quæ non ex profeſſo arma & militiam colat, iiſque præcipue ſtudeat & incumbat, ſibi veluti ultro obventuram inſignem aliquam *Imperii Magnitudinem*: Contra autem, certiſſimum eſſe temporis Oraculum, Nationes illas, quæ in armorum profeſſione & ſtudiis diutius permanſerint, (id quod *Romani*, *Turcaque*, potiſſimum fecere,) miros in *Imperio amplificando* facere progreſſus. Quin & illæ, quæ bellica gloria, per unius tantummodo ſeculi ſpatium floruere; inde tamen, unico illo ſeculo,

lo, eam *Imperii amplitudinem* assecutæ sunt, quam longo post tempore, etiam remissa illa armorum disciplina, retinuerunt.

Præcepto præcedenti affine est; Ut Status quis utatur ejusmodi Legibus, & Consuetudinibus, quæ justas illi caussas, aut saltem prætextus, arma capescendi, tanquam in promptu ministrent. Etenim, ea est insita animis hominum Iustitiæ apprehensio, ut bellum, (quod tot sequuntur calamitates,) nisi gravem ob caussam, saltem speciosam, inferre abstineant. *Turcis* præsto est semper, & ad nutum, belli caussa; Propagatio scilicet Legis & Sectæ suæ. *Romani*, quanquam pro magno decore *Imperatoribus* apud eos fuerit, *si fines Imperii* ipsorum *protulissent*, tamen ob hanc causam, ut *fines proferrentur*, nunquam bella susceperunt. Aspiranti igitur ad *Imperium* Nationi illud in more sit; Ut sensum habeat vividum & acrem injuriæ alicujus, vel Subditis suis limitaneis, vel Mercatoribus, vel publicis Ministris, illatæ; neque à prima provocatione diutius torpeat, aut tardet. Item, prompta sit, & alacris, ad auxilia mittenda *Sociis suis*, & *Fœderatis:* Id quod perpetuum erat apud *Romanos:* adeo ut si forte in *Populum fœderatum*, cui etiam cum aliis fœdus defensivum intercederet, hostilis impressio facta

cta esset, atque ille à plurimis suppetias peteret; *Romani* omnium primi semper adessent, beneficii decus nemini præripiendum relinquentes. Quod vero attinet ad bella, antiquis temporibus, propter *Statuum conformitatem* quandam, aut *Correspondentiam tacitam*, gesta, non video in quo jure illa fundata sint. Talia fuerunt bella, quæ à *Romanis* suscepta erant, ad *Graciam* in libertatem vindicandam; Talia à *Lacedamoniis* & *Atheniensibus*, ad constituendas aut evertendas *Democratias*, & *Oligarchias*; Talia quandoque illata sunt, à Rebuspublicis aut Principibus, sub prætextu, subditos alienos protegendi, & à Tyrannide liberandi. Ad rem præsentem sufficiat, ut illud decernatur; Non esse expectandam, Statui alicui, *Imperii Amplitudinem*, nisi ad quamvis occasinem justam se armandi protinus expergiscatur.

Nullum omnino corpus, sive sit illud naturale, sive Politicum, absque *exercitatione*, sanitatem suam tueri queat. *Regno* autem aut Reipublicæ *justum* atque *honorificum bellum* loco *salubris exercitationis* est. Bellum Civile profecto instar caloris febrilis est; At bellum externum instar caloris ex motu; qui valetudini imprimis conducit. Ex pace enim deside atque tor-

pente, & emolliuntur animi, & corrumpuntur mores. Sed utcunque res se habeat, quatenus ad alicujus Status *felicitatem*, *Magnitudinis* proculdubio interest, ut quasi semper in armis sit. Atque exercitus veteranus perpetuo tanquam sub vexillis habitus, etsi res sit magni proculdubio sumptus & impensæ; attamen ejusmodi est, ut statui alicui, quasi arbitrium rerum inter vicinos, aut saltem plurimum existimationis ad omnia, conferat. Id quod insigniter cernere in *Hispanis*, qui jam per annos centum & viginti, Exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non semper ad easdem, aluerunt.

Maris dominium, Monarchiæ quædam Epitome est. *Cicero* de *Pompeii* contra *Cæsarem* apparatu, scribens ad *Atticum*; *Consilium* (inquit) *Pompeii, plane Themistocleum est*; *Putat enim, qui mari potitur, eum rerum potiri*. Atque *Cæsarem Pompejus* proculdubio delassasset, & attrivisset, nisi inani fiducia inflatus, ab illo incepto destitisset. *Prælia navalia*, quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. Pugna ad *Actium*, Orbis Imperium determinavit. Pugna ad *Insulas Cursolares*, *Circulum in naribus Turcæ posuit*. Multoties certe evenit, ut *victoriæ navales*, finem summæ belli attulerint; sed hoc factum

est,

est, cum aleæ hujusmodi præliorum, totius belli fortuna commissa est. Illud minime dubium, quod qui *Maris* potitur dominio, in magna libertate agit, & tantum, quantum velit, de bello sumere potest: Ubi contra, qui terrestribus Copiis est superior, nihilominus plurimis angustiis conflictatur. At hodie, atque apud nos *Europeos*, si unquam, aut uspiam, potentia *Navalis*, (quæ quidem huic regno *Britanniæ* in dotem cessit,) summi, ad rerum fastigia, momenti est: tum quia pleraque *Europæ Regna* Mediterranea simpliciter non sunt, sed maxima ex parte Mari cincta, tum etiam, quia utriusque *Indiæ* thesauri & opes, imperio *Maris*, veluti accessorium quiddam, existunt.

Bella moderna, veluti in tenebris gesta censeri, possunt, præ gloria & decore vario, quæ in homines militares, priscis temporibus, à rebus bellicis, resilire solebant. Habemus hodie, fortasse ad animos faciendos, *Ordines* quosdam *honorificos militiæ*; Qui tamen jam facti sunt armis & togæ communes: Etiam in *Scutis Gentilitiis Stemmata* nonnulla habemus: Insuper, *Hospitia*, quædam *publica*, militibus emeritis & mutilatis destinata; & hujusmodi. Verum, apud Veteres, in locis, ubi victoriæ partæ sunt, extructa Trophæa;

Laudationes funebres; Monumenta magnifica occumbentium in bello; Coronæ Civicæ, Militares, singulis concessæ; Nomen ipsum *Imperatoris*, quod postea *Reges* maximi à belli Ducibus mutuati sunt; Redeuntium Ducum, bellis prospere confectis, celebres Triumphi; Donativa atque largitiones ingentes in milites, sub Exercituum dimissionem: Hæc (inquam) tot & tanta fuerunt, & tam insigni splendore coruscantia, ut pectoribus mortalium: etiam maxime conglaciatis, igniculos subdere, eaque ad bellum inflammare potuerint. Ante omnia vero, *Mos* ille *Triumphandi*, apud *Romanos* non res erat ex pompa, aut spectaculum quoddam inane, sed inter prudentissima planè nobilissimaque instituta, numerandus: Utpote, qui in se hæc tria haberet; Ducum decus & gloriam; Ærarii ex spoliis locupletationem; & Donativa militum. Verum honor *Triumphi*, fortasse *Monarchiis* non competit, præterquam in personis *Regum* ipsorum, aut *Filiorum Regum*; Quod etiam, temporibus *Imperatorum*, *Romæ* obtinuit: qui honorem ipsum *Triumphi*, *Sibi* & *Filiis* suis, de bellis, quæ præsentes ipsi confecerant, tanquam peculiarem reservarunt: *Vestimenta* autem solummodo, & *insignia Triumphalia*, aliis *Ducibus* indulserunt.

Verum, ut Sermones hos claudamus; Nemo est, (ut testatur Sacra *Scriptura*,) *qui sollicite cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitum unum*; in pusillo scilicet corporis humani modulo: cæterum in magna *Regnorum & Rerump.* fabrica *Imperium amplificare*, & *fines proferre*, *Reges* penes & dominantes est. Nam prudenter introducendo Leges, Instituta, & Consuetudines, quales jam proposuimus, & alias his similes, posteris, & seculis futuris, *Magnitudinis* sementem fecerunt. Verum ista Consilia apud *Principes* raro tractantur, sed res fortunæ plerunque committitur.

XXX.

DE REGIMINE VALETUDINIS.

IN *Regimine Valetudinis*, invenire est quandam prudentiam, ultra Regulas *Medicinæ*: Observatio cujusque propria, eorum quæ nocent, eorum quæ juvant, optima est *Medicina* ad sanitatem tuendam. Verum tutius est concludere; *Hoc sensi mihi nocuisse, ergo eo non utar*; quam isto modo; *Hoc quod sensi, minime offendit, ergo eo uti licet.* Etenim vigor juventutis, excessus plurimos tegit, qui tamen in senectute tandem velut debita exigentur, Considera ætatem ingruentem, neque con-

confide eadem perpetuo continuare: Non enim bellum indicendum *senectuti.* Cave à subita aliqua mutatione, in *Regiminis* parte quapiam principali; Quod si necessitas urgeat, cætera ad eam mutationem accommoda. Secretum enim est, & Naturale, & Politicum; *Tutius est, multa mutare, quam unum magnum.* Examini tamen subjicias consuetudines tuas; Diætæ, Somni, Exercitationis, Vestium, Mansionis, & similium: Et, si quid nocumento esse judices, experire illud paulatim exuere; ita tamen, ut si ex mutatione nocumenti aliquid perceperis, ad consueta redeas: Difficile enim distinguere inter ea, quæ toto genere sunt salubria, & ea quæ corporis tui unici constitutioni conveniunt. Vacuo animo esse, & hilari, ad horas cibi, somni, & exercitationis, est ex optimis præceptis, ad prolongandam vitam. Quatenus ad *animi Passiones* & *Studia:* Devita invidiam; metus anxios; iram intus cohibitam; subtiles & nodosas disquisitiones; gaudia, & exhilarationes immodicas; tristitiam alte pressam, & non communicatam. Amplectere spes; lætitiam potius quam gaudium; delectationum varietatem magis quam satietatem; admirationem, & propterea novitates; studia quæ animum replent splendidis & illu-

illuſtribus objectis; Veluti, Hiſtorias, Fabulas, Peragrationes Naturæ. *Medicationem* ſi omnino fugias, valetudine utens bona, corpori ingratior accedet, cùm neceſſitas ingruerit. Eidem ſi nimium aſſueſcas, detrahet de viribus & efficacia ejus quando morbus advenerit. Probo potius *Diatas* quaſdam, ad certa tempora, quam uſum medicamentorum frequentem; niſi jampridem tranſierit in conſuetudinem. *Diata* enim hujuſmodi alterant corpus magis, perturbant minus. Ne contemnas accidens aliquod in corpore tuo novum & inſuetum, ſed conſilium *Medicorum* circa illud adhibe. Dum ægrotas, valetudinem tuam cura maxime; dum vales, corpore tuo utere, nec ſis nimis delicatus: Qui enim, dum valet, corpori tolerantiam imperat; in morbis compluribus, qui ſcilicet non ſunt acuti, *Diata* ſola, & corporis *Regimine* paulo exquiſitiore, curari poſſit abſque multa *Medicatione*, *Celſus* monitum illud ſuum numquam parturiſſet ut *Medicus*, niſi una fuiſſet vir prudens. In præceptis dat, tanquam Arcanum tuendæ valetudinis, & prologandæ vitæ; ut quis contraria alternet, & ſubinde mutet, ſed cum inclinatione in extremum benignius. Nempe; Victu utere parciore, & pleniore, ſed pleniore ſæpius:

Vigiliis, & somno largiori, insuescas, sed somno magis: Quietem & motum sive exercitium, repetas; sed frequentius motum; & similia. Ita enim Natura simul & fovebitur: & robur acquiret. Ex *Medicis* aliqui, erga ægrum, & ejus desideria, tam sunt indulgentes, ut morbi curam legitimam non urgeant; Alii contra, tam regulares & rigidi, in procedendo secundum Artem, circa curam morbi, ut ægri conditionem & naturam non satis respiciant. *Medicum* elige temperaturæ mediæ: vel si hoc ad votum, in uno aliquo *Medico*, non cesserit, adhibe ex utroque genere unum: atque memor sis advocare *Medicum* corporis tui gnarum non minus, quàm in Arte sua spectatum.

XXXI.

De Suspicione.

Suspiciones inter cogitationes, sunt ut inter aves Vespertiliones: Nunquam volitant, nisi luce crepera. Reprimendæ certe sunt, aut saltem caute custodiendæ: Mentem enim obnubilant; amicos alienant, & negotia interpellant; ita ut nec alacriter, nec constanter, peragi possint. *Reges* inclinant ad tyrannidem; Maritos ad zelotypiam; etiam Prudentes ad animi vacillationem, & melancholiam. Sunt autem

tem *Suspiciones*, defectus, non tam cordis quam cerebri: locum enim reperiunt etiam in fortissimis animis; Exemplo esse poterit *Henricus Septimus*, *Rex Angliæ:* quo non fuit alter suspicacior, nec tamen animosior. In ejusmodi vero temperatura minus nocent: plerunque enim non admittuntur, nisi prius discutiantur, utrum probabiles sint, annon. Verum in meticulosis ingeniis nimio plus prævalent. Nihil certe æque facit hominem multa *suspicari*, ac parum scire. Itaque rectissime adhibetur remedium, ad *Suspiciones*, ut quis inquisitionem urgeat. Fumo enim & tenebris aluntur *Suspiciones*. *Quid sibi tandem volunt homines? Existimantne, cunctos, quorum opera utuntur, & quibuscum versantur, Angelos esse, aut Sanctos? Nesciuntne, illos ad suos proprios fines aspirare; & unumquemque proximiorem esse sibi, quam alteri?* Nullus itaque est modus moderandis *Suspicionibus* aptior, quam remedia parare, ac si *Suspiciones* essent veræ; iis vero fræna injicere, ac si essent falsæ. Eatenus enim *Suspiciones* usui esse poterunt, ut ita nos comparemus, quod quamvis verum foret, quod *suspicamur*, nocere tamen non possit. *Suspiciones*, quas ex se mens colligit, nil sunt nisi inanes bombi. Quæ vero externo artificio aluntur, animisque

misque hominum instillantur susurronum & famigeratorum sermonibus, aculeos habent. Optima certe ratio, expediendi nos, ex impedita hac *Suspicionum* sylva, est libera quædam & aperta illarum declaratio, apud eos, quos suspectos habemus: hinc enim fieri non potest, quin plus cognoscamus, utrum veræ sint, nec ne, quam antea. Hoc simul reddet eum quem *suspectum* habemus, cautum magis & circumspectum, ne novam præbeat *Suspicionis* ansam. Sed hoc fieri non oportet cum hominibus pravæ indolis & degeneris: hi enim, ubi semel se *suspectos* sentiant, fideles postmodum nunquam evadent. Diverbium habetur apud *Italos*, *Sospetto licentia fede.* Quasi *Suspicio* fidei missionem daret: cum potius fidem accendere deberet, ut se ipsam liberaret.

XXXII.
DE DISCURSU SERMONUM.

SUnt qui in *Sermonibus* affectant potius ingenii laudem, qua in quamcunque partem disputare possint, quam judicii, in veritate enucleanda: ac si laudabile esset, invenire quid dici possit, non quid taceri debeat. Sunt qui in promptu habent *Locos* aliquos *Communes*, & Themata, in quibus luxuriantur; cætera steriles & jejuni; Quod penuriæ genus plerumque tædio af-

afficit, & quamprimum notam subierit, in ridiculum evadit. Pars *Sermonis* honoratior, hæc est; ansam *Sermonis* præbere; & rursus eidem moderari, ac ad alia transire; nunc enim quis *Choream ducit*. Bonum sane, in conversatione & colloquiis familiaribus subinde variare; & *Sermones* circa res præsentes cum disputationibus; Narrationes cum argumentis; Quæstiones cum positivis; Iocosa cum seriis, immiscere: Satietatem siquidem & fastidium parit, in aliquo Subjecto diutius hærere. Quantum ad *Iocos*; Sunt quædam, quæ à *Ioco*, veluti privilegio, eximi debent; Religio, negotia Reipublicæ, personæ sublimes, Privatorum negotia majoris momenti, denique casus omnis miserabilis. Nonnullos tamen reperies, quibus ingenia sua obdormiscere videbuntur, nisi acutum aliquem & mordacem Sarcasmum in quempiam contorserint. Ille Habitus omnino coërcendus;

Parce Puer stimulis, & fortius utere loris.

In summa, Discrimen servandum, inter *falsa*, & *amara*. Certe, qui *Satyricam* amplectitur *venam*, sicut aliis metum injicit ab ingenio suo, ita ab aliorum memoria metuere debet. Qui interrogat multum, & addiscet multa, & placebit in multis; præsertim si quæstiones suas ad captum & pe-

peritiam Reſpondentis adaptet; ſiquidem occaſionem ei præbebit ſcientiam ſuam oſtentandi; ipſe autem novis continuo ſcientiæ augmentis dotabitur. Moleſtæ autem ne ſint Quæſtiones; Id Examinatori convenit. Etiam qui *Sermonis* familiaris dignitatem tueri cupit, aliis vices loquendi relinquat. Qui &, ſi qui adſint, qui dominari in *Sermonibus* & tempus univerſum occupare ſtudeant, illos arte quadam abrumpere ſciat, & alios ad loquendum inducere; Sicut Tibicines moderari ſolent ſaltantibus. Scientiam ſi quandoque diſſimiles eorum quæ ſcire exiſtimaris, putaberis alias ea ſcire, quæ neſcis. *Sermo* alicujus de ſe ipſo, rarus eſſe debet, & cum judicio. Novi quendam, cui ſæpe in ore erat, per Ironiam; *Oportet hunc egregie ſapientem eſſe, ita multa de ſe ipſo loquitur.* Vix occurrit caſus aliquis, in quo ſe laudare quis decore poſſit, præter unum: Is eſt, ſi virtutem alterius laudet; Sed eam intelligo virtutem, ad quam ipſe aſpirat. *Sermo* alios pungens & vellicans, parce utendus: Etenim *Sermones familiares* debent eſſe inſtar campi aperti, in quo ſpatiari licet; non viæ regiæ, quæ deducit domum. Noveram *Nobiles* duos, ad partem *Angliæ* Occidentalem; quorum alter Scommatibus nimio plus indulgebat, ſed hoſpitalis ad-

admodum erat; alter autem quærere solebat, à convivis illius prioris; *Dic sodes, an non Scomma aliquod intercesserat in quempiam jactum?* Cui Conviva forte; *Tale aliquid contigit.* At ille, utpote alterius æmulus, *Satis sciebam, eum prandium bonum malis condimentis corrupturum. Sermo* cum discretione præstat Eloquentiæ; Et apte loqui, & accommodate, ad personam cum qua colloquimur, efficacius est, quam ornamenta verborum aut Methodi, captare. *Continuata oratio* bona, absque interlocutione bona, tarditatem monstrat: At replicatio, & interlocutio bona, absque facultate *Orationem* continuandi, penuriam, & scientiam minime fundatam, prodit: Quemadmodum in Animalibus videmus, quæ cursu minus valent, flexu maxime agilia esse: Ut fit inter Leporarium, & Leporem. Circumstantiis nimio pluribus *Orationem* vestire, antequam rem ipsam attingas, tædium parit; iisdem penitus carere, abruptum quiddam est, & ingratum.

XXXIII.

DE PLANTATIONIBUS POPVLORVM.

COloniæ eminent inter Antiqua & Heroica Opera. Mundus, cum adhuc juvenis esset, plures progenuit liberos; nunc se-

ſenex factus, pauciores. Etenim, non immerito *Colonias* novas, tanquam liberos Nationum antiquiorum duxerim. *Plantationem Populorum* proba in ſolo puro: intelligo, ubi Populus non deſtruitur, ut Populus inſeratur: Hoc enim cum ſit, *Extirpatio* prorſus eſt, non *Plantatio*. *Plantatio* regionum non abſimilis eſt *Plantationi* ſylvarum: in quibus de Utilitate capienda nihil cogitandum ante annum viceſimum: Verum fructus uber & locuples, in fine Operis, expectandus. Illud certe, quod præcipue *Colonias*, alias bene ſucceſſuras, evertit, fuit, ſordida illa & avida lucri captatio, ſub initiis *Coloniarum*. Verum eſt, Lucri ſegetem acceleratam non negligendam, modo cum bono *Coloniæ* conjuncta ſit, ſed non ultra. Indignum quiddam & infauſtum eſt, cum fæx Populi, exules, & damnati, in *Coloniæ* ſeminarium ſumuntur. Quin & *Coloniam* ipſam corrumpit & perdit. Hujuſmodi enim homines profligati inſtar erronum degent; nec operi accingent, ſed otio ſe dedent; quin & ſcelera perpetrabunt, fruges conſument, & *Coloniæ* faſtidio afficientur: Ac tum demum nuncios & literas in patriam mittent, in *Plantationis* præjudicium & dedecus. Populus, qui in *Coloniam* ſumatur, præcipue ſint Artifices generum ſequentium: Hor-

tu-

tulani, Aratores, Fossores, Fabri ferrarii, Fabri lignarii, Piscatores, Aucupes, Chirurgi, Pharmacopolæ, Coci, Pistores, Cervisiarii, & hujusmodi. In *Regione*, ubi *plantare* instituis, circumspice primo, quod genus esculentorum & poculentorum, terra ex sese, sine cultura, edat: Veluti Castaneas, Juglandes, Nuces, Pinus, Olivas, Dactylos, Pruna, Cerasa, Mel silvestre, & similia; Atque illis, ut par est, utere. Dein disquire, quod genus Victualiorum, Solum proferre possit celeriter intra annum: Veluti Pastinacas, Caricas, Brassicas, Cepas, Raphanos, Melones, Pepones, Cucumeres, Atriplices de *Hierusalem*, Maiz, & alia. Quantum ad Triticum, Siliquam, Hordeum, & Avenam, nimiam Grana hæc poscunt culturam: Attamen à Fabis & Pisis etiam inchoare licet: tum quia minore opera indigent; tum quia non minus cibi loco, quam panis, inserviunt. Etiam ab Oryza multiplex provenit seges, quæ & cibi quoque copiam facit. Ante omnia, magna copia transportanda, panis Biscocti, Farinæ ex Avena, Pollinis, Farinæ omnigenæ, & similium, ut sub initiis præsto sint, donec panis confici possit. Pecudes, & Aves, delige eas, quæ à morbis præcipue immunes sunt, & præ cæteris prolificæ: Quales sunt Porci, Capræ,

præ, Gallinæ, Gallinæ Indicæ, Anseres, Columbæ domesticæ, Cuniculi, & similes. Præcipue autem Piscationibus incumbendum, tum ad sustentationem *Coloniæ*, tum ad lucrum exportationis. Commeatus in *Coloniis* adeo parca manu fere distribuendus, ac si in Oppidis obsessis esset; hoc est, pro rata. Maxima autem pars soli, quod in hortos aut segetes convertitur, horreis publicis assignetur, in quibus fruges reponantur, & mensura certa distribuantur: Ita tamen ut supersint nonnullæ fundi portiones, in quibus industria singulorum se exerceat. Circumspice insuper, quas merces nativas *Regio* illa producat; ut exportatio earum, in loca ubi maxime in pretio sunt, sumptus levet; Ut usuvenit in *Nicotiano* apud *Virginiam*; modo non sit (ut jam dictum) in præjudicium intempestivum *Coloniæ* ipsius. Sylvæ in Regionibus desertis, ut plurimum, abundant; Itaque ligna, ad ædificia, naves, aut ejusmodi usus apta, inter præcipuas merces numeranda. Si inveniatur vena ferri, & rivuli ad molendina ferraria idonei, ferrum è mercibus quæstuosis est, in *Regionibus* sylvosis. Salis nigri confectio per calorem solis, si Clima ferat, digna res est quæ tentetur. Etiam Sericum vegetabile, si adsit, merx est lucrosa. Pix cujuscunque generis, ubi proveniunt

veniunt pinus & abietes, ſemper præſto eſt. Quin & pharmaca, & ligna odorata, ſi reperiantur, haud parvum commodum præbent. Etiam cineres, quibus ad ſapam utuntur, non modicum utilitatis afferent; Similiter & alia; quæ perquiri poſſunt. Verum fodinis ne confidas nimium, præſertim à principio. Fodinæ enim fallaces ſunt, & ſumptuoſæ; & ſpe pulchra lactantes, *colonos* reddunt circa alia ſocordes. Regimen *coloniæ* committatur uni, cui tamen aſſideant Conſiliarii aliquot; atque muniantur auctoritate, ad exemplum Juris militaris, ſed aliquantulum reſtricta. Ante omnia, hunc ſibi decerpant homines fructum, vivendo in eremo; ut Deum ſemper, ejuſque cultum, præ oculis habeant. Rurſus, *Colonia* à numeroſiore Concilio (intelligo in regione, matre *coloniæ*, reſidente) non pendeat; nec ob contributiones exiguas multitudini nimię ſubjiciatur; ſed ſit numerus eorum, qui negotia *coloniæ* procurant & ordinant, moderatus: Sintque potius ex *Nobilibus*, & *Generoſis*, quam *Mercatoribus*; Hi enim lucro præſenti plus ſatis inhiant. Sit plane immunitas à vectigalibus & portoriis, donec *colonia* adoleverit: neque tantum immunitas à ſolutionibus pecuniarum concedatur, ſed etiam libertas merces in quaſcunque velint partes

tes

tes exportandi; nisi gravis aliqua caussa obfuerit. *Coloniam* Populo ne farcias aut superoneres, alios post alios mittendo: sed potius informationi diligenti intende, quot capita de tempore in tempus minuantur; eaque numero conveniente, pro rata, suppleas; ita tamen, ut *coloni* bene victitent, nec penuria affligantur. Magnam jampridem salubritati complurium *coloniarum* detrimentum intulit, ædificatio juxta Mare & fluvios, in locis paludinosis & aquosis. Itaque, etsi ab hujusmodi locis incipiendum, propter vecturæ & aliarum rerum commoditatem, paulatim tamen in superiores *regionis* partes, & ab aquis remotiores, ascendendum. Interest etiam sanitatis *coloniæ*, ut salis sat bona copia convehatur; quo cibi, quos verisimile est putridos aliter sæpe futuros, condiantur. Si *Coloniam* plantes, ubi Barbari sedes suas habeant, neutiquam eos nugis tantum, & tricis, concilies; sed justicia, & modis gratiosis, demerere; nihil tamen de præsidiis minuendo, quæ ad securitatem pertinent; Neque etiam Benevolentiam eorum aucupare auxiliis contra hostes suos; sed auxiliis defensivis non incommodum erit subvenire. Interest etiam, aliquos ex indigenis, sæpe in *regionem*, unde *colonia* migravit, mittere; ubi videant conditiones

nes

nes hominum suis multo præstantiores; idque sub reditu inter suos divulgent. Postquam *colonia* adoleverit, & robur acceperit, tempestivum erit mulieres summittere, ut *colonia* ex sese propagetur, nec semper ab externis pendeat. Super omnia flagitiosissimum est, *coloniam* semel deductam, deserere & destituere; præterquam enim quod dedecori est, nil aliud est, quam proditio mera, profusioque sanguinis, complurium hominum miserorum.

XXXIV.

De Divitiis.

Divitias cognomine magis proprio vocare nequam queam, ut eas appellem *impedimenta Virtutis*. Sicut enim se habent *impedimenta* ad *Exercitum*, ita *divitiæ* ad *Virtutem*. Necessariæ siquidem sunt, sed graves; Quinetiam cura illarum victoriam sæpe disturbat, *Divitiarum* magnarum nullus est usus, præterquam in iis expendendis, Cætera in opinione versantur. Idem dictat *Salomon*; *Vbi multæ sunt opes, multi qui comedunt eas*. Et, *Quid prodest possessori, nisi quod cernat divitias oculis suis? Possessio divitiarum*, nulla voluptate dominum perfundit, quantum ad sensum; Est sane custodia ipsarum: est etiam potestas donativi aut distributionis; est

est & fama, & inflatio ab ipsis; Sed non datur solidus ipsarum usus, qui ad dominum pertingat. Annon vides ficta illa pretia, quibus gemmæ, & hujusmodi rariora, æstimantur; & quam inania opera suscipiantur, ad ostentationem meram, ut usus aliquis *divitiarum* magnarum videri possit? Sed dicet quispiam, usum earum vel in hoc maxime cerni posse; quod dominos ex periculis & calamitatibus redimant: Ut ait *Salomon; Substantia divitis urbs roboris ejus, & quasi murus elevatus in imaginatione sua.* Sed caute *Salomon*, quod *imaginatione*, non *reipsa*, tales sunt. Plures enim, sine controversia, *divitiis* suis magnis vænierunt, quam redempti sunt. *Divitias* magnas ne feceris; sed quas parare possis juste, impendere sobrie, erogare hilariter, & libenter dimittere. Neque tamen contemptum ipsarum, instar *Monachi* alicujus, aut à seculo abstracti, foveas, sed de usu distingue; Sicut *Cicero* optime de *Rabirio Posthumo*; *In studio rei amplificandæ apparebat, non avaritiæ prædam, sed instrumentum bonitati quæri.* Ausculta etiam *Salomoni*, nec præproperæ opum accumulationi inhia; *Qui festinat ad divitias, non erit insons.* Fingunt *Poëtæ*, *Plutum*, (qui *divitias* sonat) à *Iove* missum, claudicare, & tardigradum esse: à *Plutone*

tone autem, currere, & pedibus celerem. Innuentes, *Divitias*, bonis artibus, & justo labore, partas, tarde accedere; sed per mortem aliorum advenientes (veluti ex hæreditatibus, testamentis, aut similibus) præcipitanter ruere. Nec minus poterit Fabula ea de *Plutone* intelligi, si *Plutonem* pro *Diabolo* accipias. Cum enim opes à *Diabolo* fluunt, veluti per fraudes, oppressiones, injusticiam, & scelera rapido cursu feruntur.

Viæ ad *ditescendum* variæ, & pleræque earum fœdæ. *Parsimonia* inter optimas censeri possit, neque tamen ipsa omnino innocens est: Opera enim liberalitatis & Charitatis coarctat. *Soli Cultura*, quasi ad *divitias* maxime genuina; utpote quæ benedictio *magnæ matris Telluris* sit. Verum lenta est hæc via. Attamen ubi homines insigniter opulenti, se ad *Agriculturam*, & lucra rustica, submittunt, *divitias* in immensum coacervant. Noveram ex *Proceribus Angliæ* quendam, cui maximi reditus proveniebant, è re rustica, supra subditos cæteros quoscunque ætatis meæ. Dives erat armentis, ovibus, sylvis, tam cæduis, quam grandioribus; lithanthracibus; frumento, plumbi & ferri fodinis; & compluribus aliis proventibus rusticis. Adeo ut terra ei instar maris esset, merces perpetuo

importans. Recte à quodam observatum; Se magno cum labore ad exiguas, & nullo fere ad magnas *divitias*, pervenisse. Postquam enim res alicujus nummaria sic increverit, ut nundinarum & mercatuum opportunitates præstolari possit; atque eos contractus superare, quibus ob summæ magnitudinem perpauci admodum homines apti sunt; atque etiam in laboribus aliorũ participare, qui minus pecunia abundant; fieri non potest, quin supra modum ditescat. *Lucra* ex *Professionibus*, honesta certe sunt; & duabus rebus promoventur maxime; Diligentia, & Fama bona propter probitatem in negotiando. At lucra ex contractibus majoribus plerunque naturæ magis ancipitis; Cum quis scilicet aliorum necessitates & angustias obsideat; servos & ministros alienos in damnum dominorum corrumpat; emptores alios, qui in majora forte pretia consensissent, artificiose & vafre summoveat; & hujusmodi fraudes exerceat; quæ omnes merito damnandæ sunt. Quantum vero ad *Emptiones*, animo, non retinendi, sed rursus divendendi, illæ ex utraque fere parte molunt; tam Venditorem, quam Emptorem prementes. *Societates* locupletant affatim; si cautus adhibeatur delectus eorum, quibuscum *societas* initur. *Fœnus* ex certissimis

mis lucri generibus est, licet ex pravissimis; utpote quod hominem panem suum comedere faciat *in sudore vultus alieni:* atque in *Sabbatho* operari non cessat. Attamen certum licet sit, non caret rimis suis secretis: Siquidem Notarii, & Institores, ad commodum proprium, homines fortunarum dubiarum quandoque extollent. *Primum* esse in *inventione* aliqua *nova*, aut Privilegio, inundationem quandam opum interdum largitur: Sicut contigit primo *Sacchari Excoctori* in *Canariis*. Itaque si quis se peritum Dialecticum præstare possit, ut addat Inventioni Iudicium, magna haud dubie efficiet; præsertim si tempora sint propitia. Qui lucra tantummodo certa captat, ægre ad magnas *divitias* assurget: Contra, qui totus in incertis est, vix fortunarum dispendia vitabit: Bonum igitur fuerit incerta lucra certis munire, ut damnis subveniatur. *Monopolia*, & *Mercium Coëmptiones* ad *revenditionem*, ubi Lege nulla prohibentur, ad *divitias* viam sternunt facilem; præsertim si quis prospicere possit, quæ merces in æstimationem venturæ sint, atque eo modo se illis abunde instruat. Opum acquisitio, per *servitium Regum*, aut *Magnatum*, dignitatem quandam habet; tamen si assentationibus & servilibus artificiis, sese ad omnes nutus

importans. Recte à quodam observatum; Se magno cum labore ad exiguas, & nullo fere ad magnas *divitias*, pervenisse. Postquam enim res alicujus nummaria sic increverit, ut nundinarum & mercatuum opportunitates præstolari possit; atque eos contractus superare, quibus ob summæ magnitudinem perpauci admodum homines apti sunt; atque etiam in laboribus aliorũ participare, qui minus pecunia abundant; fieri non potest, quin supra modum ditescat. *Lucra* ex *Professionibus*, honesta certe sunt; & duabus rebus promoventur maxime; Diligentia, & Fama bona propter probitatem in negotiando. At lucra ex contractibus majoribus plerunque naturæ magis ancipitis; Cum quis scilicet aliorum necessitates & angustias obsideat; servos & ministros alienos in damnum dominorum corrumpat; emptores alios, qui in majora forte pretia consensissent, artificiose & vafre summoveat; & hujusmodi fraudes exerceat; quæ omnes merito damnandæ sunt. Quantum vero ad *Emptiones*, animo, non retinendi, sed rursus divendendi, illæ ex utraque fere parte molunt; tam Venditorem, quam Emptorem prementes. *Societates* locupletant affatim; si cautus adhibeatur delectus eorum, quibuscum *societas* initur. *Fœnus* ex certissimis

mis lucri generibus est, licet ex praviſſimis; utpote quod hominem panem ſuum comedere faciat *in ſudore vultus alieni:* atque in *Sabbatho* operari non ceſſat. Attamen certum licet ſit, non caret rimis ſuis ſecretis: Siquidem Notarii, & Inſtitores, ad commodum proprium, homines fortunarum dubiarum quandoque extollent, *Primum* eſſe in *inventione* aliqua *nova*, aut Privilegio, inundationem quandam opum interdum largitur: Sicut contigit primo *Sacchari Excoctori* in *Canariis*. Itaque ſi quis ſe peritum Dialecticum præſtare poſſit, ut addat Inventioni Iudicium, magna haud dubie efficiet; præſertim ſi tempora ſint propitia. Qui lucra tantummodo certa captat, ægre ad magnas *divitias* aſſurget: Contra, qui totus in incertis eſt, vix fortunarum diſpendia vitabit: Bonum igitur fuerit incerta lucra certis munire, ut damnis ſubveniatur. *Monopolia*, & *Mercium Coëmptiones* ad *revenditionem*, ubi Lege nulla prohibentur, ad *divitias* viam ſternunt facilem; præſertim ſi quis proſpicere poſſit, quæ merces in æſtimationem venturæ ſint, atque eo modo ſe illis abunde inſtruat. Opum acquiſitio, per *ſervitium Regum*, aut *Magnatum*, dignitatem quandam habet; tamen ſi aſſentationibus & ſervilibus artificiis, ſeſe ad omnes nutus

flectendo, parentur, inter vias vilissimas poterit numerari. Quantum ad *venationem Testamentorum*, & *Legatorum*, (quemadmodum *Tacitus Senecam* insimulat; *Testamenta & Orbos tanquam indagine capi*;) adhuc pejor est hæc res, quanto cum hominibus conditionis humilioris rem habemus, quam in servitio.

Fidem illis nimiam ne adhibeas, qui præ se ferunt contemptum *divitiarum*: Etenim *opes* despiciunt, qui desperant; neque invenies usquam tenaciores, ubi incipient ditescere. Ne sis in minutis tenax, *Divitiæ* alas habent, & aliquando ex sese avolant, aliquando emittendæ sunt, ut ampliores congregent. Opes suas moribundi relinquunt; aut usui publico; aut Liberis, Cognatis, & Amicis: In utroque genere *Legationes* paulo moderatiores melius cedũt. *Divitiæ magnæ* hæredi relictæ, aves rapaces undique ad eas convolare invitant; nisi hæres fuerit ætate & judicio confirmatior. Similiter *Fundationes* gloriosæ & splendidæ, in usus publicos, sunt instar *Sacrificiorum sine sale*, & nihil aliud quam *dealbata Eleëmosynarum sepulchra*; quæ ab intus cito corrumpentur & putrefient. Itaque dona tua, magnitudine ne metiaris, sed commoditate; & ad debitam mensuram redigas: neque opera Charitatis in mortem

tem usque differas; Etenim, si quis recte rem æstimet, qui id facit, ex alieno potius donat, quam è proprio.

XXXV.

DE AMBITIONE.

AMbitio Choleram refert: Quod genus humoris, activos, vehementes, alacres, & promptos reddit; nisi obstructionem patiatur. Quod si obstructione concludatur, adeo ut libere permeare non possit, fit adusta, & inde maligna & venenosa. Similiter *Ambitiosi*, si in ambitu & petitione sua repulsas non patiantur, sed semper sint in progressu, polypragmones potius sunt quam periculosi: Sin in cupiditatibus frænentur, & subinde frustrentur, malevolentiam & invidiam in corde fovent, & iniquo prorsus oculo, tum res, tum homines intuentur; ac tum demum in sinu lætantur cum res male cedant: Qui quidem animi affectus, cum servis *Regum*, aut Rerumpublicarum pessime congruit: Bonum itaque *Principibus* fuerit, (si *ambitiosis* utantur,) ita rem disponere, ut perpetuo directi, nunquam retrogradi sint. Quod quia sine præjudicio fieri non potest, melius esset, ab hujusmodi ingenii hominibus omnino abstinere. Etenim, si ipsi cum servitio suo non assurgant, operam

dabunt ut servitium suum cum ipsis corruat. Verum, quia modo diximus, *Ambitiosos* non adhibendos, nisi urgente necessitate, operæ pretium fuerit jam dicere, quibus in casibus necessarius sit eorum usus.

Imperatores & *Duces* in bello boni, utcunque *ambitiosi* sint, omnino recipiendi: Etenim utilitas ipsorum, ut præficiantur, cætera compensat: Militem autem deligere, qui *ambitione* vacet, perinde est, ac si calcaribus eum spolies. Quin & alter usus *Ambitiosorum est*, ut umbellæ loco *Principibus* sint, contra invidiam & periculum: Nemo enim eas partes subibit, nisi sit instar columbæ occæcatæ, quæ ideo in sursum volat, quia circumspicere non potest. Est etiam alius usus *Ambitiosorum* non parvus, ut prægrandibus alas amputent, & eorum potentiam labefactent; Quemadmodum *Macronem Tiberius* adhibuit, ad dejiciendum *Seianum*.

Quandoquidem igitur, in casibus memoratis, necessarii sint, superest ut ostendamus, qua ratione sint frænandi & coërcendi, ut minus ab illis impendeat periculi. Perniciosi minus sunt, si natalibus ignobiles, quam si Nobiles: si ingenio paulo truciores & asperiores, quam si gratiosi & populares; denique si nuper honoribus admoti,

moti, quam si veteratores facti sint, & in honoribus suis muniti. Signum infirmi animi in *Principibus*, à plerisque ducitur, si *gratiosos* & intimos sibi adjungant; attamen, si verum dicendum est, non aliud reperitur remedium præstantius contra potentiam nimiam *Procerum*, aut *Magistratuum*. Siquidem, quando juvandi & nocendi potestas penes *gratiosum* residet, vix fiet, ut aliquis ex *Proceribus* magnopere potentia turgeat. Alia ratio *Ambitiosos* coërcendi non mala est, si per alios æque *Ambitiosos*, & protervos, liberentur: Sed tum opus est Consiliariis aliquibus moderatioribus, qui partes medias teneant, ne factiones omnia pessundent: Etenim absque illa saburra navis vacillabit nimis. Saltem allicere poterunt *Principes*, & animare aliquos humilioris conditionis, qui *Ambitiosorum* veluti flagella sint. Quantum ad ingenerandam illam in *Ambitiosis* opinionem, ut se ruinæ proximos putent, atque eo modo contineantur: Si meticulosi fuerint, bene forsitan cedet; Sin animosi & audaces, præcipitabit conatus & machinationes eorum; neque est sine periculo. Quod si necessitas flagitet, ut revera rejiciantur, neque id simul, & subito, facere, tutum foret; optimum erit, favoribus & repulsis eos alternis excipere, unde atto-

niti & confusi hæreant, nescientes quid expectent, & veluti intra sylvam ambulent.

Ex *Ambitionibus*, minus est nociva, cupiditas prævalendi in rebus majoribus, quam se immiscendi rebus omnibus: Istud enim confusionem consiliorum parit, & negotia destruit. Etiam minus periculi incumbit ab *Ambitioso* in negotiis acri, quã ab eo qui gratia & clientelis pollet. Qui inter strenuos, & negotiis pares, eminere studet, magnam profecto suscipit provinciam: verum hoc Publico utile est: Qui vero illud machinatur, ut Viros cordatos deprimat, & ipse solus inter Ciphras Numerus sit, seculi alicujus lues est & calamitas. *Honor* tribus insignitur commodis; *Potestate bene merendi*; *Aditu facili* ad *Viros Principes*; & *Fortunarum propriarum in melius* evectione. Qui optimam ex his tribus fovet intentionem, cum aspirat, vir probus est: *Princeps* quoque, qui hujusmodi in servis suis intentiones dignoscere valeat & distinguere, *Princeps* est prudens. Verum in genere, præoptandi sunt *Principibus* hujusmodi servi, qui officio magis ducantur, quam *Ambitione*: quique negotia amplectantur & ament, potius ex conscientia bona, quam ex ostentatione: Denique distinguant *Principes* cum judicio, inter ingenia, quæ sese omnibus negotiis inge-

ingerunt, & animum promptum seu alacrem.

XXXVI.

DE NATURA ET INDOLE NATURALI IN HOMINIBUS.

Natura occultatur sæpenumero, interdum vincitur, raro extinguitur. Vis *Naturam* efficit magis impetuosam cum recurrit; Doctrina & præcepta effectus naturales reddunt minus quidem importunos, sed non tollunt; verum *Consuetudo* sola ea est, quæ *Naturam* plane immutat & subigit. Qui victoriam de natura sua reportare cupit, sibi nec nimis magna, nec parva nimis pensa constituat: Priora enim animum dejicient, propter frustrationes crebras; Posteriora non multum attollent, etiamsi sæpius prævaleat. Atque sub initiis exerceat se adminiculis quibusdam, ut Natatores recentes, vesicis aut juncis; deinde cum impedimentis, ut Saltatores solent, calceis gravioribus. Etenim, perfectionem in re qualibet inducit, si exercitatio difficilior sit, quam usus. Ubi *Natura* admodum potens est, & proinde victoria difficilis, opus erit per gradus quosdam procedere. Qui tales sint: Primo, *Naturam* sistere ad tempus aliquod; more illius, qui cum irasceretur, Literas Alphabeti, priusquam quicquam faceret, recitare

solebat: Secundo, *Naturam* moderari, & ad minores portiones deducere; Ut si quis, abstinentiam à vino exercens, à majoribus haustibus ad minores deveniat; Postremo autem, *Naturam* penitus sub jugum mittere, & domare. Verum si quis eo Animi robore & constantia polleat, ut se subito eximere & vindicare poterit, hoc optimum fuerit:

Optimus ille animi vindex, lædentia pectus
Vincula qui rupit, dedoluitque semel.

Neque antiqua Regula rejicienda; Ut *Naturam*, ad instar bacilli, in contrariam partem flectas; quo recta tandem deveniat. Verum intellige hoc, ubi Extremum illud alterum, in vitium non ducat. Insuper & hoc advertas, ne Habitum superinducere contendas, nixu continuo, sed intermisso; Nam intermissio impetum redintegrat, & adauget; Et si quis, dum tironem agit, perpetuo se exerceat, eveniet, ut errores, non minus quam facultatem, imbibat. Neque huic malo succurritur, nisi per tempestivas intermissiones. Præterea, victoriæ in *Naturam* non nimium cito triumphum accinas; *Natura* enim, ad longum tempus sepulta jacebit, & tamen occasione data reviviscet: Id quod contigit *Puellæ* apud *Æsopum*, ex *fele* in *mulierem* conversæ; Quæ civiliter admodum in mensa sedebat,

debat, donec mus in conſpectu ejus forte curreret. Itaque occaſiones tales, aut omnino evites, aut iiſdem frequentius inſueſcas, quo minus moveant. *Indoles* cujuſque *naturalis* optime deprehenditur in conſuetudine familiari; in hac enim nulla intervenit affectatio: in perturbationibus ſiquidem illæ Præcepta & Regulas penitus excutiunt: denique, in caſu aliquo novo & inſolito; quia tum à conſuetudine deſeritur. Felices dixerim, quorum *Indoles naturalis* cum vitæ ſuæ genere congruit: Alias vere dicere poſſint: *Multum incola fuit anima mea.* In ſtudiis, quicquid à *natura* tua ad alienum repereris, ſtata tempora tibi præfigas ad ejuſdem Exercitationes & Meditationes; Sin autem cum Genio tuo convenerit, de ſtatis horis ne ſis ſollicitus; Cogitationes enim tuæ ſponte illuc convolabunt, prout negotia & ſtudia cætera permittent. *Natura* cujuſque, ex vi innata, aut bonas, aut malas herbas, producit: Itaque ſedulo & tempeſtive illas irriget, has evellat.

XXXVII.

DE CONSUETUDINE ET EDUCATIONE.

COgitationes hominum ſequuntur plerunque *inclinationes* ſuas; *Sermones* autem, *doctrinas*; & *opiniones*, quas imbi-

berunt; At *Facta* eorum ferme *antiquum obtinent*. Itaque, ut bene notat *Machiavellus*, (licet in exemplo ſcelerato,) minime fidendum eſt, aut naturæ violentiæ, aut verborum grandiloquentiæ, niſi corroborentur *Conſuetudine*. Inſtantia ejus hæc eſt: In facinore aliquo audaci & crudeli patrando, nón acquieſcendum eſſe, aut in naturæ alicujus ferocia, aut in promiſſis conſtantibus, nedum juramentis, ſed committendum ſcelus eſſe viris ſanguinolentis, & jamdudum cædibus aſſuetis. Sed *Machiavello*, de *Fratre* quopiam *Clemente*, aut *Ravillaco*, aut *Iauregna*, aut *Baltazare Gerardo*, aut *Guidone Faulxio*, nihil innotuit. Verum tenet Regula ejus; Naturam, aut promiſſorum fidem & ferociam, viribus *Conſuetudinis* haud æquipollere. Solummodo, ſuperſtitio, noſtris temporibus, eo provecta eſt; ut primæ claſſis Sicarii, Laniis obfirmatis minime cedant; atque decreta votiva, etiam in re ſanguinaria, *Conſuetudinis* vires exæquent. In aliis quibuſcunque, *Conſuetudinis* potentia clare eluceſcit: adeo ut miraculi inſtar ſit, audire, quot profeſſiones, proteſtationes, promiſſa, verba grandia, jactitent plurimi; & tamen, iſtis omnibus poſthabitis, pro more conſueto agere, ac ſi imagines eſſent, & machinæ plane inanimes, ſolis

Con-

Consuetudinis rotis impulsæ & actæ. Videre etiam licet *Consuetudinis* tyrannidem in aliis multis. *Indi* (loquor de *Gymnosophistis*, & veteribus, & modernis) se leniter super pyram componunt, atque hoc modo se ipsos igne sacrificant. Quin & fœminæ cum maritis in rogum immitti properant. *Pueri Spartani*, antiquis temporibus, flagris cædi sustinebant, super aram *Dianæ*, vix ejulatu aut gemitu ullo emisso. Memini, sub initiis *Reginæ Elizabethæ*, *rebellem* quendam *Hibernum*, supplicationem *Deputato* obtulisse, ut torque lignea, non fune, suspenderetur; quia illud magis in more rebellibus erat. Inveniuntur Monachi in *Russia*, qui ad Pœnitentiam complendam, tota nocte hyemali, in vase aqua repleto non recusabunt sedere, donec glacie constringantur. Plurima denique exempla adduci poterunt, plane stupendas *Consuetudinis* vires, tam super animum, quam super corpus, prodentia. Quandoquidem igitur *Mos* veluti summus sit humanæ vitæ moderator & magistratus, curæ sit inprimis, ut *Mores* bonos asciscamus. Certe *Consuetudo* validissima, cum à pueritia incipit: Hanc *Educationem* appellamus; Quæ nihil aliud est, quam à teneris annis inbibita *Consuetudo*. Ita videre est, in Linguis ediscendis Linguam ipsam magis

gis

XXXVIII.

DE FORTVNA.

NEgari non poteſt, quin Accidentia & Caſus externi, ad hominum *fortunas* promovendas, vel deprimendas, plurimum poſſint. Gratia alicujus ex Magnatibus, opportunitas, aliorum obitus, occaſio virtuti cujuſque congrua. Veruntamen, *fortunam* ſuam fingere cuique præcipue, in manu propria eſt. *Faber quiſque fortunæ ſuæ*, inquit *Comicus*. Atque inter externas cauſſas illa frequentiſſima; *Stultitiam unius, alterius Fortunam promovere.* Nemo enim ita ſubito evehitur, ac occaſione errorum alterius. Ut inquit Adagium; *Serpens, niſi ſerpentē comederit, non fit draco.*

Virtutes apertæ & conſpicuæ *laudes* pariunt; At inſunt virtutes quædam occultæ & latentes, quæ pariunt *Fortunam*. Nimirum, facultates nonnullæ ſe expediendi, quæ nomen non habent. *Hiſpanum* vocabulum, (*Deſemboltura*,) eas quadam ex parte innuit: Scilicet, cum non inveniuntur in natura alicujus obices aut impedimenta: ſed rotæ animi ad motum rotarum *Fortunæ* verſatiles ſunt. Ita enim *Livius* (poſtquam *Catonem Majorem* his verbis deſcripſiſſet; *In illo viro tantum robur corporis & animi fuit, ut quocunque loco natus eſſet, fortunam ſibi facturus videretur;*)

flectendo, parentur, inter vias vilissimas poterit numerari. Quantum ad *venationem Testamentorum*, *& Legatorum*, (quemadmodum *Tacitus Senecam* insimulat; *Testamenta & Orbos tanquam indagine capi*;) adhuc pejor est hæc res, quanto cum hominibus conditionis humilioris rem habemus, quam in servitio.

Fidem illis nimiam ne adhibeas, qui præ se ferunt contemptum *divitiarum*: Etenim *opes* despiciunt, qui desperant; neque invenies usquam tenaciores, ubi incipient ditescere. Ne sis in minutis tenax, *Divitiæ* alas habent, & aliquando ex sese avolant, aliquando emittendæ sunt, ut ampliores congregent. Opes suas moribundi relinquunt; aut usui publico; aut Liberis, Cognatis, & Amicis: In utroque genere *Legationes* paulo moderatiores melius cedũt. *Divitiæ magnæ* hæredi relictæ, aves rapaces undique ad eas convolare invitant; nisi hæres fuerit ætate & judicio confirmatior. Similiter *Fundationes* gloriosæ & splendidæ, in usus publicos, sunt instar *Sacrificiorum sine sale*, & nihil aliud quam *dealbata Eleëmosynarum sepulchra*; quæ ab intus cito corrumpentur & putrefient. Itaque dona tua, magnitudine ne metiaris, sed commoditate; & ad debitam mensuram redigas: neque opera Charitatis in mor-

tem

tem usque differas; Etenim, si quis recte rem æstimet, qui id facit, ex alieno potius donat, quam è proprio.

XXXV.

De Ambitione.

Ambitio Choleram refert: Quod genus humoris, activos, vehementes, alacres, & promptos reddit; nisi obstructionem patiatur. Quod si obstructione concludatur, adeo ut libere permeare non possit, fit adusta, & inde maligna & venenosa. Similiter *Ambitiosi*, si in ambitu & petitione sua repulsas non patiantur, sed semper sint in progressu, polypragmones potius sunt quam periculosi: Sin in cupiditatibus frænentur, & subinde frustrentur, malevolentiam & invidiam in corde fovent, & iniquo prorsus oculo, tum res, tum homines intuentur; ac tum demum in sinu lætantur cum res male cedant: Qui quidem animi affectus, cum servis *Regum*, aut Rerumpublicarum pessime congruit: Bonum itaque *Principibus* fuerit, (si *ambitiosis* utantur,) ita rem disponere, ut perpetuo directi, nunquam retrogradi sint. Quod quia sine præjudicio fieri non potest, melius esset, ab hujusmodi ingenii hominibus omnino abstinere. Etenim, si ipsi cum servitio suo non assurgant, operam

dabunt ut servitium suum cum ipsis corruat. Verum, quia modo diximus, *Ambitiosos* non adhibendos, nisi urgente necessitate, operæ pretium fuerit jam dicere, quibus in casibus necessarius sit eorum usus.

Imperatores & *Duces* in bello boni, utcunque *ambitiosi* sint, omnino recipiendi: Etenim utilitas ipsorum, ut præficiantur, cætera compensat: Militem autem deligere, qui *ambitione* vacet, perinde est, ac si calcaribus eum spolies. Quin & alter usus *Ambitiosorum est*, ut umbellæ loco *Principibus* sint, contra invidiam & periculum: Nemo enim eas partes subibit, nisi sit instar columbæ occæcatæ, quæ ideo in sursum volat, quia circumspicere non potest. Est etiam alius usus *Ambitiosorum* non parvus, ut prægrandibus alas amputent, & eorum potentiam labefactent; Quemadmodum *Macronem Tiberius* adhibuit, ad dejiciendum *Seianum*.

Quandoquidem igitur, in casibus memoratis, necessarii sint, superest ut ostendamus, qua ratione sint frænandi & coërcendi, ut minus ab illis impendeat periculi. Perniciosi minus sunt, si natalibus ignobiles, quam si Nobiles: si ingenio paulo truciores & asperiores, quam si gratiosi & populares; denique si nuper honoribus admoti,

moti, quàm si veteratores facti sint, & in honoribus suis muniti. Signum infirmi animi in *Principibus*, à plerisque ducitur, si *gratiosos* & intimos sibi adjungant; attamen, si verum dicendum est, non aliud reperitur remedium præstantius contra potentiam nimiam *Procerum*, aut *Magistratuum*. Siquidem, quando juvandi & nocendi potestas penes *gratiosum* residet, vix fiet, ut aliquis ex *Proceribus* magnopere potentia turgeat. Alia ratio *Ambitiosos* coërcendi non mala est, si per alios æque *Ambitiosos*, & protervos, liberentur: Sed tum opus est Consiliariis aliquibus moderatioribus, qui partes medias teneant, ne factiones omnia pessundent: Etenim absque illa saburra navis vacillabit nimis. Saltem allicere poterunt *Principes*, & animare aliquos humilioris conditionis, qui *Ambitiosorum* veluti flagella sint. Quantum ad ingenerandam illam in *Ambitiosis* opinionem, ut se ruinæ proximos putent, atque eo modo contineantur: Si meticulosi fuerint, bene forsitan cedet; Sin animosi & audaces, præcipitabit conatus & machinationes eorum; neque est sine periculo. Quod si necessitas flagitet, ut revera rejiciantur, neque id simul, & subito, facere, tutum foret; optimum erit, favoribus & repulsis eos alternis excipere, unde atto-

niti & confusi hæreant, nescientes quid expectent, & veluti intra sylvam ambulent.

Ex *Ambitionibus*, minus est nociva, cupiditas prævalendi in rebus majoribus, quam se immiscendi rebus omnibus: Istud enim confusionem consiliorum parit, & negotia destruit. Etiam minus periculi incumbit ab *Ambitioso* in negotiis acri, quã ab eo qui gratia & clientelis pollet. Qui inter strenuos, & negotiis pares, eminere studet, magnam profectò suscipit provinciam: verum hoc Publico utile est: Qui vero illud machinatur, ut Viros cordatos deprimat, & ipse solus inter Ciphras Numerus sit, seculi alicujus lues est & calamitas. *Honor* tribus insignitur commodis; *Potestate bene merendi*; *Aditu facili* ad *Viros Principes*; & *Fortunarum propriarum in melius* evectione. Qui optimam ex his tribus fovet intentionem, cum aspirat, vir probus est: *Princeps* quoque, qui hujusmodi in servis suis intentiones dignoscere valeat & distinguere, *Princeps* est prudens. Verum in genere, præoptandi sunt *Principibus* hujusmodi servi, qui officio magis ducantur, quam *Ambitione*: quique negotia amplectantur & ament, potius ex conscientia bona, quam ex ostentatione: Denique distinguant *Principes* cum judicio, inter ingenia, quæ sese omnibus negotiis

inge-

ingerunt, & animum promptum seu alacrem.

XXXVI.
DE NATURA ET INDOLE NATURALI IN HOMINIBUS.

N*atura* occultatur sæpenumero, interdum vincitur, raro extinguitur. Vis *Naturam* efficit magis impetuosam cum recurrit; Doctrina & præcepta effectus naturales reddunt minus quidem importunos, sed non tollunt; verum *Consuetudo* sola ea est, quæ *Naturam* plane immutat & subigit. Qui victoriam de natura sua reportare cupit, sibi nec nimis magna, nec parva nimis pensa constituat: Priora enim animum dejicient, propter frustrationes crebras; Posteriora non multum attollent, etiamsi sæpius prævaleat. Atque sub initiis exerceat se adminiculis quibusdam, ut Natatores recentes, vesicis aut juncis; deinde cum impedimentis, ut Saltatores solent, calceis gravioribus. Etenim, perfectionem in re qualibet inducit, si exercitatio difficilior sit, quam usus. Ubi *Natura* admodum potens est, & proinde victoria difficilis, opus erit per gradus quosdam procedere. Qui tales sint: Primo, *Naturam* sistere ad tempus aliquod; more illius, qui cum irasceretur, Literas Alphabeti, priusquam quicquam faceret, recitare

ſolebat: Secundo, *Naturam* moderari, & ad minores portiones deducere; Ut ſi quis, abſtinentiam à vino exercens, à majoribus hauſtibus ad minores deveniat; Poſtremo autem, *Naturam* penitus ſub jugum mittere, & domare. Verum ſi quis eo Animi robore & conſtantia polleat, ut ſe ſubito eximere & vindicare poterit, hoc optimum fuerit:

Optimus ille animi vindex, lædentia pectus
Vincula qui rupit, dedoluitque ſemel.

Neque antiqua Regula rejicienda; Ut *Naturam*, ad inſtar bacilli, in contrariam partem flectas; quo recta tandem deveniat. Verum intellige hoc, ubi Extremum illud alterum, in vitium non ducat. Inſuper & hoc advertas, ne Habitum ſuperinducere contendas, nixu continuo, ſed intermiſſo; Nam intermiſſio impetum redintegrat, & adauget; Et ſi quis, dum tironem agit, perpetuo ſe exerceat, eveniet, ut errores, non minus quam facultatem, imbibat. Neque huic malo ſuccurritur, niſi per tempeſtivas intermiſſiones. Præterea, victoriæ in *Naturam* non nimium cito triumphum accinas; *Natura* enim, ad longum tempus ſepulta jacebit, & tamen occaſione data reviviſcet: Id quod contigit *Puellæ* apud *Æſopum*, ex *fele* in *mulierem* converſæ; Quæ civiliter admodum in menſa ſedebat,

debat, donec mus in conspectu ejus forte curreret. Itaque occasiones tales, aut omnino evites, aut iisdem frequentius insuescas, quo minus moveant. *Indoles* cujusque *naturalis* optime deprehenditur in consuetudine familiari; in hac enim nulla intervenit affectatio: in perturbationibus siquidem illæ Præcepta & Regulas penitus excutiunt: denique, in casu aliquo novo & insolito; quia tum à consuetudine deseritur. Felices dixerim, quorum *Indoles naturalis* cum vitæ suæ genere congruit: Alias vere dicere possint: *Multum incola fuit anima mea.* In studiis, quicquid à *natura* tua ad alienum repereris, stata tempora tibi præfigas ad ejusdem Exercitationes & Meditationes; Sin autem cum Genio tuo convenerit, de statis horis ne sis sollicitus; Cogitationes enim tuæ sponte illuc convolabunt, prout negotia & studia cætera permittent. *Natura* cujusque, ex vi innata, aut bonas, aut malas herbas, producit: Itaque sedulo & tempestive illas irriget, has evellat.

XXXVII.
DE CONSUETUDINE ET EDUCATIONE.

Cogitationes hominum sequuntur plerunque *inclinationes* suas; *Sermones* autem, *doctrinas*; & *opiniones*, quas imbi-

berunt; At *Facta* eorum ferme *antiquum obtinent*. Itaque, ut bene notat *Machiavellus*, (licet in exemplo ſcelerato,) minime fidendum eſt, aut naturæ violentiæ, aut verborum grandiloquentiæ, niſi corroborentur *Conſuetudine*. Inſtantia ejus hæc eſt: In facinore aliquo audaci & crudeli patrando, non acquieſcendum eſſe, aut in naturæ alicujus ferocia, aut in promiſſis conſtantibus, nedum juramentis, ſed committendum ſcelus eſſe viris ſanguinolentis, & jamdudum cædibus aſſuetis. Sed *Machiavello*, de *Fratre* quopiam *Clemente*, aut *Ravillaco*, aut *Iauregna*, aut *Baltazare Gerardo*, aut *Guidone Faulxio*, nihil innotuit. Verum tenet Regula ejus; Naturam, aut promiſſorum fidem & ferociam, viribus *Conſuetudinis* haud æquipollere. Solummodo, ſuperſtitio, noſtris temporibus, eo provecta eſt; ut primæ claſſis Sicarii, Laniis obfirmatis minime cedant; atque decreta votiva, etiam in re ſanguinaria, *Conſuetudinis* vires exæquent. In aliis quibuſcunque, *Conſuetudinis* potentia clare eluceſcit; adeo ut miraculi inſtar ſit, audire, quot profeſſiones, proteſtationes, promiſſa, verba grandia, jactitent plurimi; & tamen, iſtis omnibus poſthabitis, pro more conſueto agere, ac ſi imagines eſſent, & machinæ plane inanimes, ſolis

Con-

Consuetudinis rotis impulsæ & actæ. Videre etiam licet *Consuetudinis* tyrannidem in aliis multis. *Indi* (loquor de *Gymnosophistis*, & veteribus, & modernis) se leniter super pyram componunt, atque hoc modo se ipsos igne sacrificant. Quin & fœminæ cum maritis in rogum immitti properant. *Pueri Spartani*, antiquis temporibus, flagris cædi sustinebant, super aram *Dianæ*, vix ejulatu aut gemitu ullo emisso. Memini, sub initiis *Reginæ Elizabethæ*, *rebellem* quendam *Hibernum*, supplicationem *Deputato* obtulisse, ut torque lignea, non fune, suspenderetur; quia illud magis in more rebellibus erat. Inveniuntur Monachi in *Russia*, qui ad Pœnitentiam complendam, tota nocte hyemali, in vase aqua repleto non recusabunt sedere, donec glacie constringantur. Plurima denique exempla adduci poterunt, plane stupendas *Consuetudinis* vires, tam super animum, quam super corpus, prodentia. Quandoquidem igitur *Mos* veluti summus sit humanæ vitæ moderator & magistratus, curæ sit inprimis, ut *Mores* bonos asciscamus. Certe *Consuetudo* validissima, cum à pueritia incipit: Hanc *Educationem* appellamus; Quæ nihil aliud est, quam à teneris annis inbibita *Consuetudo*. Ita videre est, in Linguis ediscendis Linguam ipsam magis

gis

gis commode se applicare omnibus expressionibus & sonis; artus quoque magis agiles & flexiles ad omnes posituras & motus esse, in pueritia, aut adolescentia, quam postea. Verissimum enim est, opsimathes istos novam plicam non bene admittere: Nisi fuerit in nonnullis hominibus, quibus animi nondum fixi, sed eosdem apertos ad omnia præcepta conservarunt, quo continuo emendationem reciperent; id quod rarissimum est.

Verum si *Consuetudinis* vires, cum simplex solummodo sit, & sejuncta, tantæ sint; multo magis *Consuetudo* copulata, & conjuncta, & in Collegium coacta, excellit. Isthic enim exemplum docet, relevat societas, æmulatio stimulat, gloria animos extollit: Ita ut in hujusmodi locis, vires & influxus *Consuetudinis* tanquam in exaltatione sint. Certe multiplicatio, & (ut *Chymicorum* vocabulo utar,) *Projectio*, super naturam humanam, consistit in societatibus bene institutis, & disciplina salubri informatis. Etenim Respublicæ recte administratæ, quin & leges bonæ alunt virtutem in herba, sed semina ipsius non multum promovent. Verum infelicitatis Orbis hoc habet, ut media maximarum virium applicentur quandoque finibus minime expetendis.

De

XXXVIII.

De Fortuna.

NEgari non poteſt, quin Accidentia & Caſus externi, ad hominum *fortunas* promovendas, vel deprimendas, plurimum poſſint. Gratia alicujus ex Magnatibus, opportunitas, aliorum obitus, occaſio virtuti cujuſque congrua. Veruntamen, *fortunam* ſuam fingere cuique præcipue, in manu propria eſt. *Faber quiſque fortunæ ſuæ*, inquit *Comicus*. Atque inter externas cauſſas illa frequentiſſima; *Stultitiam unius, alterius Fortunam promovere.* Nemo enim ita ſubito evehitur, ac occaſione errorum alterius. Ut inquit Adagium; *Serpens, niſi ſerpentē comederit, non fit draco.*

Virtutes apertæ & conſpicuæ *laudes* pariunt; At inſunt virtutes quædam occultæ & latentes, quæ pariunt *Fortunam*. Nimirum, facultates nonnullæ ſe expediendi, quæ nomen non habent. *Hiſpanum* vocabulum, (*Deſemboltura*,) eas quadam ex parte innuit: Scilicet, cum non inveniuntur in natura alicujus obices aut impedimenta: ſed rotæ animi ad motum rotarum *Fortunæ* verſatiles ſunt. Ita enim *Livius* (poſtquam *Catonem Majorem* his verbis deſcripſiſſet; *In illo viro tantum robur corporis & animi fuit, ut quocunque loco natus eſſet, fortunam ſibi facturus videretur;*)

tur; illud diserte notat, quod ei fuisset *ingenium versatile*. Quare si quis limis & adductis oculis aspiciat, videbit *Fortunam: cæca* enim licet sit, haud tamen prorsus *invisibilis*. Etenim via *Fortunæ* similis est *Galaxiæ* in æthere; quæ concursus est, sive coacervatio complurium stellarum minutarum, seorsim invisibilium, sed conjunctim luminosorum. Eodem modo, complures virtutes sunt, exiguæ, & vix in notam incurrentes; sive potius facultates & consuetudines appositæ; quæ *fortunatos* reddunt. *Itali* ex ipsis nonnullas notant: quales quis minime putaret. Cum hominem innuunt, cui prosperam *Fortunam* spondent, inter cæteras ejus qualitates adjicient, quod habet *Poco di Matto*. Neque sane inveniuntur aliæ duæ Qualitates magis ad hanc propitiæ, quam si quis habeat modicum ex *stulto*, & non nimium ex *honesto*. Itaque, quibus Patria, aut Principes sui, nimio plus chari extiterunt; iidem nunquam *fortunati* fuerunt; neque profecto esse possunt. Quando enim cogitationes suas extra se ipsum quis collocaverit, viam suam bene inire nequit.

Fortuna præpropera, magna molientes, & nonnihil turbulentos, reddit; at *Fortuna* exercita ea est, quæ efficit prudentes & cordatos. *Fortuna* proculdubio, saltem pro-

propter filias suas, honorem meretur; *Confidentiam* scilicet, & *Existimationem*; Etenim has duas parit *Fortuna* prospera; alteram intra nos ipsos; alteram in aliis erga nos; Eæque vicissim pariunt animos & auctoritatem. Viri cuncti prudentes, quo invidiam suarum virtutum amoliantur, omnia *Providentiæ* & *Fortunæ* imputare solent: Ita enim decentius & liberius eas sibi assumere possint; Quinetiam Majestatem homini quandam addit, si videretur *Numini* curæ esse. Sic *Cæsar*, dum animaret gubernatorem navis in tempestate, dixit; *Cæsarem portas, & fortunam ejus*. Sic *Sylla* nomen *Felicis* elegit, non *Magni*. Atque illud observationem non præteriit; eos, qui ex professo, sapientiæ & artibus propriis nimium tribuerunt, in fine *infortunatos* evasisse.

Narratur de *Timotheo Atheniensi* postquam in reddendis rationibus Præfecturæ suæ, hanc Clausulam, ad ravim usque, inseruisset; *Atque in hoc nulla erant fortunæ partes*, deinceps illi nihil cessisse prospere. Sunt certe, quorum *fortuna* similis Carminibus *Homeri*, quæ majore cum facilitate fluunt, quam aliorum *Poëtarum* Versus: Id quod *Plutarchus* de *Fortuna Timoleontis*, ad *Fortunas Agesilai*, aut *Epaminondæ*, comparata, prædicat. Hoc vero ut fiat, sine dubio,

dubio, in nobis ipsis, maxime situm est.

XXXIX.

De Usura Sive Foenore.

Plurimi Invectivas quasdam ingeniosas, in *Fœneratores*, commenti sunt. Dicunt; Miserum esse, Diabolum in *Dei* partem involasse, *Decimas* scilicet. *Fœneratorem* maximum esse *Sabbathi violatorem*; Aratrum siquidem suum non cessare *Sabbathis*. *Fœneratorem Fucum* esse, de quo *Virgilius*;

Ignavum Fucos pecus à præsepibus arcent.

Fœneratorem, Legem primitivam, post Lapsum hominis latam, pessundare; quæ fuit; *In sudore vultus tui comedes panem tuum*; minime vero; *In sudore vultus alieni*. *Fœneratores* pileis luteis indui oportere, quia *Iudaizant*. Rem esse contra naturam, ut *pecunia* generaret *pecuniam*; & hujusmodi alia. Ego vero hoc dico tantū; *Fœnus esse, inter Concessa, propter duritiem cordis*. Cum enim necesse sit hominibus, ut *pecunias* mutuo dent, & accipiant; sintq; tam duro corde, ut eas gratis cōmodare nolint; reliquum est ut permittantur *Usura*. Alii nonnulli in medium adduxerunt callidas quasdam & suspectas propositiones, de Argentariis, & Excambiis publicis, detectione fortunarum hominum singulorum, & aliis hujusmodi artificiis.

Verum

Verum pauci de *Fœnore* differuerunt solide & utiliter. Optimum fuerit, proponere nobis ante oculos *Fœnoris commoda*, & *incommoda*; ut Bonum vel ponderetur, vel separetur; Quinetiam cavere inprimis, ne dum *Fœnore* feramur in melius, intercipiamur, & incidamus in pejus.

Incommoda Fœnoris hæc sunt; Primum, quod Mercatorum numerum minuit. Nam si ignava hæc *pecunia* in *fœnus* erogatio è medio tolleretur, *nummi* non delitescerent præ socordia; sed, magna ex parte, in mercaturam impenderentur; Quæ instar *Venæ Portæ*, cuivis *Regno* est, ad opes introducendas. Secundum, quod Mercatores inopes reddit; Sicut enim Colonus terram colere ita fructuose nequit, si Reditum solvat nimis gravem; ita Mercator tam commode & lucrose mercaturam suam exercere vix potest, si *pecuniis fœnore* sumptis negotietur. Tertium *Incommodum* duorum priorum Appendix quædam est, Portoriorum & Vectigalium publicorum imminutio, quæ fluunt & refluunt, pro modo commercii. Quartum, quod Thesaurum, & *Pecunias* Regni sive Reipublicæ, in paucorum manus reducit: Cum enim *Fœneratoris* lucrum certum sit, cæterorum incertum, eveniet in fine ludi; prout fit sæpe in alea, ut maxima pars pecuniæ

cuniæ promo cedat. Illud autem pro inconcusso tenendum, florere Rempublicam inprimis, cum *pecuniæ* dispergantur, non coacerventur. Quintum, quod terræ & prædiorum pretium deprimit: Etenim *pecuniæ* insumuntur, vel in mercaturam, vel in prædiorum coëmptiones; *Fœnus* autem utrique obviare videtur. Sextum, quod omnes labores, molimina, & inventa nova quæcunque, enervat & hebetat; in quibus *pecunia* minime sibi deesset, nisi à torpedine ista impediretur. Postremum, quod tinea est & teredo facultatum quamplurimorum hominum; id quod, tractu temporis, egestatem publicam parit.

E contrario, *Commoda Fœnoris* hæc sunt. Primo. quod utcunque *Usuræ* in aliquibus mercaturæ noceant, in aliis nihilominus prosunt: Certissimum enim est, maximam mercaturæ partem à junioribus Mercatoribus exerceri, *fœnore* sumptis *pecuniis*; Unde si *Fœnerator* pecunias suas, vel exigat, vel non emittat, secutura necessario est magna mercaturæ clades. Secundum est, quod nisi prompta hæc à *Fœneratoribus pecuniarum* mutuatio hominum necessitatibus subveniret, in extremas angustias cito redigerentur: quandoquidem cogerentur res suas (sive bona mobilia fuerint, sive prædia) nimis vili pretio vendere: Ita-

Itaque, ubi *Fœnus* rodit tantum, distractiones præproperæ penitus absorberent. Nam quantum ad *Oppignerationes*; aut ea quæ a *Iureconsultis* appellantur *Mortua vadia*, huic certe malo remedium vix exhibebunt: Siquidem aut ea prorsus non accipient homines sine *Fœnore*: aut si accipiant, solutione ad diem minime præstita, summo jure agent. Memini, *Pecuniosum* quendam, virum durum, rure agentem, qui solebat dicere; *In malam crucem abeat ista fœneratio: Impedimento est quo minus Pignorum & Obligationum pœnas exigere possimus.* Tertium & ultimum hoc est: Nugas meras dico, si quis existimet, Mutuationem pecuniarum facilem, non admisso *Fœnore*, fieri posse: Neque tui sus quis animo comprehenderit, innumera quæ sequentur mala, si Contractus illi mutui dati & accepti convellantur. Itaque de abolendis prorsus *Vsuris* sermones facere ineptum foret. Respub. omnes, pro diversa tamen ad *Sortem* ratione, eas tolerant; adeo ut opinio illa in *Vtopiam* protinus releganda.

Dicamus jam de *Reformatione* & *Norma Vsurarum.* Quibus nimirum modis, *Incommoda* earũ optime evitentur, *Commoda* retineantur. Patet jam, conferendo inter se *Commoda* & *Incommoda Vsurarum*,

rum, quod modo fecimus,) duo esse, quæ reconciliare oportet. Prius, ut retundantur dentes *Fœnoris*, ne nimium mordeat: Secundum, ut viris pecuniosis aperiatur via, qua ad pecunias Mercatoribus præstandum invitentur, ne Commercium intercidat aut languescat. Hoc autem fieri non potest, nisi in *Fœnore* duas Proportiones introducas: *Minorem* & *Majorem*. Si enim *Fœnus* ad unicam tantum Proportionem, eamque minorem, redigas; mutuo accipientem aliquantulum levabis, sed Mercator *pecunias* non facile reperiet. Atque insuper notandum est; Mercaturam, cum sit omnium maxime lucrosa, *Fœnus* ad proportionem bene magnam ferre posse; alios Contractus minime.

Ut his duabus intentionibus satisfiat, hac via insistere licet. Duæ sunto *Fœnoris* Proportiones; Prior omnibus permittatur; Posterior cum licentia, aliquibus tantum hominibus, & in aliquibus Reipublicæ locis, ubi mercatura fervet, concedatur. Primo igitur, (si nos audias) reducatur *Fœnus* ad partem vicesimam *Sortis* pro Mutuatione in annum: Ea proportio Edicto promulgetur, ut libera sit omnibus. Pro ea accipienda, *Princeps* sive Respublica, mulctæ omni renunciet. Hoc ab obstructione aliqua generali, aut difficultate

majo-

majore, Mutuationem conservabit. Hoc innumeris Mutuatoribus, ruri & alibi degentibus, solamini erit. Hoc magna ex parte prædiorum pretia adaugebit. Quandoquidem annuus valor prædiorum, hic apud nos in *Anglia*, excedet illam *Fœnoris*, ad hanc Proportionem redacti, quantum annuus valor sex librarum, excedit illum quinque tantum. Hoc denique, industrias hominum, ad utilia & lucrosa inventa acuet & excitabit: eo quod plurimi hujusmodi inventis potius se dedent, quam lucro tam exili, quale diximus, ex *Usuris*, acquiescere; præsertim cum lucro jampridem majori ex iisdem assuevissent. Secundo, certis quibusdam hominibus, commodandi Mercatoribus notis, & non aliis quibuscunque hominibus, *Licentia* concedatur: Hoc autem fiat, additis Cautionibus quæ sequuntur. Sit Proportio (etiam hæc de qua loquimur) illa paulo remissior, quã antea solvere solebant: Hoc pacto, universi, tam Mercatores, quam alii, reformatione hac recreabuntur. *Princeps* autem, sive Resp., exiguam aliquam Summam percipiat, pro *Licentiis* singulis; reliquum lucri, *Fœneratori* cedat. Si enim lucrum *Fœneratoris* leviter tantum minuatur, eum nullo modo à *fœnore* exercendo deterrebit: Exempli gratia; Si quis antea

decem

decem aut novem libras, pro *Sorte* centum librarum, quotannis accipere solebat: is etiam octo potius libris contentus erit, quam *Fœneratorem* exuet, aut certa cum incertis commutabit. Sint isti, quibus *Licentia* scilicet conceditur, numero minime definiti; Sed tamen ad Urbes aliquas, & Oppida quæ mercatura florent, restringantur: Ita enim, prætextu *Licentiarum*, opportunitatem non habebunt *Pecunias* aliorum pro suis commodandi: nec novem aut octo librarum Proportio, Licentia munita, generalem illam quinque librarum absorbebit: Nemo siquidem *pecunias* suas procul à se mittere, aut in manus ignotas concredere, præoptabit.

XL.

De Juventute et Senectute.

I*Uvenis* annis, poterit esse senex *horis*, si *temporis* jacturam non fecerit. Sed hoc raro contingit. Generaliter, *Iuventus* similis est primis cogitationibus, quæ secundis sapientia cedunt. Etenim inest cogitationibus *Juventus* quædam, non minus quam ætatibus. Attamen inventio *Iuvenum* vivacior est quam *Senum*; Atque imaginationes in mentes eorū illabuntur melius, & veluti divinius. Ingenia præfervida, & quæ cupiditatibus violentis ac perturbatio-

bationibus huc illuc impelluntur, non matura fiunt ad res gerendas, donec *Meridiem* ætatis suæ attigerint. Ut videre est in *Iulio Cæsare*, & *Septimio Severo*. De quorum posteriore dictum est: *Iuventutem egit erroribus, imo furoribus plenam*: Qui tamen, in serie *Imperatorum* universa, fuit propemodum celeberrimus. Sed ingenia sedata & composita, etiam in *juventute* florere possint. Cujus rei exempla cernuntur, in *Augusto Cæsare*, *Cosmo Duce Florentiæ*, *Gastono de Fois*, & aliis nonnullis. Ex altera parte, calor & vivacitas, si in *Senectute* inveniantur, temperamentum optimum constituunt ad negotia. *Iuvenes* ad inveniendum magis idonei sunt, quam ad judicandum; & executione potius quam consiliis validi: & ad negotia nova melius adhibentur, quam ad consueta. Etenim experientia *Senum*, in iis quæ sub experientia eorum cadunt, eos dirigit: sed in rebus novis eos seducit. Errores *Iuvenum* negotia sæpenumero pessundant: verum errores *Senum* non ultra fere procedunt; nisi ut plus fieri potuisset, aut citius. *Iuvenes*, in rebus gerendis & tractādis, majora amplectuntur, quam comprehendere valeant; plura movent, quam componere rursus sciunt: ad fines advolant gradibus & mediis non bene pensitatis; præcepta quæ-

dam absurde, persequuntur, in quæ casu inciderunt: extrema remedia à principio usque tentant: deniq; quod errores conduplicat, errores agnoscere, aut revocare, detrectant: Similes equis male domitis, quæ nec se sistere, nec vertere, volunt. *Senes* plus satis objiciunt, in consultationibus nimium morantur: pericula, plusquam expedit, reformidant; pœnitentia præpropera vacillant; atque negotia raro admodum ad periodum justam deducunt: sat putantes, mediocritate quadam successus frui. Bonum certe fuerit, in negotiis mixturam adhibere, & *Senum* & *Iuvenum*: Illud enim in præsens utile erit, ut virtutes utriusque ætatis, defectus earum corrigant; Utile etiam futuro, ut *Iuvenes* perdiscant, dum *Senes* moderentur; Postremo accidentia externa melius compescit, quia *Senes* auctoritate, *Iuvenes* gratia & popularitate, pollent. At in Moralibus *Iuventus* fortasse primas tenebit, ut *Senectus* in Politicis. Ex *Rabbinis* quispiam, super Textum illum: (*Iuvenes vestri videbunt visiones, & Senes vestri somniabunt somnia:*). sic infert; Quod *Iuvenes* propiore ad se aditu *Deus* dignatur, quam *Senes*: Quia *Visio* revelatio clarior & manifestior est, quam *Somnium*. Et sane, quanto quis magis de Mundo bibit, tanto plus toxico ejus inficitur: Tum

Sene-

Senectus, potius in facultatibus intellectus, quam in virtutibus voluntatis & affectuum, proficit. Sunt qui in *Iuventute* admodum præcoces sunt, sed currentibus annis cito marcescunt, & deveniunt evanidi. Tales sunt, Primoqui ingenia nacti sunt fragilia, quorum acies facile retunditur: qualis fuit *Hermogenes Rhetor*: cujus Libri subtilissimi sunt; verum ipse paulo post stupidus evasit. Secundum genus eorum, quibus naturales quædam facultates insunt, quæ magis *Iuventutem* decent, quam *Senectutem*: qualis est Oratio fluens, & luxuriosa: quæ in *Iuvene* laudatur; in *Sene* non item. Ita *Cicero* loquitur de *Hortensio*: *Idem manebat, neque idem decebat*. Tertium eorum, qui sub initiis nimium efferuntur, & magnanimitate præditi sunt, supra quam ætas provectior ferre valeat: qualis fuit *Scipio Africanus*, de quo *Livius* ita prædicat: *Vltima primis cedebant*.

XLI.

De Pulchritudine.

Virtus, instar Gemmæ pretiosæ, optima est; sine ornamentis inserta. Atque profecto eadem præstat; in corpore decoro, licet non delicato: quodque aspectus dignitatem potius præ se ferat, quam *pulchritudinem*. Neque fere reperies, eximie

mie *formosos* virtutibus pollere: ac si Natura in hoc magis incubuisset, ut non turpiter erraret, quam ut aliquid excellens produceret. Itaque conversationibus apti sunt, at excelsos spiritus non gerunt: Et urbanitati potius student, quam virtuti. Sed hoc in omnibus non tenet. Siquidem *Augustus Cæsar, Titus Vespasianus, Philippus Pulcher Rex Gallus, Edovardus Quartus Rex Angliæ, Alcibiades Atheniensis, Ismaël Persa*, viri prorsus magni fuerunt, & nihilominus *perpulchri*.

In *Pulchritudine* præfertur venustas colori: & decorus ac gratiosus oris & corporis motus ipsi venustati. Ea præcipua *Pulchritudinis* portio quam pictura repræsentare non potest; Imo nec effigies ipsa viva, primo aspectu. Non reperitur *Pulchritudo* aliqua excellens, cui non insit aliquid minus conforme in compagine. Haud facile, quis dixerit, utrum *Apelles*, aut *Albertus Durerus* nugator major fuerit: quorum alter hominem secundum proportiones Geometricas effingere voluit; alter, ex compluribus faciebus, optimas quasque partes desumendo, unam satagebat depingere excellentem. Tales (credo) effigies vix ulli placebunt, præterquam Pictori ipsi. Non quin existimem, elegantiorem faciem depingi à Pictore posse quã unquam

in vivis fuit: sed hoc ei contingere oportet ex felicitate quadam, & casu, (veluti Musicis sui cantus) non autem ex Regulis artis. Videre est facies nonnullas, quarum partes singulæ examini si subjiciantur, vix unam reperies quā separatim probes: quæ tamen in consortio satis placent. Quod si verum sit, *Pulchritudinem* præcipuam sitam esse in motu decoro, mirum sane non est, si provectiores ætate aliquando videantur junioribus *amabiliores*: Secundum illud *Euripidis: Pulchrorum autumnus pulcher:* Etenim fieri non potest, ut Juvenis per omnia decus tueatur, nisi forte juventutem ipsam ad supplementum decoris assumas. *Pulchritudo*, est instar fructus horarii, qui facile corrumpitur; nec diu durat: atque sæpe juventutem inducit dissolutam, senectutem autem sero pœnitentem: attamen si bene collocetur, virtutes splendere facit, vitia erubescere.

XLII.

De Deformitate.

Deformes Naturam fere ulciscuntur: Sicut enim natura minus illis propitia fuit, ita & illi Naturæ vicissim adversi: cum sint plerique ipsorum (ut loquitur *Scriptura*) *sine affectione naturali*. Est proculdubio consensus inter animam & corpus:

pus: atque Natura, *ubi peccat in uno, periclitatur in altero*. Sed quia in fabrica animæ conceditur homini electio, in fabrica corporis imponitur necessitas: astra inclinationis naturalis obscurantur nonnunquam à Sole virtutis & disciplinæ. Consentaneum itaque fuerit, de *Deformitate* dicere, non ut signo, quod quandoque fallit; sed ut caussa, quæ perraro effectu destituitur. Quicunq; in persona sua aliquid habet, quod contemptum inducit, perpetuum habet in se stimulum, quo à contemptu se vindicet: Itaque *Deformes* semper audacissimi: in principio, veluti in defensione sua, utpote qui contemptui exponuntur: sed processu temporis, ex habitu acquisito. Iterum *Deformitas* industriam acuit: ejus generis industriam, ut aliorum defectus & infirmitates sedulo rimētur, unde habeant quod rependant. Præterea, in potentioribus, suspiciones & zelotypiam, versus eos, extinguit: veluti homines quos tuto despicere liceat: competitores autem & æmulos consopit: utpote nihil suspicantes de promotione eorum ad honores, donec ipsos in possessione honorum videant. Adeo ut si rem diligenter introspicias, in magnis ingeniis *Deformitas* ascensum ad honores patefaciat. *Reges* antiquis temporibus; (atque hodie etiam in

in *Imperiis* nonnullis) *Eunuchorum* fidei magnopere inniti solebant: Qui enim erga omnes invidi sunt, uni magis fidi sunt, & obnoxii. Attamen fidem illis adhibebant, potius ut rimatoribus bonis & susurronibus, quam aut Magistratibus aut ministris publicis. Similis etiam est ratio *deformium*. Manet illa Regula, quam antea posuimus: *Deformes*, si animosi sint, à derisu & ignomina liberare se gnaviter contendent: Quod fieri non potest, nisi aut per virtutem, aut per malitiam. Itaque nil mirum cuiquam videatur, si quandoque in viros egregios evadant; qualis fuit *Agesilaus*, *Zangerus Solymanni Filius*, *Æsopus*, *Gasca Peruviæ Præfectus*: quin & *Socrates* illis annumerari possit, cum aliis.

XLIII.

De Ædificiis.

Ædes extruuntur, ut in iis habitemus, non ut eas spectemus: Pulchritudini igitur præponatur Usus, nisi forte utrunque obtineri possit. Relinquamus fabricas *ædium* speciosas, quæ admirationem incurrunt, *palatiis Poëtarum incantatis*: qui eas extruunt sumptu parvo. Qui *domum* elegantem ædificat, sed in situ malo, carceri se ipsum mandat. Situm autem malum intelligo, non tantum ubi aër in-

ſalubris, ſed etiam ubi aër inæqualis eſt: Quales ſunt *ædes*, quæ extruuntur quidem in colliculo paululum elevato: ſed cincto undiq;, more Theatri, collibus altioribus: ubi ardor Solis conſtringitur, venti autem, veluti in canalibus, variis æſtibus reciprocantur: adeo ut in hujuſmodi ſitu ſubito ſentias diverſitatem non minorem caloris & frigoris, quam ſi in locis diverſis habitares. Neque malum ſitum facit aëris ſolummodo conditio prava; verum etiam viarum & adituum incommoditas: fora rerum venalium indiga: & (ſi *Momum* conſulas) vicini mali. De compluribus aliis non loquor: qualia ſunt, Aquarum abſentia; Sylvarum defectus, quæ & focum, & umbrã, præbeant: Sterilitas ſoli, aut quod ex variis glebarum generibus minime commiſtũ ſit; Proſpectus coarctatus; Defectus terræ planæ & æquabilis: Locorum defectus in propinquo, qui venationibus, aucupiis, curſibus equorum, idonei ſint; Mare nimis in vicino, aut nimis in remoto: Commoditas nulla fluviorum navigabilium, aut etiam incommoditas ipſorum ob inundationes: Situs remotior ab urbibus magnis, quod negotiis obeſt, aut etiam propinquior, quod victui neceſſaria abſorbet, & omnia cara reddit: Locus ubi quis latifundia ampla poſſideat, aut acquirere

rere

rere possit, & locus contra ubi pennas extendere nequeat: Quæ singula minime eo animo enumeramus, ac si *domus* aliqua his incommodis omnibus vacare possit, verum ut tot ex illis evitemus, quod evitari concedatur: atque rursus, si quis *Domos* plures ædificet, ita rem disponat, ut qu : in una desint commoditates, adsint in altera. Responsum *Luculli Pompeio*, bellulum erat: qui, cum in palatio *Luculli*, immensas & luminosas porticus & cameras conspexisset, sic infit: *Optime proculdubio hic habitatur æstate, sed quomodo hyemem toleras?* Cui *Lucullus*: *Quid, numnam me putas avium prudentiam non assequi: quarum nonnullæ, hyeme ingruente, sedes suas mutant?*

Transeundum jam à situ *Domus*, ad *domum* ipsam. Imitabimur *Ciceronem*: qui libros conscripsit *de Oratore*, & librum unicum qui inscribitur *Orator*: quorum priores *Præcepta artis* tradunt, posterior *Perfectionem*. Describemus igitur *Palatium Regium*, atque ejusdem *modulum* quendam conficiemus. Prorsus enim mirabilis res est, tam vastas hodie existere moles in *Europa*, quales sunt *Vaticanum*, & *Escuriale*, & nonnullæ aliæ: in quibus tamen *Cameram* aliquam vere magnificam vix reperies.

Primum igitur statuo, *Palatium* perfectum neutiquam esse, nisi duas habeat portiones diversas; *portionem Convivii*, ut loquitur Liber *Hester*: & *portionem Mansionis* sive familiæ: alterum ad pompas, magnificentias, & celebritates; alterum ad habitationis usum. Intelligo, *portiones* istas duas extrui debere, non ut latera *domus*, sed ut *frontis* ipsius partes: easque exterius uniformes esse, licet interius longe diversas. Conjungi autē volumus *portiones* istas, per turrim sublimem & splendidam, in medio frontis. Atque, quoad *portionem convivii*, unicam tantum illic *Cameram* poni velim: eamque supra gradus quinquaginta pedes ad minus altam: & subter eam, *Cameram* item alteram, similis longitudinis & latitudinis: quæ apparatum & instructionem, ad festa, ludos, & ejusmodi magnificentias: actores etiam, dum se ornent & parent, commode recipiat. Alteram *portionem*, *Mansionis* scilicet, dividi velim præcipue, in *Aulam*, & *Sacellum*, utramque amplam & pulchram: Eas vero per universam *Portionis* longitudinem extendi nolim; sed relinqui in exitu Cœnacula duo: hyemale & æstivale: Atque subter hæc omnia (excepto *Sacello*) Cellas amplas subterraneas collocari volo: quæ Culinis privatis, Promptuariis, Panariis, & simili-

milibus, inserviant. Quantum ad Turrim; Eam elevari volo usque ad duo Tabulata: utrunque quindecim pedes altum, supra duas alas frontis; coopertam plumbo æquabili, atque statuis per fulcra laterum, in summitate, decoratam: Eandem turrim in Cubicula distingui volo. Gradus autem turris apertos esse, in se revertentes, & per senos subinde divisos; utrinque statuis ligneis, inauratis, vel saltem ænei coloris, cinctos, cum statione spatiosa & lata in vertice. Verum, cavendum, ne locus, ubi famuli comedant, sit ad unum gradum, vel prope: Si enim sit, ciborum nidor ascender, tanquam in tubo quodam. Et de *fronte Ædificii* hactenus. Tantum intelligo gradus primos ascensus ad viginti pedes sustolli debere; altitudinem scilicet Tabulati inferioris.

Ultra *frontem Ædificii*, aream spatiosam designo, cujus latera tria sint; ipsa *ædium fronte* haud paululum humiliora; Atque in quatuor angulis ejusdem areæ, turres extruantur, altitudinem laterum prædictorum nonnihil superantes, ad gradus, quibus in superiora ascendantur, capiendos: quæ turres non recipiantur in planum *ædificii*; sed extra promineant. Area autem integra lapidibus latis quadrangulis minime substernatur: Nam hujusmodi pavi-

Primum igitur statuo, *Palatium* perfectum neutiquam esse, nisi duas habeat portiones diversas; *portionem Convivii*, ut loquitur Liber *Hester*: & *portionem Mansionis* sive familiæ: alterum ad pompas, magnificentias, & celebritates; alterum ad habitationis usum. Intelligo, *portiones* istas duas extrui debere, non ut latera *domus*, sed ut *frontis* ipsius partes: easque exterius uniformes esse, licet interius longe diversas. Conjungi autē volumus *portiones* istas, per turrim sublimem & splendidam, in medio frontis. Atque, quoad *portionem convivii*, unicam tantum illic *Cameram* poni velim: eamque supra gradus quinquaginta pedes ad minus altam: & subter eam, *Cameram* item alteram, similis longitudinis & latitudinis: quæ apparatum & instructionem, ad festa, ludos, & ejusmodi magnificentias: actores etiam, dum se ornent & parent, commode recipiat. Alteram *portionem*, *Mansionis* scilicet, dividi velim præcipue, in *Aulam*, & *Sacellum*, utramque amplam & pulchram: Eas vero per universam *Portionis* longitudinem extendi nolim; sed relinqui in exitu Cœnacula duo: hyemale & æstivale: Atque subter hæc omnia (excepto *Sacello*) Cellas amplas subterraneas collocari volo: quæ Culinis privatis, Promptuariis, Panariis, & simili-

milibus, inserviant. Quantum ad Turrim; Eam elevari volo usque ad duo Tabulata: utrunque quindecim pedes altum, supra duas alas frontis; coopertam plumbo æquabili, atque statuis per fulcra laterum, in summitate, decoratam: Eandem turrim in Cubicula distingui volo. Gradus autem turris apertos esse, in se revertentes, & per senos subinde divisos; utrinque statuis ligneis, inauratis, vel saltem ænei coloris, cinctos, cum statione spatiosa & lata in vertice. Verum, cavendum, ne locus, ubi famuli comedant, sit ad unum gradum, vel prope: Si enim sit, ciborum nidor ascendet, tanquam in tubo quodam. Et de *fronte Ædificii* hactenus. Tantum intelligo gradus primos ascensus ad viginti pedes sustolli debere; altitudinem scilicet Tabulati inferioris.

Ultra *frontem Ædificii*, aream spatiosam designo, cujus latera tria sint; ipsa *ædium fronte* haud paululum humiliora; Atque in quatuor angulis ejusdem areæ, turres extruantur, altitudinem laterum prædictorum nonnihil superantes, ad gradus, quibus in superiora ascendantur, capiendos: quæ turres non recipiantur in planum *ædificii*; sed extra promineant. Area autem integra lapidibus latis quadrangulis minime substernatur: Nam hujusmodi pavi-

menta calorem molestum æstate, & similiter frigus asperum hyeme, immittunt: sed habeat ambulacra, ex ejusmodi lapidibus, per latera tantum *ædificii*; & formam crucis, ex iisdem, in medio: cum quadris interpositis, quæ gramine vestiantur, detonso quidem, sed non nimis prope terram. Latus universum areæ, ex *parte Convivii*, occupent spatiosæ & speciosæ *Porticus*. In quibus singulis *Porticibus* sint in laquearibus tres aut quinque Sphæræ concavæ, (Cupulas vocant,) pulchræ, in longitudine positæ, ad æqualem distantiam: Sint quoque fenestræ, ex vitro colorato, ubi pingantur columnæ, imagines omnigenæ, flores, & similia. At latus ex *parte Familiæ*, simul cum latere tertio è regione *frontis*, complectatur *Cameras præsentiales*, & alias usus ac decoris ordinarii: atque rursus Cubicula: Sintque etiam tria ista latera ita extructa, ut exhibeant *ædificium* duplex: non translucida, sed ex altera tantum parte fenestrata; ut tam matutinis, quam vespertinis temporibus, præsto sint *Cameræ*, in quas Sol non intret. Accommodentur etiam eo modo, ut habeantur ibi *Cubicula* & *Cameræ* tam æstivales ad refrigerium, quam hyemales ad frigus arcendum. Invenies non raro *ædes* pulchras, sed tamen ita vitro & fenestris repletas, ut

vix locum suppeditent, ubi te recipias aut ad Solem, aut ad frigus, evitandum. Quantum ad Fenestras prominentes, sive arcuatas, eas probo tanquam res commodas: (Urbibus sanæ fenestrè ad planum *ædificii*, & minime protuberantes, magis conveniunt: propter Uniformitatem structuræ plateas versus;) Sunt enim receptus colloquiis opportuni: atque insuper tam Ventum, quam Solem, summovent: Quod enim alias, per totam fere *Cameram*, pertransisset, vix ultra fenestram penetrabit. Raræ tamen sint hujusmodi fenestræ arcuatæ, non ultra quatuor: duæ scilicet, ex utroque latere areæ.

Ultra hanc, quam diximus, *Aream*, sit alia interior: paris, & amplitudinis, & altitudinis: *Horto* per exterius circumcincta: interius autem, Ambulacris pulchris arcuatis, usque ad primum Tabulatum, circundata. Pars autem exterior Solarii inferioris versus *Hortum*, quatenus ad duo latera, convertatur, in *Specum* sive *Cavernam*; (*Grottam* moderni vocant) ad umbram & æstivationem: apertam, aut fenestratam, tantum ex parte *Horti*: Sit autem *Caverna* illa solo æqua, non omnino pressa: & eleganti pavimento strata; ad terræ vapores excludendos. Erigatur autem in medio istius areæ *Fons* splendidus: aut

Opus

Opus aliquod ex Statuis magnificum: Pavimentum autem ſimile ſit areæ illi antedictæ. Hujus areæ *ædificia*, ex utroque latere, deſtinentur *Cameris*, & *Conclavibus* ſecretioribus: Latus autem tranſverſum, Porticibus etiam ſecretioribus. Curandum vero, ut aliquæ, tam ex Cameris & Conclavibus, quam ex Porticibus, deſignentur ad uſum infirmorum: ſi forte *Princeps*, aut quivis è grandioribus, ægrotaverit. Habeant autem Portiones ſingulæ ægris deſtinatæ (ut moderni loquuntur) *Ante-Cameram*, *Cameram* ad Cubile, & *Re-Cameram*. Hæc autem, quæ diximus, ſupra ſecundum Solarium collocentur. At latus tranſverſum Solarii inferioris, verſus *Hortum* convertatur in Porticum ſpecioſam, patentem, & columnis fultam. Rurſus, ſupra Solarium tertium, ex omnibus tribus lateribus, ſtatuantur Porticus elegantes, columnares, & apertæ, ad proſpectum & refrigerium *Horti* excipiendum. Verum ad angulos duos lateris tranſverſi, in Solario ſecundo, accommodentur & ornentur duo ſplendida & delicata *Conclavia*, (*Cabinettos* moderni vocant:) pavimento nitente, aulæis ſumptuoſis inſtructa, vitro Cryſtallino feneſtrata, cum Cupola elevante, in medio. Sint autem *Conclavia* illa rebus curioſis omnigenis, & ſpe-

ſpectatu dignis, referta. In ſupremis quoque Porticibus (ſi fieri poſſet) optarem collocari, juxta parietes, in locis diverſis, *Fonticulos* quoſdam aquam emittentes: qui per ſecretos tubos iterum tranſeant. Interior autem pars, in Solario ſuperiore, verſus aream, formetur in Porticus & Ambulacra, bene munita & obducta, ad uſum convaleſcentium. Atque hactenus de *Modulo Palatii* ipſius: Nam de Balpeis, & piſcinis, non loquor. Supereſt tamen, ut antequam ad frontem ædium pervenias, collocentur areæ tres: Area viridis, gramine veſtita, cum pariete in circuitu, & juxta parietem arboribus, ordine poſitis, ſata; area altera, ejuſdem amplitudinis, ſed in pariete cujus ſint turriculæ extructæ; aut ſimile quid ejuſmodi elegantiæ: area item tertia, quæ cum fronte ipſa *ædium*, quadrangulum conſtituat; quam *ædificio* certe aliquo circundatam nolo; neque rurſus nudis parietibus cinctam: ſed Ambulacris ſupra columnas, non arcus, erectis: in ſummitate vero plumbo, vel lapide quadrato, coopertis, & ad latera elegantibus Statuis parvis, ænei coloris, munitis, clauſam. Quatenus vero ad *ædificia* omnia, quæ uſibus familiaribus inſerviunt, ſummoveantur illa, ad aliquam diſtantiam, à *Palatio* ipſo; ita tamen, ut

in-

interponantur *Porticus* humiliores, & obtectæ: intra quas ad *Palatium* transire possis.

XLIV.

De Hortis.

Deus ipse primus plantavit *Hortum*. Atque revera, inter solatia humana, illud *horti* est purissimum. Etenim spiritus hominum maxime reficit & oblectat: quo sine, *Ædificia* & *Palatia*, manus tantum sunt opera, nec sapiunt Naturam. Quinetiam notabis, Secula cum proficiunt in cultura & magnificentia, citius pervenire ad *ædificiorum* pulchritudinem, quam ad *hortorum* elegantiam & amænitatem: quasi elegantia illa *Hortorum* esset res perfectior.

Statuo, in *hortis Regalibus* assignari oportere *Hortos* pro singulis anni *mensibus*: in quibus, separatim, Plantæ, quæ illo *Mense* florent & vigent, producantur. Pro *Decembri*, *Ianuario*, & fine *Novembris*, eligendæ sunt Plantæ, quæ per totam Hyemem virescunt; Quales sunt: Aquifolia: Hedera: Laurus: Iunipetus: Cupressus: Taxus: Buxus: Pinus: Abies: Rosmarinus: Lavendula, Pervinca, flore albo, purpureo, & cæruleo: Chamædris: Irides quoad folia: Aurantia, Limones, & Myrtus, si Calidariis conserventur; &

Amaracus juxta parietem & versus Solem satus. Sequuntur pro fine *Ianuarii* & *Februario*: Arbustum Chamæleæ Germanicæ sive Mezereonis; quæ eo tempore floret; Crocus vernus, flore luteo, & glauco: Primulæ Veris; Anemones: Tulipa præcox: Hyacinthus Orientalis: Chamæiris: Fritellaria. Pro *Martio*: Omne genus Violarum, præcipue Purpureæ simplici flore, quæ sunt præcocissimæ: Pseudonarcissus luteus, Bellis, Amygdalus, quæ tunc floret: Malus Persica, & Cornus, quæ etiam tunc florent: Rubus odoratus. Pro *Aprili*: Viola flore albo multiplice, Parietaria lutea, Leucoium, Herba paralysis; Irides, & Lilia omnigena: Flores Roris marini, Tulipa, Pæonia; flore multiplici: Narcissus verus: Periclimenum *Sabaudicum*: Cerasus, & Pirus, & Prunus diversi generis in flore: Acanthus, quæ tum folia emittit: Arbor Lelac. Pro *Majo* & *Iunio*; Cama-cariophyllus omnium generum, præcipue virgineus: Omne genus Rosarum, Moschata sola excepta, quæ serius floret: Periclemenum commune, Fraga, Buglossum, Columbina: Flos Africanus, simplex, & multiplex: Cerasus, quæ tum fructum profert: Ribes: Ficus in fructu: Baccæ Rubi Idæi: Vitis flores: Lavendula florens: Satyrium hor-

hortense flore albo: Herba Muscaria: Lilium Convallium: Malus florens: Flos Cyaneus. Pro *Iulio*: Cariophyllata omnium generum: Rosa Moschata, Tilia florens; Pira, & Poma & Pruna, præcocia. Pro *Augusto*: Pruna omnium generum, Pira, Mala Armeniaca, Baccæ Oxyacanthæ, Nuces Avellanæ, Melones Moschatellini, & omnigeni Coloris Delphinum, sive Consolida Regalis. Pro *Septembri*, Uvæ, Poma, Papaver variorum colorum, Mala Persica, Melo-cotonea, Nectarinæ, Corna, Pira hyemalia, Cydonea. Pro *Octobri*, & principio *Novembris*, Sorba, Mespila, pruna sylvestria, Rosæ seræ, Malvæ arborescentes flore roseo; & similia. Hæ vero, quas enumeravimus, Plantæ, *Climati Londinensi* conveniunt. Sed hoc volo; ut sit alicubi quasi Ver perpetuum, prout fert loci conditio.

Quoniam autem *odor Florum*, spirans in aëre, (ubi undulat more modulationis *Musicæ*,) gratior multo est, quam si eos decerpas manu, ideo nihil magis confert, ad delectationem illam, quæ ex *odore Florum* percipitur, quam nosse eos *Flores* & *Plantas*, quæ adhuc crescentes, nec avulsæ maxime emittunt auras suaves, & aërem *Odore* perfundunt. Rosæ tam pallidæ, quam rubræ, dum crescunt, *Odoris* sui sunt

ſunt tenaces, nec aërem tingunt; adeo ut juxta ſepem earum ambulans, nihil *Odoris* percipias, etiamſi hoc experiaris tempore roris matutini. Laurus itidem dum creſcit, *Odoris* parum emittit: neque etiam Roſmarinus, aut Amaracus. Id, quod ante omnia ſuaviſſimo *Odore* aërem (creſcens) imbuit, eſt Viola; præcipue alba, flore multiplici: quæ bis quotannis floret: medio *Aprilis*, & ſub finem *Augusti*. Ei proxime accedit Roſa Moſchata: tum folia Fragariæ marceſcentis, quæ ***halitum*** emittunt plane ***cardiacum***: Tum flores Vitis, qui apparent in racemis noviter protruſis, ad inſtar pulveris, qualis eſt in caule Plantaginis: Tum Rubus odoratus: Tum Parietaria lutea, quæ gratiſſimum edit ***Odorem***, ſata juxta feneſtras Conclavis, aut Cubiculi in imo Solario ſitit Tum Cariophyllatæ, tam minores, quam majores; Tum flores Tiliæ; Tum Periclymeni flores, eminus locati: Tum flores Lavendulæ. De floribus Fabæ non loquor, quoniam campeſtres ſunt. At ea, quæ aërem jucundiſſimo *Odore* perfundunt, ſed non niſi calcata, aut contuſa, ſunt tria: Pimpinella, Serpillum, & Mentha Aquatica. Itaque Ambulacra integra his ſunt conſerenda, ut *Odorem* eorum calcando exprimas.

Horti Contentum (loquor autem de *Hor-*

Hortis Regiis : sicut feci de *Ædificiis*) haud minus triginta jugerum esse debet: Atque illud in tres partes dividi convenit: *Graminetum* in introitu: *Fruticetum* sive *Eremum* in exitu: Et *Hortum præcipuum* in medio: Præter *Ambulacra* utrinque ad latera. Mihi quidem placet, quatuor jugera *Gramineto* assignari; Sex *Fruticeto*: Bis quatuor ad *Ambulacra* ad latera; Et *Horto præcipuo* duodecim. Oblectamentum ex *Gramineto* duplex est: Primum quidem oculis, quibus nihil jucundius est, quam gramen subinde tonsum, & virescens: Alterum, quoniam in medio orbita purganda est, qua iri possit versus frontispicium *Sepis magnificæ*, quæ *Hortum præcipuum includat*. At quoniam orbita ista longa erit neque in magnis ardoribus, anni, aut diei, umbra *Horti* emenda est, ambulatione per *Graminetum*, exposito Sole; ideo *Ambulacra* obtecta, duodecim pedes alta, ex opere lignario, utrinque ad latera *Gramineti* extruenda sunt, per quæ *Hortum* introire possis, in umbra continua. Quantum autem ad *Schemata*, & *Figuras*, ex varii coloris terra distinctas, quæ subjaceant fenestris *Ædificii*, nugæ plane sunt. Sæpius videas in placentis talia. Figura quadrata *Horto* optime convenit; quam undique sepi pulcherrima & arcuata claudi opor-

oportet. Arcus extollantur supra Columnas ex opere lignario, pedes decem alti, lati sex: Spatia autem inter columnas, ejusdem dimensionis sint cum latitudine Arcus. Supra arcus sit Sepes continuata pedes quatuor alta: ex opere itidem lignario: & hanc supra, sit Turricula in summitate arcus cujusque extructa, cujus interior capacitas sufficiat avicularum caveæ excipiendæ. Et supra interstitia arcuum collocentur aliæ aliquæ figuræ inauratæ, continentes lamellas vitri colorati, quibus varie ludant radii Solares. Hanc autem Sepem intelligo supra aggerem, haud præcipitem quidem sed mediocriter declivem, sex pedes altum, totum floribus consitum, erigendam esse. Intelligo etiam, ut hæc quadra *Horti*, non totam Soli latitudinem occupet, sed satis spatii, variis Ambulacris conficiendis, utrinque ad latera relinquat: in quæ, obtecta illa *Gramineti Ambulacra*, de quibus diximus, deducant. Verum ad introitum & exitum *Horti*, hujusmodi *Ambulacra* cum sepibus omnino omittenda sunt: in introitu quidē, ne conspectum *amœna* illius *sepis*, à *Gramineto* impediat: in exitu autem, ne prospectum *Fruticeti* per arcus intercipiat.

Dispositionem soli intra claustrum *Sepis*, variandam ad placitum relinquo: Hoc in-

curiosas inventiones, arcuandi aquas sine earum effusione: & eas effingendi in varias formas, (plumarum, poculorum vitreorum, conopeorum, campanarum, & similium;) etiam rupes artificiosas, & hujusmodi. Sunt illa quidē spectatu jucunda, sed nihil ad salubritatem, aut suavitatem.

Fruticetum autem, quod tertiam totius *Horti* partem posuimus; velim ut ad similitudinem naturalis *Deserti* prope accedat. Arbores in illo plantari nolo, nisi quod in aliquibus locis erigi præcipio arborum series, quæ in vertice *Ambulacra* contineant, ramis arborum cooperta, cum fenestris. Subjaceat autem pars soli, floribus odoris suavis abunde consita, qui auras in superius exhalent; alias *Fruticetum* apertum esse sine arboribus velim. Dumeta tamen spargi placet, ex Rubo odorato, Periclymeno, & Vite sylvestri: Terram autem ubique consitam volo, Violis, Fragis præcipue, & Primulis Veris. Hæ enim plantæ jucundum spirant *Odorem*, & in umbra feliciter crescunt. *Dumeta* autem, & *Ambulacra* super arbores, spargi volumus ad placitum; non ordine aliquo collocari. Probo etiam cumulos parvos, instar eorum quos talpæ erigunt, (quales in Ericetis campestribus esse solent,) alios Serpillo, Garyophyllatis minoribus alios, alios

Cha-

Chamædri quæ florem præbet pulchrum, alios Pervinca, alios violis, Fragis alios, Floribus Paralysis alios, Bellidibus alios, alios Rosis rubris, alios Liliis convallium, alios Armeriis rubris, alios Helleboro flore purpureo, & Floribus similibus, suavibus, & bellis, consitos. Pars etiam cumulorum habeat in vertice Frutices. Eæ sint: Rosa, Juniperus, Aquifolia, Oxyacantha; (Sed hæc rarior propter Odoris gravitatem floret:) Ribelium baccis rubris; Uva *crispa*, Rosmarinus, Laurus, Rubus odoratus:& id genus aliæ. Frutices autē ferro resecandæ sunt, ne deformiter excrescant.

Jam Solum utrinque ad latera, in *Ambulacra privata*, pro quavis diei parte umbrosa, distribuendum est. Ex iis etiam quædam à ventis asperioribus ita munienda sunt, ut in iis spatiare possit quis, tanquam in porticu. Quinetiam, ob eandem caussam, videlicet ut venti arceantur, ad exitus claudenda sunt. Et hæc clausa *Ambulacra* præcipue sabulo substernenda sunt, absque gramine, ne in udo ambulatio sit. In plerisque horum *Ambulacrorum*, arbores fructiferæ omnigenæ collocandæ sunt, tam ad parietes exteros, quam in ordinibus interius. Et hoc in genere observari debet, ut terra elevata, in qua arbores fructiferæ plantantur, sit lata, humilis, & mol-

Primum igitur statuo, *Palatium* perfectum neutiquam esse, nisi duas habeat portiones diversas; *portionem Convivii*, ut loquitur Liber *Hester*; & *portionem Mansionis* sive familiæ: alterum ad pompas, magnificentias, & celebritates; alterum ad habitationis usum. Intelligo, *portiones* istas duas extrui debere, non ut latera *domus*, sed ut *frontis* ipsius partes: easque exterius uniformes esse, licet interius longe diversas. Conjungi autē volumus *portiones* istas, per turrim sublimem & splendidam, in medio frontis. Atque, quoad *portionem convivii*, unicam tantum illic *Cameram* poni velim: eamque supra gradus quinquaginta pedes ad minus altam: & subter eam, *Cameram* item alteram, similis longitudinis & latitudinis: quæ apparatum & instructionem, ad festa, ludos, & ejusmodi magnificentias: actores etiam, dum se ornent & parent, commode recipiat. Alteram *portionem*, *Mansionis* scilicet, dividi velim præcipue, in *Aulam*, & *Sacellum*, utramque amplam & pulchram: Eas vero per universam *Portionis* longitudinem extendi nolim; sed relinqui in exitu Cœnacula duo: hyemale & æstivale: Atque subter hæc omnia (excepto *Sacello*) Cellas amplas subterraneas collocari volo: quæ Culinis privatis, Promptuariis, Panariis, & simili-

milibus, inserviant. Quantum ad Turrim; Eam elevari volo usque ad duo Tabulata: utrunque quindecim pedes altum, supra duas alas frontis; coopertam plumbo æquabili, atque statuis per fulcra laterum, in summitate, decoratam: Eandem turrim in Cubicula distingui volo. Gradus autem turris apertos esse, in se revertentes, & per senos subinde divisos; utrinque statuis ligneis, inauratis, vel saltem ænei coloris, cinctos, cum statione spatiosa & lata in vertice. Verum, cavendum, ne locus, ubi famuli comedant, sit ad unum gradum, vel prope: Si enim sit, ciborum nidor ascendet, tanquam in tubo quodam. Et de *fronte Ædificii* hactenus. Tantum intelligo gradus primos ascensus ad viginti pedes sustolli debere; altitudinem scilicet Tabulati inferioris.

Ultra *frontem Ædificii*, aream spatiosam designo, cujus latera tria sint; ipsa *ædium fronte* haud paululum humiliora; Atque in quatuor angulis ejusdem areæ, turres extruantur, altitudinem laterum prædictorum nonnihil superantes, ad gradus, quibus in superiora ascendantur, capiendos: quæ turres non recipiantur in planum *ædificii*; sed extra promineant. Area autem integra lapidibus latis quadrangulis minime substernatur: Nam hujusmodi pavi-

 menta

menta calorem molestum æstate, & similiter frigus asperum hyeme, immittunt: sed habeat ambulacra, ex ejusmodi lapidibus, per latera tantum *ædificii*; & formam crucis, ex iisdem, in medio: cum quadris interpositis, quæ gramine vestiantur, detonso quidem, sed non nimis prope terram. Latus universum areæ, ex *parte Convivii*, occupent spatiosæ & speciosæ *Porticus*. In quibus singulis *Porticibus* sint in laquearibus tres aut quinque Sphæræ concavæ, (Cupulas vocant,) pulchræ, in longitudine positæ, ad æqualem distantiam: Sint quoque fenestræ, ex vitro colorato, ubi pingantur columnæ, imagines omnigenæ, flores, & similia. At latus ex *parte Familiæ*, simul cum latere tertio è regione *frontis*, complectatur *Cameras præsentiales*, & alias usus ac decoris ordinarii: atque rursus Cubicula: Sintque etiam tria ista latera ita extructa, ut exhibeant *ædificium* duplex: non translucida, sed ex altera tantum parte fenestrata; ut tam matutinis, quam vespertinis temporibus, præsto sint *Cameræ*, in quas Sol non intret. Accommodentur etiam eo modo, ut habeantur ibi *Cubicula* & *Cameræ* tam æstivales ad refrigerium, quam hyemales ad frigus arcendum. Invenies non raro *ædes* pulchras, sed tamen ita vitro & fenestris repletas, ut

vix

vix locum ſuppeditent, ubi te recipias aut ad Solem, aut ad frigus, evitandum. Quantum ad Feneſtras prominentes, ſive arcuatas, eas probo tanquam res commodas: (Urbibus ſanæ feneſtrè ad planum *ædificii*, & minime protuberantes, magis conveniunt: propter Uniformitatem ſtructuræ plateas verſus;) Sunt enim receptus colloquiis opportuni: atque inſuper tam Ventum, quam Solem, ſummovent: Quod enim alias, per totam fere *Cameram*, pertranſiſſet, vix ultra feneſtram penetrabit. Raræ tamen ſint hujuſmodi feneſtræ arcuatæ, non ultra quatuor: duæ ſcilicet, ex utroque latere areæ.

Ultra hanc, quam diximus, *Aream*, ſit alia interior: paris, & amplitudinis, & altitudinis: *Horto* per exterius circumcincta: interius autem, Ambulacris pulchris arcuatis, uſque ad primum Tabulatum, circundata. Pars autem exterior Solarii inferioris verſus *Hortum*, quatenus ad duo latera, convertatur, in *Specum* ſive *Cavernam*; (*Grottam* moderni vocant) ad umbram & æſtivationem: apertam, aut feneſtratam, tantum ex parte *Horti*: Sit autem *Caverna* illa ſolo æqua, non omnino preſſa: & eleganti pavimento ſtrata; ad terræ vapores excludendos. Erigatur autem in medio iſtius areæ *Fons* ſplendidus: aut

Opus

Opus aliquod ex Statuis magnificum: Pavimentum autem simile sit areæ illi antedictæ. Hujus areæ *ædificia*, ex utroque latere, destinentur *Cameris*, & *Conclavibus* secretioribus: Latus autem transversum, Porticibus etiam secretioribus. Curandum vero, ut aliquæ, tam ex Cameris & Conclavibus, quam ex Porticibus, designentur ad usum infirmorum: si forte *Princeps*, aut quivis è grandioribus, ægrotaverit. Habeant autem Portiones singulæ ægris destinatæ (ut moderni loquuntur) *Ante-Cameram*, *Cameram* ad Cubile, & *Re-Cameram*. Hæc autem, quæ diximus, supra secundum Solarium collocentur. At latus transversum Solarii inferioris, versus *Hortum* convertatur in Porticum speciosam, patentem, & columnis fultam. Rursus, supra Solarium tertium, ex omnibus tribus lateribus, statuantur Porticus elegantes, columnares, & apertæ, ad prospectum & refrigerium *Horti* excipiendum. Verum ad angulos duos lateris transversi, in Solario secundo, accommodentur & ornentur duo splendida & delicata *Conclavia*, (*Cabinettos* moderni vocant:) pavimento nitente, aulæis sumptuosis instructa, vitro Crystallino fenestrata, cum Cupola elevante, in medio. Sint autem *Conclavia* illa rebus curiosis omnigenis, & spe-

ſpectatu dignis, referta. In ſupremis quoque Porticibus (ſi fieri poſſet) optarem collocari, juxta parietes, in locis diverſis, *Fonticulos* quoſdam aquam emittentes: qui per ſecretos tubos iterum tranſeant. Interior autem pars, in Solario ſuperiore, verſus aream, formetur in Porticus & Ambulacra, bene munita & obducta, ad uſum convaleſcentium. Atque hactenus de *Modulo Palatii* ipſius: Nam de Balneis, & piſcinis, non loquor. Supereſt tamen, ut antequam ad frontem ædium pervenias, collocentur areæ tres: Area viridis, gramine veſtita, cum pariete in circuitu, & juxta parietem arboribus, ordine poſitis, ſata: area altera, ejuſdem amplitudinis, ſed in pariete cujus ſint turriculæ extructæ; aut ſimile quid ejuſmodi elegantiæ: area item tertia, quæ cum fronte ipſa *ædium*, quadrangulum conſtituat; quam *ædificio* certe aliquo circundatam nolo; neque rurſus nudis parietibus cinctam: ſed Ambulacris ſupra columnas, non arcus, erectis: in ſummitate vero plumbo, vel lapide quadrato, coopertis, & ad latera elegantibus Statuis parvis, ænei coloris, munitis, clauſam. Quatenus vero ad *ædificia* omnia, quæ uſibus familiaribus inſerviunt, ſummoveantur illa, ad aliquam diſtantiam, à *Palatio* ipſo; ita tamen, ut

interponantur *Porticus* humiliores, & obtectæ: intra quas ad *Palatium* transire possis.

XLIV.

DE HORTIS.

DEus ipse primus plantavit *Hortum*. Atque revera, inter solatia humana, illud *horti* est purissimum. Etenim spiritus hominum maxime reficit & oblectat: quo sine, *Ædificia* & *Palatia*, manus tantum sunt opera, nec sapiunt Naturam. Quinetiam notabis, Secula cum proficiunt in cultura & magnificentia, citius pervenire ad *ædificiorum* pulchritudinem, quam ad *hortorum* elegantiam & amænitatem: quasi elegantia illa *Hortorum* esset res perfectior.

Statuo, in *hortis Regalibus* assignari oportere *Hortos* pro singulis anni *mensibus*: in quibus, separatim, Plantæ, quæ illo *Mense* florent & vigent, producantur. Pro *Decembri*, *Ianuario*, & fine *Novembris*, eligendæ sunt Plantæ, quæ per totam Hyemem virescunt; Quales sunt: Aquifolia: Hedera: Laurus: Iuniperus: Cupressus: Taxus: Buxus: Pinus: Abies: Rosmarinus: Lavendula, Pervinca; flore albo, purpureo, & cæruleo: Chamædris: Irides quoad folia: Aurantia, Limones, & Myrtus, si Calidariis conserventur; &

Ama-

Amaracus juxta parietem & versus Solem satus. Sequuntur pro fine *Ianuarii* & *Februario*: Arbustum Chamæleæ Germanicæ sive Mezereonis; quæ eo tempore floret; Crocus vernus, flore luteo, & glauco: Primulæ Veris; Anemones: Tulipa præcox: Hyacinthus Orientalis: Chamæiris: Fritellaria. Pro *Martio*: Omne genus Violarum, præcipue Purpureæ simplici flore, quæ sunt præcocissimæ: Pseudonarcissus luteus, Bellis, Amygdalus, quæ tunc floret: Malus Persica, & Cornus, quæ etiam tunc florent: Rubus odoratus. Pro *Aprili*: Viola flore albo multiplice, Parietaria lutea, Leucoium, Herba paralysis; Irides, & Lilia omnigena: Flores Roris marini, Tulipa, Pæonia; flore multiplici: Narcissus verus: Periclimenum *Sabaudicum*: Cerasus, & Pirus, & Prunus diversi generis in flore: Acanthus, quæ tum folia emittit: Arbor Lelac. Pro *Majo* & *Iunio*; Cama-cariophyllus omnium generum, præcipue virgineus: Omne genus Rosarum, Moschata sola excepta, quæ serius floret: Periclemenum commune, Fraga, Buglossum, Columbina: Flos Africanus, simplex, & multiplex: Cerasus, quæ tum fructum profert: Ribes: Ficus in fructu: Baccæ Rubi Idæi: Vitis flores: Lavendula florens: Satyrium hor-

hortenſe flore albo: Herba Muſcaria: Lilium Convallium: Malus florens: Flos Cyaneus. Pro *Iulio*: Cariophyllata omnium generum: Roſa Moſchata, Tilia florens; Pira, & Poma & Pruna, præcocia. Pro *Auguſto*: Pruna omnium generum, Pira, Mala Armeniaca, Baccæ Oxyacanthæ, Nuces Avellanæ, Melones Moſchatellini, & omnigeni Coloris Delphinum, ſive Conſolida Regalis. Pro *Septembri*, Uvæ, Poma, Papaver variorum colorum, Mala Perſica, Melo-cotonea, Nectarinæ, Corna, Pira hyemalia, Cydonea. Pro *Octobri*, & principio *Novembris*, Sorba, Meſpila, pruna ſylveſtria, Roſæ feræ, Malvæ arboreſcentes flore roſeo, & ſimilia. Hæ vero, quas enumeravimus, Plantæ, *Climati Londinenſi* conveniunt. Sed hoc volo; ut ſit alicubi quaſi Ver perpetuum, prout fert loci conditio.

Quoniam autem *odor Florum*, ſpirans in aëre, (ubi undulat more modulationis *Muſica*,) gratior multo eſt, quam ſi eos decerpas manu, ideo nihil magis confert, ad delectationem illam, quæ ex *odore Florum* percipitur, quam noſſe eos *Flores* & *Plantas*, quæ adhuc creſcentes, nec avulſæ maxime emittunt auras ſuaves, & aërem *Odore* perfundunt. Roſæ tam pallidæ, quam rubræ, dum creſcunt, *Odoris* ſui

ſunt

ſunt tenaces, nec aërem tingunt; adeo ut juxta ſepem earum ambulans, nihil *Odoris* percipias, etiamſi hoc experiaris tempore roris matutini. Laurus itidem dum creſcit, *Odoris* parum emittit: neque etiam Roſmarinus, aut Amaracus. Id, quod ante omnia ſuaviſſimo *Odore* aërem (creſcens) imbuit, eſt Viola; præcipue alba, flore multiplici: quæ bis quotannis floret: medio *Aprilis*, & ſub finem *Augusti*. Ei proxime accedit Roſa Moſchata: tum folia Fragariæ marceſcentis, quæ *halitum* emittunt plane *cardiacum*: Tum flores Vitis, qui apparent in racemis noviter protruſis, ad inſtar pulveris, qualis eſt in caule Plantaginis: Tum Rubus odoratus: Tum Parietaria lutea, quæ gratiſſimum edit *Odorem*, ſata juxta feneſtras Conclavis, aut Cubiculi in imo Solario ſiti: Tum Cariophyllatæ, tam minores, quam majores; Tum flores Tiliæ; Tum Periclymeni flores, eminus locati: Tum flores Lavendulæ. De floribus Fabæ non loquor, quoniam campeſtres ſunt. At ea, quæ aërem jucundiſſimo *Odore* perfundunt, ſed non niſi calcata, aut contuſa, ſunt tria: Pimpinella, Serpillum, & Mentha Aquatica. Itaque Ambulacra integra his ſunt conſerenda, ut *Odorem* eorum calcando exprimas.

Horti Contentum (loquor autem de *Hor-*

Hortis Regiis : sicut feci de *Ædificiis*) haud minus triginta jugerum esse debet: Atque illud in tres partes dividi convenit: *Graminetum* in introitu: *Fruticetum* sive *Eremum* in exitu: Et *Hortum præcipuum* in medio: Præter *Ambulacra* utrinque ad latera. Mihi quidem placet, quatuor jugera *Gramineto* assignari; Sex *Fruticeto*: Bis quatuor ad *Ambulacra* ad latera; Et *Horto præcipuo* duodecim. Oblectamentum ex *Gramineto* duplex est: Primum quidem oculis, quibus nihil jucundius est, quam gramen subinde tonsum, & virescens: Alterum, quoniam in medio orbita purganda est, qua iri possit versus frontispicium *Sepis magnificæ*, quæ *Hortum præcipuum includat*. At quoniam orbita ista longa erit neque in magnis ardoribus, anni, aut diei, umbra *Horti* emenda est, ambulatione per *Graminetum*, exposito Sole; ideo *Ambulacra* obtecta, duodecim pedes alta, ex opere lignario, utrinque ad latera *Gramineti* extruenda sunt, per quæ *Hortum* introire possis, in umbra continua. Quantum autem ad *Schemata*, & *Figuras*, ex varii coloris terra distinctas, quæ subjaceant fenestris *Ædificii*, nugæ plane sunt. Sæpius videas in placentis talia. Figura quadrata *Horto* optime convenit; quam undique sepi pulcherrima & arcuata claudi

opor-

oportet. Arcus extollantur supra Columnas ex opere lignario, pedes decem alti, lati sex: Spatia autem inter columnas, ejusdem dimensionis sint cum latitudine Arcus. Supra arcus fit Sepes continuata pedes quatuor alta: ex opere itidem lignario: & hanc supra, fit Turricula in summitate arcus cujusque extructa, cujus interior capacitas sufficiat avicularum caveæ excipiendæ. Et supra interstitia arcuum collocentur aliæ aliquæ figuræ inauratæ, continentes lamellas vitri colorati, quibus varie ludant radii Solares. Hanc autem Sepem intelligo supra aggerem, haud præcipitem quidem sed mediocriter declivem, sex pedes altum, totum floribus consitum, erigendam esse. Intelligo etiam, ut hæc quadra *Horti*, non totam Soli latitudinem occupet, sed satis spatii, variis Ambulacris conficiendis, utrinque ad latera relinquat: in quæ, obtecta illa *Gramineti Ambulacra*, de quibus diximus, deducant. Verum ad introitum & exitum *Horti*, hujusmodi *Ambulacra* cum sepibus omnino omittenda sunt: in introitu quidē, ne conspectum *amœnæ* illius *sepis*, à *Gramineto* impediat: in exitu autem, ne prospectum *Fruticeti* per arcus intercipiat.

Dispositionem soli intra claustrum *Sepis*, variandam ad placitum relinquo: Hoc in-

interim monens, ut, quæcunque ea tandem ſit, nimis curioſa & operoſa ne ſit. *Imagines* exciſas ex Iunipero, vel alia materia hortenſi, non probo: Puerilia ſunt iſta. Humiles ſpeculæ rotundæ, inſtar fimbriarum, cum Pyramidibus parvulis, placent. Columnas etiam, & Pyramides altas, ex opere lignario, in aliquibus locis ſparſas, ſepibus veſtitas, recipio. *Ambulacra* ampla & ſpatioſa eſſe volo, *Ambulacra* anguſtiora & obtectiora ad Latera ſummovenda ſunt, neutiquam vero in Pomærio *Horti* præcipui collocanda. Conſulerem etiam, ut in medio *Horti* ſit *Monticellus* pulcher, cum tribus aſcenſus ordinibus, & tribus *Ambulacris*, ejus latitudinis, ut quatuor una ambulare poſſint. Et hæc inſuper *Ambulacra* perfecte circularia eſſe ſuadeo, abſque figuris Propugnaculorum. Altitudo autem *Monticelli* triginta pedum eſto: Atque in vertice, *Domicellus* elegans extruatur, cum Caminis venuſte ordinatis, & abſque multo vitro.

Fontes quod attinet, magno ſunt illi ornamento, & refrigerio; ſed Stagna, & Piſcinæ, exulent: *Hortum* enim inſalubrem reddunt, & ſcatentem muſcis, ranis, & ſimilibus. *Fontes* duorum generum intelligo; Unum qui aquam ſalientem verſet, & diſpergat, cum crateribus ſuis: Alterum niti-

nitidum aquæ receptaculum, quadratum, pedum triginta vel quadraginta, illime, sine cœno, aut piscibus. Quoad primum, *Imagines* inauratæ, aut marmoreæ, quæ in usu sunt, ornamento esse recte possunt. Sed in eo genere cardo rei est, ita aquam regere, ut perpetuo fluat: nec consistat, aut in cratere, aut in cisterna; ita ut quiete non sit decolor, versa aut in viridem, aut rubrum, aut hujusmodi: neque muscum colligat, aut putredinem. Etiam, manu purganda est quotidie, ut maneat limpida. Itidem, gradus aliqui ascensus ad *Fontem*, & *Pavimentum* circa eum elegans, decori sunt. Illum alterum *Fontis* genus, quod Balneum sive Lavacrum dici potest, multum ornatus, & curiositatis, recipere potest: quibus non immoramur. Veluti: Ut fundum sit *imaginibus* decoratum, latera quoque: simul hinc inde vitro variorum colorum, & hujusmodi corporibus politis, & radiantibus, splendens: circundatum etiam clausura humilium statuarum. Sed maximum est illud; cujus, in priore genere *Fontium*, mentionem fecimus; Nimirum, ut aqua sit in perpetuo motu: aqua scilicet, quæ Balneo superior sit, nutrita: per canales venustos inducta: & rursus, per tubos subter terrã æqualis dimensionis, ne aqua diutius consistat, educta. Verum quoad curio-

curiosas inventiones, arcuandi aquas sine earum effusione: & eas effingendi in varias formas, (plumarum, poculorum vitreorum, conopeorum, campanarum, & similium;) etiam rupes artificiosas, & hujusmodi. Sunt illa quidē spectatu jucunda, sed nihil ad salubritatem, aut suavitatem.

Fruticetum autem, quod tertiam totius *Horti* partem posuimus; velim ut ad similitudinem naturalis *Deserti* prope accedat. Arbores in illo plantari nolo, nisi quod in aliquibus locis erigi præcipio arborum series, quæ in vertice *Ambulacra* contineant, ramis arborum cooperta, cum fenestris. Subjaceat autem pars soli, floribus odoris suavis abunde consita, qui auras in superius exhalent; alias *Fruticetum* apertum esse sine arboribus velim. Dumeta tamen spargi placet, ex Rubo odorato, Periclymeno, & Vite sylvestri: Terram autem ubique consitam volo, Violis, Fragis præcipue, & Primulis Veris. Hæ enim plantæ jucundum spirant *Odorem*, & in umbra feliciter crescunt. *Dumeta* autem, & *Ambulacra* super arbores, spargi volumus ad placitum; non ordine aliquo collocari. Probo etiam cumulos parvos, instar eorum quos talpæ erigunt, (quales in Ericetis campestribus esse solent,) alios Serpillo, Garyophyllatis minoribus alios, alios

Cha-

Chamædri quæ florem præbet pulchrum, alios Pervinca, alios violis, Fragis alios, Floribus Paralysis alios, Bellidibus alios, alios Rosis rubris, alios Liliis convallium, alios Armeriis rubris, alios Helleboro flore purpereo, & Floribus similibus, suavibus, & bellis, consitos. Pars etiam cumulorum habeat in vertice Frutices. Eæ sint: Rosa, Juniperus, Aquifolia, Oxyacantha; (Sed hæc rarior propter Odoris gravitatem floret:) Ribesium baccis rubris; *Uva crispa*, Rosmarinus, Laurus, Rubus odoratus: & id genus aliæ. Frutices autẽ ferro resecandæ sunt, ne deformiter excrescant.

Jam Solum utrinque ad latera, in *Ambulacra privata*, pro quavis diei parte umbrosa, distribuendum est. Ex iis etiam quædam à ventis asperioribus ita munienda sunt, ut in iis spatiare possit quis, tanquam in porticu. Quinetiam, ob eandem caussam, videlicet ut venti arceantur, ad exitus claudenda sunt. Et hæc clausa *Ambulacra* præcipue sabulo substernenda sunt, absque gramine, ne in udo ambulatio fit. In plerisque horum *Ambulacrorum*, arbores fructiferæ omnigenæ collocandæ sunt, tam ad parietes exteros, quam in ordinibus interius. Et hoc in genere observari debet, ut terra elevata, in qua arbores fructiferæ plantantur, sit lata, humilis, & mol-

liter ascendens: & floribus suavibus consita, sed raris, ne succo defraudent arbores. Ad exitus Soli lateralis utrinque monticellos fieri probo, ad talem altitudinem parietis exterioris, ut in monticello stanti, in agros pateat prospectus.

Rursus, quoad *Hortum* præcipuum, non negarem, in eo confici debere *Ambulacra* quædam, eaq; minime angusta, arboribus fructiferis utrinque consita. Quin & arboreta aliqua arborum fructiferarum prope consitarum: & Umbracula artificiosa & bella, cum sedibus ordine elegante locata. Verum hæc nullo modo nimis confertim: Relinquendus est enim *Hortus* præcipuus apertior, & aëre perflabilis, & liber. Umbram enim quæras velim in Ambulacris lateralibus, ubi in ardoribus anni, vel diei, ambules. *Hortus* siquidem præcipuus comparatus est in temperatiores anni partes, vernas, & autumnales, æstate autem, ad matutina & vespertina tempora, aut etiam ad dies nubilosos.

Aviaria non probo, nisi tantæ sint amplitudinis, ut cespites gramine substerni queant: fruticibus etiam & arbusculis vivis conserantur: ut *aves* liberius volitent, & se per diversa oblectare & componere possint: utque nulla in area aviarii conspiciatur spurcities.

Quan-

Quantum vero ad *Ambulacra* in *clivis*, & variis ascensibus amœnis conficienda, illa Naturæ dona sunt, nec ubique extrui possunt: Nos autem ea posuimus, quæ omni loco conveniunt.

Horti itaque *Regii* figuram jam delineavimus, partim præceptis, partim modulo generali, sed minime accurato. Et hac in re sumptibus minime pepercimus. Sed ad *Principes* id nihil est, qui, ut nunc fit, plerunque *Hortulanos* consulunt: atque haud minore sumptu, varia, parum cum judicio, componunt: addentes etiam quandoque statuas, & alia, ad magnificentiam, & pompam: sed ad genuinam *Hortorum* voluptatem, & amœnitatem, nihil conducentia.

XLV.

De Officio Judicis.

Generaliter, melius est, per Verba *negotiari*, quam per Literas; & per Intercessionem personæ tertiæ, quam per se ipsum. Literæ utiles sunt cum quis, per Literas itidem, responsum elicere desiderat; vel, ubi sua intersit, Exemplaria Literarum quas scripsit, producere, & monstrare: denique, ubi metuere quis merito possit, ne sermo interrumpatur, aut per portiones audiatur. Contra viva voce tractare præstat, cum facies hominis reve-

rentiam incussura sit; ut fit plerunque in colloquio cum inferiore: aut in rebus, quas extremis tantum digitis tangere convenit; in quibus oculus loquentis, in vultum & gestum alterius intentus, monere possit, quousque procedere liceat; & generaliter, quando libertatem quis sibi retinere cupit, vel dicendi, vel interpretandi ea quæ dixerit. In tractando per alios, cautius & melius fuerit, eos eligere qui simplicioris sunt ingenii; quos probabile est, illa, quę in mandatis habent, executuros, & successum rei fideliter narraturos: quam eos, qui ex aliorum negotiis aliquid in se honoris aut utilitatis transferre callidi sunt, atque ea, quæ referent, verbis emollient, ut impense placeant. Tales etiam adhibe, qui *negotio*, cui præficiuntur, faveant; id enim industriam acuit: atque insuper tales, qui cum re quam tractant congruitaté quandam habent; veluti, audaces ad expostulandum; blandos ad persuadendum: astutos ad observandum & rimandum: protervos, & paulo absurdiores, ad res, quæ aliquid iniqui habent, transigendas. Tales etiam adhibe, qui in *Negotiis* tuis antea tractandis felices fuerunt, & obtinuerunt; Hoc enim confidentiam parit; & omnem lapidem movebunt, quo veluti præscriptionem tueantur. Melius fuerit, hominem cum

quo *negotiaris*, primo leviter degustare, & quasi ex longinquo, quam ab initio Summam rei proponere; Nisi forte in animo sit, brevi illis aliqua quæstiuncula irretire & opprimere. Præstat cum illis *negotiari*, qui in ambitu sunt, quam cum illis, qui desideria sua sunt adepti. Si cum alio sub conditione *negotieris*, prima veluti occupatio, aut possessio votorum, in præcipuis numeranda: Id autem cum ratione postulare nequis, nisi aut natura rei talis sit quæ præcedere debeat: aut alteri commode insinuare possis, illum opera tua in aliis usurũ; aut denique habearis ipse pro homine inprimis integro & verace. Omnis *Negotiatio* eo spectat: aut ut *detegat* aliquid; aut ut *efficiat*. *Detegunt* se homines, vel animum suum communicando; vel cum ira cõmoti sunt, nec se bene cohibere sciunt: vel cum ex improviso opprimuntur; vel cum necessitate quadam adiguntur, non habentes quod prætexant. Si quem ad *nutum* fingere cupias, ut inde *efficias* aliquid; aut inclinationes & mores ejus bene cognoscendi, ut eum manu ducas; aut fines ejus perspiciendi, ut suadeas; aut infirmitates ejus, & ea quibus obnoxius est, exploranda, ut terreas; aut deniq; amici ejus, qui plurimum apud eum valent conciliandi, ut eo modo regere possis. In *tractando* cũ cal-

lidis & dolosis, verbis eorum minime credendum; nisi fines & intentiones eorum habeas verborum interpretes; Quin & optimum fuerit, pauca apud illos loqui, & quæ minime expectant. In rebus quibuscunque difficilioribus non expectandum, ut quis simul, & serat, & metat, sed præparatione opus est; ut per gradus maturescant.

XLVI.

DE CLIENTIBVS, FAMVLIS, & AMICIS.

Clientes sumptuosi minime admittendi; ne dum quis caudæ pennas adauget, alarum pennas præscindat. Eos autem sumptuosos intelligo, non solum qui impensis gravant, sed etiam qui petitionibus molesti & importuni sunt. *Clientes* communes, cōditiones alias expectare non debent, extra favorem, commendationem, si opus sit, & ab injuria protectionem. *Clientes* autem *Amici factiosi*, adhuc magis vitandi, qui alicui se applicant, non tam ex amore ipsius cui famulantur, quam ex odio versus alium concepto. Unde sæpenumero sequitur animorū illa abalienatio, quam videre est inter potentiores. Similiter, *Clientes* illi gloriosi, qui in hoc incumbunt, ut loco buccinarum sint, ad laudes eorum resonandas, quibus famulantur, haud parum nocent: etenim negotia futilitate sua corrum-

rumpunt; tum vero honorem Domini sui (si quis vere rem reputet) exportant, & mercem invidiæ invehunt. Est & aliud genus *Clientum* prorsus periculosum; qui nil aliud quam Speculatores sunt, & secreta familiæ rimantur, ac rursus aliorum auribus insusurrant: Attamen hujusmodi homines, apud Dominos suos, sæpenumero in summo pretio habentur; siquidem officiosi sunt, & susurros fere commutant. *Clientela* hominum Ordinis cujuspiam, si ejusdem cum *Patrono* Ordinis sint, (veluti militum versus illum qui præfecturam in bellis gessit, & hujusmodi,) semper pro re decora habitum est, & in bonam partem acceptum, etiam in *Monarchiis:* modo absit pompa nimia, & popularitas. Verum *Clientela* omnium maxime honorifica, ea est; Ut quis *Patronum* se profiteatur, eorũ qui virtute & meritis clarent, cujuscunque Ordinis sint, vel Conditionis. Attamen ubi nulla insignis cernitur in meritis dissimilitudo, præstat mediocribus patrocinari, quam eminentioribus. Atque insuper; si verum omnino dicendum sit, in seculis aliquanto corruptioribus, homines industrii & satagentes, usui magis sunt, quam vera virtute præditi. Certi, in imperando, optimum est, ejusdem gradus Subditos pari comitate tractare; Paucos enim

immensa gratia prosequi, ipsos magis insolentes, reliquos malevolos efficiet; quandoquidem Ordinis paritas æquas gratiæ conditiones, tanquam ex debito, poscit. Verum econtra, in iis, quæ favoris meri sunt, prodest cum delectu afficere; Nam eos, qui benignius tractantur, impense gratos reddet, cæteros imprimis officiosos: Neque de hoc merito conqueratur quispiam; cum omnia ex gratia, non ex debito, prodeāt. Recte cavetur, ne sub initiis immoderatius aliquem favore prosequaris; Nam quæ tractu temporis sequentur, vix istis initiis respondere possunt. Fingi, (quod ajunt:) & regi, ab *Amico* aliquo, tutum non est: Etenim mollitiem quandam animi prodit: Tum vero convitiis & scandalo occasionem præbet: Plurimi enim, qui nos ipsos immediate non perstrinxissent, *Amicum* illum nostrum contumeliis afficere non verebuntur; atque eo modo honorem nostrum vulnerabunt. Attamen, plurium potestati subjici, & veluti in partes distrahi, adhuc pejus; Hoc enim nos reddet postremæ (ut nunc loquuntur,) editionis, & plenos inconstantiæ. Deliberare cum *Amicis* aliquot paucis, honorabile sane & utile; *Spectatores enim sæpenumero plus vident, quam Lusores*: Atque (ut Adagio dicitur) *Vallis optime collem monstrat:*

Amici-

Amicitia vera in Orbe, rara admodum; & minime omnium ea quæ inter æquales; quod genus apud veteres celebrari solebat. Si qua est, ea reperietur inter superiorem & inferiorem; fortunæ quorum altera alteram comprehendere possint.

XLVII.

DE SVPPLICANTIBVS.

SUscipiuntur complura *Negotia* & *Inventa* mala; & *Petitiones privatæ* bonum corrumpunt publicum. Suscipiuntur etiam complura *Negotia* in se bona, sed animo non bono: intelligo, non solum corrupto, sed etiam callido; absque ulla perficiendi *Negotii* intentione. Non desunt, qui *Petitiones* in manus suas recipiunt, & operam avide pollicentur, quibus tamen, ut cum effectu procedant, curæ non est: verum si animadvertant, rem aliorum conatu successuram, ipsi quoque gratiam aucupabuntur; aut certe mercedem aliquam secundariam captabunt, aut denique *Supplicantis* spes, dum negotium vertitur, in usum proprium convertent. Alii *Petitiones* amplectuntur, eo solū animo, ut negotiis aliorum, quæ simul tractantur, impedimenta injiciant: velut aliquid obiter deferant & informent, cujus alias prætextum idoneum parare non potuerint: de

Petitione ipsa, cum sibi hoc modo consuluerint, nihil solliciti: vel generaliter, ut per aliorum negotia negotiis suis pontem sternant. Imo & alii tam mala fide agunt, ut *Petitiones* suscipiant consilio deliberato eos destituendi, qui Competitori aut Adversario gratificentur.

Certe si quis rem perpendat, comitatur omnem *Petitionem* jus quoddam, vel æquitatis, si sit *petitio* Justitiæ; vel meriti, si sit *petitio* Gratiæ. Si quem moveat inclinatio propria, ut parti iniquiori faveat; in causa Judiciali, utatur potius auctoritate sua, ut rem componat, quam ut obtineat. Si quem moveat inclinatio propria, ut favore suo minus merentem impertiat, in Causa Gratiæ; abstineat saltem ob omni calumnia, & maledicentia, in melius merentem. *Petitiones*, quas ipse non satis intelligis, Amico alicui fido & sagaci demanda; qui referat, an ejusmodi sint, quas salvo honore promovere possis: verum prudenti & anxio judicio Amicus ille deligendus; alias quidlibet tibi imponet. *Supplicantes*, his temporibus, adeo mora & procrastinationibus cruciantur, ut Veracitas & Candor; vel in negotium primitus recusando; vel in successum ejus qualemcunque qualem animo simplici referendo; vel in gratiam non ultra quam par est captando; res facta sit non

non solum laudabilis, verum etiam gratiosa. In *Petitionibus* Gratiæ, prima *Petitionis* oblatio, nullius debet esse momenti; Eo usque *Supplicantis* fides, in re illa patefacienda, valere possit, ut si notitia ejus aliunde quam per eum haberi non potuisset, hoc ei fraudi non sit, sed potius remuneretur. Valorem ejus, quod petitur, ignorare, imperitia quædam est; non secus ac, æquitatem ejusdem oscitanter prætervehi, malam arguit conscientiam. *Petitiones* sedulo occultare, non modicum prodest ad obtinendum; Spes enim jactare. Competitorum licet alios deterrere possit, alios tamen acuet, & excitabit. Verum temporum opportunitates, ante omnia, in *Petitionibus* valent. Temporum inquam, non tantum respectu eorum, in quorum potestate positum est, *Petitiones* vel rejicere, vel concedere; verum etiam respectu eorum, à quibus juste metuendum, ne se illis opponant. In delectu ejus, cui *Petitionis* tuæ curam demandes, respicias magis aptitudinem; quam amplitudinem; atque eum potius adhibe, qui paucioribus negotiis se immiscet, quam qui omnia amplectitur. Denegatæ *Petitionis* iteratio concessioni ipsi quandoque æquipollet; modo quis se, nec animo dejectum, nec male affectum, ostendat. *Iniquum petas, ut æquum feras*;

Regula non mala, ubi quis gratia floreat: Alias enim consultius foret, gradibus quibusdam, ad id quod petis, ascendere, & aliquid saltem impetrare: Qui enim in principio, *Supplicantis* erga se studium amittere non dubitasset; is, in fine, & *studium Supplicantis*, & *beneficium*, prius *collatum*, simul amittere non sustinebit. Nihil tam leve videtur, quam viros præpotentes de *Literis* suis interpellare; cum tamen, si *Literæ* illæ in causis minus honestis & justis volitent: tantum de existimatione scribentis depereat. Non invenitur in Rebuspub. perniciosius hominum genus, quam generales isti *Petitionum Concinnatores*; Etenim pestes plane sunt & lues, negotiorum publicorum.

XLVIII.

De Studiis, & Lectione Librorum.

Studia, & *Lectiones Librorum*, aut Meditationum voluptati, aut Orationis ornamento, aut Negotiorum subsidio, inserviunt. Usus eorum; quatenus ad voluptatem, in secessu & otio inprimis percipitur: Quatenus ad Orationis ornamenta, in sermone tam familiari, quam solenni, locum habet; Quatenus vero ad Negotiorum subsidium, huc spectat; ut accuratiore judicio res & suspiciantur & disponantur.

tur. Etenim, homines, rerum gerendarum gnari, ad negotia exequenda idonei fortasse sunt; & in specialibus judicio non malo utuntur: verum Consilia de Summis rerum, eorumque Inventio & Administratio recta, felicius à *Literatis* promanant. Temporis nimium in *Lectione* & *Studiis* terere, speciosa quædam secordia est; Iisdem ad Ornatum mollius abuti, affectatio mera est, quæ se ipsam prodit; De rebus autem, ex Regulis Artis judicare, *Scholam* omnino sapit, nec bene succedit. Naturam *Literæ* perficiunt, ab experientia autem ipsæ perficiuntur. Dotes enim naturales, instar plantarum sunt, sponte provenientium, quæ culturam & falcem artis desiderant: *Literæ*, econtra generalia nimis præcipiunt, nisi ab experientia determinentur. Callidi *Literas* contemnunt; simplices admirantur, prudentes, opera earum, quantum par est, utuntur; Neque enim *Literæ* verum sui usum satis edocent; Sed hæc res prudentia quædam est, extra eas & supra eas sita, observatione tantum comparata. *Libros* non legas animo contradicendi, & disputationum præliis concertandi; neque rursus omnia pro concessis accipiendi, aut in verba auctoris jurandi; neque denique in sermonibus te venditandi; sed ut addiscas, ponderes, & judicio

tuo

tuo aliquatenus utaris. Sunt *Libri*, quos leviter tantum deguſtare convenit; ſunt quos deglutire, curſimque legere oportet; ſunt denique, ſed pauci admodum; quos ruminare & digerere par eſt: Hoc eſt, *Libri* quidam per partes tantum inſpiciendi; alii perlegendi quidem, ſed non multum temporis, in iiſdem evolvendis, inſumendum; alii autem pauci diligenter evolvendi, & adhibita attentione ſingulari. Invenies etiam *Libros* haud paucos, quos per alios, & vicaria opera, legere ſufficiat, eorumq; Compendia tantum deſumere. Verum hoc fieri nolim, præterquam in Argumentis humilioribus, & Auctoribus minoris pretii: Alias enim *Libri* (ut ſic dicam) diſtillati, inſtar aquarũ diſtillatarum, quas vulgo mercantur, erunt penitus inſipidi. *Lectio* copioſum reddit, & bene inſtructum; *Diſputationes* & *Colloquia* promptum & facilem; *Scriptio* autem, & *Notarum collectio*, perlecta in animo imprimit, & altius figit. Itaque ſi quis in *notando* ſegnis ſit, aut faſtidioſus, memoria illi opus eſt bona: ſi *Colloquiis* ſe non exerceat, requiritur ei ingenium promptum; ſin in legendo parcus ſit, hoc ſolum relinquitur, ut artificio quopiam utatur, quo videatur ea ſcire quæ neſcit. *Hiſtoriarum lectio* prudentes efficit; *Poëtarum*, ingenioſos; *Artes*

Ma-

Mathematica subtilitatem donant; *Naturalis Philosophia* judicium profundum parit; *Moralis* gravitatem quandam morum conciliat; *Dialectica* & *Rhetorica* pugnacem reddunt, & ad contentiones alacrem; *Abeunt* (ut ait ille) *studia in mores.* Quin & vix occurrit, in intellectu, impedimentum aliquod insitum, aut naturale, quod non *Studio* quopiam idoneo emendari & edolari possit: Quemadmodum morbi corporis, exercitiis quibusdam propriis, levari possint. Globulorum lusus calculo & renibus salubris; Sagittatio pulmonibus & thoraci; Lenis deambulatio ventriculo; Equitatio capiti, & similia. Eodem modo, si cui sit ingenium vagum & volucre, *Mathematicis*, incumbat: In demonstrationibus enim *Mathematicis*, si mens vel minimum aberret, de novo incipiendum est. Si cuipiam ingenium sit minus aptum ad rerum differentias & distinctiones eruendas, ad *Scholasticos* se conferat; illi enim *Cumini Sectores* sunt: Si quis ad transcursus ingenii segnis sit, nec alia in aliorum probationem, & illustrationem, accersere, & arrigere dextre, noverit, Juris-Consultorum Casus evolvat: Adeo ut singuli intellectus morbi, ex *Literis*, medicinas proprias comparare sibi possint.

XLIX.

De Factionibus.

PLurimi Opinionem minime sanam fo- verunt; Hanc nimirum; Principi in Status sui administratione, & Viro magno, in actionum suarum directione, ad *Factiones* quæ invaluerunt, præcipue respiciendum; Atque hanc principalem prudentiæ partem esse: Cum econtra facultas hæc prudentiæ quam maxime vigeat, vel in disponendis rebus, quæ ad omnes sine discrimine pertinent, & in quibus homines diversarum *Factionum* coëunt; vel in palpandis, conciliandis, & tractandis singulis. Neque tamen assero, *Factionum* debitam considerationem esse negligendam. Humilioris fortunæ viri, cum in ambitu sint, alicui parti adhærere debent; verum potentioribus, & jampridem honorem adeptis, consultius est, æquos se præstare, in neutram partem propendendo. Quin & in ambientibus ita caute adhærere, ut videatur quis alteri ex partibus addictus, & tamen parti adversæ minime odiosus, viam quandam sternit ad honores, per medium *Factionum*. *Factio* inferior, & debilior, in conjunctione plerunque firmior, & constantior: Et non raro observari poterit,

 pau-

paucos, qui obstinati & pertinaces sint, *Factionem* numerosiorem; sed tamen moderatam, in fine defatigare, & depellere. *Factionum* altera postquam extincta fuerit, illa quæ manet, in *Factiones* novas disrumpitur; Veluti, *Factio Luculli & Optimatum*, ad tempus aliquod, se in satis magno vigore, contra factionem *Pompeii & Cæsaris*, sustinuit; Verum postquam Auctoritas *Senatus & Optimatum* deprimebatur, *Factio* ipsius *Cæsaris & Pompeii*, in partes propediem scissa est. Similiter, *Factio Antonii & Octaviani Cæsaris*, contra *Brutum & Cassium*, ad tempus aliquod duravit; sed deletis Copiis *Bruti & Cassii*, *Antonius & Octavianus*, cum partibus suis, paulo post dissilierunt. Exempla hæc (dices) ad *Factiones Bellicosas* spectant. Sed idem in *Factionibus privatis* tenet. Itaque, in *Factionibus* qui secundas antea tenebant, *Factione scissa*, sæpius primas tenent. Contra tamen, haud raro, potestate omni excidunt: Complures enim in oppositione tantum valent; qua cessante, actutum deveniunt inutiles. Observatu dignum, quod sæpe evenit; plurimos nimirum, postquam voti compotes sint, & in dignitate quam ambierunt collocati, continuo se applicare contrariæ *Factioni*: existimantes forsitan,

tan, se de alterius *Factionis* affectu & studiis jamdudum certos esse; itaque ad Amicos novos conciliandos se comparare, Proditor in *Factionibus*. plerunque rem obtinet; Postquam enim res diutius, tanquam in æquilibrio, suspensæ hæsissent, tum demum unius alicujus in partes contrarias transitio victoriam refert; in eumque gratiæ omnes cumulatæ. Indifferens illa inter partes processio, neutri inclinando, non semper ab animo moderato procedit; sed à consilio callido; quandoquidem proximus sibi quisque sit, atque ex utraque *Factione* utilitatem demetere speret. Certe in *Italia*, in suspicionem incurrit Papa; de quo vox illa in vulgus volitat: *Padre commune*. Tum etiam in signum trahitur, *Papam* illum, omnia ad familiæ suæ amplitudinem referre, in animo habere. *Regibus* inprimis cavendum est, ne *Factioni* alicui Subditorum suorum se ex professo adjungant: *Liga* enim *Confœderationis*, intra Statum quempiam. *Monarchiis* semper exitiales: Siquidem obligationem introducunt obligatione ipsa *Imperii* validiorem, atque *Regem* constituunt *tanquam unum ex nobis:* Id quod cernere erat in *Liga Franciæ*. Cum *Factiones*, manu forti, & palam, concertant, signum est Imperii in *Regibus* labascentis: multum-

que

que præjudicat ipsorum & auctoritati, & negotiis. Motus *Factionum*, sub *Regibus*, similes esse debent motibus (ut *Astronomi* loquuntur) *orbium inferiorum*: qui suos habent motus proprios, sed interim, conversione *Primi-Mobilis*, cum obsequio circumferuntur.

L.

DE CÆREMONIIS CIVILIBUS, & DECORO.

Qui *Realis* solummodo est, ei multa virtute opus duco: Sicut Gemma, quæ sine ornamento omni inseritur, è purissimis & nitidissimis esse debet. Verum, si quis diligenter animadvertat, fit in laude, quod fit in lucro: Obtinet enim Proverbium illud: *Lucra levia crumenam efficere gravem*. Siquidem, lucra levia frequenter redeunt, cum majora rarius se offerant: Similiter, verissimum est, virtutes exiguas magnas conciliare laudes, quia perpetuus earum usus est: tum in observationem Hominum incurrunt: Cum è contra, virtutis alicujus magnæ exercendæ occasio, raro admodum obtingit. Itaque ad famam & existimationem alicujus multum juvat, & (quemadmodum *Isabella*, *Regina Castiliana*, dicere solebat,) *instar* *Epi-*

Epistolarum commendatitiarum, quæ nunquam non præsto sint, haberi possit: si quis *Formulis* utetur *discretis & decoris*. Ad has addiscendas, nihil ferme aliud requiritur, quam ut eas quis non contemnat: ita enim in aliorum moribus easdem observabit: de reliquo autem nemo sibi diffidat. Si enim majorem illis operam navabit, de pretio decident: quod in illo potissimum situm est, ut tanquam nativæ videantur, & minime affectatæ. Nonnullorum vultus, & gestus, & externa alia, instar versus sunt, in quibus syllabæ singulæ mensurantur. Quî poterit magna comprehendere, qui se tam pusillis rebus submittit? *Caremoniis decentibus*, erga alios, omnino abstinere, perinde est ac si doceas, easdem illos erga te negligere; quo pacto te ipsum facies viliorem? Præcipue, nequaquam omittendæ erga illos, quibuscum familiaritate minime conjunctus es: neque erga homines ingenio fastidioso. Verum, excessus in illis, & locutio plane hyperbolica, (quali nonnulli utuntur,) non solum res molesta; sed etiam finem & pondus, eorum quæ dicuntur, omnino minuit. Est proculdubio modus artificiosæ cujusdam insinuationis, in verbis ipsis, inter *Formulas* communes, qui homines revera inescat, & mirifice afficit; qui eximie alicui prodest, si quis ejus viam

cal-

calleat. Inter æquales, de familiaritate sollicitum esse, nihil opus est; quare reprime te paululum, & dignitatem tuam tuere; At inter inferiores non deerit reverentia; Itaque inter illos benigne te gerere, & cum familiaritate quadam, non incongruum est. Qui in sermone aliquo, aut re, nimius est, adeo ut satietatem inducat, valorem sui ipsius minuit. Aliis se applicare, bonum est; modo cum significatione quadam fiat, hoc non ex facilitate prodire, sed ex comitate & urbanitate. Præceptum non contemnendum est; Cum in alterius sententiam iveris, aliquid semper de proprio addere. Exempli gratia: Opinioni ejus suffragaris? Cum distinctione, & non alias fiat. Propositioni ejus annuere libet? Fiat sub modo aliquo vel conditione. Consilium ejus sequi & amplecti visum est? Novi alicujus argumenti pondus addas, propter quod in partes ejus transire videaris. Cavendum inprimis, ne *Magister* in *Ceremoniis* & *Formulis* habearis: Id enim si fiet, utcunque virtute vera emineas, audies tamen ab invidis, in nominis tui detrimentum, *Urbanus* tantum & *Affectator*. Etiam negotiis damnosum est, si quis *Formulas* nimium affectet, vel in opportunitatibus & temporibus deligendis impense curiosus sit. *Salomon* inquit; *Qui observ-*

servat ventum, non seminat: & qui considerat nubes, nunquam metet. Prudens opportunitates plures faciet, quam invenict. *Mores* hominum externi, *vestibus* eorum similes esse debent; Non sint nimis concinni, nec corpus coarctantes; Sed qui libertatem præbeant, ad exercitia, & motum quemlibet.

LI.

DE LAVDE.

LAus virtutis reflexio est. Atque, ut fit in speculis, trahit aliquid è natura corporis, quod reflexionem præbet. Si à vulgo proficiscitur, utplurimum reflexio illa parva est, & falsa: & vanos potius ac tumidos, quam vera virute præditos, comitatur. Sub captum siquidem vulgi, virtutes complures, quæ excellunt, non cadunt. Virtutes minores, ab iis, *Laudes* extorquent; mediæ, admirationem quandam, vel stuporem illis incutiunt; sublimes autem, in sensum aut perceptionem eorum, prorsus non veniunt. Sed apparitiones virtutum, *species virtutibus similes*, illos afficiunt quam maxime. Sane, *Fama* fluvio similis est, quæ levia & inflata attollit, gravia & solida mergit. Quod si Viri, etiam judicii profundioris & digni-

gnitatis, cum vulgo concurrunt, tum id, quod Scriptura dicit, contingit; *Nomen bonum instar unguenti fragrantis*. Omnia undique replet, neque facile evanescit. Etenim odores unguentorum, durabiles magis sunt, quam florum. *Laudum* tot conditiones fallaces sunt, ut *Laus* merito in suspicionem venire possit. *Laudes* quædam ab *adulatione* sola prodeunt; Quod si *Adulator* sit vulgaris, Attributis quibusdam utetur communibus,& quæ omnibus competere possint; non quæsitis aut appositis; *Adulator* callidior si sit, vestigia premet *Adulatoris* principalis: intelligo, Tui ipsius; Et in quibus tibi places,aut te ipsum excellere putas, iis *Adulator* inhærebit maxime: Sin *Adulator* sit impudens, & perfrictæ frontis, tum demum, in quibus conscius tibi sis defectus tui,& ad quæ maxime erubescis, ea *Adulator* tibi vel præcipue imputabit, & affiget, per vim, spreta conscientia. *Laudes* nonnullæ, à voluntate bona, cum reverentia conjuncta, proficiscuntur; quæ sane *Laudum* formula, *Principibus*, & Viris quibuscunque dignioribus, debetur: *Laudando præcipere*: Cum scilicet apud illos prædicando, quales sint, humiliter moneas, quales esse debeant. Sunt qui *Laudibus* quandoque onerantur, animo malitioso; ad conflan-

laudem inviliam, & odia concitandi; *Pessimum genus inimicorum laudantium*; ut ait ille: Adeo ut apud *Græcos* in Proverbium exierit; *Ei qui in malum suum laudaretur, pustulã nari continuo adnascituram*: Sicut apud nos vulgo dicitur; *Cum quis mentiatur, metuendum ne ejus linguæ scabies propediem oboriatur.* Illud asserere licet, *Laudes* moderatas, tempestive irrogatas, & minime vulgares, honori vel maxime esse. Dictum est *Salomonis*; *qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens, maledicẽti similis erit.* Etenim, vel hominem, vel rem aliquam, ad cœlum usque evehere, contradictionem irritat, & derisui exponit. Verumtamen, ut se ipsum *laudare*, servato decoro, vix conceditur, nisi in casibus admodum raris: ita vocationem suam, & munus quod gerit, aut studia quibus se addixit, *laudare* quis cum venia possit, imo cum specie quadam magnanimitatis. *Cardinales Romani*, (qui Theologi sunt, & Fratres & Scholastici,) verbum usurpant, extremi contemptus & convitii, ergà negotia Civilia: Vocant enim negotia Civilia, (veluti, Belli, Legationum, Judiciorum, & hujusmodi,) *Hispanico vocabulo*, *Sbirrarias*; quod sonat, Mũnera Lictorum & Scribarum. Ac si artes illæ memoratæ, magis ejusmodi homines,

nes, quam in fastidio *Cardinalatus* positos, decerent. Et tamen (si res rite ponderetur) Speculativa cum Civilibus non male miscentur. *Sanctus Paulus*, cum de se ipso gloriatur, illud nonnunquam interponit; *Vt stultus loquor:* At cum de Vocatione sua verba facit, nihil veretur dicere; *Magnificabo Apostolatum meum.*

LII.

DE VANA GLORIA.

Eleganter quidem *Æsopus*; *Musca sedens super radium rotæ currus, ita secum; Quantum pulverem moveo?* Similiter existunt quidam futiles & vani, qui, cum aliquid vel sponte procedit, vel manu potentiore cietur, si modo ipsi vel minimam rei partem attigerint, continuo putant se machinam totam vertere. *Gloriosi* semper Factiosi; Etenim nulla ostentatio sine comparatione sui est. Quin & violenti ut sint, necesse est, ut quæ verbis jactitarunt, revera præstent. Neque taciturni omnino esse possunt; ideoque opere, ut plurimum destituuntur; Sicut *Gallis* in Proverbium abiit; *Beaucoup de bruit, peu de fruit: Strepitus multum, fructus parum.* Attamen, sine controversia, hujusmodi ingeniis, in Civilibus, aliquando uti prodest. Si fama excitanda sit, vel opinio late

ſpargenda, ſive virtutis, ſive potentiæ, iſtiuſmodi homines Buccinatores egregii ſunt. Rurſus; ſicut prudenter notat *Livius*, circa Tractatus *Antiochi* & *Ætolorum: Mendacia reciproca, & ex utraque parte, quandoque magno uſui eſſe poſſunt:* Veluti, cum quis inter *Principes* duos negotietur, ut eos, ad bellum indicendum, *Principi* tertio concitet; atque hoc ut efficiat, unius copias apud alterum, ſupra modum, & veritatem, viciſſim attollat. Quin & hoc fit quandoque, ut qui inter privatos tractet, apud utrunque exiſtimationem ſuam augeat, artificioſe inſinuando, ſe apud alterutrum plus poſſe, quam revera poteſt. Atque in his, & hujuſmodi, haud raro accidit, ut aliquid ex nihilo producatur: Mendacia enim opinionem ingenerare ſufficiunt; Opinio autem rem & ſubſtantiam progignit. In Ducibus, & Viris militaribus, *glorioſum* eſſe, non inutile eſt; Sicut enim ferrum acuit ferrum, ita per *gloriam* hanc animi invicem acuuntur, & excitantur. Inſuper, in actionibus magnis, quæ ſumptibus, & periculo privatorum, ſuſcipiuntur, ingenia jactabunda vivacius negotia impellunt; Qui enim ingenio ſobrio ſunt, & ſolido, plus habent ſaburræ, quam veli. Rurſus in exiſtimatione doctrinæ & literarum

cujuſpiam, non volitabit *Fama* illius per ora virûm, neque bene alata erit, ſine plumis aliquibus *oſtentationis*. *Qui de contẽnenda gloria libros ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt*; inquit ille *Socrates, Ariſtoteles, Galenus*, (magna nomina,) ingenio jactabundo erant. Certe *Gloria vana*, ad propagandam & perpetuandam memoriam, magnopere juvat: neque *Virtus* ipſa, tantum humanæ naturæ debet, propter nominis ſui celebrationẽ, quantum *ſibi ipſi*. *Fama* ſiquidem *Ciceronis*, *Senecæ*, *Plinii Secundi*, ad hunc uſque diem vix duraſſet, aut ſaltem non tam vegeta, niſi conjuncta fuiſſet cum aliqua *Vanitate* & *Iactantia*, in ſe ipſis. *Iactantia* enim, inſtar vernicis videtur eſſe, quæ ligna non ſolum ſplendere facit, verum etiam durare. Atqui, dum hæc de *vana gloria* diſſero, minime eam Qualitatem intelligo quam attribuit *Tacitus Muciano*; *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam oſtentator*: Hæc enim ex vanitate neutiquam procedit, ſed ex arte, & prudentia, cum magnanimitate quadam conjuncta: & in aliquibus hominibus, qui natura veluti comparati ad eam ſunt, res eſt, non ſolum decora, ſed & gratioſa. Excuſationes enim decoræ, conceſſiones tempeſtivæ, quin & modeſtia ipſa bene temperata, nihil aliud ſunt, quam

Ostentationis artes. Neque inter artes hasce reperitur aliqua felicior, quam illa, de qua loquitur *Plinius Secundus*: Hoc est; Liberaliter & copiose id in aliis *laudare*, in quo ipse emineas. Nam ad hunc modum ille ingeniose satis: *In alio laudando, tibi ipsi ministras: Is enim quem laudas, aut superior tibi est, aut inferior; Si inferior, & tamen laudandus, tu multo magis; Si superior, neque jure laudandus, tu multo minus. Gloriosi* prudentibus derisui sunt; stultis admirationi; parasitis prædæ & escæ; sibi ipsis, & *gloriæ vanæ*, mancipia.

LIII.

De Honore & Existimatione.

Honoris & Existimationis, vera, & jure optimo, acquisitio, ea est; Ut quis virtutes, & facultates suas, dextre & absque detrimento, revelet. Nonnulli enim in actionibus suis *Proci Famæ* sunt, & veluti venatores: Quod genus hominum, sermonibus plerunque celebratur, sed interiorem animi reverentiam vix assequitur. Alii contra, virtutem suam, inter monstrandum, obscurant; Ex quo fit, ut opinione minores sint, quam merita ipsorum postulant. Siquis rem suscipiat, simulque perficiat, quæ prius intentata fuerat; aut tentata quidem, sed deserta; aut ad exitum for-

forsan perducta, sed minus commode, & feliciter; is *honorem* adipiscetur majorem, quam si quid perfecisset gravioris sane difficultatis & momenti; sed in quo alterius tantum vestigia, & non ultra premeret. Si quis actiones suas ita inter se committat, & contemperet, ut in aliquibus earum, singulis factionibus, vel populi combinationibus, satisfaciat, Harmonia erit tanto perfectior. *Honoris* sui minime frugalis dispensator est, qui rem quamvis suscipit, in qua dedecori, plus fuerit, votis excidere, quam, obtinuisse, *honoris*. *Honor*, qui comparativus est, & alium prægravat, reflexionem habet maxime vividam; instar Adamantis, aut Carbunculi, cum angulis multiplicibus secti. Itaque, enixe hoc agas, ut Competitores tuos, si modo possis, etiam in iis, in quibus ipsi summe gloriantur, superes. Servi, & amici familiares, prudentes modo sint & cauti, *existimationi* cujuspiam non modicum prosunt: Ita *Quint. Cicero*; *Omnis fama à domesticis emanat*. Invidia, quæ *honoris* veluti tinea & teredo est optime extinguitur, si quis id sibi præstituere videatur, ut meritum potius ambiat, quam famam: & successus suos prosperos, magis providentiæ Divinæ & felicitati cuidam tribuat, quam artibus aut virtutibus propriis.

Gradus Honoris Imperialis ſic vere & optime ordinantur. Primo loco ſtatuendi, *Conditores Imperiorum*; quales fuerunt *Romulus, Cyrus, Iulius Cæſar, Ottomannus, Iſmaël.* Secundo loco, *Legumlatores*; qui etiam vocabantur *Conditores Secundi*, aut *Perpetui Principes*; quoniam Legibus ſuis, etiam poſt mortem, Imperia admini-ſtrant; quales, fuerunt *Lycurgus, Solon, Iuſtinianus, Eadgarus Alphonſus Caſtilianus*, cognomine *Sapiens*, qui *Septem Partitiones* edidit. Tertio loco *Liberatores*, vel *Servatores Patriarum ſuarum*; qui bellis inteſtinis diutinis finem impoſuerunt, aut patrias à ſervitute alienigenarum vel tyrannorum liberarunt: veluti, *Auguſtus Cæſar, Veſpaſianus, Aurelianus, Thodoricus, Henricus Septimus Rex Angliæ, Henricus Quartus Rex Galliæ.* Quarto loco, *Propagatores*, ſive *Propugnatores Imperii*; qui bellis honorificis fines Imperii protulerunt; vel defenſione ſtrenua & nobili invaſoribus reſtiterunt. Ultimo loco, *Patres Patriæ*; qui juſtè imperant, & temporibus felicibus, quamdiu vivunt, Cives ſuos beant. In his ultimis duobus exempla non adduco, quandoquidem tanto numero ſint. *Honorum*, qui *Subditis* competere poſſunt, *gradus* hi ſunt. Primo ſtatuendi *Principes* curarum; ii nimirum, quorum hu-

humeris præcipuum pondus rerum suarum *Principes* imponunt: Vulgo appellamus *Manus Regum dexteras*. Secundo, *Duces belli*: *Regum* suorum intelligo *Locum tenentes*: qui operam eis egregiam in bellis præstant. Tertio, *Gratiosi*: eos volo qui non ultra hoc potentes sunt, quam ut *Principibus* solatio sint, & Populo innoxii. Quarto, *Negotiis pares*: qui magnos sub *Principibus* gerunt Magistratus: in quibus juste & prudenter versantur. Est & genus quoddam *Honoris*, quod raro contingit; & tamē inter maximos reponi meretur: Hic est eorum, qui se morti & periculis devovent, & sacrificant, propter bonum patriæ: Quod fecerunt *Marcus Regulus*, & duo *Decii*.

LIV.

De Officio Judicis.

Meminisse debent *Iudices*, esse Muneris sui, *Ius dicere*, non autē *Ius dare*: Leges inquam interpretari, non condere. Aliter, deveniet eorum auctoritas simile quiddam auctoritati illi, quam sibi vendicat *Ecclesia Romana*: quæ prætextu *Interpretationis Scripturarum*, etiam addit aliquid quandoque, & immutat; & pronunciat, quod non invenit: atque specie Antiquitatis, introducit Novitatē *Iudicem*

Epistolarum commendatitiarum, *quæ nunquam non præsto sint*, haberi possit: si quis *Formulis* utetur *discretis* & *decoris*. Ad has addiscendas, nihil ferme aliud requiritur, quam ut eas quis non contemnat: ita enim in aliorum moribus easdem observabit: de reliquo autem nemo sibi diffidat. Si enim majorem illis operam navabit, de pretio decident: quod in illo potissimum situm est, ut tanquam nativæ videantur, & minime affectatæ. Nonnullorum vultus, & gestus, & externa alia, instar versus sunt, in quibus syllabæ singulæ mensurantur. Qui poterit magna comprehendere, qui se tam pusillis rebus submittit? *Caremoniis decentibus*, erga alios, omnino abstinere, perinde est ac si doceas, easdem illos erga te negligere; quo pacto te ipsum facies viliorem? Præcipue, nequaquam omittendæ erga illos, quibuscum familiaritate minime conjunctus es: neque erga homines ingenio fastidioso. Verum, excessus in illis, & locutio plane hyperbolica, (quali nonnulli utuntur,) non solum res molesta; sed etiam finem & pondus, eorum quæ dicuntur, omnino minuit. Est proculdubio modus artificiosæ cujusdam insinuationis, in verbis ipsis, inter *Formulas* communes, qui homines revera inescat, & mirifice afficit; qui eximie alicui prodest, si quis ejus viam

cal-

calleat. Inter æquales, de familiaritate sollicitum esse, nihil opus est; quare reprime te paululum, & dignitatem tuam tuere; At inter inferiores non deerit reverentia; Itaque inter illos benigne te gerere, & cum familiaritate quadam, non incongruum est. Qui in sermone aliquo, aut re, nimius est, adeo ut satietatem inducat, valorem sui ipsius minuit. Aliis se applicare, bonum est; modo cum significatione quadam fiat, hoc non ex facilitate prodire, sed ex comitate & urbanitate. Præceptum non contemnendum est; Cum in alterius sententiam iveris, aliquid semper de proprio addere. Exempli gratia: Opinioni ejus suffragaris? Cum distinctione, & non alias fiat. Propositioni ejus annuere libet? Fiat sub modo aliquo vel conditione. Consilium ejus sequi & amplecti visum est? Novi alicujus argumenti pondus addas, propter quod in partes ejus transire videaris. Cavendum inprimis, ne *Magister* in *Caeremoniis* & *Formulis* habearis: Id enim si fiet, utcunque virtute vera emineas, audies tamen ab invidis, in nominis tui detrimentum, *Urbanus* tantum & *Affectator*. Etiam negotiis damnosum est, si quis *Formulas* nimium affectet, vel in opportunitatibus & temporibus deligendis impense curiosus sit. *Salomon* inquit; *Qui observ-*

servat ventum, non seminat: & qui considerat nubes, nunquam metet. Prudens opportunitates plures faciet, quam inveniet. *Mores* hominum externi, *vestibus* eorum similes esse debent; Non sint nimis concinni, nec corpus coarctantes; Sed qui libertatem præbeant, ad exercitia, & motum quemlibet.

LI.

De Lavde.

Laus virtutis reflexio est. Atque, ut fit in speculis, trahit aliquid è natura corporis, quod reflexionem præbet. Si à vulgo proficiscitur, utplurimum reflexio illa parva est, & falsa: & vanos potius ac tumidos, quam vera virute præditos, comitatur. Sub captum siquidem vulgi, virtutes complures, quæ excellunt, non cadunt. Virtutes minores, ab iis, *Laudes* extorquent; mediæ, admirationem quandam, vel stuporem illis incutiunt; sublimes autem, in sensum aut perceptionem eorum, prorsus non veniunt. Sed apparitiones virtutum, *species virtutibus similes*, illos afficiunt quam maxime. Sane, *Fama* fluvio similis est, quæ levia & inflata attollit, gravia & solida mergit. Quod si Viri, etiam judicii profundioris & digni-

gnitatis, cum vulgo concurrunt, tum id, quod Scriptura dicit, contingit; *Nomen bonum instar unguenti fragrantis*. Omnia undique replet, neque facile evanescit. Etenim odores unguentorum, durabiles magis sunt, quam florum. *Laudum* tot conditiones fallaces sunt, ut *Laus* merito in suspicionem venire possit. *Laudes* quædam ab *adulatione* sola prodeunt; Quod si *Adulator* sit vulgaris, Attributis quibusdam utetur communibus, & quæ omnibus competere possint; non quæsitis aut appositis; *Adulator* callidior si sit, vestigia premet *Adulatoris* principalis: intelligo, Tui ipsius; Et in quibus tibi places, aut te ipsum excellere putas, iis *Adulator* inhærebit maxime: Sin *Adulator* sit impudens, & perfrictæ frontis, tum demum, in quibus conscius tibi sis defectus tui, & ad quæ maxime erubescis, ea *Adulator* tibi vel præcipue imputabit, & affiget, per vim, spreta conscientia. *Laudes* nonnullæ, à voluntate bona, cum reverentia conjuncta, proficiscuntur; quæ sane *Laudum* formula, *Principibus*, & Viris quibuscunque dignioribus, debetur: *Laudando præcipere*: Cum scilicet apud illos prædicando, quales sint, humiliter moneas, quales esse debeant. Sunt qui *Laudibus* quandoque onerantur, animo malitioso; ad con-

flan-

flandam invidiam, & odia concitanda; *Pessimum genus inimicorum laudantium*; ut ait ille: Adeo ut apud *Græcos* in Proverbium exierit; *Ei qui in malum suum laudaretur, pustulă nari continuo adnascituram*: Sicut apud nos vulgo dicitur; *Cum quis mentiatur, metuendum ne ejus linguæ scabies propediem oboriatur.* Illud asserere licet, *Laudes* moderatas, tempestive irrogatas, & minime vulgares, honori vel maxime esse. Dictum est *Salomonis*; *qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens, maledicēti similis erit.* Etenim, vel hominem, vel rem aliquam, ad cœlum usque evehere, contradictionem irritat, & derisui exponit. Verumtamen, ut se ipsum *laudare*, servato decoro, vix conceditur, nisi in casibus admodum raris: ita vocationem suam, & munus quod gerit, aut studia quibus se addixit, *laudare* quis cum venia possit, imo cum specie quadam magnanimitatis. *Cardinales Romani*, (qui Theologi sunt, & Fratres & Scholastici,) verbum usurpant, extremi contemptus & convitii, erga negotia Civilia: Vocant enim negotia Civilia, (veluti, Belli, Legationum, Judiciorum, & hujusmodi,) *Hispanico vocabulo*, *Sbirrarias*; quod sonat, Munera Lictorum & Scribarum. Ac si artes illæ memoratæ, magis ejusmodi homines,

nes, quam in fastidio *Cardinalatus* positos, decerent. Et tamen (si res rite ponderetur) Speculativa cum Civilibus non male miscentur. *Sanctus Paulus*, cum de se ipso gloriatur, illud nonnunquam interponit; *Vt stultus loquor:* At cum de Vocatione sua verba facit, nihil veretur dicere; *Magnificabo Apostolatum meum.*

LII.

DE VANA GLORIA.

ELeganter quidem *Æsopus*; *Musca sedens super radium rotæ currus, ita secum; Quantum pulverem moveo?* Similiter existunt quidam futiles & vani, qui, cum aliquid vel sponte procedit, vel manu potentiore cietur, si modo ipsi vel minimam rei partem attigerint, continuo putant se machinam totam vertere. *Gloriosi* semper Factiosi; Etenim nulla ostentatio sine comparatione sui est. Quin & violenti ut sint, necesse est, ut quæ verbis jactitarunt, revera præstent. Neque taciturni omnino esse possunt; ideoque opere, ut plurimum destituuntur; Sicut *Gallis* in Proverbium abiit; *Beaucoup de bruit, peu de fruit: Strepitus multum, fructus parum.* Attamen, sine controversia, hujusmodi ingeniis, in Civilibus, aliquando uti prodest. Si fama excitanda sit, vel opinio late

ſpargenda, ſive virtutis, ſive potentiæ, iſtiuſmodi homines Buccinatores egregii ſunt. Rurſus; ſicut prudenter notat *Livius*, circa Tractatus *Antiochi* & *Ætolorum*: *Mendacia reciproca*, & *ex utraque parte, quandoque magno uſui eſſe poſſunt*: Veluti, cum quis inter *Principes* duos negotietur, ut eos, ad bellum indicendum, *Principi* tertio concitet; atque hoc ut efficiat, unius copias apud alterum, ſupra modum, & veritatem, viciſſim attollat. Quin & hoc fit quandoque, ut qui inter privatos tractet, apud utrunque exiſtimationem ſuam augeat, artificioſe inſinuando, ſe apud alterutrum plus poſſe, quam revera poteſt. Atque in his, & hujuſmodi, haud raro accidit, ut aliquid ex nihilo producatur: Mendacia enim opinionem ingenerare ſufficiunt; Opinio autem rem & ſubſtantiam progignit. In Ducibus, & Viris militaribus, *glorioſum* eſſe, non inutile eſt; Sicut enim ferrum acuit ferrum, ita per *gloriam* hanc animi invicem acuuntur, & excitantur. Inſuper, in actionibus magnis, quæ ſumptibus, & periculo privatorum, ſuſcipiuntur, ingenia jactabunda vivacius negotia impellunt; Qui enim ingenio ſobrio ſunt, & ſolido, plus habent ſaburræ, quam veli. Rurſus in exiſtimatione doctrinæ & literarum cu-

cujuſpiam, non volitabit *Fama* illius per ora virûm, neque bene alata erit, ſine plumis aliquibus *oſtentationis*. *Qui de contēnenda gloria libros ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt*; inquit ille *Socrates, Ariſtoteles, Galenus*, (magna nomina,) ingenio jactabundo erant. Certe *Gloria vana*, ad propagandam & perpetuandam memoriam, magnopere juvat: neque *Virtus* ipſa, tantum humanæ naturæ debet, propter nominis ſui celebrationē, quantum *ſibi ipſi*. *Fama* ſiquidem *Ciceronis*, *Senecæ*, *Plinii Secundi*, ad hunc uſque diem vix duraſſet, aut ſaltem non tam vegeta, niſi conjuncta fuiſſet cum aliqua *Vanitate* & *Iactantia*, in ſe ipſis. *Iactantia* enim, inſtar vernicis videtur eſſe, quæ ligna non ſolum ſplendere facit, verum etiam durare. Atqui, dum hæc de *vana gloria* diſſero, minime eam Qualitatem intelligo quam attribuit *Tacitus Muciano*; *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam oſtentator*: Hæc enim ex vanitate neutiquam procedit, ſed ex arte, & prudentia, cum magnanimitate quadam conjuncta: & in aliquibus hominibus, qui natura veluti comparati ad eam ſunt, res eſt, non ſolum decora, ſed & gratioſa. Excuſationes enim decoræ, conceſſiones tempeſtivæ, quin & modeſtia ipſa bene temperata, nihil aliud ſunt, quam

Ostentationis artes. Neque inter artes hasce reperitur aliqua felicior, quam illa, de qua loquitur *Plinius Secundus*: Hoc est; Liberaliter & copiose id in aliis *laudare*, in quo ipse emineas. Nam ad hunc modum ille ingeniose satis: *In alio laudando, tibi ipsi ministras: Is enim quem laudas, aut superior tibi est, aut inferior; Si inferior, & tamen laudandus, tu multo magis; Si superior, neque jure laudandus, tu multo minus. Gloriosi* prudentibus derisui sunt; stultis admirationi; parasitis prædæ & escæ; sibi ipsis, & *gloriæ vanæ*, mancipia.

LIII.

De Honore & Existimatione.

Honoris & Existimationis, vera, & jure optimo, acquisitio, ea est; Ut quis virtutes, & facultates suas, dextre & absque detrimento, revelet. Nonnulli enim in actionibus suis *Proci Famæ* sunt, & veluti venatores: Quod genus hominum, sermonibus plerunque celebratur, sed interiorem animi reverentiam vix assequitur. Alii contra, virtutem suam, inter monstrandum, obscurant; Ex quo fit, ut opinione minores sint, quam merita ipsorum postulant. Siquis rem suscipiat, simulque perficiat, quæ prius intentata fuerat; aut tentata quidem, sed deserta; aut ad exitum for-

forsan perducta, sed minus commode, & feliciter; is *honorem* adipiscetur majorem, quam si quid perfecisset gravioris sane difficultatis & momenti; sed in quo alterius tantum vestigia, & non ultra premeret. Si quis actiones suas ita inter se committat, & contemperet, ut in aliquibus earum, singulis factionibus, vel populi combinationibus, satisfaciat, Harmonia erit tanto perfectior. *Honoris* sui minime frugalis dispensator est, qui rem quamvis suscipit, in qua dedecori, plus fuerit, votis excidere, quam, obtinuisse, *honoris*. *Honor*, qui comparativus est, & alium prægravat, reflexionem habet maxime vividam; instar Adamantis, aut Carbunculi, cum angulis multiplicibus secti. Itaque, enixe hoc agas, ut Competitores tuos, si modo possis, etiam in iis, in quibus ipsi summe gloriantur, superes. Servi, & amici familiares, prudentes modo sint & cauti, *existimationi* cujuspiam non modicum prosunt: Ita *Quint. Cicero*; *Omnis fama à domesticis amanat*. Invidia, quæ *honoris* veluti tinea & teredo est optime extinguitur, si quis id sibi præstituere videatur, ut meritum potius ambiat, quam famam: & successus suos prosperos, magis providentiæ Divinæ & felicitati cuidam tribuat, quam artibus aut virtutibus propriis.

Gradus Honoris Imperialis ſic vere & optime ordinantur. Primo loco ſtatuendi, *Conditores Imperiorum*; quales fuerunt *Romulus, Cyrus, Iulius Cæſar, Ottomannus, Iſmaël.* Secundo loco, *Legumlatores*; qui etiam vocabantur *Conditores Secundi*, aut *Perpetui Principes*; quoniam Legibus ſuis, etiam poſt mortem, Imperia admini-ſtrant; quales, fuerunt *Lycurgus, Solon, Iuſtinianus, Eadgarus Alphonſus Caſtilianus*, cognomine *Sapiens*, qui *Septem Partitiones* edidit. Tertio loco *Liberatores*, vel *Servatores Patriarum ſuarum*; qui bellis inteſtinis diutinis finem impoſuerunt, aut patrias à ſervitute alienigenarum vel tyrannorum liberarunt: veluti, *Auguſtus Cæſar, Veſpaſianus, Aurelianus, Thodoricus, Henricus Septimus Rex Angliæ, Henricus Quartus Rex Galliæ.* Quarto loco, *Propagatores*, ſive *Propugnatores Imperii*; qui bellis honorificis fines Imperii protulerunt; vel defenſione ſtrenua & nobili invaſoribus reſtiterunt. Ultimo loco, *Patres Patriæ*; qui juſtè imperant, & temporibus felicibus, quamdiu vivunt, Cives ſuos beant. In his ultimis duobus exempla non adduco, quandoquidem tanto numero ſint. *Honorum*, qui *Subditis* competere poſſunt, *gradus* hi ſunt. Primo ſtatuendi *Principes* curarum; ii nimirum, quorum hu-

humeris præcipuum pondus rerum suarum *Principes* imponunt: Vulgo appellamus *Manus Regum dexteras*. Secundo, *Duces belli*: *Regum* suorum intelligo *Locum tenentes*: qui operam eis egregiam in bellis præstant. Tertio, *Gratiosi*: eos volo qui non ultra hoc potentes sunt, quam ut *Principibus* solatio sint, & Populo innoxii. Quarto, *Negotiis pares*: qui magnos sub *Principibus* gerunt Magistratus: in quibus juste & prudenter versantur. Est & genus quoddam *Honoris*, quod raro contingit; & tamē inter maximos reponi meretur: Hic est eorum, qui se morti & periculis devovent, & sacrificant, propter bonum patriæ: Quod fecerunt *Marcus Regulus*, & duo *Decii*.

LIV.

De Officio Judicis.

Meminisse debent *Iudices*, esse Muneris sui, *Ius dicere*, non autē *Ius dare*: Leges inquam interpretari, non condere. Aliter, deveniet eorum auctoritas simile quiddam auctoritati illi, quam sibi vendicat *Ecclesia Romana*: quæ prætextu *Interpretationis Scripturarum*, etiam addit aliquid quandoque, & immutat; & pronunciat, quod non invenit: atque specie Antiquitatis, introducit Novitatē. *Iudicem*

oportet esse, potius eruditum, quam ingeniosum; venerabilem, quam gratiosum; magisque deliberativum, quam confidentem. Ante omnia integritas, *Iudicum* quasi portio est, virtusque propria. *Maledictus sit* (inquit *Lex*) *qui terminum terræ movet antiquum*. Sane qui lapidem, fines distinguentem, transponit, culpa non caret. Verum *Iudex* injustus ille est, qui præcipue *Terminos* immutat, cum de terris & rerũ proprietate iniquam fert sententiam, Una certe iniqua sententia plus nocet, quam exempla plurima. Hæc enim rivulos tantum inficiunt, illa autem fontes. Ita ait *Salomon: Fons turbatus, & vena corrupta, est justus cadens, in causa sua, coram adversario.* Officium *Iudicis* relationem habere possit, partim ad *Litigantes:* partim ad *Advocatos:* partim ad *Scribas* & *Ministros Iusticiæ* subtus; partim ad *Principem* vel *Statum* supra.

Primo quantum ad *Causas* & *Litigantes*. *Sunt* (inquit *Scriptura*) *qui judicium vertunt in absinthium:* Sunt etiam certe, qui illud vertunt in *acetum*. Injusticia enim illud reddit *amarum*: mora *acidum*. *Iudex* strenuus hoc præcipue agit, ut vim & dolum compescat; quorum vis magis perniciosa est, quanto apertior; dolus, quanto tectior & occultior. Adde etiam *Lites* conten-

ten-

tentiosas; quæ evomi debent, ut crapula *Curiarum*. *Iudicem* decet viam parare ad justam sententiam, qualem *Deus* parat; *valles exaltando; colles deprimendo*. Eodem modo, quando ex alterutra parte videt *Iudex* manum elatam, veluti in prosecutione importuna, captionibus malitiosis, combinationibus, patrocinio potentum, Advocatorum disparitate, & similibus; tum elucescit virtus *Iudicis* in æquandis iis quæ sunt inæqualia; ut *Iudicium* suum veluti in area plana fundare possit. *Qui fortiter emungit, elicit sanguinem*: Cumque torcular vini premitur fortius, vinum prodit acerbum, acinum sapiens. Itaque caveant sibi *Iudices* ab interpretationibus Legum duris, & illationibus alte petitis. Neque enim pejor est tortura, quam tortura *Legum*: Præcipue in *Legibus pœnalibus* curæ iis esse debet: ne, quæ in terrorē latæ sunt, vertantur in rigorem: neve in Populum superinducant imbrem illum, de quo *Scriptura*: *Pluet super eos laqueos*. Etenim *Leges pœnales*, si severe executioni demandentur, sunt similes *imbri laqueorum*, cadenti super Populum. Itaque hujusmodi *Leges*, si vel dormiverint diu, vel temporibus prudentibus minus quadrent, à *Iudicibus* prudentibus, in executione earum, reprimantur:

Judicis officium est, ut res, ita tempora rerum, &c.

In Causis capitalibus, decet *Judices* (quantum Lex permittit) in *Judicio* meminisse misericordiæ; & cum severitate *Exemplum*, cum pietate *Personam* intueri.

Quantum ad *Advocatos* qui Causas agunt; Patientia, & Gravitas, ut Causis audiendis, *Justitiæ* est pars essentialis, & *Judex* nimium interloquens minime est *Cymbalum bene-sonans*. Non laudi est *Judici*, si primus aliquid in Causa inveniat, & arripiat, quod ab *Advocatis*, suo tempore, melius audire potuisset: aut acumen ostentet in probationibus vel *Advocatorum* Perorationibus nimis cito interrumpendis; aut anticipet informationes Quæstionibus, licet ad rem pertinentibus. *Judicis* partes in audiendo sunt quatuor: Probationum seriem ordinare; Advocatorum, & testium, prolixitatem, repetitionem, aut sermones extra rem moderari; Eorum, quæ allegata sunt, medullam, & quæ majoris momenti sunt, recapitulare, seligere, & inter se componere: Et demum Sententiã ferre. Quicquid ultra hæc est, nimium est; & oritur aut à gloriola & loquendi aviditate; aut ab audiendi impatientia; aut à memoriæ debilitate; aut à defectu attentionis sedatæ, & æquabilis. Sæpenumero mirum

mirum eſt viſu, quantum *Advocatorum* audacia apud *Judices* valeat; ubi contra, *Judices*, ad imitationem *Dei*, (in cujus Tribunali ſedent,) *ſuperbos comprimere, & humiles erigere*, deberent. Sed etiamnum magis mirum eſt, *Judices Advocatis* quibuſdam præ cæteris immoderate & aperte favere Quod neceſſe eſt ut merces Advocatorum augeat & multiplicet, atque ſimul ſuſpicionem corruptionis & obliqui ad *Judices* aditus inducat. Debetur *Advocato* à *Judice* laus aliqua, & commendatio, cum Cauſæ bene aguntur, & tractantur: præſertim, ſi Cauſa ſua cadat; Hoc enim apud Clientem, Exſtimationem *Advocati* ſui tuetur, & ſimul opinionem ejus de Cauſa ſua proſternit. Debetur etiam Reipublicæ, reprehenſio *Advocatorum* moderata; ubi callida nimis præſtant conſilia: aut ſupina apparet negligentia, aut levis informatio, aut indecora importunitas, aut impudens defenſio. *Advocatus* autem illud tribuat *Judici*, ne illi obſtrepat, aut ſe rurſus in Cauſam agendam callide inſinuet, poſtquam *Judex* de re pronunciaverit. Econtrario autem, *Judex* ſe Cauſæ mediæ, & nullatenus peroratæ, non ingerat; nec *Clienti* occaſionem præbeat, ut *Advocatos ſuos*, vel probationes, ad plenum non auditas, conqueratur.

Quantum ad *Scribas* & *Ministros*, *Sedes Iustitiæ*, veluti locus sacratus est; ubi non tantum sedes ipsa, sed & subsellia, & præcinctus sedis, scandalo & corruptelis vacare debent. Etenim (ut ait *Scriptura*) *non colliguntur uvæ ex spinis*: neq; *Iustitia* suaves suos fructus edere potest inter vepres & dumeta *Scribarum* & *Ministrorum* rapacium, & lucris inhiantium. *Curiarum asseclæ* pravi, sunt quatuor. Primo *Seminatores litium*: qui Curias tumescere faciunt, Populum tabescere. Secundo, qui Curias *contentionibus* circa *Iurisdictionem* implicant: neque vere sunt (ut habentur) *Amici Curiæ*: sed *Parasiti Curiæ*: Curias inflando ultra terminos; propter micas & compendia propria. Tertio, ii, qui possunt censeri tanquam *Curiarum manus sinistræ*: Homines, qui Curiarum processus legitimos, diverticulis, & versutiis, distorquent; Iustitiamque in lineas obliquas, & labyrinthos, trahunt. Quarto. *Explicatores* & *Exactores Fœderum*, qui tritam Similitudinem confirmant *Curiarum* ad *rubum*: quo dum ovis, tempestatem fugiens, se recipit, velleris partem amittit. Contra, *Scriba* antiquus, in anteactis *Curiarum* peritus, in actis ipsis concipiendis cautus, & in negotiis *Curiæ* solers, digitus est *Curiæ* egregius; Et sæpe *Iudici* ipsi viam monstrat. Quan-

Quantum vero ad *Principem*, aut *Statum*; *Iudices*, ante omnia, in memoria fixum tenere debent versiculum ultimum *Duodecim Tabularum Romanarum: Salus Populi suprema Lex*: & pro certo ponere, Leges, nisi sint in ordine ad eum finem, res esse captiosas, & oracula male inspirata. Itaque bene succedit, cum *Res* aut *Status* sæpius cum *Iudicibus* deliberat; & rursus, cum *Iudices Principem* & *Statum* sæpius consulant. Ille, cum inter deliberationes Politicas interveniat *Quæstio Iuris*: Hi, cum in Subjecto legali interveniant considerationes *Status*. Contingit enim haud raro, ut res in *Iudicium* adducta, versetur circa *Meum* & *Tuum*, & nihilominus consequentia ejus ad *rationes Status* penetret. Intelligo autem, ad *rationes Status* pertinere, non solum, si quid ad jura *Regalia* impetenda spectet, verumetiam si quid innovationem aliquam minus tutam, aut exemplum periculosum, introducat; aut si manifesto portionem aliquam Populi majorem gravet. Neque quisquam infirmi Iudicii existimet, justas Leges adversus Politica vera, aliquid antipathiæ habere. Sunt enim hæc duo veluti spiritus & nervi quorum alteri in alteris moventur. Recordentur etiam *Iudices*, *Salomonis Thronum* Leonibus utrinque suffultum fuisse: Sint sane

Leones,

Leones, sed *Leones* sub *Throno*: caventes, ne aliquid ex *juribus Regalibus* impetant aut convellant. Postremo, ne sint *Iudices* tam ignari juris, & prærogativæ suæ, ut cogitent, non sibi relinqui, tanquam muneris sui partem principalem, sanum & prudentem Legum usum, & applicationem. Etenim in animum revocare poterunt dictũ illud *Apostoli* de lege humanis legibus majore; *Nos scimus quia Lex bona est, modo quis ea utatur legitime.*

LV.

De Ira.

IRam penitus extinguere velle, ostentatio quædam *Stoicorum* est. Meliora nos nacti sumus Oracula: *Irascimini, & nolite peccare: Sol non occidat super iracundiam vestram.* Limites *iræ* apponendi sunt, & quousque, & quamdiu. Dicemus primo, quibus modis *inclinatio naturalis*, aut etiam *Habitus iræ*, temperari possit, & leniri. Secundo, qualiter particulares *motus iræ* reprimi possint, aut saltem citra nocumentũ cohiberi. Tertio, quibus modis *ira excitari* possit, aut *sedari*; in aliis.

Quantum ad primum; Non alia se ostendit via, quam ut serio in animo revolvas mala & calamitates *Iræ*: & quã vehementer vitam humanam perturbat, & infestat. Huc autem tempestivum fuerit maxime, si po-

si pone nos respiciamus, quamprimum *impetus iræ* resederit. Eleganter *Seneca*, *Iram ruinæ similem esse, quæ in aliud cadendo, se ipsam comminuit, & frangit*. Hortatur *Scriptura*: *Vt animas nostras in patientia possideamus*. Certe, quicunque *patientia* excidit, de *anima* suæ *possessione* dejicitur. Hominis non est, *Apes* imitari,

—— *Animas quæ in vulnere ponunt*.

Ira sane, si quis recte attendat, res humilis est, & infra dignitatẽ hominis. Hoc liquebit, si illos intueamur, in quibus *ira* regnat: qui plerunque ex infirmioribus sunt; *pueri*. *mulieres*, *senes*, *ægroti*. Itaque, cum *irasci* contigerit, caveant homines, (si modo dignitatis suæ velint esse memores;) ne *iram* suam cum metu eorum quibus *irascuntur*, sed cum comtemptu, conjungant; ita ut injuria superiores potius videantur, quam inferiores: Quod nõ difficile factu foret, si quis *iram* suam paululũ regat, & inflectat.

Quantum ad Secundum; *Causa*, & *Motiva iræ*, præcipue tres sunt. Primo, si quis *pronus* sit ad *sensum injuriæ*, nemo enim *irascitur*, nisi qui se læsum sentiat. Itaque teneri qui sunt, & delicati, ut subinde *irascantur*, necesse est; & tot se offerent quæ illis molestiam exhibebunt, quæ à Naturis robustioribus vix sentientur. Secundo, si quis *curiosus* & *perspicax* sit in *interpretatione*

tione injuriæ illatæ, quatenus ad *Circumstantias* ejus, ac si *contemptum* spiraret. Opinio enim *contemptus*, *iram* excitat & acuit, plusquam læsio ipsa. Itaque, si homines ad ista ingeniosi sint, *iram* miris modis incendent. Ultimo, *opinio contumeliæ*, sive quod existimatio hominis per consequentiam lædatur & perstringatur, *iram* intendit & multiplicat. Cui rei accedit *Remedium præsentaneũ*, Ut quis utatur (quod *Consalvus* dicere solebat) *tela honoris crassiore*: Sed in omnibus *Iræ* frænationibus, optimum est, tempus lucrari, & sibi ipsi persuadere, horam vindictæ nondum adesse, sed instare, quasi ad manum, opportunitatem aliquam majorem; atque hoc pacto, motum animi interim compescere, & se in tempus aliud servare. *Ira* autem, ut citra noxam erumpat, utcunque hominem obsederit, duo sunt, quæ maxime cavenda. Prius est, *Acerbitas verborum*, præcipue *aculeatorum*, & ei, quem ferimus, propriorum; *Communia* enim *maledicta mordent minus*. Atque rursus, *Secretorum revelatio*: Hoc enim societati quemvis ineptum reddit. Posterius est, ne quis, dum *ira* fervet, *negotium*, quod in *manibus est*, *abrumpat*: sed, utcunque *iræ* frænum laxet, nihil tamen agat, quod revocari non possit.

Quan-

Quantum ad *excitandam* aut *ſedandam iram in aliis:* fit hoc maxime per temporum electionem prudentem. Cum ſubtriſtes homines ſunt, aut aliquantulum moroſi, tempus eſt *iram* incendendi. Deinde, ut antea diximus, decerpendo, & inculcando, quicquid *contemptum* arguere aut aggravare poſſit. Rurſus, *ira* ſedatur per contraria hiſce. Primo deligendo tempora ſerena, & ad hilaritatem prona, in quibus negotium aliquod ingratum, & ad iracundiam provocans, aperias: Prima enim impreſſio plurimum valet. Deinde, ut, quantum fieri poteſt, *injuriam à contemptu* ſegreges; eam imperitiæ, timori, animi concuſſioni repentinæ, aut ſimili cuipiam imputando.

LVI.

De Vicissitudine Rerum.

Salomon inquit; *Nihil novum ſuper terram.* Itaque quemadmodum *Plato* opinatus eſt; *Omnem ſcientiam nihil aliud eſſe, quam reminiſcentiam:* Sic *Salomon* pronunciat; *Omnem novitatem nihil aliud eſſe, quam oblivionem.* Ex quo cernere poſſis; fluvium Lethes, non minus ſuper terram, quam ſubter terram, decurrere. *Aſtrologus* quidam abſtruſus, & parum notus, aſſerit: *Niſi in cauſa fuiſſent res duæ conſtantes,*

tes, (una, quod ſtellæ fixæ æqualem inter ſe diſtantiam perpetuo ſervent: nec unquam propius ſibi invicem accedant, ac longius à ſe abſcedant: altera, quod motus diurnus non variet:) ne momentum quidem temporis individuum aliquod durare potuiſſet. Illud certum eſt, ***materiam*** in perpetuo fluxu eſſe, neque unquam conſiſtere. Atqui, magna illa *lintea ſepulchralia*, quæ omnia oblivione involvunt, duo ſunt; *Diluvia, & Terræ-motus.* Quatenus ad *Conflagrationes*, & *Siccitates* magnas, illæ populũ penitus non abſorbent, aut deſtruunt. Fabula ***Phaëtontis***, brevitatem conflagrationis, ad unius tantum diei ſpatium, repræſentavit. Atque triennalis illa à *pluviæ ceſſatio*, tempore *Eliæ*, particularis tantum fuit, & multos ſuperſtites reliquit. *Incenſiones* illas loqueris, quæ per fulmina & fulgura apud *Indias Orientales* fiunt? Anguſtæ quidem ſunt, nec magna ſpatia occupant. *Peſtilentias* etiam prætereo, quia nec illæ totaliter abſorbent. Verum, in memoratis illis duabus calamitatibus (*Diluviorum, & Terræ-motuum,*) inſuper notandum eſt; reliquias populorum, quas emergere contigerit, plerunque homines rudes & montanos eſſe; quique temporum præteritorum memoriam poſteris tradere non poſſint; Adeo ut oblivio non minus

omnia

omnia involvat, quam si nulli prorsus superstites remanerent. Si quis attente introspiciat *Indorum Occidentalium* conditionem, probabile reperiet, eos populum juniorem esse & recentiorem, quam populos orbis veteris. At longe verisimilius est, desolationem illam, quæ illos olim invaserat, minime per *Terra-motus* factam, (contra, quam narrabat *Sacerdos Ægyptius*, in colloquio cum *Solone*, de *Insula Atlantide*: eam, scilicet, à *Terra-motu absorptam esse*:) sed potius per *diluvium particulare*. *Terra-motus* enim in illis Regionibus raro eveniunt. Verum è contraria parte, tam immania plane & vasta habent flumina, ut fluvii *Asiæ*, *Africæ*, & *Europæ*, præ illis, instar rivulorum sint. Quin & *Andes* ipsorum sive *Montes*, nostris longe sunt altiores: Unde credibile est, reliquias stirpis hominum, apud eos, post tale *diluvium particulare*, conservatas fuisse. Quantum vero ad observationem *Machiavelli*: nimirum, zelotypiam & æmulationem Sectarum, ad extinguendam rerum memoriam, multa molitam: qui *Gregorio Magno* notam inurit, ac si pro viribus suis Antiquitates omnes *Ethnicorum* supprimere annixus fuerit: Non video certe, hujusmodi zelos aut notabile quidpiam efficere, aut diu durare: Id quod liquet in successione

sione *Sabiniani*: qui Antiquitates easdem statim resuscitavit: Tum vero prohibita, licet tenebris cooperta, obrepunt tamen, & suas nanciscuntur Periodos.

Vicissitudines sive *Mutationes* in *Globo superiori*, fusius, in hoc Sermone, tractandæ non sunt. Forsitan, *Annus magnus Platonis*, nisi Mundus ante dissolutioni esset destinatus, aliquem sortiri possit Effectum; Non in renovandis corporibus Individuorum; (Id enim fumus & vanitas eorum est, qui opinantur, corpora Cœlestia accuratiores in hæc inferiora habere influentias, quam revera habent;) Sed tantum in summis & massis rerum. *Cometæ* proculdubio aliquid operantur super easdem summas & massas rerum; verum, homines, ut nunc est, indiligentes, aut curiosi, circa eos sunt; eosque potius mirabundi spectant; atque itineraria eorundem conficiunt, quam Effectus eorum prudenter & sobrie notant: præcipue Effectus eorum comparativos: id est, *Cometa* talis magnitudinis; talis coloris & lucis; conversionis radiorum; situs, quatenus ad Regionem cœli; tempestatis anni, semitæ aut cursus, durationis: quales producat *Effectus*.

Leviculum quiddam est; quod olim inaudiveram; neque tamen prorsus contemni volo, sed in observationem aliquam venire.

venire. Ferunt, à *Belgis* notatum esse, singulis septenis lustris, similem annorum temperaturam & tempestatem cœli velut in orbem redire: Exempli gratia; Magnas glacies, inundationes magnas; magnas siccitates, hyemes tepidas, æstates frigidiores, & similia. Vocant autem hujusmodi Circulum annorum, *Primam*. Hoc autem ideo recenseo, quod oculos in præterita conjiciens, hujusce rei inveni congruentiam; haud exactam sane, sed non multum discrepantem.

Verum transeamus à *Naturalibus* ad *Humana*. Maxima apud homines *Vicissitudo*, est illa *Sectarum* & *Religionum*. Hi enim Orbes animis hominum maxime dominantur. *Religio* vera super *Petram ædificata est*: reliquæ fluctibus temporum agitantur. Dicamus igitur de *Novarum Sectarum Causis*: atque *Consilii* aliquid circa eas inspergamus; quatenus humani ingenii infirmitas tantis revolutionibus moras injicere, aut remedia exhibere poterit.

Quando *Religio recepta* discordiis laceratur, sanctitas item professorum labefactata est, & scandalo exposita; simulque tempora stupida, indocta & barbara sunt; à *Nova* alicujus *Sectæ* ortu merito metuendum; præcipue, si eo tempore *ingenium* aliquod *intemperans*, & *Paradoxa spirans*, sub-

ſuboriatur. Quæ omnia tenuerunt, *Mahometes* cum *Legem* ſuam promulgavit. *Secta nova* licet pullulet, duobus ſi deſtituatur adminiculis, ab ea non metuas; non enim late ſe diffundet. Primum eſt, *Imperii*, ſive *Auctoritatis ſtabilitæ oppugnatio:* Nihil enim magis populare eſt, quam Principatus, & Politias, convellere. Alterum eſt, *Porta luxuriæ* & *voluptatibus aperta: Hæreſes* enim ſpeculativæ, (qualis fuit olim *Arrianorum*, & hodie *Arminianorum*,) etſi in hominum ingenia miris modis operentur, ſtatum tamen Rerum publicarum non magnopere concutient, niſi ex occaſione motuum Civilium. Modi tres ſunt, quibus *Novæ Sectæ* plantantur; *Miraculis*, *Eloquentia*, & *Gladio*. Equidem *Martyria* inter *miracula* numero; quoniam vires naturæ humanæ excedere videntur: Idem etiam facere licet de excelſa illa & admirabili *vita ſanctimonia*. Certe, non alia melior via eſt ad *Sectarum* & *Schiſmatum* ortus repellendos, quam abuſuum reformatio; diſſidiorum minorum pacificatio; leniter à principio procedere, & à ſanguinariis perſecutionibus abſtinere; Schiſmatum denique Coryphæos, favoribus potius & dignitatibus mollire atque allicere, quam violentia & ſævitia exacerbare.

Mutationes & *Viciſſitudines* in *rebus bellicis*

licis haud paucæ sunt; sed præcipue in tribus versantur: In *Sede belli:* in *Genere armorum:* & in *Disciplina militari.* *Bella*, antiquis temporibus, *movere* videbantur ex *Oriente* potissimum in *Occidentem:* Etenim *Persa*, *Assyrii*, *Arabes*, *Scytha*, (qui invasores erant,) omnes Orientales fuerunt. Verum est, *Gallos* fuisse Occidentales; Sed de duabus tantum ipsorum incursionibus legimus; Una in *Gallo-Graciam*, altera contra *Romanos*. Attamen Oriens & Occidens cœli Climata non determinant; neque etiam *Belli motus*, ab Oriente, aut ab Occidente, aliquid certæ observationis recipiunt. Sed Meridies, & Septentrio, natura fixi sunt: Atque raro in omni memoria invenitur, Meridionales interiores invasisse Septentrionales; sed econtra. Unde manifestum est, Tractum Mundi Septentrionalem, natura ipsa, magis esse *bellicosum:* Sive hoc ascribi possit hujus Hemisphærii stellis; sive amplitudini continentium ad partes Septentrionales, cum partes Australes (quantum adhuc innotuit) maria fere occupant; sive (id quod manifestissimum est) frigoribus Climatis Borealis; Nam hoc ipsum, absque alia causa quacunque, corpora indurat, spiritus inflammat: ut liquet in populo *Araucensi:* qui ad ulteriora *Austri* positi, omnibus

bus *Peruvienfibus* fortitudine longe præcellunt.

Imperio aliquo magno *labaſcente*,& viribus fracto, pro certo *bella* expectes. Etenim *Imperia* magna dum in vigore ſunt, Copias nativas Provinciarum enervant & deſtruunt,propriis cohortibus domi fidentia ; Cum autem & illæ deficiunt , omnia ruunt, atque aliis Gentibus in prædam cedunt. Hoc evenit in declinatione *Imperii Romani* : atque etiam in Imperio Occidentali,poſt *Carolum Magnum*, cum aves ſingulæ plumas ſuas repeterent : atque ſimile quidpiam etiam *Imperio Hiſpano* contingere poſſit,ſi quando viribus decideret. Ex altera parte, *acceſſiones* magnæ *Ditionum*, & *uniones Regnorum*, ſimiliter *bella* ſuſcitant : Etenim , cum Status aliquis in potentiam majorem inſurgit , ſimilis eſt fluvio intumeſcenti , qui inundationem ſtatim minatur ; ut videre eſt in Imperiis *Romanorum*, *Turcarum* , *Hiſpanorum*, & aliorum. Attende : Cum Mundus *Nationibus Barbaris* minus abundet,ſed civiliores fere ſunt : Qui uxores temere non ducent, nec liberos progignent, niſi modum familiam alendi,aut ſaltem victum parandi,præviderint : (ut fit in omnibus prope Nationibus,hodierno die,exceptis *Tartaris* :) non ingruit periculum ab *Inunda-*

tionibus aut *migrationibus Populorum:* At cum Populorum greges magni sunt, qui perpetuo sobolem suscipiunt, de fortunis & sustentatione sua in futurum minime solliciti; necessarium est, ut in seculo uno aut altero portionem aliquam multitudinis suæ exonerent, & novas sedes quærant, & sic alias *Nationes* invadant: Quod Populi Septentrionales veteres sorte facere solebant: sortes dantes, quæ pars domi maneret, quæ autem alio migraret. Cum *Gens* aliqua, prius *bellicosa*, ad mollitiem & luxuriam degenerat, de *bello* certa esse possit: Status enim tales, plerunque, dum degenerant, opes accumulant: adeo ut præda invitet, & declinatio virium animet, Gentes alias, ad eosdem invadendos.

Quantum ad *Armorum* & *Telorum* genus: Illorum mutationes sub observationem vix cadunt: Attamen & hæc ipsa Periodos & *Vicissitudines* suas sortiuntur. Pro certo enim est, *Tormenta ænea*, apud Urbem *Oxydracarum* in *India*, tempore *Alexandri Magni*, cognita fuisse: eaque à *Macedonibus*, *Tonitrua*, & *Fulgura*, & *Operationes Magicas*, habita & appellata. Similiter, indubitatum est, usum *Pulveris Pyrii*, & *Tormentorum igneorum*, *Chinensibus*, ante annos bis mille, innotuisse. Conditiones *Telorum*, & mutationes in

melius, hæ ſunt. Primo, ut ad diſtantiam majorem feriant: Id enim periculum, ab hoſtili parte, anticipat: quod certe *Tormenta* & *Sclopeta* majora præſtant. Secundo, ut impetus eorum fortior & validior ſit; in quo genere *Tormenta ignea, Arietationes* omnes & antiquas machinas, item ſuperant. Tertio, ut uſus eorum commodior & facilior ſit. Id quod etiam *Tormentis igneis majoribus* competit: quæ omnibus tempeſtatibus idonea; vectura levia & mobilia ſunt; & his ſimilia.

Quod ad *Militiam* attinet: Antiquis temporibus numerum præcipue curabant; virtuti & animis militum, in bellis gerendis, fidebant: dies ſæpius & loca præliandi conſtituebant, & æquo Marte experiebantur; denique in acie inſtruenda & ordinanda imperitiores fere erant. Poſtea, *numerum* præoptabant commodum potius quam vaſtum; locorum opportunitates, diverſionum artificia, & ſimilia, captabant: poſtremo, in acie ipſa inſtruenda peritiores evadebant.

In Reipublicæ alicujus *adoleſcentia* arma florent; ætate media, *Literæ*; ac deinceps, ad moram aliquam, duo illa ſimul florere ſolent: devexa autem ætate, *Artes Mechanicæ* & *Mercatura*. *Literæ* vero ſuam habent infantiam, quando leviuſcula ſunt, & pue-

& pueriles: Sequitur earum adolescentia, quando luxuriantur, & juvenile quiddam sapiunt: Succedit ætas virilis, quando solidiores & exactiores deveniunt: Postremo senectus earum obrepit, cum siccæ & exhaustæ fiunt; manente tamen garrulitate. Verum consultum non fuerit, in rotas hasce *Vicissitudinum* nimis longum oculos figere, ne vertigine corripiamur. Quatenus vero ad *Philologiam*, quæ in hoc Argumento, ut plurimum, versatur, nihil aliud est, quam Narratiuncularum & Observationum futilium congeries quædam; ideoque Scripto huic minime congruit.

LVII.

QUOMODO PROFECTUS IN VIRTUTE FACIENDUS SIT.

PLurima confici possunt præcepta, de prudenti Institutione Exercitationum animi, non minus quam corporis. Illorum paucula recensebimus.

Primum erit, ut jam à principio caveamus, à *pensis, vel magis arduis, vel magis pusillis*, quam res postulat: Nam si oneris nimium imponatur apud ingenium mediocre, bene sperandi alacritatem obtundes; apud ingenium fiduciæ plenum, opinionem concitabis, qua plus sibi polliceatur, quam præstare possit; quod secum

trahit socordiam. In utroque autem ingenii temperamento fiet, ut experimentum expectationi non satisfaciat; id quod animum semper dejicit, & confundit. Quod si pensa leviora fuerint, magna inducitur, in progressionis summa, jactura.

Secundum erit, ut ad *exercendam facultatem aliquam, quo Habitus comparetur, duo* inprimis *tempora observentur:* alterum, quando animus optime fuerit ad rem dispositus; alterum, quando pessime: Ut ex priore, plurimum in via promoveamus; ex posteriore, nodos obicesque animi contentione strenua deteramus: unde tempora media facile & placide labentur.

Tertium erit illud præceptum, cujus Aristoteles obiter meminit, *Ut totis viribus* (citra tamen vitium) *nitamur in contrarium illius, ad quod natura maxime impellimur:* Sicut cum in adversum gurgitis remigamus; aut baculum incurvum, ut rectum fiat, in contrarium flectimus.

Quartum præceptum ex illo Axiomate pendet, quod verissimum est; *Animum ad quæcunque felicius trahi & suavius, si illud, quo tendimus, in intentione operantis non sit principale, sed tanquam aliud agendo superetur;* quoniam ita fert natura, ut necessitatem & imperium durum ferme oderit. Sunt & alia multa, quæ utiliter

præ-

præcipi possint de regimine *consuetudinis: Consuetudo* enim, si prudenter & perite inducatur, fit revera (ut vulgo dicitur) *altera natura*: Quod si imperite & fortuito administretur, erit tantum *Simia* naturæ; quæ nihil ad vivum imitetur, sed inscite tantum, & deformiter.

Similiter, si de *Libris* & *Studiis*, eorumque ad *Mores* virtute & influentia, verba facere vellemus: num nam desunt plurima præcepta, & consilia fructuosa, eo spectantia? Annon unus ex Patribus, magna cum indignatione, *Poësin* appellavit *Vinum Dæmonum*; cum revera progignat plurimas tentationes, cupiditates, & opiniones vanas; Annon prudens admodum, & digna, quæ bene perpendatur, est Sententia Aristotelis, *Iuvenes non esse idoneos Moralis philosophiæ auditores*; quia in illis perturbationum æstuatio nondum sedata est, nec tempore & rerum experientia consopita? Atque ut verum dicamus, Annon ideo fit, ut Scriptorum priscorum præstantissimi libri & sermones (quibus ad virtutem homines efficacissime invitati sunt; tam *augustam* ejus *majestatem* omnium oculis repræsentando; quam opiniones populares, in virtutis ignominiam, tanquam *habitu Parasitorum* indutas, derisui propinando) tam parum prosint, ad

vitæ honestatem, & mores pravos corrigendos, quia perlegi & revolvi non consueverunt à viris ætate & judicio maturis, sed pueris tantum & tironibus relinquuntur? An non & hoc verum est., juvenes multo minus *Politicæ*, quam *Ethicæ*, auditores idoneos esse, antequam *Religione* & *Doctrina de moribus* & *officiis* plane imbuantur; ne forte judicio depravati & corrupti, in eam opinionem veniant, non esse rerum differentias morales veras & solidas, sed omnia ex utilitate aut successu metienda? Sicut Poëta canit;

Prosperum & felix scelus Virtus vocatur.

Et rursus:

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.

Ac Poëtæ quidem hæc satyrice & per indignationem loqui videntur: at *Libri* nonnulli *Politici* idem serio & positive supponunt. Sic enim Machiavello dicere placet, *Quod si contigisset, Cæsarem bello superatum fuisse, Catilina ipso fuisset odiosior:* Quasi vero nihil interfuisset, præter fortunam solam, inter Furiam quandam, ex libidine & sanguine conflatam, atque animum excelsum, & inter homines naturales maxime omnium (si ambitio abfuisset) suspiciendum. Videmus etiam ex hoc ipso, quam necessarium sit, homines, *Docti-*

ctrinas pias & *Ethicas*, antequam *Politicam* deguſtent, plenis faucibus haurire: Nimirum, quod qui in Aulis Principum, & negotiis Civilibus; à teneris (ut ajunt) unguiculis innutriti ſunt, nunquam fere ſinceram & internam morum probitatem aſſequantur; quanto minus ſi acceſſerit etiam librorum diſciplina? Porro, & in documentis ipſis moralibus, vel ſaltem aliquibus eorum, annon cautio pariter eſt adhibenda, ne inde fiant homines pertinaces, arrogantes, & inſociabiles, juxta illud Ciceronis de M. Catone; *Hæc bona, quæ videmus, divina & egregia, ipſius ſcito eſſe propria: quæ nonnunquam requirimus, ea ſunt omnia non à natura, ſed à magiſtris.* Sunt & Axiomata alia complura, de iis, quæ à *Studiis*, & *Libris*, hominum animis ingenerantur. Verum eſt enim quod dicit ille, *abeunt ſtudia in mores:* Quod pariter affirmandum de cæteris illis rebus, *Convictu*, *Fama*, *Legibus patriis*, & reliquis, quas paulo ante recenſuimus.

Cæterum animi quædam eſt *cultura*, quæ adhuc magis accurata & elaborata videtur, quam reliquæ. Nititur autem hoc fundamento; *Quod omnium mortalium animi, certis temporibus, reperiantur in ſtatu perfectiore; alias, in ſtatu magis depravato.* Hujus igitur culturæ intentio fuerit &

institutum, ut *bona* illa *tempora* foveantur; *prava* vero tanquam ex Kalendario deleantur, & expungantur. Ac *bonorum* quidem *temporum fixatio* duobus modis procuratur; *Votis*, aut saltem *constantissimis animi Decretis*, & *Observantiis*, atque *Exercitationibus*: quæ non tantum in se valent, quantum in hoc, quod animum in officio & obedientia jugiter contineant. *Malorum temporum obliteratio* duplici itidem ratione perfici potest; *Redemptione aliqua*, vel *Expiatione præteritorum*: & *Novo vitæ instituto*, veluti *de integro*. Verum hæc pars ad Religionem plane spectare videtur: Nec mirum, cum *Moralis Philosophia* vera & genuina (sicut ante dictum est) ancillæ tantum vices erga Theologiam suppleat.

Quamobrem concludemus hanc partem cum eo *Remedio*, quod omnium est maxime compendiosum, & summarium; & rursus maxime nobile & efficax, quo animus ad virtutem efformetur, & in statu collocetur perfectioni proximo. Hoc autem est, *Ut fines vitæ actionumque deligamus, & nobis ipsis proponamus, rectos, & virtuti congruos: qui tamen tales sint, ut eos assequendi nobis aliquatenus suppetat facultas.* Si enim hæc duo supponantur, ut & *fines Actionum sint honesti, & boni*: & de-

& *decretum animi de iis assequendis, & obtinendis, fixum* sit & *constans*: sequetur, ut continuo vertat & efformet se animus, una opera in[illegible]s omnes. Atque hæc certe, illa es[illegible]io, quæ *Natura ipsius opus* referat; c[illegible]iquæ, quæ diximus, videantur esse [illegible]ummodo sicut *Opera manus*. Quemadmodum enim *Statuarius*, quando simulachrum aliquod sculpsit aut incîdit, illius solummodo partis figuram effingit, circa quam manus occupata est, non autem cæterarum: (veluti si faciem efformet, corpùs reliquum rude permanet & informe saxum, donec ad illud quoque pervenerit:) Econtra vero *Natura*, quando florem molitur, àut animal, rudimenta partium omnium simul parit, & producit: Eodem modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem, aût reliquas, parum proficimus: quando autem *rectis & honestis finibus* nos dedicaverimus penitus, & devoverimus, quæcunque fuerit virtus, quam animo nostro commendaverint & imperaverint fines illi, reperiemus nos jamdudum imbutos & prædispositos habilitate & propensione nonnulla, ad eam assequendam & exprimendam. Atque hic possit esse status ille animi, qui egregie ab Aristotele describitur; & ab eo, non *Vir-*

tutis, sed *Divinitatis* cujusdam charactere insignitur. Ipsa ejus verba hæc sunt: *Immanitati autem consentaneum est opponere eam, quæ supra humanitatem est, Heroicam* sive *Divinam virtu.* [illegible] paulo post, *Nam ut feræ, neque vitium; neque virtus est, sic neque Dei. Sed hic quidem status, altius quiddam virtute est: ille aliud quiddam à vitio.* Plinius certe Secundus, ex licentia magniloquentiæ Ethnicæ, Trajani virtutem, divinæ, non tanquam imitamentum, sed tanquam exemplar, proponit, cum ait, *Opus non esse Hominibus alias ad Deos preces fundere, quam ut benignos æque & propitios se Dominos mortalibus præstarent, ac Trajanus præstitisset.* Verum hæc profanam Ethnicorum jactantiam sapiunt, qui umbras quasdam corpore majores prensabant: Ut Religio vera, & sancta Fides Christiana, rem ipsam petit; imprimendo animis hominum Charitatem, quæ appositissime *Vinculum perfectionis* appellatur, quia virtutes omnes simul colligat, & revincit. Sane elegantissime dictum est à Menandro, de *amore sensuali*, qui *divinum* illum perperam imitatur; *Amor, melior Sophista lævo, ad humanam vitam.* Quibus innuit, morum decus melius ab amore efformari, quam à Sophista & præceptore inepto, quem *lævum* appellat. Si-

qui-

quidem universis suis operosis regulis & præceptio..ıs hominum tam dextre & expedite effingere nequeat; ut se ipsum & in pretio h... , & se belle in omnibus compo... n amor facit. Sic proculdubio, ... cujuspiam, fervore *Charitatis* ve... æ, inc... atur, ad majorem perfectionem eve... quam per universam *Ethicam doctrinam*: quæ *Sophistæ* profecto habet rationem, si cum altera illa conferatur. Quinetiam, sicut Xenophon recte observavit; *Cæteros affectus, licet animum attollãt, eum tamen distorquere & discomponere, per ecstases, & excessus suos: Amorem vero solum, eum simul & dilatare, & componere*: Sic omnes aliæ humanæ, quas admiramur, dotes, dum naturam in majus exaltant, excessui interim sunt obnoxiæ; sola autem *Charitas* non admittit excessum. Angeli, dum ad potentiam, Divinæ parem, aspirarent, prævaricati sunt, & ceciderunt: *Ascendam, & ero similis Altissimo*. Homo dum ad scientiam, Divinæ parem, aspiraret, prævaricatus est, & lapsus: *Eritis sicut Dii scientes bonum & malum*. Verum ad similitudinem, Divinæ *bonitatis*, aut *charitatis*, aspirando, nec Angelus, nec homo, unquam in periculum venit, aut veniet. Imo ad hanc ipsam *imitationem* etiam invitamur; *Diligite inimicos*

vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Quin & in ipso Archetyp[illegible] turæ Divinæ, verba sic collocat relig[illegible]o Ethnica (*Optimus, Maximus:*) Scriptura autem sacra pronunciat, *Misericordia ejus super omnia opera ejus.*

LVIII.

De Civili Conversatione.

Conversatio certe affectata esse non debet, at multo minus neglecta: cum prudentia in ejus moderamine, & decus quoddam morum in se ipsa præ se ferat; & ad negotia, tam publica, quam privata, commode administranda, plurimum juvet. Etenim sicut actio Oratori tanti habetur, (licet sit externum quiddam,) ut etiam illis alteris partibus; quæ graviores & interiores videntur, anteponatur, eodem fere modo, in Viro Civili, *Conversatio*, ejusque regimen, (utcunque in exterioribus occupetur) si non summum, at certe eximium locum invenit. Quale enim pondus habet, *Vultus* ipse ejusque compositio? Recte Poëta;

— *Nec vultu destrue verba tuo.*

Po-

Poterit enim quis *vim Orationis vultu* labefactare, & plane prodere. Quin & *Facta*, non minus quam *Verba*, *vultu* pariter destrui possint, si Ciceroni credamus: qui cum fratri affabilitatem commendaret erga Provinciales; non in hoc eam potissimum sitam dixit, ut aditus præberet ad se faciles, nisi etiam *vultu* ipso comiter accedentes exciperet. *Nil interest, habere ostium apertum, vultum clausum.* Videmus quoque, Atticum, sub primum Ciceronis cum Cæsare congressum, bello adhuc fervente, diligenter & serio Ciceronem per epistolam monuisse de *Vultu* & *Gestu* ad dignitatem & gravitatem componendis. Quod si tantum possit *Oris* & *Vultus* solius moderatio, quanto magis *Sermo familiaris*, & alia, quæ ad *Conversationem* pertinent? Atque sane Summa & Compendium decori, & elegantiæ morum, in hoc fere sita sunt; ut quasi æqua lance, & propriam dignitatem, & aliorum, metiamur & tueamur: Quod etiam non male expressit T. Livius, (licet alii rei intentus) eo personæ charactere; *Ne* (inquit) *aut arrogans videar, aut obnoxius: quorum alterum est, alienæ libertatis obliti: alterum, suæ.* Ex contraria vero parte, si *Vrbanitati*, & elegantiæ morum externæ, impensius studeamus, transeunt illæ in affe-

affectationem quandam deformem, & adulterinam : *Quid enim deformius, quam Scenam in vitam transferre?* Quinetiam, licet in excessum illum vitiosum minime prolabantur : temporis tamen nimium in hujusmodi leviculis absumitur : animusque ad curam ipsarum, magis quam oportet, deprimitur. Ideoque sicut in Academiis adolescentes literarum studiosi, aut sodalium congressibus plus satis indulgentes, moneri soleant à Præceptoribus: *Amicos esse fures temporis* : Sic certe assidua ista, in *Conversationis* decorum, animi intentio, magnum gravioribus meditationibus furtum facit. Deinde, qui primas adeo in *Vrbanitate* obtinent, & ad hanc rem unam quasi nati videntur, hoc fere habent, ut sibi ipsis in illa sola complaceant, & ad virtutes solidiores, & celsiores, vix unquam aspirent: Quando econtra, qui sibi in hac parte defectus sunt conscii, decus ex bona existimatione quærunt: Ubi enim adest bona existimatio, omnia fere decent; ubi vero illa deficit, tum demum, à commoditate morum, atque *Vrbanitate*, subsidium petendum est. Porro, ad res gerendas, vix gravius aut frequentius reperias impedimentum, quam hujusce decori externi curiosam nimis observationem ; atque illud alterum, quod huic ipsi inservit;
ni-

nimirum, anxiam temporis atque opportunitatum electionem. Egregie enim Salomon; *Qui respicit ad ventos, non seminat: qui respicit ad nubes, non metit:* Creanda siq[illegible]em nobis est opportunitas, sæpius [illegible] opperienda. Ut verbo dicamus, *Urbana* i[illegible]m *compositio*, veluti vestis animi [illegible] proinde vestis commoditates referre debet. Primum enim, talis esse debet, ut sit in usu communi: Rursus, ut non sit nimis delicata aut sumptuosa: Deinde, ita conficienda, ut si qua sit in animo virtus, eam exhibeat maxime conspicuam: si qua deformitas, eandem suppleat, & occultet: Postremo, & super omnia, ne sit nimis arcta, atque ita animum angustet, ut ejusdem motus in rebus gerendis cohibeat & impediat.

L I X.

CONSILIA QUÆDAM DE NEGOTIIS, EX PARABOLIS ALIQUIBUS SALOMONIS.

P A R A B O L A.

1. *Mollis responsio frangit iram.*

E X P L I C A T I O.

Si incendatur *Ira* Principis vel Superioris adversus te, & tuæ jam sint loquendi partes, duo præcipit Salomon: Alterum, ut *fiat responsio*; Alterum, ut *eadem sit mollis.*

Prius,

Prius, ut *caveas à Silentio tristi & contumaci*: Illud enim, aut culpam totam in te recipit, ac si nihil habeas quod respondere possis, aut Dominum occulte iniquitatis insimulat, ac si aures ejus defensioni, licet justæ, non paterent. Secundo, ut *caveas à re comperendinanti*; neque tempus aliud ad defensionem postules. Hoc enim, aut candam notam inurit, quam prius, (nimirum Dominum tuum nimia mentis perturbatione efferri,) aut plane significat, te artificiosam quandam defensionem meditari, cum in promptu nihil habeas: Adeo ut optimum semper fuerit, aliquid in præsentia, & è re nata, in excusationem tui adducere. Tertio, ut *fiat prorsus responsio: Responsio*, inquam; non mera *Confessio*, sed aliquid Apologiæ & Excusationis inspergatur: Neque enim aliter tutum est facere, nisi apud ingenia valde generosa & magnanima; quæ rara admodum sunt. Sequitur posteriore loco, ut *responsio sit mollis*, minime præfracta aut aspera.

PARABOLA.

2. *Servus prudens dominabitur in Filium stultum: & partietur hæreditatem inter fratres.*

EXPLICATIO.

In omni familia, turbata & discordi, semper exurget aliquis *Servus*, aut *humilis*

Ami-

Amicus, præpotens, qui pro arbitro se gerat, ad lites familiæ componendas; cuique, eo nomine, & familia tota, & dominus ipse, sunt obnoxii. Ille, si suam rem agat, familiæ mala fovet, & aggravat; sin fidelis revera fuerit & integer, plurimum certe meretur: adeo ut etiam tanquam inter *Fratres* haberi debeat: aut saltem *procurationem hæreditatis* accipere *fiduciariam*.

PARABOLA.

3. *Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem.*

EXPLICATIO.

Monemur sæpius, ut *Congressum imparem fugiamus*; eo sensu; *Ne cum potentioribus decertemus*. At haud minus utile est Monitum, quod hic exhibet Salomon, *Ne cum indigno contendamus*. Iniqua enim prorsus sorte hæc res transigitur. Siquidem, si superiores simus, nulla sequitur victoria: si superemur, magna indignitas. Neque juvat etiam, in hujusmodi contentione exercenda, si interdum veluti *per jocum* agamus, interdum cum *fastu & contemptu*. Nam quocunque nos vertamus, leviores inde efficiemur, neque commode nos explicabimus. Pessime autem fit, si hujusmodi persona, quacum contendimus, (ut Salomon loquitur.) aliquid affine habeat

beat cum *Stulto* : hoc eſt, ſi ſit audaculus, & temerarius.

PARABOLA.

4. *Sed & cunctis ſermonibus, qui dicuntur, ne accommodes aurem tuam; ne forte audias ſervum tuum maledicentem tibi.*

EXPLICATIO.

Vix credi poſſit, vitam quantum perturbet *inutilis curioſitas*, circa illas res, quę noſtra interſunt; nimirum, quando ſecreta illa rimari ſatagimus, quæ detecta & inventa, ægritudinem quidem animo inferant, ad conſilia autem expedienda nihil juvent. Primo enim ſequitur *animi vexatio* & *inquietudo*, cum humana omnia perfidiæ & ingratitudinis plena ſint. Adeo ut, ſi comparari poſſit ſpeculum aliquod Magicum, in quo odia, & quæcunque contra nos ullibi commoventur, intueri poſſemus, melius nobis foret, ſi protinus projiceretur & collideretur. Hujuſmodi enim res, veluti foliorum murmura ſunt, & brevi evaneſcunt. Secundo *Curioſitas illa animum ſuſpicionibus nimiis onerat.* Quod conſiliis inimiciſſimum eſt, eaque reddit inconſtantia, & complicata. Tertio eadem, *mala ipſa ſæpiſſime figit, alias prætervolatura* : Grave enim eſt conſcientias hominum irritare: qui ſi latere ſe putent, facile mutantur in melius, ſin deprehēſos ſe ſentiant,

tiant, malum malo pellunt. Merito igitur summæ prudentiæ tribuebatur Pompeio Magno, quod Sertorii chartas universas, nec à se perlectas, ne, aliis permissas, igni dedisset.

PARABOLA.

5. *Adveniet quasi viator pauperies: & egestas quasi armatus.*

EXPLICATIO.

Eleganter describitur in Parabola, quomodo *Prodigis*, & circa rem familiarem incuriosis, superveniant *naufragia fortunarum*. A principio enim pedetentim, & passibus lentis, instar *viatoris*, advenit *obaratio* & *sortis diminutio*, neque fere sentitur: At non multo post invadit *Egestas*, tanquam *vir armatus*, manu scilicet tam forti, & potente, ut ei amplius resisti non possit: cum apud antiquos, recte dictum sit, *Necessitatem ex omnibus rebus esse fortissimam*. Itaque *viatori* occurrendum, contra *armatum* muniendum.

PARABOLA.

6. *Qui erudit derisorem, ipse sibi injuriam facit: & qui arguit impium sibi maculam generat.*

EXPLICATIO.

Congruit cum præcepto Salvatoris, *Ut non mittamus margaritas nostras ante porcos*. Distinguuntur autem in hac *Parabola*,

la, actiones *Præceptionis*, & *Reprehensionis*. Distinguuntur itidem personæ, *Derisoris*, & *Impii*: Distinguitur postremo, *id quod rependitur*. In priore enim *rependitur ope-ra lusa*: in posteriore, etiam & r[illegible] Cum enim quis erudit & institu[illegible] *rem*: *Iactura* primum *fit temporis*: Deinde & alii *conatum irrident*, tanquam rem vanam, & operam male collocatam; Postremo, *Derisor* ipse *scientiam quam didicit, fastidio habet*. At majore cum periculo transigitur res in *reprehensione impii*: quia non solū *Impius* non auscultat, sed & cornua obvertit, & reprehensorem, odiosum sibi jam factum, aut confestim conviciis proscindit, aut saltem postea apud alios criminatur.

PARABOLA.

7. Filius sapiens lætificat patrem: Filius vero stultus mœsticia est matri suæ.

EXPLICATIO.

Distinguuntur solatia atque ægritudines Oeconomicæ, *Patris* videlicet & *Matris*, circa *Liberos* suos. Etenim *Filius prudens* & *frugi*, præcipuo *solatio* est *Patri*, qui *virtutis* pretium melius novit quam *Mater*: ac propterea *Filii* sui indoli, ad virtutem propensæ, magis gratulatur: Quinetiam gaudium illi fortasse affert institutum suum, quod *Filium* tam probe educa-

rit,

rit, illique honestatem morum, præceptis & exemplo, impresserit. Econtra, *Mater calamitati Filii plus compatitur*, & indolet: tum ob affectum maternum magis mollem, & tenerum, tum fortasse indulgentiæ suæ conscia, qua eum corruperit, & depravaverit.

PARABOLA.

8. *Memoria Iusti cum laudibus at nomen Impiorum putrescet.*

EXPLICATIO.

Distinguitur inter *famam virorum bonorum*, qualis esse soleat post *obitum*. *Viris* enim *bonis*, extincta invidia, (quæ famam eorum, dum vixerant, carpebat) *nomen* continuo efflorescit, & *laudes* magis indies invalescunt: At *viris malis* (licet fama eorum, per gratiam amicorum, & factionis suæ hominum, ad breve tempus manserit) paulo post fastidium *nominis* oboritur; & postremo *laudes* illæ *evanida*, in *infamiam*, & veluti in *odorem gravem & tetrum*, desinunt.

PARABOLA.

9. *Qui conturbat domum suam, possidebit ventos.*

EXPLICATIO.

Utile admodum Monitum, de *Discordiis* & *Turbis domesticis*. Plurimi enim, ex *dissidiis uxorum*, aut *exheredationibus filiorum*;

rum; aut *mutationibus frequentibus familiæ*, magna sibi spondẽt; ac si inde, vel animi tranquillitas, vel rerum suarum administratio felicior, sibi obventura foret. Sed plerunque abeunt spes suæ in *ventos*. Etenim, tum mutationes illæ, ut plurimum, non cedunt in melius: tum etiam, perturbatores isti, familiæ suæ, molestias varias, & ingratitudinem eorum, quos aliis præteritis adoptant & deligunt, sæpenumero experiuntur. Quin & hoc pacto, rumores sibi progignunt non optimos, & famas ambiguas; Neque enim male à Cicerone notatum est; *Omnem famam à domesticis manare*. Vtrunque autem malum per *ventorum possessionem* eleganter à Salomone exprimitur: Nam *expectationis frustratio*, & *rumorum suscitatio*, *ventis* recte comparantur.

PARABOLA.

10. *Melior est finis orationis*, , *quam principium*.

EXPLICATIO.

Corrigit *Parabola* errorem frequentissimum, non solum apud eos, qui verbis præcipue student, verum etiam apud prudentiores. Is est, quod homines de *sermonum* suorum *aditu* atque *ingressu* magis sint solliciti, quam de *exitu*: & accuratius exordia & præfatiunculas meditentur quã extre-

extrema orationum. Debuerant autem, nec illa negligere, & ista, ut longe potiora, præparata & digesta apud se habere; revolventes secum, &, quantum fieri potest, animo prospicientes, quis tandem *exitus sermonis* sit futurus, & quomodo negotia inde promoveri & maturari possint. Neque hic finis. Quinimo non *Epilogos* tantum, & *sermonum, qui ad ipsa negotia spectant, egressus*, meditari oportet: verum etiam & illorum *sermonum* cura suscipienda, *quos sub ipsum discessum commode & urbane injicere possint*, licet à *negotio prorsus alienos*. Equidem cognovi Consiliarios duos, Viros certe magnos, & prudentes, & quibus onus rerum tunc præcipue incumbebat: quibus illud fuit perpetuum, & proprium, ut quoties cum Principibus suis de negotiis ipsorum communicarent, colloquia in rebus ad ipsa negotia spectantibus nunquam terminarent, verum semper, aut ad jocum, aut aliud aliquid, quod audire erat volupe, diverticula quærerent, atque, ut Adagio dicitur, *Sermones marinos aqua fluviatili sub extremum abluerent*. Neque hoc illis inter artes postremum erat.

PARABOLA.

11. *Sicut musca mortua fœtere faciunt unguentum optimum: sic hominem pretiosum sapientia & gloria, parva stultitia.*

Ex-

EXPLICATIO.

Iniqua admodum & misera est conditio *hominum virtute precellentium.* (ut optime notat *Parabola,*) quia *erroribus* eorum, quamvis levissimis, nullo modo ignoscitur: Verum, quemadmodum in Gemma, valde nitida, minimum quodque granulum, aut nubecula, oculos ferit, & molestia quadam afficit: quod tamen, si in Gemma vitiosiore repertum foret, vix notam subiret: Similiter, in *Viris singulari virtute preditis*, minima quæque vitia statim in oculos & sermones hominum incurrunt, & censura perstringuntur graviore: quæ in *hominibus mediocribus*, aut omnino laterent, aut veniam facile reperirent. Itaque viro valde prudenti, parva stultitia: valde probo, parvum peccatum; urbano, & moribus eleganti, paululum indecori: de fama & existimatione multum detrahit. Adeo ut non pessimum foret *Viris egregiis*, si nonnulla *absurda* (quod citra vitium fieri possit) actionibus suis immiscerent; ut libertatem quandam sibi retineant, & parvorum defectuum notas confundant.

PARABOLA.

12. *Homines derisores Civitatem perdunt: Sapientes vero avertunt calamitatem.*

EXPLI-

EXPLICATIO.

Mirum videri possit, quod in descriptione hominum, qui ad Respub. labefactandas & perdendas veluti natura comparati & facti sunt, delegerit Salomon characterem, non hominis superbi & insolentis: non tyrannici & crudelis; non temerarii & violenti; non impii & scelerati; non injusti & oppressoris; non seditiosi & turbulenti; non libidinosi & voluptarii; non denique insipientis & inhabilis; sed *Derisoris*. Verum hoc sapientia ejus Regis, qui Rerumpub. conservationes & eversiones optime norat, dignissimum est. Neque enim similis fere est pestis Regnis & Rebuspublicis: quam si Consiliarii Regum, aut Senatores; quique gubernaculis rerum admoventur, sint ingenio *derisores*. Hujusmodi enim homines, periculorum magnitudinem, ut fortes videantur Senatores, semper extenuant: iisque qui pericula, prout par est, ponderant, veluti timidis insultant; consultandi & deliberandi maturas moras, & meditatas disceptationes, veluti rem oratoriam, & tædii plenam, & ad summas rerum nihil facientem, subsannant: Famam, ad quam Principum consilia præcipue sunt componenda, ut *salivam Vulgi*, & rem cito prætervolaturam, contemnunt: Legum vim & auctoritatem, ut

reticula quædam, quibus res majores minime cohiberi debeant, nil morantur: Consilia & præcautiones, in longum prospicientes, ut somnia quædam, & apprehensiones Melancholicas, rejiciunt; Viris revera prudentibus, & rerum peritis, atque magni animi & consilii, dicteriis & facetiis illudunt: Denique fundamenta omnia Regiminis Politici simul labefactant. Quod magis attendendum est, quia cuniculis, & non impetu aperto, hæc res agitur: neque cœpit esse inter homines (prout meretur) suspecta.

PARABOLA.

13 *Princeps, qui libenter præbet aures verbis mendacii, omnes servos habet improbos.*

EXPLICATIO.

Cum *Princeps* talis fuerit, ut Susurronibus, & Sycophantis, absque judicio, faciles & credulas aures præbeat, spirat omnino, tanquam à parte *Regis*, aura pestilens, quæ omnes *servos* ejus corrumpit, & inficit. Alii metus *Principis* rimantur, eosque narrationibus fictitiis exaggerant: alii invidiæ furias concitant, præsertim in optimos quosque: alii criminationibus aliorum, proprias sordes, & conscientias malas, eluunt: alii amicorum suorum honoribus & desideriis velificant, Competito-

res

res eorum calumniando,& mordendo:alii fabularum argumenta, contra inimicos suos, tanquam in Scena, componunt: & innumera hujusmodi. Atque hæc illi, qui ex *servis Principis* ingenio sunt magis improbo. At illi etiam, qui natura probiores sunt, & melius morati, postquam in innocentia sua parum præsidii esse senserint,(quoniam *Princeps* vera à falsis distinguere non novit,) morum suorum probitatem exuunt, & ventos Aulicos captant, iisque servilem in modum circumferuntur. *Nihil enim*(ut ait Tacitus de Claudio) *tutum est apud Principem, cujus animo omnia sunt tanquam indita & jussa.* Atq; bene Cominens; *Præstat servum esse Principis, cujus suspicionum non est finis, quam ejus, cujus credulitatis non est modus.*

Parabola.

14. *Iustus miseretur animæ jumenti sui: sed misericordia impiorum crudeles.*

Explicatio.

Inditus est, ab ipsa natura, homini *Misericordia* affectus nobilis,& excellens; qui etiam ad *Animalia bruta* extenditur: quæ ex ordinatione Divina, ejus imperio subjiciuntur. Itaque habet ista *Misericordia* Analogiam quandam cum illa Principis erga Subditos; Quinetiam illud certissimum est,quod quo dignior est anima, co-

N 2 pluri-

pluribus compatiatur. Etenim animæ angustæ & degeneres, hujusmodi res ad se nihil pertinere putant: at illa, quæ nobilior est portio universi, ex communione afficitur. Quare videmus, sub Veteri Lege, haud pauca fuisse præcepta, non tam mere *Caremonialia*, quam *Misericordiæ institutiva:* quale fuit illud, de *non comedendo carnem cum sanguine ejus:* & similia. Etiam in Sectis Essæorum, & Pythagoræorum, ab esu animalium omnino abstinebant. Quod etiam hodie obtinet (superstitione inviolata) apud incolas nonnullos Imperii Mogollensis. Quin & Turcæ, Gens licet, & Stirpe & Disciplina, crudelis, & sanguinaria, brutis tamen eleëmosynas largiri solent; neque animalium vexationes & torturas fieri sustinent. Verum, ne forte hæc quæ diximus, omnis generis *Misericordiæ* patrocinari videantur, salubriter subjungit Salomon, *Impiorum misericordias esse crudeles.* Eæ sunt, quando hominibus sceleratis & facinorosis parcitur, Justitiæ gladio feriendis: Crudelior enim hujusmodi *misericordia*, quam crudelitas ipsa. Nam crudelitas exercetur in singulos; at misericordia illa universum facinorosum exercitum, concessa impunitate, in homines innocentes armat & immittit.

PA-

PARABOLA.

15. *Totum spiritum suum profert stultus: at sapiens reservat aliquid in posterum.*

EXPLICATIO.

Corrigit Parabola præcipue (ut videtur) non hominum vanorum futilitatem, qui, dicenda, tacenda, facile proferunt, non Parthesiam illam, qua absque discrimine & judicio in omnes & omnia involant; non garrulitatem, & qua ad nauseam usque aliis obstrepunt; sed vitium aliud magis occultum; nempe sermonis regimen, minime omnium prudens & Politicum: Hoc est, cum quis ita sermonem (in colloquiis privatis) instituit, ut quæcunque in animo habet, quæ ad rem pertinere putet, simul, & tanquam uno spiritu, & oratione continuata, proferat: Hoc enim plurimum negotiis officit. Siquidem primo, *Oratio intercisa*, & per partes infusa, longe magis penetrat, quam continuata; quoniam in continuata pondus rerum non distincte & sigillatim excipitur, nec per moram nonnullam insidet; sed ratio rationem, antequam penitus insederit, expellit. Secundo, nemo tam potenti & felici eloquentia valet, ut primo sermonis impetu eum quem alloquitur, *mutum & elinguem plane reddat*, quin & alter aliquid vicissim respondebit, & fortasse objiciet:

Tum vero accidit, ut quæ in Refutationem aut Replicationem reservanda fuissent, præmissa jam, & antea delibata, vires suas & gratiam amiserint. Tertio, si quis ea, quæ dicenda sunt, non simul effundat, sed per partes eloquatur, aliud primo, aliud subinde injiciens; sentiet ex ejus, quem alloquitur, vultu, & responso, quomodo singula illum affecerint, quam in partem accepta fuerint; ut quæ adhuc restant dicenda, cautius aut supprimat, aut excerpat.

PARABOLA.

16. *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare magna peccata.*

EXPLICATIO.

Præcipit *Parabola*, quomodo se quis gerere debeat, cum iram atque indignationem *Principis* incurrerit. Præceptum duplex: Primo, *ut non dimittat locum suum:* Secundo, ut *curationi*, tanquam in morbo aliquo gravi diligenter & caute *attendat*. Consueverunt enim homines postquam commotos contra se *Principes* suos senserint, partim ex dedecoris impatiētia, partim ne vulnus observando refricent, partim ut tristitiam & humilitatem eorum Principes sui perspiciant, se à muneribus & functionibus suis subducere: quinetiam interdum ipsos magistratus, & dignitates quas

quas gerunt, in *Principum* manus restituere. At Salomon, hanc medendi viam, veluti noxiam, improbat; idque summa profecto ratione. Primo enim, *Dedecus ipsum nimis illa publicat*: unde tum inimici, atque invidi, audaciores fiunt ad lædendum; tum amici timidiores ad subveniendum. Secundo, hoc pacto fit, ut *Principis ira*, quæ fortasse, si non evulgaretur, sponte concideret, *magis figatur* & veluti principio jam facto hominis deturbandi, in præcipitium illius feratur. Postremo, *secessus* iste *aliquid sapit ex malevolo*, & temporibus infenso; id quod malum indignationis, malo suspicionis cumulat. Ad *Curationem* autem pertinent ista. Primo, caveat ante omnia, ne *stupiditate* quadam, aut etiam *animi elatione*, *indignationem Principis minime sentire*, aut inde, prout debeat, affici, videatur: hoc est, ut & vultum, non ad tristitiam contumacem, sed ad mœstitiam gravem atque modestam componat: & in rebus quibuscunque agendis se minus solito hilarem & lætum ostendat: Quin & in rem suam erit, amici alicujus opera, & sermone, apud *Principem* uti, qui, quanto doloris sensu in intimis excrucietur, tempestive insinuet. Secundo, *Occasiones omnes*, vel *minimas*, sedulo *evitet*, per quas aut *res* ipsa, quæ indignationi

causam præbuit, *refricetur*: aut *Princeps* denuo excandescendi, & ipsum, quacunque de causa, coram aliis, objurgandi, ansam arripiat. Tertio, perquirat etiam diligenter occasiones omnes, in quibus *opera ejus Principi grata esse possit*: ut, & voluntatem promptam redimendi culpam præteritam ostendat; & *Princeps* suus sentiat, quali tandem servo, si eum dimittat, privari se contigerit. Quarto, *Culpam ipsam* aut *sagaciter in alios transferat*: aut *animo* illam non *malo commissam* esse insinuet; aut etiam *malitiam illorum*, qui ipsum Regi detulerunt, vel rem supra modum aggravarunt, *indicet*. Denique in omnibus evigilet, & *Curationi* sit intentus.

PARABOLA.

17. *Primus in Causa sua justus: tum venit altera pars, & inquirit in eum.*

EXPLICATIO.

Prima in unaquaque *Causa Informatio*, si paulisper animo Iudicis insederit, altas radices agit, eumque imbuit, & occupat: adeo ut ægre elui possit, nisi aut manifesta aliqua falsitas in materia informationis; aut artificium aliquod in eadem exhibenda, deprehendatur. Etenim nuda & simplex defensio, licet justa sit & præponderans, vix præjudicium informationis primæ compensare, aut libram Iustitiæ semel

mel propendentem ad æquilibrium reducere, per se valet. Itaque & Iudici tutissimum, ut nihil, quod ad merita causæ spectat, prælibetur, priusquam utraque pars simul audiantur; & defensori optimum, si Iudicem senserit præoccupatum, in hoc potissimum (quantum dat Causa) incumbere, ut versutiam aliquam, & dolum malum, ab adversa parte, in Iudicis abusum, adhibitum, detegat.

PARABOLA.

18. *Qui delicate à pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem.*

EXPLICATIO.

Servandus est *Principibus* & *Dominis*, ex consilio Salomonis, in gratia & favore suo erga *servos, modus*. Is triplex est: Primo, ut *promoveantur per gradus, non per saltus*: Secundo, ut *interdum assuefiant repulsa*: Tertio, (quod bene præcipit Machiavellus,) ut *habeant præ oculis suis semper aliquid, quo ulterius aspirare possint*. Nisi enim hæc fiant, reportabunt proculdubio *Principes*, in fine, à *servis* suis, loco animi grati, & officiosi, fastidium & contumaciam. Etenim, ex promotione subita, oritur *insolentia*: ex perpetua desideratorum adeptione, *impatientia repulsæ*: denique si vota desint, deerit itidem alacritas & *industria*.

PARABOLA.

19. *Vidiſti virum velocem in opere ſuo: coram Regibus ſtabit: nec erit inter ignobiles.*

EXPLICATIO.

Inter virtutes, quas *Reges*, in delectu *ſervorum*, potiſſimum ſpectant & requirunt, gratiſſima eſt præ cunctis *Celeritas*, & in *negotiis expediendis ſtrenuitas*. Viri profunda prudentia, *Regibus* ſuſpecti; utpote qui nimium ſint inſpectores; & Dominos ſuos, inſcios & invitos, ingenii ſui viribus (tanquam machina) circumagere poſſint. Populares, inviſi; utpote qui Regum luminibus officiunt, & oculos populi in ſe convertunt. Animoſi, pro turbulentis ſæpe habentur, & ultra, quam par eſt, auſuris. Probi, & vitæ integræ, tanquam difficiles exiſtimantur, nec ad omnes nutus heriles apti. Denique non eſt virtus alia quæ non habeat aliquam quaſi umbram, qua *Regum* animi offendantur; Sola *Velocitas ad mandata*, nihil habet, quod non placeat. Inſuper, motus animorum regiorum celeres ſunt, & moræ minus patientes. Putant enim, ſe quidvis efficere poſſe; illud tantum deeſſe, ut cito fiat. Itaque ante omnia iis grata eſt *Celeritas*.

PA-

PARABOLA.

20. *Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub Sole, cum Adolescente secundo, qui consurgit pro eo.*

EXPLICATIO.

Notat *Parabola* vanitatem hominum, qui se agglomerare solent ad *Successores designatos Principum*. Radix autem hujus rei est; Insania illa hominum animis penitus à natura insita; Nimirum ut spes suas nimium adament. Vix enim reperitur, qui non delectatur magis iis quæ *sperat*, quam iis quæ *fruitur*. Quinetiam *Novitas* humanæ naturæ grata est, & avide expetitur. In *Successore* autem *Principis* ista duo concurrunt; *Spes*, & *Novitas*. Innuit autem *Parabola* idem, quod olim dictum erat; primo à Pompeio ad Syllam; postea à Tiberio de Macrone; *Plures adorare Solem orientem, quam occidentem.* Neque tamen *Imperantes* multum hac re commoventur, aut eam magni faciunt; sicut nec Sylla, nec Tiberius fecit: sed rident potius hominum levitatem, nec pugnant cum somniis: *Est autem* (ut ajebat ille) *spes vigilantis insomnium.*

PARABOLA.

21. *Erat Civitas parva, & pauci in ea viri; Venit contra eam Rex magnus, & vadavit eam, instruxitque munitiones per gy-*

rum, & perfecta est obsidio: inventusque est in ea vir pauper & sapiens, & liberavit eam per sapientiam suam; & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

EXPLICATIO.

Describit *Parabola ingenium hominum pravum* & *malevolum.* Ii in rebus duris, & angustis, confugiunt fere ad viros prudentes, & strenuos, licet antea contemptui habitos. Quamprimum autem tempestas transierit, ingrati demum erga conservatores suos reperiuntur. Machiavellus vero, non sine caussa, instituit Quæstionem, *Vter ingratior esset erga bene meritos, Princeps, aut Populus?* Sed interim utrunque ingratitudinis arguit. Attamen hoc non solum ex *ingratitudine Principis* aut *Populi* oritur, sed accedit plerunque his *invidia Procerum*, qui secreto indolent eventui, licet felici & prospero, quia ab ipsis profectus non sit: Itaque & meritum hominis extenuant, & ipsum deprimunt.

PARABOLA.

22. *Iter pigrorum, quasi sepes spinarum.*

EXPLICATIO.

Elegantissime ostendit *Parabola, pigritiam* in fine *laboriosam* esse. Diligentia enim, & sedula præparatio, id præstant, ut pes in aliquod offendiculum non impingat; sed ut complanetur, via antequam inea-

ineatur. At qui piger est, & omnia in extremum momentum executionis differt; necesse est ut perpetuo, & singulis passibus, quasi per rubos & sentes incedat, qui eum subinde detineant, & impediant. Idem observari possit etiam in familia regenda; in qua, si adhibeatur cura & providentia, omnia placide & veluti sponte procedunt, absque strepitu & tumultu: Sin hæc desint, ubi major aliquis motus intervenerit, omnia simul agenda turmatim occurrunt: tumultuantur servi: ædes personant.

PARABOLA.

23. *Qui cognoscit in Judicio faciem, non bene facit; iste, & pro buccella panis, deseret veritatem.*

EXPLICATIO.

Prudentissime notat *Parabola*, in *Judice* magis perniciosam esse *facilitatem morum*, quam *corruptelam munerum*. *Munera* enim haudquaquam ab omnibus deferuntur; at vix ulla est Causa, in qua non inveniatur aliquid, quod flectat Iudicis animum, si *personas respiciat*. Alius enim respicietur, ut popularis; alius, ut maledicus; alius, ut dives; alius, ut gratus; alius, ut ab amico commendatus; Denique omnia plena sunt iniquitatis, ubi dominatur *respectus personarum*: & levi omnino de caussa, veluti pro *buccella panis*, *Judicium* pervertetur.

PA-

PARABOLA.

24. *Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames.*

EXPLICATIO.

Parabola ista antiquitus expressa & depicta fuit, sub Fabula *Hirudinis utriusque:* nimirum, plenæ, & vacuæ. *Pauperis* enim & *famelici oppressio*, longe gravior est, quam *oppressio* per *divitem* & *repletum:* quippe quæ omnes exactionum technas, & omnes nummorum angulos, perquirit. Solebat hoc ipsum etiam spongiis assimilari: quæ aridæ, fortiter sugunt: madidæ, non item. Monitum autem utile continet, tum erga Principes, ne præfecturas Provinciarum, aut Magistratus, viris indigentibus, & obæratis, committant; tum erga populos, ne Reges suos cum nimia egestate conflictari permittant.

PARABOLA.

25. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, est justus cadens coram impio.*

EXPLICATIO.

Præcipit *Parabola*, Rebuspub. ante omnia cavendum esse de *iniquo & infami Judicio*, in *caussa aliqua celebri & gravi:* præsertim ubi non absolvitur noxius, sed condemnatur insons. Etiam injuriæ inter privatos grassantes, turbant quidem & pol-

polluunt *latices*, ſed tanquam in *rivulis*: Verum judicia iniqua, qualia diximus, à quibus exempla petuntur, *fontes* ipſos *juſtitiæ* inficiunt, & inquinant. Poſtquam enim Tribunal ceſſerit in partes injuſtitiæ, ſtatus rerum vertitur tanquam in latrocinium publicum: fitque plane, ut *homo homini ſit lupus.*

PARABOLA.

26. *Noli eſſe amicus homini iracundo, nec ambulato cum homine furioſo.*

EXPLICATIO.

Quanto religioſius amicitiæ jura inter bonos ſervanda, & colenda ſunt; tanto magis cavendum eſt, jam uſque à principio, de *prudente amicorum delectu*. Atque amicorum natura & mores, quantum ad nos ipſos ſpectant, omnino ferendi ſunt: Cum vero neceſſitatem nobis imponunt, qualem erga alios perſonam induamus, & geramus, dura admodum, & iniqua, amicitiæ conditio eſt. Itaque intereſt inprimis, ut præcipit Salomon, ad vitæ pacem, & præſidia, ne res noſtras cum *hominibus iracundis*, & qui facile lites & jurgia provocant, aut ſuſcipiunt, commiſceamus: Iſtud enim genus amicorum, perpetuo nos contentionibus & factionibus implicabit: ut aut amicitiam abrumpere, aut incolumitati propriæ deeſſe, cogamur.

PA-

PARABOLA.

27. *Qui celat delictum, quærit amicitiam: sed qui altero sermone repetit, separat fœderatos.* Prov. 17, 9.

EXPLICATIO.

Duplex, concordiam tractandi, & animos reconciliandi, via. Altera, quæ incipit ab *amnestia;* altera, quæ à *repetitione injuriarum*, subjungendo apologias, & excusationes. Equidem memini sententiam viri admodum prudentis & politici: *Qui pacem tractat, non repetitis conditionibus dissidii, is magis animos dulcedine concordiæ fallit, quam æquitate componit.* Verum Salomon, illo scilicet prudentior, in contraria opinione est; & *amnestiam* probat, *repetitionem* prohibet. Etenim in *repetitione* hæc insunt mala: tum quod ea sit veluti *unguis in ulcere;* tum quod *periculum impendeat à nova altercatione*, (siquidem de injuriarum rationibus inter partes nunquam conveniet;) tum denique quod *deducat rem ad apologias*: at utraque pars malit videri, potius offensam remisisse, quam admisisse excusationem.

PARABOLA.

28. *In omni opere bono erit abundantia: ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.*

Ex-

EXPLICATIO.

Separat Salomon, hac *Parabola*, fructum *laboris linguæ*, & *laboris manuum*; quasi ex altero proveniat *egestas*, ex altero *abundantia*. Etenim fit fere perpetuo, ut qui multa effutiant: jactent multa, promittant, egeni sint; nec emolumentum capiant ex illis rebus, de quibus loquuntur. Quinetiam, ut plurimum, industrii minime sunt, aut impigri ad opera: sed tantummodo sermonibus se, tanquam, vento, pascunt & satiant. Sane, ut Poëta loquitur: *Qui silet, est firmus*. Is qui conscius est, se in opere proficere, sibi plaudit, & tacet: Qui vero econtra conscius est, auras se inanes captare, multa & mira apud alios prædicat.

PARABOLA.

21. *Melior est correptio manifesta, quam amor occultus.*

EXPLICATIO.

Reprehendit *Parabola mollitiem amicorum*, qui amicitiæ privilegio non utuntur in admonendo libere & audacter amicos, tam de erroribus, quam de periculis suis. *Quid enim faciam* (solet hujusmodi *mollis amicus* dicere) *aut quo me vertam? Amo illum, quantum quis, maxime: meque, si quid illi adversi contigerit, ipsius loco libenter substituerim: Sed novi ingenium ejus: si libe-*

libere cum eo egero, animũ illius offendam, saltem contristabo: neque tamen proficiam: atque citius eam ab amicitia mea alienabo, quam ab iis, quæ in animo fixa habet, abducam. Hujusmodi *amicum*, tanquam enervem, & inutilem, redarguit Salomon, atque plus utilitatis, ab inimico *manifesto*, quam ab ejus generis *amico*, sumi posse pronunciat. Siquidem ea fortasse audire ei contigerit ab *inimico* per contumeliam, quę *amicus* mussat præ nimia indulgentia.

PARABOLA.

30. *Prudens advertit ad gressus suos: Stultus divertit ad dolos.*

EXPLICATIO.

Duæ sunt *Prudentiæ* species: Altera vera & sana: altera degener & falsa, quam Salomon *Stultitiæ* nomine appellare non dubitat. Qui priori se dederit, viis & vestigiis propriis cavet; periculis prospiciens, meditans remedia; proborum opera utens, contra improbos se ipsum muniens; cautus inceptu, receptu non imparatus; in occasiones attentus, contra impedimenta strenuus; cum innumeris aliis, quæ ad sui ipsius *actiones & gressus regendos* spectant. At altera species, tota est consuta ex *fallaciis & astutiis*, spemque ponit omnino in aliis circumveniendis, iisdemq; ad libitum effingendis. Hanc merito rejicit

cit *Parabola*, non tantum ut improbam, ſed etiam ut *ſtultam*. Primo enim, minime eſt ex iis rebus, quæ *in noſtra ſunt poteſtate*; nec etiam aliqua *conſtanti Regula nititur*; ſed nova quotidie comminiſcenda ſunt ſtratagemata, prioribus fatiſcentibus, & obſoletis. Secundo, qui vafri & ſubdoli hominis famam & opinionem ſemel incurrerit, præcipue ſe ad res gerendas *inſtrumento* prorſus privavit; hoc eſt, *fide*: Itaque, omnia parum votis ſuis conſentientia, experietur. Poſtremo, *artes iſtæ, utcunque pulchræ videantur, & complaceant*, attamen ſæpius fruſtrantur; quod bene notavit Tacitus; *Conſilia callida & audacia, expectatione læta, tractatu dura, eventu triſtia*.

PARABOLA.

31. *Noli eſſe juſtus nimium, nec ſapientior quam oportet; cur abripiare ſubito?*

EXPLICATIO.

Sunt tempora (ut inquit Tacitus) *in quibus magnis virtutibus certiſſimum eſt exitium*. Atque hoc viris virtute & juſtitia egregiis, aliquando ſubito, aliquando diu ante prævisum, contingit. Quod ſi adjungatur etiam prudentia, hoc eſt, ut cauti ſint, & ad propriam incolumitatem evigilent, tum hoc lucrantur, ut ruina eorum ſubito obveniat, ex occultis omnino & ob-

& obſcuris conſiliis;quibus & evitetur invidia,& pernicies ipſos imparatos adoriatur. Quod vero ad illud *Nimium*, quod in *Parabola* ponitur, (quandoquidem non Periandri alicujus, ſed Salomonis verba ſunt iſta; qui mala in hominum vita ſæpius notat, nunquam præcipit)intelligendum eſt, non de virtute ipſa, in qua *Nimium* non eſt,ſed de vana ejus atque invidioſa affectatione, & oſtentatione. Simile quiddam innuit Tacitus de Lepido; miraculi loco ponens,quod nunquam ſervilis alicujus ſententiæ auctor fuiſſet, & tamen tam ſævis temporibus incolumis manſiſſet; *Subit*(inquit)*cogitatio,utrum hæc fato regantur, an etiam ſit in noſtra poteſtate, curſum quendam tenere, inter deforme obſequium, & abruptam contumaciam, mediū periculo ſimul & indignitate vacuum?*

PARABOLA.

32. *Da ſapienti occaſionem,& addetur ei ſapientia.*

EXPLICATIO.

Diſtinguit *Parabola*,inter*Sapientiam* illam, quæ in verum habitum increverit, & maturuerit; & illam,quæ natat tantùm in cerebro & conceptu, aut ſermone jactatur, ſed radices altas non egerit. Siquidem prior,oblata occaſione, in quæ exerceatur, illico excitatur, accingitur,dilatatur;adeo ut

ut se ipsa major videatur: posterior vero, quæ ante occasionem alacris erat, occasione data, fit attonita & confusa; ut etiam ipsi, qui ea se præditum arbitrabatur, in dubium vocetur, annon Præceptiones de ea fuerint insomnia mera, & speculationes inanes.

PARABOLA.

33. *Qui laudat amicum voce alta, surgendo mane, erit illi loco maledictionis.* Prov. 27, v. 14

EXPLICATIO.

Laudes moderatæ, & tempestivæ, & per occasionem prolatæ, famæ hominum atque etiam fortunæ, plurimum conferunt; At immoderatæ, & streperæ, & importune effusæ, nihil prosunt; imo potius, ex sententia *Parabolæ*, impense nocent. Primo enim manifesto se produnt, aut ex *nimia benevolentia oriundas*; aut ex *composito affectatas*; quo *collaudatum* potius falsis præconiis demereantur, quam veris Attributis ornent. Secundo, *Laudes parcæ*, & *modestæ, invitant* fere *præsentes*, ut *ipsis etiam aliquid adjiciant*; profusæ contra & immodicæ, ut aliquid demant & detrahant. Tertio, (quod caput rei est) conflatur illi invidia, qui *nimium laudatur*; cum *laudes* omnes *nimiæ* videantur spectare ad contumeliam aliorum, qui non minus merentur.

PA-

PARABOLA.

34. *Quomodo in aquis resplendent facies; sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

EXPLICATIO.

Distinguit *Parabola* inter *mentes prudentium* & *caterorum hominum*, illas *aquis* aut *speculis* comparans, quę species & imagines rerum recipiunt; cum alterę similes sint *terra*, aut *lapidi impolito*, in quibus nihil reflectitur. Atque eo magis apte comparatur *animus hominis prudentis* ad *speculum*; quia in *speculo imago* propria spectari possit, una cum *imaginibus aliorum*: id quod *oculis* ipsius sine *speculo* non conceditur. Quod si *animus prudentis* adeo capax sit, ut innumera ingenia & mores observare & internoscere possit; superest, ut detur opera, quo reddatur non minus *varius applicatione*, quam *repræsentatione*. *Qui sapit, innumeris moribus aptus erit.*

LX.

FABER FORTUNÆ, SIVE DOCTRINA DE AMBITU VITAE.

AC primo quidem intuitu, novum quoddam & insolitum Argumentum tractare videbor; docendo homines, quomodo *Fortunæ suæ fabri* fieri possint: Doctrinam certe, cui quivis libenter se discipulum

pulum addixerit, donec difficultatem ejusdem habuerit perspectam. Non enim leviora sunt, aut pauciora, aut minus ardua, quæ ad *Fortunam* comparandam requiruntur, quam quæ ad *Virtutem*: Resque est æque difficilis ac severa, fieri vere *Politicum*, ac vere *Moralem*. At hujus *doctrinæ* pertractio, plurimum ad literarum, tum *decus*, tum *pondus*, pertinet. Interest enim inprimis *honoris* literarum, ut homines isti Pragmatici sciant, eruditionem haudquaquam aviculæ, qualis est alauda, similem esse, quæ in sublime ferri & cantillando se oblectare soleat: at nihil aliud: quinimo ex accipitris potius genere esse, qui & in alto volare, ac subinde, cum visum fuerit, descendere, & prædam rapere novit. Deinde, & ad *perfectionem* literarum hoc ipsum spectat, quia legitimæ inquisitionis vera norma est, ut *nihil inveniatur in globo materiæ, quod non habeat parallelum in globo crystallino, sive intellectu.* Hoc est, ut nihil veniat in *Practicam*, cujus non sit etiam *Doctrina* aliqua & *Theoria*. Neque tamen literæ hanc ipsam *fortunæ architecturam* aliter admirantur aut æstimant, quam ut opus quoddam inferioris generis. Nemini enim *fortuna propria*, pro dono *Esse sui*, à Deo concesso, ullo modo digna retributio esse possit. Quin & non raro fit,

ut

ut viri virtutibus egregii, fortunæ suæ sponte renuncient, ut rebus sublimioribus vacent. Digna tamen est *fortuna*, quatenus virtutis ac bene merendi organum est, sua quoque *speculatione* & *doctrina*.

Ad hanc *Doctrinam* pertinent præcepta: nonnulla *summaria*; nonnulla *sparsa* & *varia*. Præcepta *summaria* versantur circa veram *notitiam*, & *aliorum*, & *sui*. Primum igitur præceptum (in quo cardo *notitiæ aliorum* vertitur) illud constituatur, ut procuremus nobis (quantum fieri possit) *fenestram* illam, quam olim requisivit Momus. Ille, cum in humani cordis fabrica, tot angulos & recessus conspicatus esset, id reprehendit, quod defuisset *fenestra*, per quam in obscuros illos & tortuosos anfractus inspicere quis possit. Hanc autem *fenestram* obtinebimus, si omni sedulitate nobis informationē comparemus, & procuremus, de personis, quibuscum intercedunt negotia, particularibus; earumque ingeniis, cupiditatibus, finibus, moribus, auxiliis & adminiculis quibus præcipue suffulciuntur & valent: Et rursus, defectibus & imbecillitatibus, quaque ex parte maxime pateant obnoxii sint; amicis, factionibus, patronis, clientelis, rursusque inimicis, invidis, competitoribus, etiam temporibus & aditibus;

(*Solæ*

(*Sola viri molles aditus, & tempora noris;*) Denique institutis, & normis quas sibi præscripserunt: & similibus. Quinetiam, non solum informatio capienda est, de *personis*, sed insuper de *actionibus* particularibus, quæ de tempore in tempus in motu sunt; & tanquam sub incude; Quomodo regantur & succedant, quorum studiis foveantur, à quibus oppugnentur, cujusque sint ponderis & momenti, & quid secum trahant, & hujusmodi. Etenim *actiones* præsentes nosse, & in se plurimum prodest; & illud insuper habet, quod absque hoc, etiam personarum notitia valde futura sit fallax & erronea. Mutantur enim homines simul cum actionibus: & alii sunt, dum actionibus ipsius implicentur & obsideantur; alii, postquam redierint ad ingenium. Atq; hæc de rebus particularibus informationes, quæ tam ad *personas*, quam ad *actiones* spectant, sunt tanquam Propositiones minores in omni activo Syllogismo. Nulla enim Observationum aut Axiomatum (unde conficiuntur Majores propositiones Politicæ) veritas, aut excellentia, ad Conclusionis firmamentum sufficere possit, si in Minore propositione fuerit erratum. Quod vero hujusmodi *notitia* comparari possit; fidejussor nobis est Salomon, qui ait: *Consilium in corde viri*

O *tan-*

tanquam aqua profunda; sed vir prudens exhauriet illud. Quamvis autem ipsi *notitia* non cadat sub præceptum, quoniam individuorum est, attamen mandata de eadem elicienda utiliter dari possunt.

Notitia hominum sex modis elici & hauriri potest: per *vultus* & *ora* ipsorum; per *verba*; per *facta*; per *ingenia* sua: per *fines* suos: denique per *relationes aliorum*. Quantum ad *Vultus* attinet, minime nos movet vetus Adagium, *Fronti nulla fides*. Licet enim hoc ipsum non perperam dictum sit de *Vultus* & *Gestus* compositione externa & generali: attamen subsunt subtiliores quidam motus, & labores *oculorum, oris, vultus*, & *gestus*: ex quibus reseratur & patet (ut eleganter ait Q. Cicero) veluti *Ianua quadam animi*. Quis Tiberio Cæsare occultior? At Tacitus, notans characterem & modum loquendi diversum, quo usus est Tiberius, in laudando, apud Senatum, res à Germanico, & à Druso, gestas, de laudibus Germanici sic: *Magis in speciem adornatis verbis, quam ut penitus sentire videretur.* De laudibus Drusi sic: *Paucioribus, sed intentior, & fida oratione.* Iterum Tacitus, eundem Tiberiũ, alias etiam ut nonnihil pellucidum, notans: *In aliis* (inquit) *erat veluti eluctantium verborum: solutius vero loquebatur, quan-*

quando subveniret. Sane difficile reperiatur simulationis artifex aliquis, tā peritus & egregius: aut vultus aliquis ita coactus, & ; ut ille loquitur, *jussus*; qui à sermone artificioso & simulatorio possit istas notas sejungere, quin aut sermo sit solito *solutior*, aut *comptior*: aut magis *vagus* & *oberrans*, aut magis *aridus* & quasi *eluctans*.

Ad *verba hominum* quod attinet: sunt quidem illa (ut de urinis loquuntur Medici) *meretricia*. Sed isti *meretricii fuci* optime deprehenduntur duobus modis: cum scilicet *proferuntur verba*, aut *ex improviso*, aut in *perturbatione*. Sic Tiberius, cum ex Agrippinæ verbis aculeatis subito commotus esset, & nonnihil abreptus, extra innatæ simulationis terminos pedem protulit: *Audita* hæc (inquit Tacitus) *raram occulti pectoris vocem elicuere: correptamque, Græco versu admonuit: Ideo lædi quia non regnaret*. Quare Poëta perturbationes hujusmodi, non inscite appellat *Torturas*, quod ab iis secreta sua prodere homines compellantur:

—— *Vino tortus & ira*.

Ipsa sane testatur experientia, paucos admodum reperiri, qui erga arcana sua tam fidi sint, animumque gerant adeo obfirmatum: quin interdum ex iracundia: interdum ex jactantia: interdum ex intima

erga amicum benevolentia; interdum ex animi imbecillitate, qui se mole cogitationum onerari amplius non sustineat: interdum denique ex alio quopiam affectu: intimas animi cogitationes revelent & communicent. Ac ante omnia sinus animi excutit, si simulatio simulationem impulerit; juxta Adagium illud Hispanorum: *Dic mendacium, & erues veritatem.*

Quin & *Factis* ipsis, licet humani animi pignora sint certissima, non prorsus tamen fidendum: nisi diligenter ac attente pensitatis prius, illorum & *magnitudine*, & *proprietate*. Illud enim verissimum: *Fraus sibi in parvis fidem praestruit, ne majore emolumento fallat*. Italus vero se ipsum *in ipso stare lapide* putat, *ubi Praeco praedicat*, si melius solito tractetur, absque causa manifesta. Etenim, officia ista minora, homines reddunt oscitantes, & quasi consopitos, tam ad cautionem, quam ad industriam; atque recte à Demosthene appellantur *alimenta socordiae*. Porro *Proprietatem* & naturam, nonnullorum *factorum*, etiam quae *beneficiorum* loco habentur, subdolam & ambiguam luculenter cernere licet ex eo, quod Antonio Primo imposuit Mutianus: Qui post reditum cum eo in gratiam, sed fide pessima, plurimos ex Antonii amicis, ad dignitates evexit: *Simul*

mul amicis ejus Præfecturas & Tribunatus largitur. Hoc autem astu, Antonium non munivit, sed exarmavit penitus & desolavit, amicitias ejus ad se transferando.

Certissima autem Clavis, ad animos hominum reserandos, vertitur, in rimandis & pernoscendis, vel *ingeniis* & *naturis* ipsorum; vel *finibus* & *intentionibus*. Atque imbecilliores certe & simpliciores, ex *ingeniis:* prudentiores autem, & tectiores, ex *finibus* suis optime judicantur. Certe prudenter & facete (licet meo judicio minus vere) dictum fuit à Nuntio quopiam Pontificis, sub reditu ejus à Legatione apud nationem quandam, ubi tanquam Ordinarius resederat. Interrogatus, de delectu Successoris sui, consilium dedit, *Vt nullo modo mitteretur aliquis, qui eximie prudens esset, sed potius mediocriter tantum: quoniam* (inquit) *ex prudentioribus nemo facile conjiciet, quid verisimile foret illius gentis homines facturos.* Sane non raro intervenit ille error, & maxime familiaris est viris prudentibus, ut ex modulo ingenii proprii alios metiantur: ac proinde ultra scopum sæpius jaculentur, supponendo quod homines majora quædam meditentur, & sibi destinent, & subtilioribus technis utantur, quam quæ illorum animos unquam subierunt. Quod etiam

eleganter innuit Adagium Italicum, quo notatur; *Nummorum, Prudentia, Fidei, semper minores inveniri rationes, quam quis putaret.* Quare in levioris ingenii hominibus, quia multa absurda faciunt, capienda est conjectura potius ex propensionibus *ingeniorum*, quam ex destinationibus *finium*. Porro, *Principes* quoque (sed longe aliam ob causam) ab *ingeniis* optime judicantur: *Privati* autem ex *finibus*. *Principes* enim fastigium adepti humanorum desideriorum, nullos fere sibi propositos *fines* habent, ad quod, præsertim vehementer & constanter, aspirant: ex quorum *finium* situ & distantia, reliquarum suarum *actionum* possit excipi & confici directio & scala: Id quod inter alia, causa est vel præcipua, ut *corda eorum* (quod Scriptura pronunciat) *sint inscrutabilia*. At *Privatorum* nullus est, qui non sit plane veluti viator, & proficiscatur intente ad aliquam itineris metam, ubi consistat: unde non male divinare quis poterit, quid facturus sit, aut non facturus. Si enim in ordine sit quidpiam ad finem suum, probabile est, facturum: sin sit in contrarium finis, minime. Neque, de *finium*, aut *ingeniorũ*, in hominibus diversitate, informatio capienda est simpliciter tantum, sed & comparate: quid scilicet prædominetur, & re-

& reliqua in ordinem cogat. Sic, ut videmus, Tigellinus, se cum Petronio Turpiliano inferiorem sentiret, in voluptatibus Neroni ministrandis & prægustandis *metus* (ut ait Tacitus) *Neronis rimatus est:* & hoc pacto æmulum evertit.

Ad *Notitiam* quod attinet, de hominum animis, secundariam, nimirum, quæ ab aliorum *relatione* desumitur, breviter dicere sufficiet. Defectus & vitia didiceris optime ab inimicis; virtutes & facultates ab amicis; mores & tempora à famulis; opiniones & meditationes ab intimis familiaribus, cum quibus frequentius colloquia miscent. Fama popularis levis est; & superiorum judicia minus certa. Etenim coram illis tectiores incedunt homines. *Verior fama è domesticis emanat.*

Verum ad *Inquisitionem* istam universam via maxime compendiaria in tribus consistit. Primum, ut *amicitias multas* comparemus, cum ejusmodi *hominibus*, qui *multiplicem & variam* habent, tam *rerum*, quam *personarum*, *notitiam:* Inprimis vero enitendum, ut saltem singulos habeamus præsto, qui pro negotiorum atque hominum diversitate, nos de unaquaque re certiores facere, & solide informare possint. Secundo ut *prudens temperamentum & mediocritatem* quandam persequa-

mur;& in *libertate sermonis*, & in *taciturnitate:* frequentius *libertatem* usurpantes; at, cum res postulat, *silentium. Libertas* siquidem in *sermone*, etiam alios invitat & provocat, ut pari *libertate* erga nos utantur; & sic multa deducit ad notitiam nostram: At *taciturnitas* fidem conciliat efficitque, ut ament homines secreta sua apud nos, tanquam in sinu, deponere. Tertio, is nobis paulatim acquirendus est *Habitus*, ut vigilante & præsente animo, in omnibus colloquiis & actionibus, simul & rem, *qua instat, geramus:* & alia, *qua incidunt, observemus*. Nam sicut Epictetus præcipit, ut *Philosophus* in singulis suis actionibus ita secum loquatur; *Et hoc volo, & etiam institutum servare:* Sic *Politicus* in singulis negotiis, ita secum statuat; *Et hoc volo, atque etiam aliquid, quod in futurum usui esse possit, addiscere.* Itaque, qui eo sunt ingenio, ut nimium *Hoc agant*, & toti sint in præsente negotio, quod in manibus habent, de iis autem, quæ interveniunt, nec cogitant quidem, (id quod in se agnoscit Montaneus,) illi certe ministri Regum, aut Rerumpub. sunt vel optimi, sed ad proprias fortunas claudicant. Interim, Cautio ante omnia adhibenda, ut *impetum animi*, & *alacritatem* nimiam cobibeamus; ne multa sciendo, ad nos

nos multis immiscendum, feramur. Infelix enim quiddam est, & temerarium; *Polypragmosyne.* Itaque ista, quam comparandam præcipimus, *notitia rerum & personarum* varietas, huc tandem redit; ut & *rerum*, quas suspicimus, & *hominum*, quorum opera utimur, magis cum judicio delectum faciamus, unde cuncta & magis dextre, & magis tuto, disponere & administrare sciamus.

Notitiam aliorum sequitur *notitia sui.* Etenim non minor diligentia adhibenda est, sed major potius, ut nos de nobis ipsis, quam de aliis, vere & accurate informemus. Quippe cum Oraculum illud, *Nosce te ipsum*, non tantum sit Canon Prudentiæ universalis, sed & in *Politicis* præcipuum locum habeat. Optime enim homines monet S. Iacobus; *Eum, qui vultum in speculo consideravit, oblivisci tamen illico, qualis fuerit:* ut omnino frequenti inspectione sit opus. Idque tenet etiam in *Politicis.* Sed *specula* scilicet sunt diversa: Nam *Speculum Divinum*, in quo nos contueri debemus, est Verbum Dei; *Speculum* autem *Politicum*, non aliud est quam status rerum, & temporum, in quibus vivimus.

Examen igitur accuratum, nec quale esse solet sui nimium amantis, instituendũ est *homini*, de propriis *facultatibus*, *virtu-*

tibus & *adminiculis*: nec non de *defectibus*, *inhabilitatibus*, & *obstaculis*: ita rationem ſubducendo, ut hæc perpetuo in majus; illa autem minoris potius, quam revera ſunt, æſtimentur. Ex hujuſmodi autem Examine in *Conſiderationem* veniant quæ ſequuntur.

Prima *Conſideratio* ſit, quomodo alicui homini, moribuſque & naturæ ſuæ, cum *temporibus* conveniat, quæ ſi inventa fuerint congrua, omnibus in rebus magis libere & ſolute agere & ſuo ingenio uti liceat: ſin ſit aliqua Antipathia, tum demum in univerſo vitæ curſu magis caute & tecte eſt incedendum; minuſque in publico verſandum. Sic Tiberius fecit; qui morum ſuorum ſibi conſcius, cum ſeculo ſuo non optime convenientium, Ludos publicos nunquam ſpectavit: quinetiam per duodecim continuos annos poſtremos nunquam in Senatum venit: ubi contra Auguſtus perpetuo in oculis hominum vixit: quod & Tacitus obſervat; *Alia Tiberio morum via.* Eadem & Periclis ratio fuit.

Secunda ſit *Conſideratio*, quomodo alicui conveniat cum *profeſſionibus & generibus vitæ*, quæ in uſu & pretio ſunt, quorumque ſibi delectus ſit faciendus; ut ſi jam decretum non ſit de *genere vitæ*, maxime

xime aptum & ingenio suo congruum sumat; sin jam pridem id *genus* vitæ, ad quod minus à natura factus est, fuerit ingressus, sub prima occasione se subducat, & novam conditionem arripiat. Id quod à Valentino Borgia videmus factum, ad vitam sacerdotalem à patre innutrito, quam tamen postea ejuravit, suo obsecutus ingenio, & vitæ militari se applicuit: Quanquam Principatu æque ac Sacerdotio indignus, cum utrunque homo pestilens dehonestaverit.

Tertia sit *Consideratio*, quomodo se habeat quis, *comparatus ad æquales* & *æmulos suos*: quos verisimile sit eum habiturum in fortuna sua Competitores: eumque vitæ cursum teneat, in quo maxima inveniatur virorum egregiorum solitudo; atque in quo probabile sit, se ipsum, inter cæteros, maxime posse enitere. Id quod à C. Cæsare factum est; qui ab initio Orator fuit, & causas egit: & in Toga potissimum versabatur: Cum vero vidisset, *Ciceronem*, *Hortensium*, *Catulum*, eloquentiæ gloria excellere; rebus vero bellicis clarum admodum neminem, præter Pompeium; destitit ab incepto, & potentiæ illi Civili multum valedicere jubens, transtulit se ad artes militares, & Imperatorias; ex quibus summum rerum fastigium conscendit.

Quarta ſit *Conſideratio*, ut naturæ ſuæ, & ingenii rationem, habeat quis, in *deligendis amicis*; ac *neceſſariis*: Siquidem diverſis, diverſum genus *amicorum* convenit; aliis ſolenne, & taciturnum; aliis audax, & jactabundum; & complura id genus. Certe notatu dignum eſt, quales fuerint *amici* Iulii Cæſaris, (Antonius, Hirtius, Panſa, Oppius, Balbus, Dolabella, Pollio, reliqui:) Illi ſcilicet jurare ſolebant; *Ita vivente Cæſare moriar:* infinitum ſtudium erga Cæſarem præ ſe ferentes; erga omnes alios arrogantes & contemptores: fueruntque homines, in negotiis gerendis, impigri, fama, & exiſtimatione, mediocres.

Quinta ſit *Conſideratio*, ut caveat quis ſibi *ab Exemplis*: neque ad *imitationem aliorum* ſe inepte componat; quaſi quod aliis fuerit pervium, etiam ſibi patere neceſſe ſit; neutiquam ſecum reputant, quantum fortaſſe interfuerit, inter ſuum, & illorum, quos ad Exemplum ſibi delegit, ingenium & mores. In quem errorem manifeſto incidit Pompeius, qui, ut Cicero ſcriptum reliquit, toties ſolitus erat dicere; *Sylla potuit, ego non potero?* Qua in re vehementer ſibi impoſuit, cum ingenium & rationes agendi Syllæ à ſuis *toto cælo* (ut ajunt) *diſtarent*: Cum alter ferox eſſet, vio-

violentus, quippe factum in omnibus urgeret; alter gravis, legum memor, omniaque ad majestatem & famam componens; unde longe minus erat, ad perficienda quæ cogitarat, efficax & validus. Sunt & aliæ hujus generis *præceptiones*; verum hæ ad Exemplum reliquarum sufficient.

Neque vero, *Nosse se ipsum*, homini sufficit; sed ineunda etiam est ratio secum, quomodo se *ostentare*, *declarare*, denique *flectere se & effingere*, commode & prudenter, possit. Ad *ostentandum se* quod attinet, nihil videmus usu venire frequentius, quam ut qui virtutis habitu sit inferior, specie virtutis externa sit potior. Non parva igitur est prudentiæ prærogativa, si quis arte quadam, & decore, specimen sui apud alios exhibere possit; *virtutes* suas, *merita*, atque *fortunam* etiam (quod sine arrogantia aut fastidio fieri possit) commode *ostentando*; contra, *vitia*, *defectus*, *infortunia* & *dedecora*, artificiose occultando: illis immorans, easque veluti ad lumen obvertens; his subterfugia quærens, aut apte ea interpretando eluens: & similia. Itaque, de Muciano, viro sui temporis prudentissimo, & ad res gerendas impigerrimo, Tacitus; *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam ostentator*. Indiget certe res hæc arte nonnulla, ne tædium & contem-

ptum

ptum pariat: ita tamen, ut *ostentatio* quæpiam, licet usque ad vanitatis *primum gradum*, vitium sit potius in *Ethicis*, quam in *Politicis*. Sicut enim dici solet de calumnia; *Audacter calumniare, semper aliquid hæret*: Sic dici possit de jactantia, (nisi plane deformis fuerit & ridicula;) *Audacter te vendita, semper aliquid hæret*. Hærebit certe apud populum, licet prudentiores subrideant. Itaque existimatio parta apud plurimos, paucorum fastidium abunde compensabit. Quod si ista, de qua loquimur, *sui ostentatio*, decenter, & cum judicio, regatur; exempli gratia; si nativum quendam pectoris candorem & ingenuitatem præ se ferat; aut si illis temporibus adhibeatur, vel cum pericula circunstent, (ut apud viros militares in bellis;) vel cum alii invidia flagrent; aut si verba, quæ ad laudes proprias pertinent, tanquam aliud agenti, excidisse videantur; minimeque vel serio, vel prolixe nimis, iis insistatur; aut si ita quis se laudibus honestet, ut simul etiam censuris & jocis erga se non abstineat; aut si denique hoc facit, non sponte, sed tanquam lacessitus, & aliorum insolentiis & contumeliis provocatus: non parvum certe hæc res existimationi hominis cumulum adjicit. Neque sane exiguus est eorum numerus, qui, cum natura
sint

sint magis solidi, & minime ventosi; atque propterea hac arte honori suo velificandi, careant; moderationis suæ, nonnulla cum dignitatis jactura, dant pœnas.

Verum hujusmodi *Ostentationem virtutis* utcunque aliquis infirmiore judicio, & nimium fortasse *Ethicus*, improbaverit; illud nemo negarit, dandam saltem esse operam, ut virtus per incuriam justo suo pretio non fraudetur; & minoris, quam revera est, æstimetur. Hæc vero, in virtute æstimanda, pretii diminutio, tribus modis solet contingere: Primo, quando quis, in rebus gerendis, se, & operam suam, offert & obtrudit, non vocatus, aut accersitus: Hujusmodi enim officiis, remunerationis loco esse solet, si non repudientur. Secundo, quando quis in principio rei gerendæ viribus suis nimium abutitur; & quod sensim erat præstandum, uno impetu effundit; id quod rebus bene administratis præproperam conciliat gratiam; in fine autem satietatem inducit. Tertio, quando quis virtutis suæ fructum, in laudibus, plausu, honore, gratia sibi præbitis, nimis cito & leviter sentit, atque in iis sibi complacet; de quo prudens habetur Monitum; *Cave ne insuetus rebus majoribus videaris; si hac te res parva, sicuti magna, delectat.*

Defectuum enimvero sedula *occultatio*, mino-

minoris haudquaquam momenti est, quam *virtutum* prudens & artificiosa *ostentatio*. Defectus autem occultantur, & latent maxime, triplici quadam industria, & quasi tribus latebris; *cautione, prætextu, & confidentia*. *Cautionem* dicimus, quando iis rebus prudenter abstinemus, quibus pares non sumus: Ubi contra, ingenia audacula, & inquieta, se facile ingerunt, sine judicio, rebus, quibus non insueverunt; & proinde defectus suos proprios publicant, & quasi proclamant. *Prætextum* dicimus, cum sagaciter, & prudenter, viam nobis sternimus & munimus, qua benigna & commoda, de *vitiis* & *defectibus* nostris, fiat interpretatio; quasi aliunde provenientibus, aut alio tendentibus, quam vulgo existimatur. Etenim, de latebris vitiorum non male Poëta;

Sæpe latet vitium proximitate boni.

Quare, si quem *defectum* in nobis ipsis perceperimus, opera danda, ut personam & prætextum *virtutis finitimæ* mutuemur, sub cujus umbra lateat. Verbi gratia, *tardo gravitas* prætexenda, *ignavo lenitas*, & sic de cæteris. Illud etiam utile, probabilem aliquam causam obtendere, & in vulgus spargere, qua adducti, ultimas vires nostras promere refugiamus, ut quod *non possimus, nolle* videamur. Quod ad *Confiden-*

dentiam attinet, impudens certe est remedium, sed tamen certissimum atque efficacissimum; nempe, ut quis ea omnino contemnere & vilipendere se profiteatur, quæ revera assequi non possit: Mercatorum prudentium more, quibus solenne est, & proprium, ut pretium mercium suarum attollant, aliorum deprimant. Est tamen & aliud *Confidentiæ* genus, hoc ipso impudentius; nimirum, perfricta fronte *defectus* suos etiam opinioni obtrudere, & venditare; quasi in iis, quibus maxime destituitur, se eminere credat; atque ut hoc facilius cæteris imponat, se in iis rebus, quibus revera plurimum pollet, fingat diffidentem. Quemadmodum fieri videmus in Poëtis. Poëta enim Carmina sua recitante, si unum aliquem Versiculum non admodum dixeris probandum, audias illico; *Atqui hic Versus pluris mihi constitit, quā reliquorum plurimi.* Tum vero aliū quempiam Versum adducet, quasi sibi suspectū, & de eo, quid putes, sciscitabitur, quem satis norit, inter plurimos esse optimum, & censuræ minime obnoxiū. Ante omnia vero, ad hoc, quod nunc agitur; ut scilicet, specimen sui quis edat coram aliis illustre, & jus suum in omnibus retineat; nil magis interesse judico, quam ne quis per nimiam suam naturæ bonitatem, & suavitatem, se exar-

exarmet, & injuriis & contumeliis exponat: quin potius in omnibus aliquos animi liberi & generosi, & non aculei minus, quam mellis, intra se gestantis, igniculos subinde emittat. Quæ quidem munita vitæ ratio, una cum prompto & parato, ad se à contumeliis vindicandum, animo, aliquibus ex accidente imponitur, & necessitate quadam inevitabili, propter aliquid infixum in persona, aut fortuna sua: veluti fit, in *deformibus* & *spuriis*, & *ignominia aliqua mulctatis*: unde hujusmodi homines, si virtus non desit, felices plerunque evadunt.

Quod vero ad se *declarandum* attinet; Id alia res omnino est ab *Ostentatione* sui, de qua diximus. Neque enim ad *virtutes* aut *defectus* hominum, refertur; sed ad *actiones vitæ particulares*. Qua in parte nihil invenitur magis Politicum, quam ut mediocritas quædam servetur, prudens & sana, in sensa animi, circa actiones particulares, aperiendo, aut recondendo. Licet enim profunda taciturnitas, & consiliorum occultatio, & is rerum gerendarum modus, qui omnia cœcis & (ut modernæ linguæ potius loquuntur) surdis artibus, & mediis, operatur, res sit & utilis, & mirabilis; tamen non raro evenit, ut (quod dicitur) *dissimulatio errores pariat, qui dissimula-*

mulatorē ipsum illaqueant. Nam videmus, viros Politicos, maxime omnium insignes, libere & indissimulanter, fines quos peterent, palam proferre non dubitasse. Sic L. Sylla manifesto præ se tulit, *se omnes mortales, vel felices, vel infelices fieri, cupere, prout sibi essent, vel amici, vel inimici.* Sic Cæsar, cum primum profectus est in Gallias, nil veritus est profiteri; *Se malle primum esse in villa obscura, quam secundum Romæ.* Idem Cæsar, cœpto jam bello, dissimulatorē minime egit, si audiamus quid Cicero de illo prædicet. Alter (Cæsarem innuens) *non recusat, sed quodammodo postulat, ut (ut est) sic appelletur Tyrannus.* Similiter videmus in Epistola quadam Ciceronis ad Atticum, quam minime fuerit Augustus Cæsar dissimulator; qui in ipso ingressu ad res gerendas, cum adhuc Senatui esset in deliciis; solitus tamen erat, in Concionibus apud populum, jurare, illa formula; *Ita Parentis honores consequi liceat.* Illud autem, non minus quiddam erat, quam ipsa Tyrannis. Verum est, ad invidiam paululū leniendam, solitum eum simul, ad statuam Iulii Cæsaris, quæ in Rostris posita erat, manum protendere. Homines autem ridebant, & plaudebant, & admirabantur, & inter se ita loquebantur; *Quid hoc est? Qualis Adolescens?* Sed tamen

men nihil malitiæ in eo suspicabantur, qui tam candide & ingenue, quod sentiret, loqueretur. Et isti quidem, quos nominavimus, prospera omnia consecuti sunt. Pompeius contra, qui ad eosdem tendebat fines, sed viis magis umbrosis & obscuris, (sicut Tacitus de eo loquitur; *Occultior, non melior*: atque Salustius similiter idem insimulat; *Ore probo, animo inverecundo*:) id prorsus agebat, & innumeris technis moliebatur, ut cupiditates suas & ambitionem alte recondendo, interim Rempublicam in Anarchiam & Confusionem redigeret; quo illa se necessario in sinus ejus conjiceret; atque hoc pacto, summa rerum ad eum deferretur, quasi invitum & renitentem. Cum vero hoc se putaret consequutum, factus consul solus (quod nunquam cuiquam contigisset,) nihilo plus ad fines suos proficiebat; eo quod, etiam illi, qui proculdubio eum fuissent adjuturi, quid vellet non perciperent. Adeo ut tandem coactus sit, tritam & vulgarem inire viam; ut scilicet, prætextu se Cæsari opponendi, arma & exercitum compararet. Adeo lenta, casibus obnoxia, & plerunque infelicia solent esse ea consilia, quæ profunda *dissimulatione* obteguntur! Qua de re idem sensisse videtur Tacitus, cum *simulationis* artificia, tanquam inferioris sub-

ſubſellii prudentiam, conſtituit, præ *artibus politicis*: illam Tiberio, has vero Auguſto Cæſari attribuens. Etenim, de Livia verba faciens, ſic loquitur; Quod fuiſſet illa, *cum artibus mariti & ſimulatione filii*, *bene compoſita*.

Quod ad animum *flectendum* & *effingendum* attinet; Totis viribus certe incumbendum, ut animus reddatur occaſionibus & opportunitatibus obſequens, neque ullo modo erga eas durus aut renitens. Neque enim majus fuerit impedimentũ, ad res gerendas, aut fortunas hominum conſtituendas, quam illud; *Idem manebat, neque idem decebat:* videlicet, cum homines iidem ſint, & natura ſua utantur, poſtquam occaſiones ſe mutaverint. Bene itaque Livius, cum Catonem Majorem introducit, tanquam fortunæ ſuæ architectum peritiſſimum, illud ſubjungit; quod ei fuerit *ingeniũ verſatile*. Atque hinc fit, quod ingenia gravia & ſolennia, & mutare neſcia, plus plerunque habeant dignitatis, quam felicitatis. Hoc vero vitium in aliquibus à *natura* penitus inſitum eſt, qui ſuopte ingenio ſunt *viſcoſi* & *nodoſi*, & ad verſandum inepti. At in aliis *conſuetudine* obtinuit (quæ eſt altera *natura*.) atq; opinione quadam (quæ in animos hominum facile obrepit;) ut minime mutandam ſibi
putent

putent rerum gerendarũ rationem, quam prius bonam & prosperam sint experti. Prudenter enim observat Machiavellus in Fabio Maximo, quod *pristinum suum & inveteratum, cunctandi & belli trahendi, morem retinere mordicus voluerit, cum natura belli esset alia, & acriora postularet consilia.* In aliis porro, idem vitium ex inopia judicii progignitur; cum homines periodos rerum & actionum non tempestive discernant; sed tum demum se vertant postquam opportunitas jam elapsa sit. Tale quidpiam in Atheniensibus suis redarguit Demosthenes; Eos ajens esse *rusticis similes, qui in ludo gladiatorio se probantes, semper post plagam acceptam, in eam partem muniendam scutum transferunt, qua percussi sunt: non prius.* In aliis rursus hoc ipsum contingit: quia operam, in via ea, quam semel ingressi sunt, collocatam, perdere gravantur, nec receptui canere sciunt: sed potius, se occasionibus superiores fore, constantia sua, confidunt. Verum ista animi *viscositas* & *renitentia*, ex quacunque illa tandem radice pullularit, rebus gerendis, fortunæ hominum, est damnosissima: Nihilque magis Politicum, quam animi rotas reddere cum rotis Fortunæ concentricas, & simul volubiles. Atque de *Præceptis duobus summariis*, circa *Fortuna* *archi-*

architecturam, hactenus. *Præcepta autem sparsa* haud pauca sunt; Nos tamen perpauca deligemus, pro modo exempli.

Primum *Præceptum* est: *Faber fortunæ*, amusse sua perite utatur, eamque rite applicet; hoc est, animum assuefaciat, ut rerum omniũ pretium & valorem æstimet, prout ad fortunam & fines suos, magis aut minus, conducant; hocque curet sedulo, non perfunctorie. Mira enim res, sed verissima: Inveniuntur plurimi, quorũ mentis *pars Logica* (si ita loqui licet) est bona; *Mathematica*, pessima: videlicet, qui de rerũ consequentiis satis firmiter judicant; de pretiis vero, imperitissime. Hinc fit, ut alii, privata & secreta cum Principibus colloquia: alii, aures populares, tanquam magna adepti, admirentur; cum sit utrunque sæpenumero res, & invidia & periculo plena: alii autem res metiuntur ex difficultate, atque opera sua in eis impensa: fieri oportere existimantes, ut quantum moverint, tantũ etiam promoverint: Sicut Cæsar de Catone Uticensi, veluti per Ironiam, dixit: narrando quam laboriosus fuerit & assiduus, & quasi indefatigabilis, neque tamen multum ad rem *Omnia* (inquit) *magno studio agebat*: Hinc etiam illud accidit, ut homines sæpius se ipsos fallant: qui, si magni alicujus aut honorati viri opera u-

tan-

tantur, sibi omnia prospera promittant: cum illud verum sit, non grandissima quæque instrumenta, sed aptissima, citius & felicius opus quodque perficere. Atque ad *Mathematicam* verã *animi* informandam, operæ pretium est, illud inprimis nosse, & descriptum habere: quid ad cujusque fortunam constituendam & promovendam primum statui debeat, quid secundum, & sic deinceps. Primo loco *emendationem animi* pono: *Animi* enim *impedimenta* & *nodos* tollendo & complanando: citius viã fortunæ aperueris, quam fortunæ auxiliis, *animi impedimenta* sustuleris. Secundo loco *opes* pono, & *pecuniam*: quam summo loco plurimi fortasse collocaverint, cum tanti sit ad omnia usus. Verum eam opinionem similem ob causam adjudico, atque Machiavellus fecit, in alia re, non multum ab ea discrepante. Cum enim vetus fuerit Sententia, *Pecuniam esse nervos belli:* ille contra, non alios esse *nervos belli* asseruit, quam *nervos virorum fortium* & *militarium*. Eodem prorsus modo vere asseri possit: *Nervos fortunæ*, non esse *pecuniam*, sed potius *animi vires*, ingenium, fortitudinem, audaciam, constantiam, moderationem, industriam, & similia. Tertio loco colloco *famam* & *existimationem*: eo magis, quod illa æstus quosdam habeant, &

tem-

tempora, quibus si non opportune utaris, difficile erit rem in integrum restituere. Ardua enim res, famam præcipitantem retrovertere. Postremo loco, pono *honores:* ad quos certe facilior aditus per unumquodque ex illis tribus, multo magis per omnia conjuncta datur; quam si ab *honoribus* auspiceris, & deinde ad reliqua perrexeris. Verum, ut in ordine rerum servando haud parum est momenti: ita non multo minus in servando ordine temporis: cujus perturbatione frequentissime peccatur: dum ad fines tum properatur, quando initia essent curanda; atque dum ad maxima quæque subito advolamus, quæ in medio posita sunt temere transilientes. At illud recte præcipitur: *Quod nunc instat, agamus.*

Secundum *Præceptum* est, ut caveamus, ne animi quadam magnitudine, & præfidentia, ad magis ardua, quam par est, feramur: neve in adversum fluvii remigemus. Optimum enim consilium circa fortunas hominum,

—— *Fatis accede, Deisque.*

Circumspiciamus in omnes partes, & observemus, qua res pateant, qua clausæ & obstructæ sint, qua proclives, qua arduæ: neque viribus nostris, ubi non patet aditus commodus abutamur. Hoc si fecerimus;

& à repulsa nos immunes præstabimus; & in negotiis singulis nimis diu non hærebimus; & moderationis laudem reportabimus; & pauciores offendemus; & denique felicitatis opinionem acquiremus; dum quæ sponte fortasse eventura fuissent, nostræ industriæ accepta ferentur.

Tertium *Praceptum* cum proxime præcedente nonnihil pugnare videri possit; licet, probe intellectum, minime. Illud hujusmodi est; Ut occasiones non semper expectemus, sed eas quandoque provocemus, & ducamus. Quod etiam innuit Demosthenes, magniloquentia quadam. *Et quemadmodum receptum est; ut exercitum ducat Imperator: sic à cordatis viris res ipsa ducenda, ut quæ ipsis videntur, ea gerantur, & non ipsi persequi eventus tantum cogantur.* Etenim, si diligenter attendamus, duas observabimus, easque discrepantes species, eorum, qui rebus gerendis, & negotiis tractandis, pares habeantur. Alii siquidem occasionibus commode sciunt uti, sed nihil ex se moliuntur, aut excogitant; alii toti sunt in machinando, qui occasiones, quæ opportune incidunt, non arripiunt. Harum facultatum altera, alteri non conjuncta, manca omnino & imperfecta censenda est.

Quartum est *Praceptum*; Ut nihil suscipia-

cipiamus, in quo necesse sit temporis plurimum insumere: verum ut Versiculus ille aurem semper vellicet;

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Neque alia subest causa, cur ii, qui professionibus laboriosis, aut rebus similibus, se addixerunt: veluti Jureconsulti, Oratores, Theologi doctiores, librorum Scriptores, & hujusmodi: in fortuna sua constituenda, & promovenda, minus sint solertes: quam, quod tempore (alias scilicet insumpto) indigent ad particularia pernoscenda; opportunitates captandas; & machinas, quæ ad fortunam suam spectent, comminiscendas & meditandas. Quinetiam, in aulis Principum, & Rebuspub. eos reperias, & ad fortunam suam promovendam, & ad aliorum invadendam, maxime efficaces, qui nullo publico munere funguntur, sed in hoc, de quo loquimur, *ambitu vitæ* perpetuo occupantur.

Quintum est *Præceptum*: Ut naturam quodammodo imitemur, quæ *nihil facit frustra*. Id quod factu non erit admodum difficile, si negotia nostra omnium generum perite commisceamus & contexamus. In singulis enim actionibus ita animus est instituendus & præparandus, atque intentiones nostræ aliæ aliis substernendę,

& subordinandæ: ut, si in aliqua re voti compotes in *summo gradu* fieri non possimus, in *secundo* tamen liceat consistere: imo vel in *tertio:* Quod si nec in *aliqua* omnino *parte rei* hærere aut consistere possimus, tum vero ad alium quempiam (præter destinatum finem) operam impensam flectamus; Sin nec in *præsenti* aliquem fructum demetere queamus, saltem aliquid ex ea extrahamus quod in *futurum* prosit: Si vero nihil *solidi*, nec in *præsenti*, nec in *futuro*, inde elicere detur, satagamus saltem, ut aliquid *existimationi* nostrę inde accrescat: Et alia id genus: rationes semper à nobis ipsis exigendo, quibus constet, nos fructus aliquid, plus minus, ex singulis actionibus & consiliis nostris percepisse: neque ullo modo permittendo, ut tanquam confusi ac consternati animum illico despondeamus, si forte scopum principalem non licuerit attingere. Nihil enim minus convenit viro Politico, quam uni rei unice esse intentum. Qui enim hoc facit, occasionum innumerarum jactura mulctabitur, quæ rebus agendis ex obliquo intervenire solent: quæque fortasse magis fuerint propitiæ & commodæ ad alia, quæ postea usui futura sint, quam ad ea, quæ in manibus habeamus. Ideoque bene calleamus illam Regulam: *Hæc oportet*

tet facere, & illa non omittere.

Sextum est *Praeceptum;* Ut nos rei alicui nimis peremptorie non astringamus: quãquam casui videatur, primo intuitu, minus obnoxia: sed semper habeamus, vel fenestram apertam ad evolandum: vel posticum aliquod secretum, ad redeundum.

Septimum *Praeceptum*, est antiquum illud Biantis: modo non ad perfidiam, sed ad cautionem, & moderationem, adhibeatur: *Et ames tanquam inimicus futurus, & oderis tanquam amaturus.* Nam utilitates quasque mirum in modum prodit & corrumpit, si quis nimiũ se immerserit amicitiis infelicibus: molestis & turbidis odiis: aut puerilibus & futilibus aemulationibus.

Haec exempli loco, circa *Doctrinam* de *Ambitu vitae*, sufficient: Illud enim hominibus in memoriam subinde reducendum est; longe abesse, ut adumbrationes istae, quibus utimur in desideratis, loco justorum Tractatuum ponantur; sed sint solummodo tanquam schedae aut fimbriae, ex quibus de tela integra judicium fieri possit. Neque rursus ita desipimus, ut fortunam, absque tanto, quantum diximus, molimine, minime parari asseramus. Probe enim novimus, eam tanquam sponte in gremium aliquorum defluere: alii autem eam diligentia sola & assiduitate (cautione

nonnulla aſperſa,) abſque arte multa aut operoſa, adipiſcuntur. Verum ſicut Cicero Oratorem perfectum depingens, non id vult, ut Cauſidici ſinguli tales eſſe debeant, aut poſsint; ac rurſus, ſicut in Principe aut Aulico deſcribendo (quod nonnulli tractandum ſuſceperunt) modulus effingitur, prorſus ſecundum artis perfectionem, non autem ſecundum Practicam vulgatam: idem & nos in *Politico* inſtruendo præſtitimus: *Politico* (inquam) quoad *fortunam propriam*.

Enimvero, illud utique monendum, *Præcepta*, quæ circa hanc rem delegimus & propoſuimus, omnia ex genere eorum eſſe, quæ *Bonæ Artes* vocantur. Quod enim ad *Malas Artes* attinet: Si quis Machiavello ſe dederit in diſciplinam: qui præcipit, *Virtutem ipſam non magnopere curandam, ſed tantum ſpeciem ejus in publicum verſam: quia virtutis fama & opinio homini adjumento ſit, virtus ipſa impedimento*: Quique alio loco præcipit; *Ut homo Politicus illud tanquam fundamentum prudentiæ ſuæ ſubſternat: quod præſupponat, homines, non recte, nec tuto, ad ea, quæ volumus, flecti aut adduci poſſe, præterquam ſolo metu: ideoque det operam, ut omnes, quantum in ſe eſt, obnoxii ſint, atque in periculis & anguſtiis conſtituti*: ita ut

ut Politicus suus videatur esse, quod Itali dicunt, *Seminator spinarum*: Aut si quis Axioma illud, quod à Cicerone citatur, amplecti velit: *Cadant amici, dummodo inimici intercidant*; Sicut Triumviri fecerunt, qui inimicorum interitum, amicissimorum exitio redimebant: Aut si quis L. Catilinæ imitator esse velit, ut Rerumpub. incendiarius fiat & perturbator, quo melius in aquis turbidis piscari & fortunam suam expedire possit; *Ego* (inquit) *si in fortunis meis incendium sit excitatum, id non aqua, sed ruina restinguam*: Aut si quis illud Lysandri ad se transferat, qui dicere solebat: *Pueros placentis, viros perjuriis alliciendos*: Cum aliis ejusdem farinæ pravis ac perniciosis dogmatibus; quorum (ut fit in cæteris rebus omnibus) major est numerus, quam rectorum & sanorum: Si quis (inquam) hujusmodi inquinata prudentia delectetur; non ierim inficias, eum (quandoquidem, legibus Charitatis & Virtutis omnibus se ipsum solutum, fortunæ solummodo mancipârit) posse, majore compendio, & celerius, fortunam suam promovere. Fit vero in *vita*, quemadmodum & in *via*, ut iter brevius, sit fœdius & cœnosius: neque sane, ut per viam meliorem quis incedat, multa circuitione opus est.

Tantum vero abest,ut homines ad hujusmodi *artes pravas* se applicare oporteat: ut potius sane (si modo sint apud se, seque sustinere valeant, neq; ambitionis turbine & procella in adversum rapiantur) ante oculos proponere debeant; non solum Mundi Chorographiam generalem illam, quod *omnia sint vanitas, & vexatio spiritus:* verum etiam & illam magis specialem: videlicet, quod ipsum *esse*, sejunctum à *bene esse*, maledictionis loco sit: & quo grandius sit *esse*, eo major sit maledictio: quodque amplissimum virtutis præmium, sit ipsa virtus: Quemadmodū & ultimū vitii supplicīū est vitiū ipsum: sicut egregie Poëta:

Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus ausis
Præmia posse rear solvi? Pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri.

Et econtra non minus vere ille de sceleratis, *Atque eum ulciscentur mores sui.* Quinetiam, mortales, dum in omnes partes cogitationes suas agitant, & diffundunt, ut fortunis suis recte prospectum atque consultum sit, interim in mediis illis animi transcursibus ad divina judicia, & providentiam æternam, oculos attollere debent: quæ sæpissime impiorum machinationes, & consilia prava, licet profunda, subvertit, & ad nihilum redigit; secundum

dum illud Scripturæ; *Concepit iniquitatem, & pariet vanitatem.* Imo, etsi injuriis, & *malis artibus*, abstineant; attamen hæc jugis & irrequieta anhelatio ad ardua fortunæ, absque cessatione, & quasi sine sabbatho, tributum temporis nostri Deo debitum minime solvit: qui, ut videre est, facultatum nostrarum decimas, temporis autem septimas exigit, & sibi seponit. Quorsum enim fuerit, os gerere in cœli sublimia erectum, mentē vero humi prostratam, & pulverem instar serpentis comedentem? Quod etiam Ethnicos non fugit; *Atq; affigit humi divinæ particulam auræ.* Quod si hoc sibi quisquam adblandiatur, quod fortuna sua, utcunque eam malis artibus obtinuerit, recte uti decrevit: sicut de Augusto Cæsare, & Septimio Severo, solitum erat dici; *Debuisse illos aut nunquam nasci, aut nunquam mori:* tanta in ambitu fortunæ suæ patrarunt mala; tanta rursus, summa adepti, contulerunt bona: intelligat nihilominus, hanc malorum per bona compensationem post factum probari; consilium autem hujusmodi merito damnari. Abs re postremo nobis non fuerit, in cursu isto incitato, & fervido, versus fortunam nostram, frigidam paulisper aspergere, haustam è dicterio illo non inelegante, Caroli Quinti Impera-

 toris.

toris, in Inſtitutionibus ſuis ad Filium; *Imitari fortunam mores mulierum, quæ procos plus nimio ambientes plerumque ſuperbe averſantur.* Verum hoc ultimum remedium pertinet ad eos, quibus guſtus ex morbo animi, corruptus eſt. Innitantur potius homines *lapidi* illi, qui *Theologiæ* & *Philoſophiæ* eſt tanquam *angularis*; quæ idem fere aſſerunt de eo, quod *primum quæri* debeat: Etenim *Theologia* edicit; *Primum quærite regnum Dei, & iſta omnia adjicientur vobis:* Philoſophia autem ſimile quiddam jubet; *Primum quærite bona animi, cætera aut aderunt, aut non oberunt.* Quamvis autem hoc *fundamentum*, humanitus jactum, interdum locetur ſuper *arenas*: quemadmodum videre eſt in M. Bruto, qui in eam vocem, ſub exitum ſuum, prorupit;

Te colui, virtus, ut rem, aſt tu nomen inane es.

At idem *fundamentum*, divinitus locatum, firmatur ſemper in *Petra*. Hic autem *Doctrinam* de *ambitu vitæ* concludimus.

LXI.

De Certitudine legum, per Aphoriſmos.

PROOEMIUM.

APHORISMVS I.

IN *Societate Civili aut* Lex, *aut* Vis *valet. Eſt autem &* Vis *quædam* Legem

gem *simulans*; & Lex *nonnulla magis* vim *sapiens, quam* æquitatem Juris. *Triplex est igitur* Injustitiæ fons; Vis mera: Illaqueatio malitiosa *prætextu* legis: & Acerbitas *ipsius* legis.

APHORISMUS 2.

Firmamentum Juris privati *tale est. Qui injuriam facit, Re utilitatem aut voluptatem, capit*; *Exemplo periculum. Cæteri utilitatis aut voluptatis illius participes non sunt, sed exemplum ad se pertinere putant. Itaque facile coëunt in consensum, ut caveatur sibi per* leges; *ne injuria per vices ad singulos redeat. Quod si ex ratione temporum, & communione culpæ, id eveniat, ut pluribus & potentioribus, per* legem *aliquam periculum creetur, quam caveatur*, factio *solvit* legem; *Quod & sæpe fit.*

APHORISMUS 3.

At Jus privatum *sub tutela* Juris publici *latet.* Lex *enim cavet civibus, Magistratus* legibus. *Magistratuum autem auctoritas pendet ex majestate Imperii & fabrica Politiæ*, & Legibus fundamentalibus. *Quare, si ex illa parte sanitas fuerit, & recta constitutio*, Leges *erunt in bono usu; sin minus, parum in iis præsidii erit.*

APHORISMUS 4.

Neque tamen Jus publicum *ad hoc tantum spectat, ut addatur tanquã custos* Juri

privato, *ne illud violetur; atq; ut cessent injuriæ: sed extenditur etiam ad* Religionē, *&* *arma, & disciplinam, & ornamenta, & opes, deniq; ad omnia circa bene esse civitatis.*

Aphorismus 5.

Finis *enim &* scopus, *quem* leges *intueri, atque ad quem jussiones & sanctiones suas dirigere debent, non alius est, quam ut cives feliciter degant. Id fiet, si pietate & religione recte instituti: moribus honesti; armis adversus hostes externos tuti;* Legum *auxilio adversus seditiones & privatas injurias muniti; Imperio & Magistratibus obsequentes: copiis & opibus locupletes & florentes fuerint. Harum autem rerum instrumenta & nervi sunt* leges.

Aphorismus 6.

Atque hunc finem *optimæ* leges *assequuntur, plurimæ vero ipsarum aberrant.* Leges *enim, mirum in modum, & maximo intervallo, inter se differunt; ut aliæ* excellant; *aliæ* mediocriter se habeant; *aliæ prorsus* vitiosæ *sint. Dictabimus igitur, pro judicii nostri modulo, quasdam tanquam* legum leges: *ex quibus informatio peti possit, quid in singulis* legibus *bene aut perperam positum aut constitutum sit.*

Aphorismus 7.

Antequam vero ad corpus *ipsum* legum particularium *deveniamus; perstringemus pau-*

paucis virtutes *&* dignitates legum *in genere.* Lex *bona censeri possit, quæ sit* intimatione certa; præcepto justa; executione commoda; cum forma Politiæ congrua; & generans virtutem in Subditis.

TITVLVS I.

De Prima dignitate Legum, ut sint certæ.

APHORISMVS 8.

LEgis *tantum interest ut* certa *sit, ut absque hoc nec* justa *esse possit.* Si enim incertam vocem det tuba, quis se parabit ad bellum? *Similiter si incertam vocem det* lex, *quis se parabit ad parendum? Vt moneat igitur oportet, priusquam feriat. Etiam illud recte positum est :* Optimam esse legem, quæ minimum relinquit arbitrio Iudicis: *Id quod* certitudo *ejus præstat.*

APHORISMVS 9.

Duplex Legum incertitudo: *Altera, ubi* lex nulla præscribitur; *altera ubi* ambigua *&* obscura. *Itaque de* Casibus omissis à lege *primo dicendum est : ut in his etiam inveniatur aliqua norma* certitudinis.

De Casibus omissis à Lege.

APHORISMVS 10.

ANgustia prudentiæ humanæ, Casus *omnes, quos tempus reperit, non po-*

test

test capere. Non raro itaque se ostendunt casus omissi *&* novi. *In hujusmodi* casibus *triplex adhibetur remedium, sive supplementum*; *vel per* processum ad similia; *vel per* usum Exemplorum, licet in legem non coaluerint; *vel per* jurisdictiones, quæ statuunt ex arbitrio boni viri, *& secundum discretionem sanam*; *sive illæ* Curiæ *fuerint* Prætoriæ, *sive* Censoriæ.

De processu ad Similia, & extensionibus legum.

Aphorismus. 11.

IN Casibus omissis *deducenda est norma* legis *à* similibus: *sed caute & cum judicio. Circa quod servandæ sunt Regulæ sequentes.* Ratio prolifica, consuetudo sterilis esto, nec generet casus. *Itaque quod contra* rationem juris *receptum est*, *vel etiam ubi* ratio *ejus est* obscura, *non trahendum est ad Consequentiam.*

Aphorismus 12.

Bonum publicum insigne, rapit ad se Casus omissos. *Quamobrem, quando* Lex *aliqua*, *Reipub. commoda notabiliter & majorem in modum intuetur, & procurat*, interpretatio *ejus* extensiva *esto*, *&* amplians.

Apho-

APHORISMVS 13.

Durum est torquere leges,*ad hoc ut torqueant homines.* Non placet igitur extendi leges pœnales, multo minus capitales, ad delicta nova. *Quod si Crimen vetus fuerit, & legibus notum: sed prosecutio ejus incidat in casum novũ, à legibus non provisum omnino recedatur à placitis juris, potius quam delicta maneant impunita.*

APHORISMVS 14.

In statutis,*quæ* jus commune(*præsertim circa ea, quæ frequenter incidunt, & diu coaluerunt*)*plane abrogant,non placet procedi per* Similitudinem *ad* Casus omissos. *Quando enim Respub.*tota lege *diu caruerit: idque in* casibus expressis; *parum periculi est, si* casus omissi *expectent remedium à* statuto novo.

APHORISMVS 15.

Statuta, *quæ manifesto* temporis leges *fuere: atque ex occasionibus Reipub. tunc invalescentibus nata,mutata ratione temporum, satis habent,si se in propriis casibus sustinere possint:præposterum autem esset,si ad* casus omissos *ullo modo traherentur.*

APHORISMVS 16.

Consequentiæ non est Consequentia:sed sisti debet extensio *intra* casus proximos. *Alioqui labetur paulatim ad Dissimilia:Et magis valebunt acumina ingeniorũ, quam au-*

auctoritates Legum.

Aphorismus 17.

In legibus & statutis *brevioris styli*, extensio *facienda est liberius. At in illis, quæ sunt enumerativa casuum particularium, cautius. Nam, ut Exceptio firmat vim* Legis *in casibus non exceptis: ita Enumeratio infirmat eam in casibus non enumeratis.*

Aphorismus 18.

Statutum explanatorum *claudit rivos statuti prioris: nec recipitur postea* extensio *in alterutro* statuto. *Neque enim facienda est* superextensio *à Iudice, ubi semel cœpit fieri* extensio *à* lege.

Aphorismus 19.

Solemnitas verborum, & actorum *non recipit* extensionem ad Similia. *Perdit enim naturam solennis, quod transit à more ad arbitrium: Et introductio novorum corrumpit majestatem veterum.*

Aphorismus 20.

Proclivis est extensio Legis *ad* Casus post-natos; *qui in rerum Natura non fuerunt tempore*Legis *latæ.Vbi enim* casus *exprimi non poterat, quia tunc nullus erat,* casus omissus *habetur pro* expresso, *si similis fuerit ratio.*

Atque de extensionibus legum, in casibus omissis hæc dicta sint: Nunc de usu Exemplorum dicendum.

De

De Exemplis, & usu eorum.

APHORISMVS 21.

DE Exemplis *jam dicendum est, ex quibus* jus *hauriendum sit, ubi* Lex *deficit. Atque de* Consuetudine, *quæ* legis *species est, deque* Exemplis, *quæ per frequentem usum in consuetudinem transierunt, tanquam* Legem tacitam, *suo loco dicemus. Nunc autem de* Exemplis *loquimur, quæ raro & sparsim interveniunt, nec in* Legis *vim coaluerunt; quando, & qua cautione, norma* Iuris *ab ipsis petenda sit, cum* Lex *deficiat.*

APHORISMVS 22.

Exempla *à temporibus bonis & moderatis petenda sunt: non tyrannicis, aut factiosis, aut dissolutis. Hujusmodi* Exempla *temporis partus spurii sunt: & magis nocent, quam docent.*

APHORISMVS 23.

In Exemplis, *recentiora habenda sunt pro tutioribus. Quod enim paulo ante factum est, unde nullum sit secutum incommodum, quid ni iterum repetatur? Sed tamen minus habent auctoritatis* recentia. *Et si forte res in melius restitui opus sit,* recentia Exempla *magis seculum suum sapiunt, quam rectam rationem.*

APHO-

APHORISMVS 24.

At vetustiora Exempla *caute*, *& cum delectu, recipienda: decursus siquidem ætatis multa mutat: ut quod tempore videatur antiquum, id perturbatione, & inconformitate ad præsentia, sit plane novum.* Medii *itaque* temporis Exempla *sunt optima, vel etiam talis* temporis, *quod cum* tempore currente *plurimum conveniat: quod aliquando præstat* tempus remotius, *magis quam* in proximo.

APHORISMVS 25.

Intra fines Exempli, *vel citra potius, te cohibeto, nec illos ullo modo excedito. Vbi enim non adest* norma Legis, *omnia quasi pro* suspectis *habenda sunt. Itaque, ut in* obscuris, *minimum sequitor.*

APHORISMVS 26.

Cavendum ab Exemplorum fragmentis *&* compendiis: *atque integrum* Exemplum, *& universus ejus processus introspiciendus. Si enim incivile sit nisi tota* Lege *perspecta, de parte ejus judicare, multo magis hoc valere debet in* Exemplis; *quæ ancipitis sunt usus, nisi valde quadrent.*

APHORISMVS 27.

In Exemplis *plurimum interest, per quas manus transierint, & transacta sint: Si enim apud* Scribas *tantum*, *&* Ministros Iustitiæ, *ex* cursu Curiæ, *absque* notitia *mani-*

manifesta Superiorum, *obtinuerint: aut etiam apud* errorum magistrum populum; *conculcanda sunt, & parvi facienda. Sin apud* Senatores, *aut* Iudices, *aut* Curias Principales, *ita sub oculis posita fuerint, ut necesse fuerit, illa, approbatione Iudicum, saltem tacita, munita fuisse, plus dignationis habent.*

Aphorismvs 28.

Exemplis, *quæ publicata fuerint, utcunque minus fuerint in usu, cum tamen sermonibus, & disceptationibus hominum, agitata & ventilata extiterint, plus auctoritatis tribuendum. Quæ vero in scriniis & archivis manserunt, tanquam sepulta, & palam in oblivionem transierunt, minus.* Exempla *enim, sicut aqua, in* profluente sanissima.

Aphorismvs 29.

Exempla, *quæ ad* Leges *spectant, non placet ab* Historicis *peti, sed ab* actis publicis, *&* traditionibus diligentioribus. *Versatur enim infelicitas quædam inter* Historicos *vel optimos, ut* Legibus, *&* actis judicialibus, *non satis immorentur: aut si forte diligentiam quandam adhibuerint, tamen ab* authenticis *longe varient.*

Aphorismvs 30.

Exemplum, *quod* ætas contemporanea *aut* proxima *respuit, cum* casus *subinde recur-*

curreret, non facile admittendum est. Neque enim tantum pro illo facit, quod homines illud quandoque usurparunt: quam contra, quod experti reliquerunt.

APHORISMVS 31.

Exempla *in* consilium adhibentur, *non utique* jubent, *aut* imperant. *Igitur ita regantur, ut* auctoritas præteriti temporis *flectatur ad* usum præsentis.

Atque de informatione ab exemplis, ubi Lex deficit; hæc dicta sint. Jam dicendum de Curiis Prætoriis, & Censoriis.

De Curiis Prætoriis, & Censoriis.

APHORISMVS 32.

CUriæ *sunto*, & Jurisdictiones, *quæ statuant ex arbitrio boni viri, & discretione sana, ubi* Legis norma *deficit.* Lex *enim (ut antea dictum est) non sufficit* casibus *sed ad ea, quæ plerumque accidunt, aptatur. Sapientissima autem res* tempus, *(ut ab antiquis dictum est) & novorum* casuum *quotidie auctor, & inventor.*

APHORISMVS 33.

Interveniunt autem novi casus *& in* criminalibus; *qui pœna indigent: & in* civilibus; *qui auxilio.* Curias, *quæ ad priora illa respiciunt*, Censoriis; *quæ ad posteriora*, Prætorias *appellamus.*

APHO-

Aphorismus 34.

Habento Curiæ Cenforiæ *jurifdictionem & poteſtatem, non tantum* nova delicta *puniendi, ſed etiam* pœnas, à legibus conſtitutas *pro* delictis veteribus, *augendi, ſi* caſus *fuerint odioſi, & enormes, modo non ſint capitales. Enorme enim, tanquam novum eſt.*

Aphorismus 35.

Habeant ſimiliter Curiæ prætoriæ *poteſtatem, tam ſubveniendi contra* rigorem Legis, *quam ſupplendi* defectum Legis *Si enim porrigi debet remedium ei, quem* Lex præteriit, *multo magis, ei, quem* vulneravit.

Aphorismus 36.

Curiæ *iſtæ* Cenſoriæ, & Prætoriæ, *omnino intra* caſus enormes & extraordinarios *ſe continento: nec* juriſdictiones ordinarias *invadunto: ne forte tendat res ad* ſupplantationem Legis, *magis quam ad* ſupplementum.

Aphorismus 37.

Jurifdictiones *iſtæ in* ſupremis *tantum* Curiis *reſidento, nec ad* inferiores *communicantor. Parum enim abeſt, à poteſtate* leges *condendi, poteſtas eas ſupplendi, aut moderandi.*

Aphorismus 38.

At Curiæ *illæ* uni viro *ne committantur,*

tur, sed ex pluribus constent. *Nec* decreta *exeant cum* silentio; *sed* Iudices sententiæ *suæ* rationes *adducant, idque* palam, *atque astante* corona: *ut, quod ipsa potestate sit liberum, fama tamen & existimatione sit circumscriptum.*

APHORISMVS 39.

Rubricæ sanguinis *ne sunto, nec de* Capitalibus, *in quibuscunque* Curiis, *nisi ex* lege nota & certa, *pronunciator. Indixit enim mortem Deus ipse prius: postea inflixit: Nec vita eripienda nisi ei, qui se in suam vitam peccare prius nosset.*

APHORISMVS 40.

In Curiis Censoriis *calculum tertium dato: ut Iudicibus non imponatur necessitas, aut* absolvendi, *aut* condemnandi; *sed etiam ut* non liquere *pronunciare possint. Etiam* Censoria *non tantum* pœna, *sed &* nota *esto: scilicet, quæ non infligat* supplicium, *sed aut in* admonitionem *desinat, aut reos* ignominia levi, & *tanquam* rubore, *castiget.*

APHORISMVS 41.

In Curiis Censoriis, *omnium* magnorum criminum, & scelerum, actus inchoati, & medii, *puniuntur: licet non sequatur* Effectus consummatus: *Isque sit earum* Curiarum *usus vel maximus: cum & severitatis intersit, initia scelerum puniri:*

niri: & clementia, perpetrationem eorum (puniendo actus medios) intercipi.

Aphorismus 42.

Cavendum inprimis, ne in Curiis Prætoriis *prabeatur auxilium in* casibus, *quos* lex, *non tam* omisit, *quam pro* levibus contempsit, *aut pro* odiosis remedio indignos judicavit.

Aphorismus 43.

Maxime omnium interest certitudinis Legũ *(de qua nunc agimus,) ne* Curiæ Prætoriæ *intumescant & exundent in tantum, ut pratextu* rigoris legum mitigandi, *etiam* robur & nervos *iis incendant, aut laxent, omnia trahendo ad arbitrium.*

Aphorismus 44.

Decernendi *contra* statutum expressum, *sub ullo aquitatis pratextu.* Curiis Prætoriis *jus ne esto; Hoc enim si fieret,* Iudex *prorsus transiret in* Legislatorem, *atque omnia ex arbitrio penderent.*

Aphorismus 45.

Apud nonnullos receptum est, ut Iurisdictio, *qua decernit secundum* æquum & bonum; *atque illa altera, qua procedit secundum* jus strictum, iisdem Curiis *deputentur: apud alios autem, ut* diversis. *Omnino placet* Curiarum separatio. *Neque enim servabitur* distinctio casuum, *si fiat* commixtio jurisdictionum: *sed* arbitrium legem *tandem trahet.*

Apho-

Aphorismus 46.

Non sine causa in usum venerat apud Romanos album Prætoris, *in quo præscripsit, & publicavit, quomodo ipse jus dicturus esset. Quo exemplo* Iudices *in* Curiis Prætoriis *regulas sibi certas (quantum fieri potest) proponere, easque publice affigere debent. Etenim optima est* Lex, *quæ minimum relinquit arbitrio Iudicis: optimus Iudex, qui minimum sibi.*

Verum de Curiis istis fusius tractabimus, cum ad locum de Judiciis veniemus: obiter tantum jam locuti de iis, quatenus expediant & suppleant omissa à Lege.

De Retrospectione Legum.

Aphorismus 47.

E*st & aliud genus* supplementi Casuum omissorum, *cum* Lex legem supervenit, *atque simul* Casus omissos *trahit. Id fit in* Legibus, *sive* statutis, *quæ* retrospiciunt, *ut vulgo loquuntur. Cujus generis* Leges *raro, & magna cum cautione, sunt adhibendæ. Neque enim placet* Ianus *in* legibus.

Aphorismus 48.

Qui verba, *aut* sententiam legis, captione *&* fraude *eludit, & circumscribit, dignus est, qui etiam à* lege sequente *innodetur. Igitur in* casibus fraudis, *&* evasionis

sionis dolosæ, *justum est*, *ut* leges retrospiciant, *atque altera alteris in subsidiis sint: ut*, *qui* dolos *meditatur, & eversionem* legum præsentium, *saltem à* futuris *metuat*.

APHORISMUS 49.

Leges, *quæ* actorum & instrumentorum *veras intentiones, contra* formularum *aut* solennitatum *defectus*, *roborant & confirmant*, *rectissime præterita complectuntur*. Legis *enim*, *quæ* retrospicit, *vitium vel præcipuum est, quod* perturbet. *At hujusmodi* Leges confirmatoriæ, *ad pacem & stabilimentum eorum*, *quæ transacta sunt, spectant. Cavendum tamen est, ne convellantur res judicatæ.*

APHORISMUS 50.

Diligenter attendendum, *ne ea* Leges *tantum ad* præterita respicere *putentur, quæ* antea&ta infirmant: *sed & ea, quæ* futura prohibent & restringunt, *cum* præteritis *necessario* connexa. *Veluti, si qua* Lex *artificibus aliquibus interdicat*, *ne mercimonia sua in* posterum *vendant: Hæc sonat in* posterum, *sed operatur in* præteritum: *Neque enim illis illa ratione victum quærere jam integrum est.*

APHORISMUS 51.

Lex declaratoria *omnia, licet non habet* verba de præterito, *tamen ad* præterita,

ipsa vi declarationis, *omnino trahitur. Non enim tum incipit* interpretatio *cum* declaratur, *sed efficitur tanquam* contemporanea *ipsi* legi. *Itaque* leges declaratorias *ne ordinato*, *nisi in casibus*, *ubi* leges *cum Iustitia* retrospicere *possint*.

Hic vero eam partem absolvimus, quæ tractat de incertitudine Legum, ubi invenitur lex nulla. Jam dicendum est de altera illa parte, ubi scilicet lex extat aliqua, sed perplexa, & obscura.

De Obscuritate Legum.

Aphorismus 52.

Obscuritas legum *à quatuor rebus originem ducit: vel ab* accumulatione legum nimia, *præsertim admixtis obsoletis*: vel à descriptione earum ambigua, *aut minus perspicua & dilucida: vel à* modis enucleandi juris neglectis, *aut non bene institutis: vel denique* contradictione & vacillatione judiciorum.

De Accumulatione Legum nimia.

Aphorismus 53.

Dicit *Propheta:* Pluet super eos laqueos. *Non sunt autem pejores* laquei quam legum, *præsertim* pœnalium: *si numero immensæ, & temporis decursu inutiles,*

les, *non* lucernam pedibus *præbeant*, *sed* retia *potius objiciant*.

APHORISMUS 54.

Duplex in usum venit Statuti novi *condendi ratio: Altera* statuta priora *circa idem Subjectum* confirmat & roborat; *dein nonnulla* addit *aut* mutat: *Altera* abrogat *&* delet *cuncta, quæ ante ordinata sunt, & de* integro Legem novam *&* uniformem substituit. *Placet posterior ratio. Nam ex priore ratione ordinationes deveniunt complicatæ & perplexæ: &, quod instat, agitur sane, sed* corpus legum *interim redditur vitiosum. In posteriore autem, major certe est adhibenda diligentia, dum de* lege *ipsa deliberatur, & antea acta scilicet evolvenda, & pensitanda, antequam* lex *feratur. Sed optime procedit per hoc* legum concordia *in futurum*.

APHORISMUS 55.

Erat in more apud Athenienses, *ut* contraria legum capita (*quæ Antinomias vocant*) *quotannis à sex viris* examinarentur, *& quæ* reconciliari *non poterant*, proponerentur populo, *ut de illis* certum *aliquid* statueretur. *Ad quorum exemplum ii, qui potestatem in singulis Politiis* legum *condendarum habent, per triennium, aut quinquennium, aut prout videbitur,* Antinomias *retractanto. Ea autem à viris, ad*

hoc delegatis, prius inspiciantur, & praeparentur, & demum Comitiis exhibeantur; ut, quod placuerit, per suffragia stabiliatur, & figatur.

APHORISMVS 56.

Neque vero contraria legum capita reconciliandi, *& omnia (ut loquuntur)* salvandi, *per distinctiones subtiles, & quaesitas, nimis sedula aut anxia cura esto. Ingenii enim haec tela est: Atque utcunque modestiam quandam & reverentiam prae se ferat, inter noxia tamen censenda est; utpote quae reddat* corpus universum legum *varium, & male consutum. Melius est prorsus, ut succumbant deteriora, & meliora stent sola.*

APHORISMVS 57.

Obsoletæ leges, *& quae abierunt in desuetudinem, non minus quam* Antinomiæ, *proponantur* à delegatis *ex officio tollendae. Cum enim* statutum expressum *regulariter desuetudine non abrogetur, fit, ut ex contemptu legum obsoletarum, fiat nonnulla auctoritatis jactura etiam in reliquis: & sequitur tormenti illud genus* Mezentii, *ut* leges vivæ in complexu mortuarum perimantur. *Atque omnino cavendum est à* gangræna *in* legibus.

APHORISMVS 58.

Quin & in legibus *&* statutis obsoletis,

tis, *nec noviter promulgatis*, Curiis Prætoriis *interim contra eas decernendi jus esto. Licet enim non male dictum sit*, Neminem oportere legibus esse sapientiorem, *tamen intelligatur hoc de* legibus, *cum* evigilant, *non cum* dormitant. *Contra* recentiora *vero* statuta *(quæ* juri publico *nocere deprehenduntur) non utique* Prætoribus, *sed* Regibus, *&* sanctioribus Consiliis, *&* supremis Potestatibus, *auxilium præbendi jus esto: earum executionem per Edicta aut Acta suspendendo, donec redeant Comitia; aut hujusmodi cœtus, qui potestatem habeant eas abrogandi; ne salus Populi interim periclitetur.*

De novis Digestis Legum.

Aphorismus 59.

Quod *si* leges *aliæ super alias* accumulatæ, *in tam vasta excreverint volumina, aut tanta confusione laboraverint, ut eas de integro retractare, & in Corpus sanum & habile redigere ex usu sit; id ante omnia agitor: atque opus ejusmodi, opus Heroicum esto: atque auctores talis operis inter Legislatores, & Instauratores, rite & merito numerantor.*

Aphorismus 60.

Hujusmodi Legum expurgatio, *&* Digestum novum, *quinque rebus absolvitur.*

 Pri-

Primo, omittantur obsoleta, *quæ* Justinianus antiquas fabulas *vocat. Deinde ex* Antinomiis recipiantur probatissimæ, aboleantur contrariæ. *Tertio* Homoionomiæ, *sive* Leges quæ idem sonant, *atque nil aliud sunt, quam iterationes ejusdem rei*, expungantur; *atque* una quæpiam ex iis, *quæ maxime est perfecta*, retineatur *vice omnium. Quarto, si quæ* legum nihil determinent, *sed* quæstiones *tantum* proponant, *easque relinquant indecisas, similiter* facessant. *Postremo, quæ* verbosæ *inveniuntur, & nimis* prolixæ, contrahantur magis in arctum.

Aphorismus 61.

Omnino vero ex usu fuerit, in novo Digesto legum, leges *pro* Iure communi acceptas, *quæ tanquam immemoriales sunt in origine sua; atque ex altera parte*, statuta de tempore in tempus superaddita; *seorsum digerere & componere: cum in plurimis rebus non eadem sit, in jure dicendo*, Juris communis, *&* Statutorum, *interpretatio, & administratio. Id quod fecit* Trebonianus *in* Digesto, *&* Codice.

Aphorismus 62.

Verum, in hujusmodi Legum regeneratione, *atque* structura nova, veterum legum *atque* librorum legis verba *prorsus &* textum *retineto: licet per* centones,

nes, & portiones exiguas, *eas excerpere necesse fuerit: Ea deinde ordine contexit: Etsi enim fortasse commodius, atque etiam, si ad rectam rationem respicias, melius hoc transigi posset per Textum novum quam per hujusmodi consarcinationem; tamen in* legibus, *non tam* stylus, & descriptio, *quam* auctoritas, & *hujus patronus* antiquitas, *spectanda est. Alias videri possit hujusmodi opus*, Scholiasticum *potius quiddam*, & Methodus, *quam* Corpus legum imperantium.

Aphorismus 63.

Consultum fuerit in novo Digesto legum, vetera volumina *non prorsus* deleri & *in oblivionem cedere, sed in* Bibliothecis *saltem* manere; *licet usus eorum vulgaris & promiscuus prohibeatur. Etenim in Causis gravioribus non abs re fuerit*, legum *prateritarum mutationes*, & *series consulere*, & *inspicere: at certe solenne est, antiquitatem prasentibus aspergere.* Novum *autem hujusmodi* Corpus legum, *ab iis, qui in Politiis singulis habent potestatem Legislatoriam, prorsus confirmandum est, ne forte, pratextu* veteres leges *digerendi*, leges novæ *imponantur occulto.*

Aphorismus 64.

Optandum esset, ut hujusmodi legum instauratio *illis* temporibus *suscipiatur*,

quæ antiquioribus, *quorum acta & opera retractant*, literis & rerum cognitione *præstiterint. Quod secus in* opere Justiniani *evenit. Infelix res namque est, cum ex judicio & delectu ætatis minus prudentis & eruditæ*, antiquorum opera *mutilentur, & recomponantur. Veruntamen sæpe* necessarium *est*, *quod non* optimum.

Atque de Legum obscuritate, quæ à nimia & confusa earum accumulatione fit, hæc dicta sint. Jam de Descriptione earum, ambigua & obscura, dicendum.

De Exemplis, & usu eorum.

Aphorismus 65.

Descriptio Legum obscura *oritur, aut ex* loquacitate & verbositate earum; *aut rursus ex* brevitate nimia; *aut ex* Prologo legis, cum ipso corpore legis pugnante.

Aphorismus 66.

De Obscuritate vero legum, *quæ ex earum* descriptione prava *oritur*, *jam dicendum est*. Loquacitas, *quæ in præscribendo Leges in usum venit*, & prolixitas, *non placet. Neque enim, quod vult & captat, uno modo assequitur, sed contrarium potius. Cum enim casus singulos particulares verbis appositis & propriis persequi & exprimere contendat, majorem inde spe-*

sperans certitudinem: econtra quæstiones multiplices parit de verbis: ut difficilius procedat interpretatio secundum sententiam legis, (*quæ sanior est & verior*) *propter* strepitum verborum.

APHORISMVS 67.

Neque propterea nimis concisa & affectata brevitas, *Majestatis gratia, & tanquam magis Imperatoria, probanda est; præsertim his seculis: ne forte sit* Lex *instar* regulæ Lesbiæ. *Mediocritas ergo affectanda est: & verborum exquirenda generalitas, bene terminata: quæ licet* Casus comprehensos *non sedulo persequatur, attamen* non comprehensos *satis perspicue excludat.*

APHORISMVS 68.

In legibus *tamen, atque* edictis ordinariis & politicis, *in quibus, ut plurimum, nemo Iurisconsultum adhibet, sed suo sensui confidit, omnia* fusius explicari *debent, & ad captum vulgi, tanquam digito monstrari.*

APHORISMVS 69.

Neque nobis prologi *legum, qui inepti olim habiti sunt, &* leges *introducunt* disputantes, *non* jubentes, *utique placerent, si priscos mores ferre possemus. Sed* prologi isti legum *plerunque (ut nunc sunt tempora) necessario adhibentur, non tam ad* ex-

Q 5 plica-

plicationem legis, *quam instar* suasionis; *ad* perferendam legem *in* Comitiis: *&* *rursus ad* satisfaciendum Populo. *Quantum fieri potest tamen*, prologi *evitentur*, *&* lex *incipiat à* jussione.

Aphorismus 70.

Intentio *&* sententia legis, *licet ex* præfationibus, *&* præambulis, (*ut loquuntur*) *non male quandoque eliciatur: Attamen* latitudo *aut* extensio *ejus*, *ex illis minime peti debet. Sæpe enim* præambulum *arripit nonnulla ex maxime plausibilibus & speciosis ad exemplum*, *cum* lex *tamen multo plura complectatur: aut contrà*, lex *restringit*, *& limitat complura*, *cujus limitationis rationem in* præambulo *inseri*, *non fuerit opus. Quare* dimensio *&* latitudo legis *petenda. Nam* præambulum *sæpe aut ultra aut citra cadit.*

Aphorismus 71.

Est vero genus perscribendi leges *valde vitiosum*; *Cum scilicet* casus, *ad quem* lex *collimat*, *fuse exprimitur in* præambulo: *Deinde ex vi* verbi (Talis,) *aut hujusmodi Relativi*, corpus Legis *retro vertitur in* præambulum; *unde* præambulum *inseritur & incorporatur ipsi* legi: *Quod & obscurum est*, *& minus tutum*, *quia non eadem adhiberi consuevit diligentia in ponderandis & examinandis verbis*

præ-

præambuli, *qua adhibetur in* corpore *ipsius legis.*

Hanc partem de incertitudine Legum, quæ ex mala descriptione ipsarum ortum habet, fusius tractabimus, quando de interpretatione Legum postea agemus. Atque de descriptione Legum obscura hæc dicta sint: Jam de modis enucleandi Juris dicendum.

De Modis enucleandi Juris, & tollendi ambigua.

Aphorismus 72.

Modi enucleandi Juris, *&* tollendi dubia, *quinque sunt. Hoc enim fit, aut per* perscriptiones judiciorum; *aut per* scriptores authenticos: *aut per* libros auxiliares: *aut per* prælectiones; *aut per* responsa, *sive* consulta prudentum. *Hac omnia, si bene instituantur, presto erunt magna* Legum obscuritati *subsidia.*

De perscriptione Judiciorum.

Aphorismus 73.

Ante omnia, Judicia reddita *in* Curiis supremis *& principalibus, atque* causis gravioribus, *præsertim* dubiis, *quæque aliquid habent* difficultatis, *aut* novitatis, *diligenter & cum fide excipiunto.* Judicia *enim* anchoræ Legum sunt, *ut* leges Reip.

APHORISMVS 74.

Modus *hujusmodi* Judicia excipiendi, *& in* scripta referendi, *talis esto*. Casus *precise*, Judicia *ipsa exacta perscribito:* rationes Judiciorum, *quas adduxerunt Iudices, adjicito :* casuum, *ad Exemplum adductorum*, auctoritatem, *cum* casibus principalibus *ne commisceto: de* Advocatorum perorationibus, *nisi quidpiam in iis fuerit admodum eximium, sileto.*

APHORISMVS 75.

Personæ, *quæ hujusmodi* Judicia *excipiant, ex* Advocatis *maxime* doctis *sunto, &* honorarium liberale *ex* publico *excipiunto.* Judices *ipsi ab hujusmodi* præscriptionibus *abstinento : ne forte opinionibus propriis, addicti, & auctoritate propria freti, limites* Referendarii *transcendant.*

APHORISMVS 76.

Judicia *illa, in* ordine, *&* serie temporis, *digerito, non per* methodum *&* titulos. *Sunt enim* scripta *ejusmodi, tanquam* historiæ, *aut* narrationes legum. *Neque solum* acta *ipsa*, sed *&* tempora *ipsorum*, judici prudenti *lucem prabent.*

De Scriptoribus Authenticis.

APHORISMVS 77.

EX legibus ipsis, *quæ* Jus commune *constituunt: deinde, ex* Constitutioni-

bus

bus *sive* Statutis: *tertio loco*, *ex* Judiciis perscriptis, Corpus Juris *tantummodo constituitor. Præter illa*, *alia* authentica, *aut nulla sunto, aut parce recipiuntor.*

APHORISMUS 78.

Nihil tam intereſt certitudinis Legum, (*de quo nunc tractamus*) *quam ut* scripta authentica *inter* fines moderatos *coërceantur*, *& facessat* multitudo *enormis* auctorum, & Doctorum in Jure: *unde laceratur sententia legum: Iudex fit attonitus, processus immortales*, *atque Advocatus ipse, cum tot libros perlegere & vincere non possit*, *compendia sectatur.* Glossa *fortasse aliqua bona*, *& ex* Scriptoribus classicis pauci, *vel potius* Scriptorum paucula portiones, *recipi possint pro* Authenticis. *Reliquorum nihilominus maneat usus nonnullus in* Bibliothecis, *ut eorum* tractatus *inspiciant* Judices, *aut* Advocati, *cum opus fuerit: Sed in Causis agendis, in foro, citare eos non permittitor, nec in auctoritatem transeunto.*

De libris Auxiliaribus.

APHORISMUS 79.

AT scientiam Juris, & practicam, auxiliaribus libris *ne nudanto*, *sed potius instruunto. Ii sex in genere sunto.* Institutiones. De Verborum significatione. De Re-

Regulis Juris. Antiquitatis Legum. Summæ. Agendi Formulæ.

APHORISMUS 80.

Præparandi sunt Juvenes, *&* Novitii, *ad scientiam, & ardua Iuris, altius & commodius haurienda, & imbibenda, per* Institutiones. Institutiones *illas ordine claro, & perspicuo, componito. In illis ipsis universum* Jus privatum *percurrito: non alia omittendo, in aliis plus satis immorando: sed ex singulis quadam breviter delibando: ut ad* Corpus legum *perlegendum accessuro nil se ostendat prorsus novum, sed levi aliqua notione præceptum.* Jus publicum *in* Institutionibus *ne attingito, verum illud ex* fontibus *ipsis hauriatur.*

APHORISMUS 81.

Commentarium *de* vocabulis Juris *conficito. In Explicatione ipsorum, & sensu reddendo, ne curiose nimis, aut laboriose, versator. Neque enim hoc agitur: ut* diffinitiones verborum *quærantur exacte, sed* explicationes *tantum, quæ legendis* Iuris libris *viam aperiant faciliorem.* Tractatum *autem istum, per* literas Alphabeti *ne digerito: Id* Iudici *alicui relinquito; sed collocentur simul verba, quæ circa eandem rem versantur: ut alterum alteri sit Juvamento ad intelligendum.*

APHO-

APHORISMUS 82.

Ad certitudinem legum *facit* (*si quid aliud*) tractatus *bonus & diligens de* diversis regulis Juris. *Is dignus est, qui maximis ingeniis, & prudentissimis Iureconsultis committatur. Neque enim placent, quæ in hoc genere extant. Colligendæ autem sunt* regulæ *non tantum notæ, & vulgatæ, sed & aliæ magis subtiles & reconditæ quæ ex* legum *&* rerum judicatarum *Harmonia extrahi possint: quales in* Rubricis *optimis quandoque inveniuntur: suntque Dictamina generalia rationis, quæ per materias* Legis *diversas percurrunt, & sunt tanquam* saburra Iuris.

APHORISMUS 83.

At singula Juris Scita, *aut* Placita, *non intelligantur pro* regulis, *ut fieri solet satis imperite. Hoc enim si reciperetur, quot* leges, *tot* regulæ. Lex *enim nil aliud, quam* regula imperans. *Verum eas pro* regulis *habeto quæ in Forma ipsa Iustitiæ hærent: unde, ut plurimum, per* Iura Civilia *diversarum Rerumpub. eadem* regulæ *fere reperiuntur: nisi forte propter Relationem ad formas Politiarum varient.*

APHORISMUS 84.

Post regulam, *brevi & solido verborum complexu enuntiatam, adjiciantur* exempla *&* decisiones casuum, *maxime luculenta*

lenta ad explicationem: distinctiones, & exceptiones *ad* limitationem; cognata *ad* ampliationem *ejusdem* regulæ.

APHORISMUS 85.

Recte jubetur; ut non ex regulis Jus *sumatur: sed ex* Jure, *quod est*, Regula *fiat. Neque enim ex* verbis regulæ *petenda est probatio*, *ac si esset* Textus legis. Regula *enim* legem (*ut* acus nautica polos) indicat, *non* statuit.

APHORISMUS 86.

Præter corpus *ipsum* Juris, *juvabit etiam* antiquitates legum *invisere: quibus licet evanuerit* auctoritas, *manet tamen* reverentia: *Pro* antiquitatibus *autem* legum *habeantur* scripta *circa* leges & judicia, *sive illa fuerint edita, sive non, quæ ipsum* corpus legum *tempore præcesserunt. Earum siquidem jactura facienda non est. Itaque ex iis utilissima quæque excerpito, (multa enim invenientur inania & frivola) eaque in unum volumen redigito: ne* antiquæ fabulæ, *ut loquitur* Trebonianus, *cum* legibus *ipsis misceantur.*

APHORISMUS 87.

Practicæ *vero plurimum interest, ut* Jus universum *digeratur ordine, in* Locos & Titulos*: ad quos subito (prout dabitur occasio) recurrere quis possit, veluti in promptuarium paratum ad præsentes usus.*

Hujus-

Hujusmodi libri summarum, *& ordinant sparsa, & abbreviant fusa & prolixa in* lege. *Cavendum autem est, ne summæ ista reddant homines promptos ad* Practicam, cessatores *in* scientia *ipsa. Earum enim officium est tale, ut ex iis* recolatur jus, *non perdiscatur.* Summæ *autem omnino magna diligentia, fide & judicio, sunt conficienda, ne furtum faciant* legibus.

APHORISMVS 88.

Formulas agendi *diversas, in unoquoque genere colligito. Nam & Practicæ hoc interest: & certe pandunt illa oracula & occulta* legum. *Sunt enim non pauca, quæ latent in* legibus: *At in* formulis agendi *melius & fusius perspiciuntur: instar* pugni, *&* palmæ.

De Responsis & Consultis.

APHORISMVS 89.

DUbitationes particulares, *quæ de tempore in tempus emergunt, derimendi & solvendi aliqua ratio iniri debet. Durum enim est, ut ii, qui ab errore cavere cupiunt, ducem viæ non inveniant, verum ut actus ipsi periclitentur, neque sit aliquis ante rem peractam Iuris prænoscendi modus.*

APHORISMVS 90.

Responsa prudentum, *quæ petentibus dan-*

Primo, omittantur obsoleta,*quæ* Justinianus antiquas fabulas *vocat. Deinde ex* Antinomiis recipiantur probatissimæ, aboleantur contrariæ.*Tertio* Homoionomiæ, *sive* Leges quæ idem sonant, *atque nil aliud sunt, quam iterationes ejusdem rei*, expungantur; *atque* una quæpiam ex iis, *quæ maxime est perfecta*, retineatur *vice omnium. Quarto, si quæ* legum nihil determinent, *sed* quæstiones *tantum* proponant, *easque relinquant indecisas, similiter* facessant. *Postremo*, *quæ* verbosæ *inveniuntur*, *& nimis* prolixæ, contrahantur magis in arctum.

Aphorismus 61.

Omnino vero ex usu fuerit,in novo Digesto legum, leges *pro* Iure communi acceptas, *quæ tanquam immemoriales sunt in origine sua;atque ex altera parte,*statuta de tempore in tempus superaddita; *seorsum digerere & componere: cum in plurimis rebus non eadem sit, in jure dicendo*, Juris communis,& Statutorum,*interpretatio,& administratio.Id quod fecit* Trebonianus *in* Digesto, & Codice.

Aphorismus 62.

Verum, *in hujusmodi* Legum regeneratione, *atque* structura nova, veterum legum *atque* librorum legis verba *prorsus &* textum *retineto: licet per* centones,

nes, & portiones exiguas, *eas excerpere necesse fuerit: Ea deinde ordine contexit: Etsi enim fortasse commodius, atque etiam, si ad rectam rationem respicias, melius hoc transigi posset per Textum novum quam per hujusmodi consarcinationem; tamen in* legibus, *non tam* stylus, & descriptio, *quam* auctoritas, & *hujus patronus* antiquitas, *spectanda est. Alias videri possit hujusmodi opus*, Scholiasticum *potius quiddam*, & Methodus, *quam* Corpus legum imperantium.

APHORISMUS 63.

Consultum fuerit in novo Digesto legum, vetera volumina *non prorsus* deleri & *in oblivionem cedere, sed in* Bibliothecis *saltem* manere; *licet usus eorum vulgaris & promiscuus prohibeatur. Etenim in Causis gravioribus non abs re fuerit*, legum *præteritarum mutationes*, & *series consulere*, & *inspicere: at certe solenne est, antiquitatem præsentibus aspergere.* Novum *autem hujusmodi* Corpus legum, *ab iis, qui in Politiis singulis habent potestatem Legislatoriam, prorsus confirmandum est, ne forte, prætextu* veteres leges *digerendi*, leges novæ *imponantur occulto.*

APHORISMUS 64.

Optandum esset, ut hujusmodi legum instauratio *illis* temporibus *suscipiatur*,

quæ antiquioribus, *quorum acta & opera retractant*, literis & rerum cognitione *præstiterint. Quod secus in* opere Justiniani *evenit. Infelix res namque est, cum ex judicio & delectu ætatis minus prudentis & eruditæ,* antiquorum opera *mutilentur, & recomponantur. Veruntamen sæpe* necessarium *est, quod non* optimum.

Atque de Legum obscuritate, quæ à nimia & confusa earum accumulatione fit, hæc dicta sint. Jam de Descriptione earum, ambigua & obscura, dicendum.

De Exemplis, & usu eorum.

Aphorismus 65.

Descriptio Legum obscura *oritur, aut ex* loquacitate & verbositate earum; *aut rursus ex* brevitate nimia; *aut ex* Prologo legis, cum ipso corpore legis pugnante.

Aphorismus 66.

De Obscuritate vero legum, *quæ ex earum* descriptione prava *oritur, jam dicendum est.* Loquacitas, *quæ in præscribendo Leges in usum venit, &* prolixitas, *non placet. Neque enim, quod vult & captat, uno modo assequitur, sed contrarium potius. Cum enim casus singulos particulares verbis appositis & propriis persequi & exprimere contendat, majorem inde spe-*

sperans certitudinem: econtra quæstiones multiplices parit de verbis: ut difficilius procedat interpretatio secundum sententiam legis, (*quæ sanior est & verior*) *propter* strepitum verborum.

APHORISMUS 67.

Neque propterea nimis concisa & affectata brevitas, *Majestatis gratia, & tanquam magis Imperatoria, probanda est; præsertim his seculis: ne forte sit* Lex *instar* regulæ Lesbiæ. *Mediocritas ergo affectanda est: & verborum exquirenda generalitas, bene terminata: quæ licet* Casus comprehensos *non sedulo persequatur, attamen* non comprehensos *satis perspicue excludat.*

APHORISMUS 68.

In legibus *tamen, atque* edictis ordinariis & politicis, *in quibus, ut plurimum, nemo Iurisconsultum adhibet, sed suo sensui confidit, omnia* fusius explicari *debent, & ad captum vulgi, tanquam digito monstrari.*

APHORISMUS 69.

Neque nobis prologi *legum, qui inepti olim habiti sunt, &* leges *introducunt* disputantes, *non* jubentes, *utique placerent, si priscos mores ferre possemus. Sed* prologi isti legum *plerunque (ut nunc sunt tempora) necessario adhibentur, non tam ad* explica-

plicationem legis, *quam instar* suasionis; *ad* perferendam legem *in* Comitiis: *& rursus ad* satisfaciendum Populo. *Quantum fieri potest tamen*, prologi *evitentur*, & lex *incipiat à* jussione.

APHORISMUS 70.

Intentio & sententia legis, *licet ex* præfationibus, & præambulis, *(ut loquuntur) non male quandoque eliciatur: Attamen* latitudo *aut* extensio *ejus*, *ex illis minime peti debet. Sæpe enim* præambulum *arripit nonnulla ex maxime plausibilibus & speciosis ad exemplum*, *cum* lex *tamen multo plura complectatur: aut contra*, lex *restringit*, & *limitat complura*, *cujus limitationis rationem in* præambulo *inseri, non fuerit opus. Quare* dimensio & latitudo legis *petenda. Nam* præambulum *sæpe aut ultra aut citra cadit.*

APHORISMUS 71.

Est vero genus perscribendi leges *valde vitiosum*; *Cum scilicet* casus, *ad quem* lex *collimat, fuse exprimitur in* præambulo: *Deinde ex vi* verbi (Talis,) *aut hujusmodi Relativi*, corpus Legis *retro vertitur in* præambulum; *unde* præambulum *inseritur & incorporatur ipsi* legi: *Quod & obscurum est*, & *minus tutum*, *quia non eadem adhiberi consuevit diligentia in ponderandis & examinandis verbis* præ-

præambuli, *qua adhibetur in* corpore *ipsius legis*.

Hanc partem de incertitudine Legum, quæ ex mala descriptione ipsarum ortum habet, fusius tractabimus, quando de interpretatione Legum postea agemus. Atque de descriptione Legum obscura hæc dicta sint: Jam de modis enucleandi Juris dicendum.

De Modis enucleandi Juris, & tollendi ambigua.

APHORISMVS 72.

MOdi enucleandi Juris, & tollendi dubia, *quinque sunt. Hoc enim fit, aut per* perscriptiones judiciorum; *aut per* scriptores authenticos: *aut per* libros auxiliares: *aut per* prælectiones; *aut per* responsa, *sive* consulta prudentum. *Hæc omnia, si bene instituantur, præsto erunt magna* Legum obscuritati *subsidia*.

De perscriptione Judiciorum.

APHORISMVS 73.

ANte omnia, Judicia reddita *in* Curiis supremis *& principalibus, atque* causis gravioribus, *præsertim* dubiis, *quæque aliquid habent* difficultatis, *aut* novitatis, *diligenter & cum fide excipiunto.* Judicia *enim* anchoræ Legum sunt, *ut* leges Reip.

APHORISMVS 74.

Modus *hujusmodi* Judicia excipiendi, *& in* scripta referendi, *talis esto.* Casus *præcise,* Judicia *ipsa exacta perscribito:* rationes Judiciorum, *quas adduxerunt Iudices, adjicito:* casuum, *ad* Exemplum *adductorum,* auctoritatem, *cum* casibus principalibus *ne commisceto: de* Advocatorum perorationibus, *nisi quidpiam in iis fuerit admodum eximium, sileto.*

APHORISMVS 75.

Personæ, *quæ hujusmodi* Judicia *excipiant, ex* Advocatis *maxime* doctis *sunto, &* honorarium liberale *ex* publico *excipiunto.* Judices *ipsi ab hujusmodi* præscriptionibus *abstinento: ne forte opinionibus propriis, addicti, & auctoritate propria freti, limites* Referendarii *transcendant.*

APHORISMVS 76.

Judicia *illa, in* ordine, *&* serie temporis, *digerito, non per* methodum *&* titulos. *Sunt enim* scripta *ejusmodi, tanquam* historiæ, *aut* narrationes legum. *Neque solum* acta *ipsa*, sed *&* tempora *ipsorum,* judici prudenti *lucem præbent.*

De Scriptoribus Authenticis.

APHORISMVS 77.

EX legibus ipsis, *quæ* Jus commune *constituunt: deinde, ex* Constitutionibus

bus *sive* Statutis: *tertio loco, ex* Judiciis perscriptis, Corpus Juris *tantummodo constituitor. Præter illa, alia* authentica, *aut nulla sunto, aut parce recipiuntor.*

APHORISMUS 78.

Nihil tam interest certitudinis Legum, (*de quo nunc tractamus*) *quam ut* scripta authentica *inter* fines moderatos *coërceantur, & facessat* multitudo *enormis* auctorum, & Doctorum in Jure: *unde laceratur sententia legum: Iudex fit attonitus, processus immortales, atque Advocatus ipse, cum tot libros perlegere & vincere non possit, compendia sectatur.* Glossa *fortasse aliqua bona, & ex* Scriptoribus classicis pauci, *vel potius* Scriptorum paucula portiones, *recipi possint pro* Authenticis. *Reliquorum nihilominus maneat usus nonnullus in* Bibliothecis, *ut eorum* tractatus *inspiciant* Judices, *aut* Advocati, *cum opus fuerit: Sed in Causis agendis, in foro, citare eos non permittitor, nec in auctoritatem transeunto.*

De libris Auxiliaribus.

APHORISMUS 79.

AT scientiam Juris, & practicam, auxiliaribus libris *ne nudanto, sed potius instruunto. Ii sex in genere sunto.* Institutiones. De Verborum significatione. De Re-

Regulis Juris. Antiquitatis Legum. Summæ. Agendi Formulæ.

APHORISMVS 80.

Præparandi sunt Juvenes, *&* Novitii, *ad scientiam, & ardua Iuris, altius & commodius haurienda, & imbibenda, per* Institutiones. Institutiones *illas ordine claro, & perspicuo, componito. In illis ipsis universum* Jus privatum *percurrito: non alia omittendo, in aliis plus satis immorando: sed ex singulis quædam breviter delibando: ut ad* Corpus legum *perlegendum accessuro nil se ostendat prorsus novum, sed levi aliqua notione præceptum.* Jus publicum *in* Institutionibus *ne attingito, verum illud ex* fontibus *ipsis hauriatur.*

APHORISMVS 81.

Commentarium *de* vocabulis Juris *conficito. In Explicatione ipsorum, & sensu reddendo, ne curiose nimis, aut laboriose, versator. Neque enim hoc agitur: ut* diffinitiones verborum *quærantur exacte, sed* explicationes *tantum, quæ legendis* Iuris libris *viam aperiant faciliorem.* Tractatum *autem istum, per* literas Alphabeti *ne digerito: Id* Iudici *alicui relinquito; sed collocentur simul verba, quæ circa eandem rem versantur: ut alterum alteri sit juvamento ad intelligendum.*

APHO-

APHORISMVS 82.

Ad certitudinem legum *facit* (*si quid aliud*) tractatus *bonus & diligens de* diversis regulis Juris. *Is dignus est, qui maximis ingeniis, & prudentissimis Iureconsultis committatur. Neque enim placent, quæ in hoc genere extant. Colligendæ autem sunt* regulæ *non tantum notæ, & vulgatæ, sed & aliæ magis subtiles & reconditæ, quæ ex* legum *&* rerum judicatarum *Harmonia extrahi possint: quales in* Rubricis *optimis quandoque inveniuntur: suntque Dictamina generalia rationis, quæ per materias* Legis *diversas percurrunt, & sunt tanquam* saburra Iuris.

APHORISMVS 83.

At singula Juris Scita, *aut* Placita, *non intelligantur pro* regulis, *ut fieri solet satis imperite. Hoc enim si reciperetur, quot* leges, *tot* regulæ. Lex *enim nil aliud, quam* regula imperans. *Verum eas pro* regulis *habeto quæ in Forma ipsa Iustitiæ hærent: unde, ut plurimum, per* Iura Civilia *diversarum Rerumpub. eadem* regulæ *fere reperiuntur: nisi forte propter Relationem ad formas Politiarum varient.*

APHORISMVS 84.

Post regulam, *brevi & solido verborum complexu enuntiatam, adjiciantur* exempla *&* decisiones casuum, *maxime luculenta*

lenta ad explicationem: distinctiones, & exceptiones *ad* limitationem; cognata *ad* ampliationem *ejusdem* regulæ.

Aphorismus 85.

Recte jubetur, ut non ex regulis Jus *sumatur: sed ex* Jure, *quod est*, Regula *fiat*. *Neque enim ex* verbis regulæ *petenda est probatio*, *ac si esset* Textus legis. Regula *enim* legem (*ut* acus nautica polos) indicat, *non* statuit.

Aphorismus 86.

Præter corpus *ipsum* Juris, *juvabit etiam* antiquitates legum *invisere: quibus licet evanuerit* auctoritas, *manet tamen* reverentia: *Pro* antiquitatibus *autem* legum *habeantur* scripta *circa* leges & judicia, *sive illa fuerint edita, sive non, quæ ipsum* corpus legum *tempore præcesserunt. Earum siquidem jactura facienda non est. Itaque ex iis utilissima quæque excerpito, (multa enim invenientur inania & frivola) eaque in unum volumen redigito: ne* antiquæ fabulæ, *ut loquitur* Trebonianus, *cum* legibus *ipsis misceantur.*

Aphorismus 87.

Practicæ *vero plurimum interest, ut* Jus universum *digeratur ordine, in* Locos & Titulos*: ad quos subito (prout dabitur occasio) recurrere quis possit, veluti in promptuarium paratum ad præsentes usus.*

Hujus-

Hujusmodi libri summarum, *& ordinant sparsa, & abbreviant fusa & prolixa in* lege. *Cavendum autem est, ne* summæ *ista reddant homines promptos ad* Practicam, cessatores *in* scientia *ipsa. Earum enim officium est tale, ut ex iis* recolatur jus, *non perdiscatur.* Summæ *autem omnino magna diligentia, fide & judicio, sunt conficienda, ne furtum faciant* legibus.

APHORISMUS 88.

Formulas agendi *diversas, in unoquoque genere colligito. Nam &* Practicæ *hoc interest: & certe pandunt illa oracula & occulta* legum. *Sunt enim non pauca, quæ latent in* legibus: *At in* formulis agendi *melius & fusius perspiciuntur: instar* pugni, *&* palmæ.

De Responsis & Consultis.

APHORISMUS 89.

Dubitationes particulares, *quæ de tempore in tempus emergunt, derimendi & solvendi aliqua ratio iniri debet. Durum enim est, ut ii, qui ab errore cavere cupiunt, ducem viæ non inveniant, verum ut actus ipsi periclitentur, neque sit aliquis ante rem peractam Iuris prænoscendi modus.*

APHORISMUS 90.

Responsa prudentum, *quæ petentibus* dan-

dantur de Iure, *sive ab* Advocatis, *sive à* Doctoribus, *tanta valere auctoritate, ut ab eorum sententia* Iudici *recedere non sit licitum, non placet.* Iura à juratis Iudicibus *sumunto.*

Aphorismus 91.

Tentari Judicia, *per* Causas & Personas fictas, *ut eo modo experiantur homines qualis futura sit* Legis norma, *non placet. Dedecorat enim* majestatem legum, & *pro pravaricatione quapiam censenda est.* Judicia *autem aliquid habere ex* Scena, *deforme est.*

Aphorismus 92.

Judicum *igitur solummodo, tam* Judicia, *quàm* Responsa, & Consulta, *sunto. Illa, de* litibus pendentibus: *hæc, de* arduis Juris quæstionibus *in Thesi. Ea* Consulta, *sive in* privatis rebus, *sive in* publicis, *à* Judicibus *ipsis ne poscito*: (*Id enim si fiat,* Judex *transeat in* Advocatum;) *sed à* Principe, *aut* Statu. *Ab illis ad* Iudices *demandentur.* Judices *vero, tali auctoritate freti, disceptationes Advòcatorum, vel ab his, quorum interest, adhibitorum, vel à Iudicibus ipsis, si opus sit, assignatorum, & argumenta, ex utraque parte audiunto: & re deliberata* Ius *expediunto, & declaranto.* Consulta *hujusmodi inter* Iudicia *referunto & edunto, & paris auctoritatis sunto.*

De

De Prælectionibus.

Aphorismus 93.

Prælectiones *de* Iure, *atque* Exercitationes *eorum, qui* Iuris *studiis incumbunt, & operam dant, ita instituuntor, & ordinantor, ut omnia tendant ad* Quæstiones, *&* Controversias *de* Iure, sedandas *potius, quam* excitandas. Ludus *enim (ut nunc fit) fere apud omnes instituitur & aperitur, ad* altercationes *&* quæstiones de Iure *multiplicandas, tanquam ostentandi ingenii causa. Atque hoc vetus est malum. Etenim apud antiquos gloria fuit, tanquam per sectas & factiones, quæstiones complures de* Iure, *magis fovere, quam extinguere. Id ne fiat, provideto.*

De Vacillatione Judiciorum.

Aphorismus 94.

Vacillant Iudicia, *vel propter* immaturam *&* præfestinam sententiam: *vel propter* æmulationem Curiarum; *vel propter* malam *&* imperitam perscriptionem Iudiciorum: *vel propter* viam præbitam ad rescissionem eorum nimis facilem & expeditam. *Itaque providendum est, ut* Iudicia emanent, matura deliberatione prius habita: *atque ut* Curiæ se invicem revereantur: *atque ut* Iudicia perscribantur

tur fideliter & prudenter: *utque* via ad rescindenda Judicia, sit arcta; confragosa, & *tanquam* muricibus strata.

Aphorismus 95.

Si Judicium *redditum fuerit de* Casu *aliquo in aliqua* Curia Principali; *& similis* Casus *intervenerit in alia* Curia: *ne procedito ad* Judicium, *antequam fiat* consultatio *in* Collegio aliquo Judicum majore. Judicia *enim* reddita, *si forte* rescindi *necesse sit, saltem* sepeliuntor cum honore.

Aphorismus 96.

Vt Curiæ *de* Jurisdictione *digladientur, & confligentur, humanum quiddam est: eoque magis, quod per ineptam quandam sententiam* (quod boni & strenui sit, Judicis ampliare jurisdictionem Curiæ) *alatur plane ista intemperies, & calcar addatur, ubi fræno opus est. Vt vero, ex hac animorum contentione,* Curiæ Judicia *utrobique reddita (quæ nil ad* Iurisdictionem *pertinent) libenter rescindant, intolerabile malum: & à Regibus, aut Senatu, aut Politia plane vindicandum. Pessimi enim exempli res est, ut* Curiæ, *quæ pacem subditis præstant, inter se duella exerceant.*

Aphorismus 97.

Non facilis esto, aut proclivis, ad Iudicia rescindenda, *aditus, per* appellationes, *aut*

aut impetitiones *de* errore, *aut* revisus, *&* *similia. Receptum apud nonnullos est, ut* lis trahatur *ad* forum superius, *tanquam res integra:* Iudicio *inde dato seposito, & plane suspenso. Apud alios vero, ut* Judicium ipsum maneat *in suo* vigore, *sed* executio *ejus tantum cesset. Neutrum placet: nisi* Curiæ, *in quibus* Judicium *redditum sit, fuerint* humiles, *&* inferioris ordinis: *sed potius, ut &* Judicium *stet, & procedat ejus* executio; *modo* cautio *detur à* defendente, *de* damnis *&* expensis, *si* Judicium *fuerit rescissum.* Atque hic *Titulus*, de *Certitudine Legum*, ad Exemplum *Digesti* reliqui (quod meditamur) sufficiet.

COLORES BONI & MALI, TAM SIMPLICIS QUAM COMPARATI.

Sophisma.

Quod laudant Homines & celebrant, Bonum: quod vituperant & reprehendunt, Malum.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* quatuor modis: scilicet, Aut propter *Ignorantiam*: Aut propter *Studia* & *Factiones*: Aut propter *Ingenia Laudatorum* & *Vituperatorum*. Propter *Ignorantiam*: quid Vulgi Judicium ad Examen Boni & Mali? Melius Phocion, qui,

qui, cum populus ei præter solitum applauderet, quæsivit, *Num forte deliquisset?* Propter *Malam Fidem*; Laudantes enim & Vituperantes suam rem sæpius agunt, neque loquuntur ut sentiunt.

Laudat Venales qui vult extrudere Merces.

Item: *Malum est, malum est, inquit Emptor: sed cum recesserit, tum gloriabitur.* Propter *Factiones*: Cuivis enim patet, consuescere Homines, eos, qui suarum Partium sunt, immodicis efferre Laudibus; qui autem contrariarum sunt, infra Meritum deprimere propter *Ingenia*: Alii enim Natura facti sunt, & compositi, ad Adulationem Servilem: Alii contra Momi & tetrici; Ut laudando & vituperando suis *Ingeniis* tantum obsecundent, parum de Veritate solliciti.

Sophisma.

2. *Quod etiam ab Inimicis laudatur, magnum Bonum: quod vero etiam ab Amicis reprehenditur, magnum Malum.*

Sophisma Fundamento hoc niti videtur; quod quæ ingratiis, & contra Animi nostri Affectum & propensionem, loquimur, ea ipsa vim veritatis à nobis extorquere, facile creditur.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* propter *Astutiam*, tam *Inimi-*

Inimicorum, quam *Amicorum. Inimici* enim Laudes quandoque tribuunt, non inviti, nec à vi veritatis coacti; sed eas tamen diligentes, quæ Inimicis suis invidiam & pericula conflare possint. Itaque apud Græcos superstitio quædam invaluit, ut crederent, si quis ab altero laudaretur, Animo malevolo, & proposito nocendi, *Naribus ejus pustulam annasci solere.* Fallit iterum, quia Laudes interdum impertiunt *Inimici*, tanquam Præfatiunculas quasdam, ut postea liberius & maliciosius calumniarentur. Ex altera parte fallit etiam hoc Sophisma propter Astutiam *Amicorum*. Solent enim & illi vitia Amicorum interdum agnoscere, & prædicare: non quod aliqua vis Veritatis eos cogat, sed ea eligentes, quæ minimum Amicos suos lædere possint, ac si cætera quidem, viri optimi essent. Fallit iterum, quia *Amici* quoque Reprehensionibus suis (sicut de *Inimici* laudibus diximus) tanquam præfatiunculis quibusdam utuntur, quo paulopost in laudes effusius excurrant.

Sophisma.

3. *Cujus Privatio bona, id ipsum Malum: cujus Privatio mala, id ipsum Bonum.*

Elenchus.

Fallit *Sophisma* duobus modis. Aut propter *Comparationem Boni & Mali*: Aut pro-

propter *Successionem Boni ad Bonum, aut Mali ad Malum.* Propter *Comparationem:* Si bonum fuerit Generi Humano, privari Esu Glandium, non sequitur, quod malus ille erat, sed *Dodona* bona, *Ceres* melior. Neque si malum fuit Populo Syracusano, Dionysio Seniore privari, sequitur quod Dionysius ille bonus fuerit, sed minus malus quam Junior. Per *Successionem:* Etenim Privatio Boni alicujus non semper dat locum Malo, sed quandoque majori Bono: ut cum Flos decidit, Fructus succedit: Nec Privatio alicujus Mali dat semper locum Bono, sed interdum majori Malo. Nam sublato Inimico Clodio, Milo simul & Segetem Gloriæ perdidit.

Sophisma.

4. *Quod Bono, aut Malo, vicinum est, id ipsum itidem Bonum aut Malum: quod vero remotum est à Bono, Malum: quod à Malo, Bonum.*

Habet hoc fere Rerum Natura, ut quæ Natura sua conveniant, etiam Locis conveniant; quæ vero contrariæ Naturæ sunt, etiam intervallis distent: Cum singula Amica sibi associare, Inimica summovere gaudeant.

Elenchus.

Sed fallit *Sophisma* tribus modis: Primo propter *Destitutionem*; secundo propter

pter *Obscurationem*: tertio propter *Protectionem*. Propter *Destitutionem*: Fit, ut quæ in suo genere amplissima sunt, & maxime excellunt, omnia, quantum fieri potest, ad se trahant, & in vicino quæque posita destituant, ac quasi inedia conficiant. Itaque in propinquo Arborum grandium Virgulta nunquam læta reperies. Recte etiam ille, *Divitis Servi maxime Servi*. Nec male cavillatus est, qui inferius famulitium in Aulis Principum, *Festorum vigiliis* comparavit; quæ Festa sua in proximo attingunt, ipsæ autem Jejuniis addicuntur. Propter *Obscurationem*: Etenim & hoc habent quæque, in suo genere, præstantissima; ut licet proxima non extenuent, aut destituant, tamen obscurent, & obumbrent. Quod etiam de *Sole* notant Astronomi; quod sit scilicet Aspectu bonus, Conjunctione & Approximatu malus. Propter *Protectionem*: Nam non solum res coëunt & congregantur propter Consortium, & Naturæ similitudinem; sed etiam Malum (præsertim in Civilibus) confugit ad Bonum; ut lateat, & protegatur. Itaque Scelerati Homines petunt Asyla Divorum; & Vitium ipsum se in Virtutis Umbram recipit:

Sæpe latet vitium proximitate Boni.

Contra & Bonum se aggregat ad Malum,

 non

non propter Consortium, sed ut illud convertat & reformet in Bonum. Itaque & Medici, magis accedunt ad Ægrotos, quam ad Sanos; & Servatori nostro objectum est, quod *conversaretur cum publicanis & peccatoribus.*

Sophisma.

5. *Cui cæteræ Partes, vel Secta, Secundas unanimiter deferunt, (cum singulæ Principatum sibi vendicent) melior reliquis videtur: Nam primas quæque ex Zelo videtur sumere, secundas autem ex Vero & Merito tribuere.*

Ita Cicero argumentatur, Sectam Academicorum; quæ Acatalepsiam tenuit, Philosophiarum fuisse præstantissimam. *Interroga enim* (inquit) *Stoicum, quæ Secta sit potior: ille suam cæteris anteponet: Deinde quæ secundas teneat, Academicam fatebitur. Age similiter cum Epicureo, (qui Stoici vix aspectum toleraverit) postquam suam Sectam collocarit in summo, collocabit Academicam in proximo.* Similiter, vacante Dignitate aliqua, Princeps si Competitores singulos interrogaret, quem post se potissimum commendare vellent; Verisimile est, secunda illorum vota, in eum qui præcipue dignus & optime meritus fuerit, concursura.

Elen-

Elenchus.

Fallit *Sophisma* propter *Invidiam*. Solent enim homines, proxime post se & Factionem suam, in eos inclinare & propendere, qui reliquorum maxime sint enerves & imbelles, quique eis minimum molestiæ exhibuerunt; in Odium illorum, qui illis plurimum insultarunt, aut incommodarunt.

Sophisma.

6. *Cujus Excellentia vel Exuperantia melior, id toto genere melius.*

Huc pertinent *Formulæ* illæ usitatæ; *Ne pervagemur in Generalibus: Conferamus particularem aliquem cum particulari, &c.*

Elenchus.

Videtur hoc *Sophisma* satis nervosum; & magis *Dialecticum* quiddam, quam *Rhetoricum*. Attamen interdum fallit. Primo, quia sunt Res haud paucæ, periculo plurimum obnoxiæ, quæ tamen, si evadant, cæteris antecellant. Ita ut Genere sint deteriores, quia sæpius periclitantur & excidunt; Individuo autem Nobiliores. In hoc numero est *Gemma Martia*, de qua Gallicum Adagium; *Filius Parisiorum, & Gemma Mensis Martii, si ex illis evadat unus, erit instar decem aliorum*: Adeo ut, in Genere, Gemma Maji Gemmæ Martii

præſtat; ſed tamen, in Individuo, optima Gemma Martii optimæ Gemmæ Maji præferatur. Fallit ſecundo, propter *Naturam Rerum*, in aliquibus *Generibus aut Speciebus magis æqualem, in aliquibus magis inæqualem*: Quemadmodum in obſervationem venit, Climata Calidiora generaliter Ingenia producere acutiora: at in Frigidioribus, Ingenia illa quæ eminent, etiam acutiſſimis Calidarum Regionum præſtare. Similiter, in Exercitibus compluribus, ſi Res Duello inter ſingulos tranſigeretur, fortaſſe ad unam Partem accederet Victoria: ſi Copiis univerſis, in alteram. Etenim Excellentiæ & Exuperantiæ caſum recipiunt: at Genera Natura aut Diſciplina reguntur. Quinetiam, in Genere, Metallum Lapide pretioſius: Attamen Adamas præcellit Auro.

Sophiſma.

7. *Quod rem integram ſervat, Bonum; Quod ſine receptu eſt, Malum: Nam ſe recipere non poſſe, Impotentiæ genus eſt; Potentia autem Bonum.*

Hinc confinxit Æſopus Fabulam de duabus Ranis: quæ in magna ſiccitate, cum Aquæ ubique deficerent, deliberarunt, quid ſibi demum agendum eſſet: Prior autem: *Deſcendamus*, inquit, *in puteum profundum, neque enim veriſimile eſt ibi*

Aquam

Aquam defuturam: Cui altera ita regerit: *Quin si forte ibi quoque Aqua deficiet, quomodo exinde rursus ascendere poterimus?* Firmamentum autem hujus Sophismatis est: Quod Actiones Humanæ adeo sint incertæ, & Periculis expositæ, ut illud optimum videatur, quod plurima habeat Effugia. Huc spectant Formulæ illæ, quæ in usu sunt: *Obligatum plane & Obstrictum te reddes: Non tantum quantum voles, sumes ex Fortuna*, &c.

Elenchus

Fallit *Sophisma* primo, quia in *Actionibus* humanis, fortuna urget, ut aliquid demum decernatur. Etenim, ut eleganter à quopiam dictum est: *Etiam non Statuere, est aliquid Statuere*: Adeo ut sæpenumero Consilii Suspensio, pluribus nos implicet Necessitatibus, quam si aliquid statuissemus. Videtur autem iste Morbus quidam Animi, similis ei, qui reperitur in Avaris: sed translatus à Cupiditate retinendi Opes, ad Cupiditatem retinendi Arbitrium & Potestatem. Siquidem Avarus frui non vult, ne quid detrahat de Summa: Ita & hujusmodi Scepticus nil exequi vult, ut omnia ei sint integra. Fallit secundo, quia Necessitas, & illud (quod ajunt) *Iacta est alea*, stimulos addit Animis: sicut inquit ille, *Cæteris pares, necessitate certe superiores estis.*

 Sophis-

Sophiſma.

8. *Quod quis culpa ſua contraxit, majus Malum: quod ab externis imponitur, minus Malum.*

Hujus Rei Cauſa eſt, quod Morſus Conſcientiæ Adverſa conduplicet: Contra, Conſcium ſibi eſſe, quod culpa quis vacet, magnum præbet in Calamitate Solatium. Itaque Poëtæ ea Pathemata maxime exaggerant, tanquam Deſperationi propriora, ubi quis ſe ipſum accuſet, & diſcruciet,

Seque unum clamat Cauſamque Caputque Malorum.

Contra Calamitates Virorum inſignium, elevat & diluit Innocentiæ & Meriti Conſcientia Porro cum Malum ab aliis intentetur, habet quivis quod libere conqueri poſſit, unde Dolores ſui exhalent, neque Cor ſuffocent: Etenim iis, quæ ab injuria Hominum profecta ſunt, indignari ſolemus, aut ultionem meditari, aut denique Nemeſim Divinam vel implorare, vel expectare: Quinetiam, ſi à Fortuna ipſa inflictum quid ſit, tamen datur quædam cum Fatis ipſis Expoſtulatio:

Atque Deos atque Aſtra vocat crudelia Mater.

Contra, ubi quis Malum aliquod ſua Culpa contraxerit, ſtimuli Doloris intro ver-

tun-

tuntur; Animumque magis vulnerant, & confodiunt.

Elenchus.

Fallit iftud *Sophifma*, primo propter *Spem*: quæ Malorum magnum eft Antidotum. Etenim Culpæ Emendatio, fæpe in noftra Poteftate fita eft: Fortunæ vero minime. Itaque Demofthenes, non femel Cives fuos hujufmodi Verbis affatus eft: *Quod ad præterita peffimum, id ad futura optimum eft. Quid hoc tandem fit? Hoc ipfum fcilicet, quod veftra incuria & culpa res veftræ male fe habeant: Nam fi vos officio veftro per omnia perfuncti effetis, & nihilominus Status vefter, ut nunc, laboraffet: ne fpes quidem reliqua effet, eum futurum aliquando meliorem. Cum vero Errores veftri in caufa potiffimum fuerint, confidendum plane, Vos illis emendatis, priftinum ftatum veftrum recuperaturos.* Similiter Epictetus, de Gradibus Tranquillitatis Animi verba faciens; Infimum locum illis attribuit, *qui alios accufant*: Superiorem iis, *qui fe ipfos*: Supremum vero illis, *qui nec alios, nec fe ipfos*. Fallit fecundo, propter infitam Animis humanis *Superbiam*: qua ægre adducuntur Homines, ut Errores proprios agnofcant. Hoc vero ut evitent, Patientiam adhibent longe majorem, in

iis malis, quæ culpa sua contraxerunt. Etenim, quemadmodum fieri videmus, ut, cum culpa admissa sit, neque de Auctore constiterit, supra modum excandescunt Homines & tumultuantur: quod si postea in notitiam pervenerit, culpam illam ad Filium, aut Uxorem, aut Graciosum aliquem pertinere, statim sedantur turbæ & consilescunt: Eodem modo fit; cum Res aliqua accidit, propter quam necessitas incumbit culpam in nos ipsos recipiendi. Id quod in mulieribus sæpissime conspicitur, quæ si quid infeliciter egerunt, contra consensum Parentum, aut Amicorum, qualecunque Infortunium sequatur, illud sedulo dissimulabunt.

Sophisma.

9. *Gradus Privationis major videtur, quam Gradus Diminutionis: & rursus, Gradus Inceptionis major videtur, quam Gradus Incrementi.*

Canon est in Mathematicis, *Nullas esse Rationes Nihili ad Aliquid.* Itaque Gradus Nullitatis, & Quidditatis, majores videntur Gradibus Incrementi, & Decrementi. Sicut Monoculo durius est, unum perdere Oculum, quam utrunque Oculum habenti. Similiter, complures Liberos habenti, gravius est, ultimum, qui super-

superstes fuerit, Filium amittere, quam reliquos priores. Itaque & Sibylla, cum duos priores Libros combussisset, pretium tertii duplicavit: Siquidem illius Amissio *Gradus* fuisset *Privationis*, non *Dimunitionis*.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primo, propter eas res, quarum Usus in Sufficientia quadam, sive Competentia, hoc est, Quantitate Determinata, consistit. Si quis enim obligetur pœnaliter ad Solutionem certæ Pecuniæ Summæ, ad Diem certum; gravius ei fuerit, Nummo unico Aureo carere, quam si, posito quod ille unicus parari non potuerit, deessent etiam decem alii. Similiter in Decoctionibus Fortunarum, damnosior videtur Gradus Obærationis, qui primus Sortem minuit: quam extremus, qui ad egestatem redigit. Huc spectant Formulæ illæ usitatæ; *Sero in fundo Parsimonia*: *Parum interest, utrum nihil habeas, an quod nihil juvet, &c.* Fallit secundo, propter illud Principium in Natura, Quod *Corruptio unius, sit generatio alterius*: Adeo ut *Gradus* ipse *Privationis* ultimæ, minus interdum incommodet, quoniam Ansam & Stimulum præbet novæ alicui Rationi ineundæ. Unde etiam Demosthenes sæpius conqueritur apud Ci-

ves suos: *Conditiones minus utiles, & honorificas, quas à Philippo impositas subibant, nihil aliud esse, quam Alimenta quadam ipsorum Ignavia & Socordia: ut multo iis fuisset satius, illis omnino carere: Propterea quod hoc pacto Industria illorum melius acui possit ad alia paranda Remedia.* Novimus certe Medicum quendam, qui, Mulieribus delicatis, querentibus, se male habere, sed tamen à Medicamentis omnibus abhorrere, solebat dicere, non minus facetè, quam morosè: *Vobis omnino opus est, ut deterius valeatis, quo Medicamenta, etiam qualibet, libenter toleretis.* Quinetiam ipse *Gradus Privationis*, sive indigentiæ ultimæ, salutaris esse possit, non tantum ad excitandam Industriam, verum etiam ad impetrandam Patientiam.

Quod ad secundum Membrum hujus *Sophismatis*, illud eodem, quo prius, Fundamento (de Gradibus Quidditatis & Nullitatis) nititur. Hinc tanta usurpantur, de Initiis Negotiorum, Præconia,

Dimidiũ facti, qui bene cœpit, habet, &c. Hinc Astrologorum Superstitio, qui judicium faciunt de Dispositione aut Fortuna Hominis, ex Momento sive Articulo Nativitatis aut Conceptus.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primo, quoniam in non-

nonnullis, primæ Rerum Inceptiones nihil aliud sunt, quam quæ Epicurus, in Philosophia sua, appellat *Tentamenta*: id est, Rudimenta quædam, quæ nihil sunt, nisi iterentur, aut provehantur. Itaque in hoc casu, Gradus secundus dignior videtur & potentior, quam primus: Quemadmodum in Plaustris, Equus qui penultimus est, plus confert ad Motum Plaustri quam primus. Etiam non inepte dici solet; *Convitium regestum illud esse, quod pugna sit reum*. Prius enim fortasse prætervolaturum fuisset. Itaque *prius Malo Principium dedit, sed posterius modum abstulit*. Fallit *Sophisma* secundo propter Dignitatem Perseverantiæ; quæ in progressu, non in Aggressu sita est. Etenim Casus, aut Natura, primum impetum progignere possunt; at Affectus tantummodo maturus, & Iudicium, Constantiam. Fallit tertio in iis rebus, quarum Natura & Cursus ordinarius in contrarium Rei inceptæ fertur. Ita ut prima Inceptio perpetuo evacuetur, nisi vires continuentur. Quemadmodum in formulis illis usitatis dicitur: *Non progredi est regredi*: Et, *Qui non proficit, deficit*: Ut in Cursu in adversum Montis; Remigatione in adversum Gurgitis: At contra, si in declivi Montis Motus incipiat: aut secundo Flumine Re-

Elenchus.

Fallacia hujus *Sophismatis* subtilior paulo est; licet Responsio ad Exemplum, quod adducitur, facilis. Neque enim Virtus eligitur, *Propter Auram Popularem.* Cum etiam illud præceptum sit, *Vt quis maxime omnium se ipsum revereatur.* Ita ut Vir bonus, idem fuerit in Solitudine, idem in Theatro. Licet forte intendatur Virtus nonnihil per laudes, quemadmodum Calor augetur per Reflexionem. Sed hoc Suppositionem negat, non Fallaciam redarguit. *Elenchus* vero talis est. Dato, quod virtus (præsertim ea, quæ Labores & Conflictus subit) non eligeretur, nisi quod Laudes & fama, eam comitari soleant: haud inde sequitur, quod Appetitus & Motus ad Virtutem, non sit præcipue propter se. Siquidem Fama possit esse, Caussa tantum *Impulsiva*, aut *Sine qua non:* neutiquam *Efficiens*, aut *Constituens:* Exempli gratia; Si duo fuerint Equi, quorum unus, Calcaribus non admotis, quævis haud segniter præstaret; at alter, Calcaribus admotis, priorem longe superaret: Posterior iste (arbitror) Palmam referet, & pro Equo meliore judicabitur. Neque quemquam judicii sani commoverit Formula illa: *Apage istum Equum, cujus Spiritus siti sunt in Calcaribus.* Quandoqui-

doquidem enim Instrumentum Ordinarium Equitanti sit Calcar, neque ullo modo oneri aut impedimento ei sit; non minoris propterea æstimandus est Equus, qui Calcari incitatur: Neque etiam ille alter, qui absque Calcaribus mira præstet, eo ipso melior, sed delicatior tantum habendus est. Simili ratione Gloria & Honor Virtuti pro Stimulis & Calcaribus subserviunt: Ac licet Virtus, sine illis, paulo futura esset languidior: tamen cum semper illa præsto sint ei, etiam non invitata, nil officit, quo minus Virtus propter se quoque expetatur: Itaque rectè redarguitur illa Positio, *Nota ejus rei, quod propter opinionem, & non propter veritatem eligitur, hac est, quod quis si clam putaret fore, facturus non fuisset.*

Sophisma.

11. *Quod opera & virtute nostra partum est, majus Bonum: Quod ab alieno Beneficio, vel ab indulgentia Fortunæ delatum est, minus Bonum.*

Causæ hujus rei hæ sunt: Primo, propter *Spem de futuro.* Siquidem in aliorum Gratia, aut Fortunæ ipsius Ventis secundis, non multum inest certitudinis: Propria vero Industria, aut Virtus, semper domi adsunt. Adeo ut, postquam Boni quid nobis hoc modo paratum fuerit, maneant

neant etiam eadem instrumenta, in novos usus parata: quin & consuetudine & successu reddita validiora. Secundo, quia quod *alieno Beneficio adipiscimur*, ejus etiam *aliis debitores sumus*: cum, quæ per nos ipsi comparaverimus, nihil oneris secum trahant. Etiam si quid Indulgentia Divina in nos cumulaverit, retributionem quandam erga Dei Bonitatem efflagitat: quod Homines pravos & improbos mordet: ubi in priore genere illud Prophetæ usu veniat, *Lætantur, & exultant, immolant plagis suis, & sacrificant reti suo.* Tertio, quia *ea quæ à Virtute nostra minime profecta sunt, nulla sequitur Laus & Existimatio.* Quæ enim Felicitatis sunt, Admirationem quandam pariunt, Laudem minime. Sicut ait Cicero ad Cæsarem: *Quæ miremur habemus, quæ laudemus expectamus.* Quarto, quia quæ *Industria propria* acquiruntur, cum *Laboribus* & *Contentione* fere conjuncta sunt: quod nonnullam habet in se *Suavitatem*: uti Salomon, *Suavis Cibus à Venatu.*

Elenchus.

At quatuor inveniuntur *Colores oppositi*, qui rem in contrariam partem inclinant, possintque esse prioribus instar *Elenchorum.* Primo, quia *Felicitas* videtur esse *Signum quoddam, & Character Favoris* Di-

Divini: & propterea, tum in nobismet ipsis Confidentiam & Alacritatem generat, tum apud alios Auctoritatem & Reverentiam. Felicitas autem ista etiam Fortuita complectitur, ad quæ Virtus ægre aspirat: Veluti cum Cæsar ad Navis Gubernatorem, Animos addendo, dixit: *Cæsarem portas, & Fortunam ejus.* Quod si dixisset: *Cæsarem portas, & virtutem ejus:* frigidum prorsus fuisset Solatium periclitanti in procella. Secundo, quia *ea, quæ à Virtute* aut *Industria procedunt, sunt imitabilia*, & aliis patent: cum Felicitas sit Res inimitabilis, & Prærogativa quædam Hominis Individui: Itaque in Genere videmus, Res naturales Artificialibus præponi, quia Imitationem non recipiunt. Quod enim imitabile est, potentia vulgatum est. Tertio, quæ ex Felicitate proveniunt, *Bona videntur gratuita, nec laboribus empta:* At quæ virtute propria, Pretio veluti acquisita. Itaque eleganter Plutarchus, de Rebus Timoleontis, Hominis longe Fortunatissimi, cum Rebus Agesilai & Epaminondæ, qui uno ævo vixerunt, comparatis; dixit: *Illas Homeri Carminibus fuisse similes, quæ cum alias excellant, sponte etiam fluere videantur, & quasi Genium sapere.* Quarto, quia, quod *præter Spem* aut *præter Expectatum* con-

contingit, gratius, & *majore cum Voluptate in Hominum Animos influit*. Illud vero neutiquam competit iis, quæ propria cura & ambitu comparantur.

Sophisma.

12. *Quod ex pluribus constat, & Divisibilibus, est majus, quam quod ex paucioribus, & magis unum: Nam omnia per Partes considerata majora videntur: Quare & pluralitas Partium, Magnitudinem præ se fert: Fortius autem operatur pluralitas partium, si ordo absit: Nam inducit Similitudinem Infiniti, & impedit Comprehensionem.*

Sophisma istud videtur etiam primo intuitu fallax, & quasi palpabile: Siquidem, non pluralitas Partium tantum, sed Majoritas earundem poterit constituere Totum auctius. Attamen abripit hoc ipsum *Sophisma* sæpius Phantasiam: quinetiam insidiatur Sensui. Etenim Aspectui ipsi brevior videtur via, in planitie, ubi nihil intercurrat quod Visum frangat: quam in tali Tractu Terræ, ubi simul conspiciuntur Arbores, aut Ædificia, aut aliud aliquod Signum, quod Spatium metiri & dividere possit. Sic homini bene nummato, postquam Arcas suas, & Marsupia, diviserit, & digesserit, major etiam quam antea subit Divitiarum Phantasia. Habet etiam vim

vim in Amplificationibus, si Res in plures Portiones dividatur, atque singulæ seorsum tractentur. Hoc vero adhuc magis Phantasiam implet, si fiat promiscue, & sine Ordine. Confusio enim Multitudinis opinionem generat. Siquidem quæ ordine ostenduntur, aut proponuntur, tum ipsa magis finita apparent, tum certum præbent Argumentum, nihil esse prætermissum. At contra, quæ confuse repræsentantur, non solum in se numerosa putantur, sed & Suspicioni locum relinquunt, restare adhuc plura, quæ omittuntur.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primò, ubi quis ampliorem præceperit de re aliqua Opinionem, quam pro vera Rei ipsius magnitudine. Etenim cum hoc fit, Distributio falsam illam opinionem destruet, & in rem in Veritate sua, non autem cum Amplificatione, monstrabit. Itaque si quis Morbo aut Dolore corripiatur, Horæ longiores ei videbuntur, absque Horologio, aut Clepsydra, quam si iisdem mensurentur. Nam si Tædium & Vexatio Morbi, tempus videri longius faciunt, quam revera est: at Computatio temporis errorem illum corrigit, & brevius facit, quam Opinio illa falsa conceperat. Etiam in Planitie, contra

tra quam superius dictum est, aliquando evenit. Licet enim visus in Principio viam ostentet breviorem sensui, quia indivisa est: tamen si ex eo obrepat opinio de longe minori Intervallo quam reperitur, opinionis ejus vanæ frustratio efficiet, ut videatur demum etiam, quam revera est, productior. Itaque si quis Opinioni alicujus falsæ, de Magnitudine Rei cujuspiam, velificare cupiat, caveat à Distributionibus, sed rem integram utique extollat. Fallit *Sophisma* secundo, si Distributio ea distrahatur, non autem simul observetur, aut uno aspectu visum feriat. Itaque si Flores in Horto aliquo in plures Torulos distinguantur, majoris Quantitatis Speciem præbebunt, quam si omnes in uno Toro simul crescerent: Modo Toruli illi oculis simul subjiciantur: Aliter enim Vnio Distributioni distractæ prævalebit. Sic Reditus eorum majores videntur, quibus Prędia & Latifundia sua vicina aut conjuncta sunt; Nam si sparsim sita sint, non veniunt tam facile sub Aspectum. Fallit *Sophisma* tertio, propter Dignitatem Unitatis, supra Multitudinem. Omnis enim Compositio, Indigentiæ in singulis Signum est certissimum, ubi illud usu venit,

Et quæ non prosunt Singula, Multa juvant.

Ita-

Itaque Mariæ partes potiores: *Martha, Martha, attendis ad plurima, unum sufficit.* Hinc illa Fabula Æsopi de Vulpe & Feli. Jactabat enim Vulpes, quantas Artes haberet & Effugia, quibus se à Canibus eriperet: Felis autem se unico tantum confidere Auxilio dixit, utpote quæ tenuem Scandendi Facultatem haberet: Quod tamen reliquis illis vulpinis longe præstantius præsidium fuit: unde Adagium: *Multa novit vulpes, Felis unum magnum.* Quinetiam in hujus Fabulæ significatione Morali idem cernitur: Nam potenti & fido Amico niti, plus præsidii habet, quam Artes & Astutiæ complurimæ.

IN-

405

INDEX
SERMONUM.

XXIII.

XLVII.

FINIS.

99 9r

